

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Disertační práce

Ondřej Šmigol

Politika vlád Margaret Thatcherové vůči střední Evropě

Margaret Thatcher's Government Policy Regarding Central Europe

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hostivici,

Ondřej Šmigol v.r.

Tato publikace byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK
č. 38318 s názvem Politika vlád Margaret Thatcherové vůči střední Evropě, řešeného na
Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Chtěl bych poděkovat prof. PhDr. Václavu Horčíčkovi, Ph.D, za odborné vedení, cenné připomínky a rady, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Abstrakt

Práce analyzuje britskou zahraniční politiku za vlády konzervativní premiérky Margaret Thatcherové vůči střední Evropě a její osobní postoj vůči středoevropským zemím. Číní tak na základě tří případových studií, kde každá zkoumá jiný aspekt britské zahraniční politiky vůči zemím sovětského bloku. První studie analyzuje britskou politiku vůči nominálně socialistickým zemím v poslední dekádě komunismu. Číní tak na základě zkoumání vztahu Margaret Thatcherové vůči prvním nezávislým odborům v sovětské sféře, tj. ve vztahu k polské Solidaritě. Druhá studie se zaměřuje na britskou politiku v průběhu hroutících se komunistických režimů. Analyzuje britský postoje během jednání o znovusjednocení Německa. Poslední studie se zaměřuje na thatcherovské reformy jako inspiraci pro postkomunistické země. Zkoumá českou ekonomickou transformaci a její inspiraci v thatcherismu. Cílem je ukázat, že politika Thatcherové byla mnohem složitější, než se obecně soudí. V případě Polska byla klíčová v tom, aby Solidarita zahájila vyjednávání s vládou; zároveň se ale bála vládu oslabit, neboť ji považovala za slabý článek v sovětské moci. V případě Německa šla proti vlastnímu ministerstvu zahraničí, když byla proti silnému Německu a nechtěla příliš oslabit Gorbačova. V Česku sloužila jako „zářný příklad“, přenesení myšlenek thatcherismu do české politiky nicméně bylo mnohem méně přímočaré.

Abstract

The thesis analyses British foreign policy regarding Central Europe during Margaret Thatcher's government and her personal relationship with Central European countries. It takes account of three case studies. The first one analyses the British policy regarding nominally socialist countries in the last decade of communism. It investigates Margaret Thatcher's relationship with the first independent trade union in Soviet sphere, Polish Solidarity. The second study focuses on British policy regarding the crumbling communist regimes. It is an analysis of the British stance during the German reunification negotiations. The last study focuses on Thatcherite reforms as an inspiration for the post-communist countries. It examines Czech economic transformation and its inspiration in Thatcherism. The goal is to show, that Thatcher's policy was much more complicated than it is generally assumed. In the case of Poland, she was a key person in securing Solidarity's negotiation with the government; at the same time, she was afraid of weakening the government, as she regarded it as weak link in Soviet power. In the case of Germany, she went against her own Foreign Office, when she was against strong Germany and did not want to weaken Gorbachev. In Czechia she was a "shining example", however the translation of Thatcherite ideas into Czech policy was less straightforward.

Klíčová slova (česky):

Velká Británie, Margaret Thatcherová, privatizace, Polsko, Solidarita, Německo, znovusjednocení, Československo, ekonomická transformace

Key words (English):

Great Britain, Margaret Thatcher, privatisation, Poland, Solidarity, Germany, reunification, Czechoslovakia, economic transformation

Obsah

Úvod 9

Struktura a teze 9

Prameny a literatura 25

Pojmy 27

Margaret Thatcherová a její politika vůči Polsku v období Solidarity 32

Úvod kapitoly 32

Finanční situace Polska 36

Britské reakce na polský srpen 1980 37

Hospodářská pomoc Polsku 42

Mezinárodní kooperace pomoci Polsku 45

Rok 1981 50

Plány pro případné potlačení Solidarity 54

Krize se znovu vyostřuje 55

Poslední týdny před vyhlášením stanného práva 59

Vyhlížení intervence 60

Odpověď Západu 70

Madridská konference 74

Polsko-britské vztahy v letech 1982 až 1988 75

Cesta k návštěvě Thatcherové 85

Návštěva Polska 94

Vztahy po návštěvě 104

Polské volby 108

Závěr kapitoly 109

Margaret Thatcherová a znovusjednocení Německa 111

Úvod kapitoly 111

Pád zdi 122

Britská reakce 132

Cesta k Ottawě 147

Změna zahraničněpolitického lídra 152

Vyjednávání 2 + 4 161

Závěr kapitoly 192

Česká ekonomická transformace a inspirace v thatcherismu 193

Úvod kapitoly 193

Thatcherismus jako inspirace 194

Kořeny české pravice 197

Thatcherismus a klausismus 200

Přímý vliv Británie v Československu 204

Státní návštěvy 207

Know-How Fund 217

Kuponová privatizace a Britové 224

Rozdíly 234

Závěr kapitoly 237

Závěr 240

Bibliografie 253

Noviny a magazíny 257

Archivní prameny 258

Internetové prameny 258

Interview 259

Úvod

Struktura a teze

Historiografie éry Margaret Thatcherové ještě relativně nedávno trpěla, a stále částečně trpí, dvěma neduhy. Za prvé z historického hlediska se jedná stále o relativně nedávné období, zájmu dějepisců tak unikalo. Také v některých případech neuplynul dostatek času, aby šlo zhodnotit všechny dopady její politiky. Za druhé Thatcherová byla velmi kontroverzní a polarizující osobnost. To odrážela i historiografie. Buď byla triumfalistická, prezentující Thatcherovou jako záchránkyni Británie, jež skrze tvrdé ale potřebné reformy, postavila upadající stát zpět na nohy. Z druhé strany je popis naopak katastrofický. Reformy Thatcherové zničily tradiční průmysl, soudržnost komunit a premiérka zatáhla zemi do zbytečných válek.

Revizionistický výklad se začal objevovat zhruba v roce 2012, kdy vyšla kniha *Making Thatcher's Britain*. Editoři publikace Ben Jackson a Robert Saunders v úvodu upozorňují, že pohled na Thatcherovou jako radikální političku, jež proměnila Británii, ať už k dobrému či zlému, je v mnoha ohledech mylný. „Pro všechnu radikální rétoriku Thatcherové, stát blahobytu zůstal z velké části netknutý. Měřeno jako poměr HDP, zdanění během éry Thatcherové vzrostlo z 38,8 % v 1979 na 39,3 % v 1991 a ve finančním roce 1981-2 vzrostlo až k 43,7 %. Veřejné výdaje rostly během její prvního volebního období, v 1982-3 vystoupaly na 48,5 % HDP. Ještě v letech 1984-5 – což lze považovat za vrchol „vysokého Thatcherismu“ – byly na 48,1 %, než klesly na 40 % v 1990-91. Návrhy na radikální sociální reformu byly z velké části ignorovány; a Thatcherová pokračovala v zdůrazňování, že „NHS je v našich rukách bezpečné“. Přes její morální konzervatismus, a ochotu používat premiérství jako kazatelnu, Thatcherová se příliš nesnažila zavádět legislativu v otázkách osobní morálky.“¹ Upozorňují, že na mnoho změn, jež v období její vlády probíhaly, Thatcherová neměla přímý vliv, někdy se děli dokonce jí na vzdory. Zároveň však varují před závěrem, že Thatcherová nic nezměnila. Je však potřeba podrobného výzkumu k určení, na jaké události měla premiérka přímý vliv a které by se staly i bez ní.

Podobně argumentuje Dominic Sandbrook. Ve své knize dokumentující poslední labouristickou vládu před Thatcherovou, *Seasons in the Sun: The Battle of Britain 1974-1979* upozorňuje, že v i ekonomické politice Thatcherová v mnohém navazovala na vládu Jima Callaghana. Například první, kdo zavedl monetaristickou politiku nebyl první ministr financí

¹ JACKSON, Ben a Robert SAUNDERS. *Making Thatcher's Britain* [online], s. 15.

Thatcherové Geoffrey Howe, ale jeho labouristický předchůdce Denis Healey.² V této tezi Sandbrook pokračuje v navazujícím dílu *Who Dares Wins: Britain, 1979-1982*. Například porovnává britskou vysokou nezaměstnanost s francouzskou a německou. „Ve dvou desetiletích po roce 1990, to byla Francie a Německo, kdo trpěl nezaměstnaností téměř 12 %, zatímco Británie si užívala dlouhé období nízké nezaměstnanosti, někdy až okolo 5 %. Pravdou je, že vzhledem ke globální ekonomické a technologické změně, každá velká průmyslová společnost si prošla obdobím vysoké nezaměstnanosti mezi osmdesátými lety a nultými lety dvacátého prvního století. Rozdíl byl v tom, že Británie jako první prožila industrializaci, takže také jako první prožila šok deindustrializace.“³

Tato práce je zkoumá, zda tyto teze, že Thatcherová byla méně významná, než se obecně soudí, se dá aplikovat i na zahraniční politiku. Nakolik by se politika lišila, nebýt Thatcherové? Odpověď je, že v reálných krocích nejspíše ne příliš, Thatcherová však tomu dodávala personalizovaný nádech.

V politice vůči Solidaritě v Polsku by zřejmě každá konzervativní vláda dospěla k zhruba podobné politice. Totiž podpoře opozičního hnutí, kombinované se snahou dostat z Polska své peníze. Pokud by Labouristické straně převládalo umírněné křídlo, platilo by to zřejmě také.

V případě znovusjednocení Německa víme, že by se to odehrálo stejně, jelikož Thatcherová si sjednocení nepřála a proběhlo stejně.

V případě inspirace Československa v Thatcherismu, tak sice uvedla základní politiku do pohybu, ale po většinu české ekonomické transformace již nebyla v úřadě.

Přesto nelze upřít, že Thatcherová zanechala výrazný otisk. V případě Polska trvala na jisté teatrálnosti, kdy při návštěvě se jí podařilo docílit setkání se zástupci Solidarity v Gdaňsku. Díky takovýmto gestům se zapsala do povědomí v sovětském bloku. A nelze upřít, že získala jistou morální autoritu.

Je to vidět i v případě Československa, kde ODS byla nazývána Thatcheristickou stranou a její politika českým Thatcherismem. Těžko by se takovou inspirací mohl stát jiný západní politik, možná s výjimkou Ronalda Reagana.

² SANDBROOK, Dominic. *Seasons In the Sun*, s. 691.

³ SANDBROOK, Dominic. *Who Dares Wins*, s. 478.

Sílu Thatcherové jako symbolu nelze upřít ani v případě jednání o německé otázce, i když tam sehrála roli spíše negativní.

Pak je tu historiografie britského zapojení do studené války. Nejslavnější přezdívka Margaret Thatcherové byla železná lady. Jako většina slavných pojmenování, která se uchytla, vzešla od jejích nepřátel. V roce 1976, tehdy ještě jako pouhá vůdkyně opozice, přednesla řeč zaměřenou na zahraniční politiku, kdy obvinila Sovětský svaz, že „usiluje o světovou dominanci“⁴. Sovětská odpověď na sebe nenechala dlouho čekat. Armádní deník *Krasnaja zvezda* vydal článek kritizující britskou političku. V titulku ji poprvé nazval „železnou lady“⁵. Téměř od samého začátku tak Thatcherová byla spojena s odporem proti Sovětskému svazu a nekompromisností.

To jí získalo nesmírnou popularitu v zemích východního bloku. Její principiální odpor proti komunismu se odrazil v nadšeném přijetí ve všech zemích žijících pod hegemonií SSSR. Thatcherová a účastníci jejích cest popisovali nadšené davy, které ji vítaly při jejích návštěvách, ať to bylo v Maďarsku, Polsku, Československu, nebo samotném Sovětském svazu. Thatcherová se stala ve východním bloku nefalšovanou celebritou. Její sláva se projevovala různě, od Poláků zdravících ji churchillovsky zdviženými prsty ve tvaru V na znamení vítězství až po členy její ochranky, již tvořili příslušníci KGB, během návštěvy SSSR, kteří ji poprosili o autogram.

Tato popularita jí vydržela dlouho poté, co odešla z úřadu a vlastně nikdy nezmizela. Zatímco v domácí Británii zůstává v důsledku svých reforem mimořádně kontroverzní osobností, v bývalých sovětských satelitech je považována za hrdinku, jednoho z architektů vítězství Západu ve studené válce, za člověka, který pomohl odstranit komunismus.

Nicméně Thatcherová působila v jisté zahraničně politické tradici. Britové ve svém vztahu bývali k SSSR mývali pragmatictější přístup než Američané. Ne, že by byli Sovětskému svazu nakloněni, brali ho jako relevantní sílu, s níž je potřeba najít nějaké spožití, což mohlo znamenat i jisté respektování sovětské sféry vlivu a přiznání, že so ve svém bloku mohou dělat co chtějí. Příkladem je již sám Winston Churchill, který kolísal od vize, že komunismus bude zatlačen, až po hledání soužití se Stalinem. Příkladem prvého je Operace Unthinkable (Nemyslitelné), plán útoku na Sovětský svaz po druhé světové válce, jež na Churchillův rozkaz

⁴ 1976 Jan 19 Mo Margaret Thatcher Speech at Kensington Town Hall ("Britain Awake") (The Iron Lady).

⁵ Krasnaja zvezda, 24. ledna 1976.

vypracoval britský generální štáb, i když nikdy nebyl schválen.⁶ Nebo to této kategorie spadá Churchillův projev ve Fultonu, kde poprvé zazněl pojem „železná opona“.⁷ Příkladem jednání s Moskvou je takzvaná „procentová dohoda“, ve které Churchill uznal sovětskou dominanci nad východní Evropou.⁸ Později, když se v roce 1951 vrátil do křesla premiéra byl zastáncem jednání se Sověty, dokonce ukončení studené války. Tomuto procesu říkal „easment“. Od appeasementu se měl lišit tím, že se jednalo o ústupky poskytované z pozice síly, ne slabosti.⁹

To se opakovalo i v případě dalších krizí. Při potlačení maďarského povstání v roce 1956, měli Britové vlastních problémů dost, ve stejnou dobu vrcholila suezská krize. To, že v Polsku související protesty vynesly do čela země Władysława Gomułku, považovaného za relativního liberála, bylo v Londýně vnímáno jako důkaz, že i komunistické země jsou schopné nenásilné reformy. V roce 1959 dokonce tehdejší konzervativní premiér Harold Macmillan navštívil Sovětský svaz. Jednalo se o první takovou návštěvu od konce války. Během berlínské krize, jež eskalovala vybudováním zdi, dokonce spojenci podezřívali Brity, že by mohli ustoupit a uznat Východní Německo.¹⁰ Britové tak podporovali americkou politiku „containmentu“, čili zadržování komunismu, ale byli skeptičtější ohledně navazující politiky „rollbacku“, čili zatlačení. Sovětský blok považovali za realitu, které se jen tak nezbaví.

Thatcherová v jistém smyslu na tuto tradici navazovala. Ani jejím cílem nebylo rozbití sovětského impéria. Podobně jako její předchůdci, doufala v sérii reforem, jež postupně komunistické režimy liberalizují. Revoluce a pád těchto vlád jí nejspíše nenapadl ani v těch nejdivočejších snech. Jak tato práce ukazuje Britové byli překvapení vznikem Solidarity v roce 1980, jejím vítězstvím v prvních polosvobodných volbách v roce 1989 i pádem berlínské zdi. V případě Gorbačova Thatcherová do něj „investovala naděje jako do sovětského reformátora. Tato naděje se však vždy spoléhala na změnu uvnitř sovětského systému, ne na jeho pád“.¹¹

Vlastně se dá říci, že Thatcherová v této oblasti byla pokračovatelkou poválečného konsensu. Často je připomínána jako jeho bořitelka, což je v domácí politice pravda. V zahraniční, zvláště studenoválečné, problematice však pokračovala v práci svých předchůdců, jak konzervativních, tak labouristických. Alianci s USA považovala za klíčovou, udržovala britský jaderný arzenál, dokonce podporovala britské členství v Evropském

⁶ ROBERTS, Andrew. *Churchill*, s. 879.

⁷ Tamtéž, s. 894.

⁸ Tamtéž, s. 843.

⁹ HUDGES, Geraint. *Harold Wilson's Cold War*, s. 19.

¹⁰ Tamtéž, s. 28.

¹¹ JACKSON, Ben a Robert SAUNDERS. *Making Thatcher's Britain* [online], s. 212.

společensví. Naopak to byla Labouristická strana, která se v té době od tohoto konsensu odpojila. Ve volebním programu v roce 1983 tak prosazovala jednostranné jaderné ozbrojení a vystoupení z Evropského společensví.

Přesto v jistém smyslu studenoválečníká politika Thatcherové byla radikální. Změnu tónu nelze podceňovat. Radikální slovník Thatcherové dodával naději disidentům v celém východním bloku. To, že Thatcherová v těchto zemích byla a zůstává nesmírně populární, přestože v Británii je její reputace mnohem kontroverznější, má to svůj dobrý důvod. Thatcherová byla jakýmsi symbolem svobody a dodávala těmto disidentům sílu. Vědomí, že o ně na Západě někdo myslí nelze podceňovat. Její vláda taktéž dokázala být směrem k SSSR pragmatická, či upřednostnit britské zájmy. Zároveň však dokázala být velmi tvrdá a v případě potřeby neústupná.

Richard Vinen upozorňuje, že v jistém smyslu premiérské období Thatcherové je neodvratně spojeno s koncem studené války. Zhruba rok po jejím prvním volebním vítězství byla založena Solidarita a tím započalo postupné drolení sovětského systému. Zároveň Thatcherová skončila ani ne rok po pádu berlínské zdi. Podle Vinena to spolu souvisí. Pád sovětského bloku rozbil konzervativní shodu ohledně evropské integrace.¹² Thatcherová byla jejím opatrným zastáncem, jedním z důvodů byla právě nutnost spojení Západní Evropy vstříc sovětské hrozbě. S rozpadem východního bloku, se tak rozpadl i konzervativní konsensus ohledně Evropy.¹³ Konec studené války znamenal i návrat politického uvažování z doby před ní. Zde Vinen vidí i důvody proč Thatcherová nepodporovala německé sjednocení. Ve chvíli, kdy zmizel komunismus, premiérka se začala bát německé hrozby, která mu předcházela.

To je výklad poněkud přehnaný. Problémy Thatcherové začaly před pádem berlínské zdi a nestály za nimi pouze rozkol ohledně Evropského společensví. Je ale pravdou, že více historiků se shoduje, že úspěch Thatcherové byl příčinou jejího pádu. Koncem osmdesátých let Thatcherová v podstatě dosáhla všeho, co si vytyčila. Na dalším postupu nebyla shoda, což nakonec vedlo, že se rozhádala se svými nejbližšími spojenci a strana jí vytlačila.

Je však pravdou, že Thatcherová je s koncem studené války neochvějně spojena, zvláště ve střední a východní Evropě. Její vliv překonal i její politický konec. Tato práce se zaobírá i českou verzí Thatcherismu. Jenže ten sloužil jako inspirace i v ostatních zemích

¹² LAWSON, Nigel. *The View From No. 11*, s. 996-996.

¹³ JACKSON, Ben a Robert SAUNDERS. *Making Thatcher's Britain* [online], s. 217.

bývalého východního bloku. To ukazuje, že díky své ideologické bojovnosti se opravdu vymykala z řady britských politiků. Vlastně jí jde zařadit jen po boku Churchilla, jenž byl podobným symbolem pro okupovanou Evropu během druhé světové války. To, že nikdo kromě historiků mimo Británii nejspíše nezná jména Harolda Macmillana, Edwarda Heatha či Jima Callaghana má své důvody. A není to jen tím, že se jí poštěstilo vládnout v době, kdy se rozpadl sovětský blok. Helmut Kohl, François Mitterrand a George Bush jsou jistě známé osobnosti, ale negenerují podobný obdiv jako Thatcherová. Ze současníků se jí v tom vyrovná jen Ronald Reagan, s nímž měla mnohé společné, i silné ideologické nepřátelství ke komunismu a k sovětskému systému.

Britská Konzervativní strana se často chlubí tím, že není ideologická, ale pragmatická. Thatcherová tuto ideologii dodala a tím se odlišuje od svých předchůdců v pojetí studené války.

Navíc působení Thatcherové v satelitech SSSR zatím zůstávalo mimo pozornost většiny historiků. Hlavní důraz se soustřeďoval na její vztah se sovětským vůdcem Michaiilem Gorbačovem, na její podporu politice amerického prezidenta Ronalda Reagana, ale i občasný odpor a na to, jak to vše dohromady pomohlo ukončit studenou válku.

Přitom její politika vůči sovětským satelitům stojí za pozornost. Bylo to zde, kde měla její antikomunistická politika největší dopad. Tato práce se snaží toto přehlížení alespoň částečně napravit. Vliv Thatcherové ve střední Evropě nelze podcenit. Práce sleduje její politiku v regionu na třech případových studiích. První se zabývá britskou odpovědí na polskou krizi zhruba v letech 1981 až 1989, kdy se polský režim potýkal s první masivní opoziční organizací odbory Solidarity. Druhá studie se zaměřuje na britský postup při znovusjednocování Německa a třetí na britské působení v Československu, respektive České republice mezi lety 1990 až 1998.

Všechny tři ukazují, že na legendě „železné lady“ bylo leccos pravdivé, i když to zdaleka nebylo tak přímočaré.

Je nepochybné, že Thatcherová komunismus upřímně nesnášela a přála si jeho konec. Když však došlo na konkrétní kroky, dokázala překvapit svou nerozhodností. Částečně to bylo dáno tím, že její prvořadou starostí byl vždy zájem Británie. Za druhé Thatcherová vždy dbala na mezinárodní právo a alespoň zdání nezasahovat do záležitostí ostatních zemí. Za třetí tvorba britské zahraniční politiky nebyla zcela sjednocená. Po celou dobu jejího setrvání v úřadě panovala nevraživost mezi premiérčinou kanceláří a ministerstvem zahraničí. Ministerstvo

zahraničí mělo pocit, často oprávněný, že premiérka je až zbytečně nekompromisní, trvá na svých předsudcích. Často tak jeho hlavní starostí nebylo, jak vyjednat určitou dohodu se svými protějšky, ale jak „zvládnout“ předsedkyni vlády.¹⁴

Vztahům nepomáhal ani fakt, že pozice ministra zahraničí často připadla jejím vnitrostranickým odpůrcům. Svého prvního ministra zahraničí lorda Carringtona měla osobně ráda, ale ideologicky se nacházeli na opačných křídlech Konzervativní strany.¹⁵ Francise Pyma, který přišel po Carringtonovi, neměla ráda ani osobně, ani ideologicky.¹⁶ Geoffrey Howe, který na ministerstvu zahraničí vydržel nejdéle, s ní sice v ekonomických otázkách souhlasil, ale lidsky si příliš nerozuměli.¹⁷ V zahraničních otázkách se navíc rozcházeli v názorech na evropskou integraci. John Major se na místě ministra zahraničí takřka ani neohřál. Její poslední ministr zahraničí Douglas Hurd považoval za jeden ze svých hlavních úkolů právě zvládnutí premiérky.¹⁸

Dobře je to vidět právě na britské odpovědi na polskou krizi. Británie od počátku podporovala Solidaritu. Britové měli kvůli druhé světové válce sentimentální vztah k Polsku. Oceňovali polské vojáky, kteří bojovali v britských řadách. Také však cítili pocit viny kvůli jaltské konferenci, kde souhlasili se zařazením Polska do sovětské sféry vlivu. Thatcherová také obdivovala polskou nezdolnost, která se projevovala opakujícími se obdobími nepokojů proti komunistickému režimu a sovětské nadvládě, tíhnutím ke katolické církvi a na komunistickou zemi celkem rozsáhlým soukromým vlastnictvím, zvláště v zemědělství. I polští komunističtí vůdci museli vyvažovat svůj vztah k internacionální ideologii a k polskému patriotismu. Z těchto důvodů Thatcherová považovala Polsko za slabý článek východního bloku.¹⁹

Thatcherová však zároveň dbala na britské zájmy. To v případě Polska znamenalo zájmy britských bank. Polsko bylo hluboce zadlužené a nad vodou ho držely pouze západní půjčky. To, že si západní banky uvědomily, že půjčování Polsku není zdaleka tak bezriziková investice, jak si myslely, byl jeden ze spouštěčů celé krize. Jenže poté, co si Solidarita vybojovala oficiální uznání a stala se plnohodnotným opozičním hnutím, se stabilita Polska stala zájmem Západu.

¹⁴ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*, s. 341.

¹⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography Volume One: Not for Turning*, s. 452.

¹⁶ Tamtéž, s. 676.

¹⁷ Tamtéž, s. 352-353.

¹⁸ Interview with Douglas Hurd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

¹⁹ 1982 Jan 29 Fr Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Alexander Haig) [lunch conversation: Middle East, Poland] [declassified 2012].

Dokud se Polsko nepropadlo do úplné propasti, bylo těžké pro komunistický režim odůvodnit tvrdý zásah proti Solidaritě.²⁰ Držení Polska nad vodou vyžadovalo hospodářskou pomoc Západu. Thatcherová tak musela balancovat mezi voláním po rozpočtové odpovědnosti a poskytováním peněz Polsku.

Zdá se, že Thatcherová ze začátku lehce podléhala komunistické propagandě, nebo přesněji podléhal jí britský velvyslanec ve Varšavě, od kterého získávala většinu informací o dění v zemi. Přestože Británie podporovala Solidaritu, Thatcherová se párkrát zmínila o „radikálních“ členech Solidarity, kteří svou neústupností přispívají ke zhoršující se situaci v Polsku, což byl pohled, jež razila režimní propaganda.

Když poté k potlačení Solidarity opravdu došlo, moc v zemi převzala armáda a bylo vyhlášeno stanné právo, odpověď Británie sice byla ostřejší než většiny ostatních evropských zemí, ale notně zaostávala za Američany.²¹ Za prvé to premiérka považovala částečně za vnitřní problém Polska, do něhož se zbytek světa nemá příliš co motat.²² Za druhé jí americké sankce uvalené na Sovětský svaz připadaly nelogické vzhledem k tomu, že Solidaritu Poláci potlačili sami.²³ To vedlo k jednomu z největších sporů mezi Thatcherovou a prezidentem Ronaldem Reaganem, poté co USA uvalily sankce, které se však týkaly i evropských firem, jež najednou nemohly splnit své závazky týkající se výstavby sibiřského plynovodu. Omezení dopadlo i na britské firmy, což Thatcherovou rozzuřilo.²⁴

Předsedkyně britské vlády taktéž považovala za nerozumné ukončení vyjednávání o splacení polského dluhu, neboť z dlouhodobého hlediska to bylo výhodné právě pro polský režim, který se tak vyhnul jakémukoliv splácení.

Z toho je vidět, že prvotní reakce na dění v Polsku rozhodně nebyla tak prvoplánově negativní, jak by se podle pověsti Thatcherové mohlo zdát.

Britská politika vůči Polsku se však dále vyvíjela. Thatcherová sice nikdy nepřestala považovat zastavení vyjednávání o dluhu za chybu, domnívala se, že to více poškozují Západ

²⁰ 1980 Oct 20 Mo Archive (TNA) Poland: Gilmour minute to MT (“Possible Economic Assistance for Poland”) [declassified 2010].

²¹ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Len Appleyard to Mark Addison 5 November 1985, Londýn.

²² Poland: UKE Warsaw to FCO (“Poland Internal Situation”) [assessment of situation following declaration of martial law in Poland] [declassified 2012].

²³ 1981 Mar 9 Mo Archive (TNA) Poland: Carrington minute to MT (“Contingency Planning About Poland”) [possible Soviet intervention in Poland: “We must be ready with our Allies to take concrete steps going well beyond those taken after the invasion of Afghanistan”] [declassified 2011].

²⁴ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 177.

než Polsko, časem se však vytratily i poslední pochybnosti o Solidaritě. Taktéž byla pravda, že i komunistické Polsko pod stanným právem bylo svobodnější zemí než třeba Rumunsko, se kterým Británie nepřerвала kontakty na nejvyšší úrovni.²⁵

Když v roce 1983 polský režim odvolal stanné právo, částečně však díky tomu, že některá represivní pravidla se stala permanentními, Británie začala s pomalým navazováním vztahů. Zároveň se však změnil přístup Thatcherové k Solidaritě. Thatcherová nechtěla legitimizovat polský režim, uvědomovala si však, že pouhé ignorování má nakonec nejhorší dopady na prosté obyvatele.²⁶ Postupně tak byla zahájena série návštěv na vysoké úrovni, která vyvrcholila příjezdem samotné premiérky v roce 1988. Ve všech případech Britové trvali na jednání s opozicí a na veřejných aktech oslavujících odpor proti komunistickému režimu. Častou zastávkou britských představitelů se tak stal varšavský kostel, v němž působil kněz Jerzy Popiełuszko, kterého v roce 1984 zavraždila tajná policie. Samotné Thatcherové se dostalo i necenzurovaného interview v televizi a polský tisk překvapivě otiskl v celé délce její velmi kritickou řeč, kterou přednesla při slavnostní večeři.²⁷

Polskou cestou navazovala na návštěvy Maďarska a Sovětského svazu, kde jí Michail Gorbačov poskytl naprostou volnost. Na tento příklad se odvolávala i při vyjednávání s polskými komunisty.²⁸

Britské působení rozhodně přineslo pozitivní důsledky. Dodávalo lidem naději. Ekonomická situace Polska se nezlepšovala a režim byl donucen zasednout ke kulatému stolu se Solidaritou. Skeptické disidenty přesvědčila právě Thatcherová, že za pokus to stojí.

Fakt, že Solidarita byla oficiálně odborovým hnutím, i když se vyvinula v něco mnohem většího, působil Thatcherové problémy. Doma byla známá svým nekompromisním postupem proti odborům, v Polsku byla jejich největší zastánkyní.²⁹

Polští komunisté se jí snažili přesvědčit o tom, že jejich postup proti Solidaritě a spuštěným ekonomickým reformám, v rámci kterých se chystalo i uzavření gdaňských loděnic,

²⁵ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, UKEM Warsaw to FCO 14 December 1983, Londýn.

²⁶ 1981 Feb 9 Mo Archive (TNA) Cabinet: Wade-Gery note circulated to OD Committee – OD (81) 7 (Economic Assistance to Poland: Longer-Term Approach) [declassified 2011].

²⁷ 1988 Nov 3 Th Margaret Thatcher Speech at dinner given by Polish Government.

²⁸ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*, s. 630.

²⁹ 1988 Nov 3 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Prime Minister Rakowski) [Polish agriculture & trade, economy, foreign debt, management training, agreement with the IMF] [declassified 2016].

kde Solidarita vznikla, je v podstatě kopie její politiky. Thatcherová na to neskočila. Kontrovala tím, že v nesvobodné společnosti jsou stávky jediným způsobem, jak vyjádřit nespokojenost s politikou, což je na hony vzdáleno situaci v Británii, kde se odbory svými aktivitami snažily podkopat demokraticky zvolenou vládu.

Britská politika vůči Polsku v osmdesátých letech ukazuje Thatcherovou jako zarputilou bojovnici proti komunismu, v praktických krocích však nebyla zdaleka tak přímočará. Musela se potýkat s názory svých poradců, obhajobou britských ekonomických zájmů, které ne vždy souzněly s politickými zájmy, i s vlastními předsudky.

V případě Polska nikdy nezpochybnila konečný cíl, kterým bylo nekomunistické Polsko, bez sovětského vlivu. To se nedá říct o jednání Thatcherové v průběhu znovusjednocování Německa. V tomto případě byl vliv předsudků Thatcherové mnohokrát znásoben. Taktéž spor mezi Downing Street 10 a ministerstvem zahraničí ohledně postupu byl ostřejší a otevřenější. Není pochyb o tom, že kdyby Thatcherová mohla, sjednocení Německa by zastavila.

Odpor proti jednotnému Německu byl u Thatcherové směsí starých předsudků a racionálních obav. Je nepochybné, že jako členka válečné generace vnímala Německo jinak než mladší kolegové. Vždy měla na paměti, že Německo vyvolalo dvě světové války. Domnívala se, že alespoň částečně jsou Němci nepoučitelní a spojení dvou Němecek může vytvořit podmínky pro nový konflikt, zvláště pokud by se Němci rozhodli nárokovat si území, o která přišli po druhé světové válce.³⁰

I Thatcherová připouštěla, že šance, že tehdejší německý kancléř Helmut Kohl a jeho generace politiků rozpoutá další celoevropskou válku, je mizivá.³¹ Oháněla se však tím, že nikdo nemůže tušit, co přinese budoucnost. Z jejich nejrůznějších nářeků nebo soukromých rozhovorů s francouzským prezidentem Francoisem Mitterrandem je jasné, že možné vojenské dominance Německa se opravdu bála.³²

Kde byla na mnohem pevnější půdě, bylo, když argumentovala tím, že sjednocené Německo bude Evropě dominovat ekonomicky a politicky, čemuž jí historie později dala za

³⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary 8 December 1989, Londýn.

³¹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to PM Germany: Meeting with Her Teltchik 9 February 90, Londýn.

³² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary 8 December 1989, Londýn..

pravdu. Německo je dnes bezpochyby nejdůležitějším státem Evropy a do velké míry určuje politiku EU. Proto byla tak skeptická vůči Mitterrandovu plánu „svázat“ Německo pomocí evropských struktur a urychlené evropské integrace.³³ Tu neměla ráda nikdy.

Roli v negativním postoji Thatcherové vůči německé otázce jistě hrál i její osobní vztah s Kohlem, který se pohyboval od mrazivého k nenávislnému. S Reaganem, Gorbačovem i Mitterrandem byla schopná najít společnou řeč či osobní sympatie. S Kohlem to vždy dřelo.³⁴

V případě sjednocení Německa byla Thatcherová ochotná obrátit svoji protikomunistickou politiku. Ne že by byla pro zachování komunismu v NDR, z jejích vyjádření je však jasné, že by byla raději, kdyby východní Německo zůstalo zachováno, jen s demokratickou vládou. Tomu však neměla sílu zabránit. Za prvé tu byla fakta „na zemi“, jak říkají Američané. Po pádu berlínské zdi NDR začala kolabovat a reálně hrozilo, že se většina východních Němců prostě přestěhuje do Spolkové republiky. Pro západoněmeckou vládu bylo sjednocení nutnost, pokud země neměla zkolabovat pod přílivem migrantů. To se odráží ve vývoji její politiky. Od odmítání, že sjednocení je na stole v brzké době, k oznámení, že Německa budou usilovat o „konfедераční struktury“, až po uznání, že sjednocení musí proběhnout co nejrychleji. Kupředu německou vládu však netlačil jen neustávající přesun obyvatelstva, ale i Kohlovo přání stát se „kancléřem sjednotitelem“ a vyhrát tím spolkové volby, chystané na prosinec 1990. Pak je tu samozřejmě prosté přání drtivě většiny Němců žít znovu v jednom státě.³⁵

Nicméně německá cesta ke sjednocení by byla notně stížena, kdyby neměla podporu Spojených států. To byl také důvod, proč vliv Thatcherové na celý proces byl značně omezený. Po většinu svého premiérství si Thatcherová mohla být jistá, že její názor bude v Bílém domě vždy vyslyšen a brán v potaz. Bylo tomu tak díky jejímu blízkému přátelství s Ronaldem Reaganem.³⁶ Jeho nástupce v úřadě George Bush starší byl mnohem odtažitější. Slovo Thatcherové ve Washingtonu již zdaleka nemělo takovou váhu. V případě sjednocení Bush jasně upřednostnil zájmy Německa před zájmy Británie.³⁷

³³ BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE. *German reunification*, s. 158.

³⁴ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*, s. 396.

³⁵ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, From RF Cooper Policy Planning Staff Trilateral conference on Ostpolitik 12 and 13 January 15 January 1990, Londýn.

³⁶ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 525.

³⁷ 1990 Feb 13 Tu Archive (Bush Library) Cold War: Bush-Kohl phone conversation (Kohl talks in Moscow) [declassified] [50K scan].

Thatcherová se snažila kontrovat návratem k něčemu, co připomínalo starou politiku vyvažování síly na kontinentě z 19. století, tak aby žádný mocenský blok nemohl ohrozit Spojené království. V tom selhala. USA se toho nechtěly zúčastnit. Francie by možná chtěla, ale Mitterrand raději vyobchodoval svůj souhlas s unifikací za zrychlenou integraci Evropy.³⁸ Paradoxně tak nejbližším spojencem v tomto ohledu byl Sovětský svaz. Thatcherová doufala, že Gorbačov nějak vetuje znovusjednocení Německa. Sověti si toho byli dobře vědomi.³⁹ Nakonec k tomu ale neměli sílu. SSSR měl vlastních problémů dost.

Posledním důvodem, proč britská politika byla v tomto ohledu neúčinná, je spor mezi Thatcherovou a ministerstvem zahraničí. Je nepochybné, že profesionální diplomaté považovali sjednocení Německa za nevyhnutelné, ba dokonce za žádoucí. Převažující názor byl, že je lepší, aby Británie byla součástí procesu, než aby se izolovala. To byl typ argumentů, který Thatcherová nesnášela. Podle ní povyšoval uctívání procesů a institucí nad zájmy Británie. Diplomaté a ministr zahraničí Hurd se tak nesnažili pouze o nějakou pozitivní politiku směrem k Německu, ale zároveň „zvládnout“ premiérku.⁴⁰

Britskou reakci na pád berlínské zdi lze shrnout do dvou fází. První trvala zhruba od listopadu do konce ledna, kdy hlavní slovo v politice vůči Německu měla Thatcherová. Tehdy je také nejvíce znát britský odpor proti sjednocení. Thatcherová na nejrůznějších jednáních se svými protějšky, summitech a dalších vrcholných setkáních neskrývala, že s celým projektem hluboce nesouhlasí. Tehdy představovala také nejrůznější plány, jak celý proces zastavit, či alespoň výrazně zpomalit. Nápady, jako že sjednocení by se mělo řešit v rámci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, což byla jasná zástěrka, jak do jednání zatahnout co nejvíce zemí a tím celý proces prodloužit.

V lednu začalo být jasné, že sloučení Němecek do jedné země je téměř nevyhnutelné. Tehdy se také sešel seminář vrcholných vládních představitelů v sídle britských premiérů v Chequers. Tam téměř celý zbytek vlády přesvědčoval Thatcherovou, že sjednocení Německa je rychle blížící se realita, kterou je potřeba akceptovat.⁴¹ Poté, co premiérka neochotně souhlasila, přebralo iniciativu ministerstvo zahraničí a politiku řídilo ono.

³⁸ BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE. *German reunification*, s. 158.

³⁹ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 229.

⁴⁰ Interview with Douglas Hurd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁴¹ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 510.

To však neznamená, že by Thatcherová mlčela. Čas od času pronesla něco pobuřujícího, z čehož bylo jasné, že realita a rozum ji donutily německou unifikaci přijmout, ale citově se s tím rozhodně nesrovnala.⁴²

Role Thatcherové nebyla však pouze negativní. Velmi jí záleželo na zachování západní aliance a udržení Německa jako plnohodnotného člena NATO. V této oblasti plně souzněla s prezidentem Bushem. Němci byli v tomto mnohem nespolehlivější. Kohl tvrdil, že německé členství v atlantickém paktu není k diskusi, ale šéf koaliční FDP a ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher tak pevný nebyl, měl mnohem internacionálnější pohled na svět.⁴³ Přes Kohlova ujištění v Američanech a Britech panovalo podezření, že v případě potřeby by Němci byli ochotni zobchodovat členství v NATO za sjednocení, pokud by se ukázalo, že je to jediný způsob, jak toho dosáhnout.⁴⁴

Přes svou hlasitost nakonec názor Británie byl nakonec odstrčen na druhou kolej. To se naplno ukázalo během vyjednávání 2 + 4 (nebo 4 + 2, jak na tom trvala Thatcherová)⁴⁵, které mělo za cíl vyřešit vnější otázky sjednocení a co se stane s právy čtyř vítězných mocností (Francie, Británie, SSSR a USA), jež stále částečně omezovaly německou suverenitu. I když při řešení dílčích problémů se britští vyjednavací ukázali jako velmi cenní, ve velkých otázkách však bylo trochu jedno, co si myslí.

Samotný start vyjednávání znamenal, že sjednocení se bere jako nastávající realita. Hlavní bylo přimět Sověty, aby akceptovali Německo v NATO. I když Západ ujišťoval, že NATO již nebude namířeno především proti SSSR, mezi nejdůležitější nejspíše patřil londýnský summit, na kterém se členské země dohodly o přetvoření Aliance ve více politickou organizaci, klíčové se se ukázalo přímé jednání mezi Německem a Sovětským svazem.⁴⁶

K průlomů tak došlo na kavkazském setkání Kohla s Gorbačovem, kde se mezi sebou dohodli na podmínkách, za kterých se Německo sjednotí a zároveň zůstane plnohodnotným členem NATO. Přestože výsledek byl vítaný, německé spojení znepokojoval. Přirovnání ke smlouvě z Rapalla z roku 1922, kdy se Německo dohodlo se Sovětským svazem na spolupráci

⁴² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Gozney Germany 31 January 1990, Londýn.

⁴³ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO Germany and NATO 30 January 1990, Londýn.

⁴⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001 FCO to UKEM Moscow 11 April 1990, Londýn.

⁴⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 516.

⁴⁶ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 318.

za zády zbytku světa, na sebe nenechala dlouho čekat.⁴⁷ Pro Británii to bylo další potvrzení její upadající moci. Jednání s ní nikdo předtím ani poté nekonzultoval.

Po této dohodě se setkání 2 + 4 stalo pouhou formalitou s cílem schválit to, co vyjednal Gorbačov s Kohlem. Němci tak mohli 3. října vyhlásit opětovné sjednocení své země.

Proces ukázal nejlepší i nejhorší stránky thatcherovské diplomacie. Na jednu stranu naprostá neústupnost a tvrdohlavost, kdy byla ochotná stát si za svým a teprve setrvalý tlak celé vlády a skutečnosti byl schopen ji donutit ke změně. Taktéž to ukazuje problémy britské diplomacie, kdy premiérka často sloužila jako opozice k vlastnímu ministerstvu zahraničí. Na druhou stranu to ukazuje instinkty Thatcherové, které i když šly často proti názorům expertů, se nakonec ukázaly jako správné. Je to vidět i na případě Polska, kdy ministerstvo zahraničí argumentovalo, že by premiérka neměla příliš „tlačit na pilu“ a přijmout Poláky navržené omezení při její návštěvě.⁴⁸ Thatcherová si nakonec prosadila setkání s opozicí a další úlitby. Stejně tak v případě Německa se její varování o politické a ekonomické dominanci této země potvrdila, i když její obavy o vojenskou expanzi ne.⁴⁹ Thatcherová částečně znovuobnovila politiku vyvažování, v jejím případě neúspěšnou.

Třetí případová studie, jež je rozšířením dříve vydaného článku „*Napájení ze stejného zdroje*“ *Thatcherismus a Československo po sametové revoluci*, jež vyšel v časopise *Dvacáté století* v roce 2017, se soustřeďuje spíše na odkaz Thatcherové v nově demokratické části Evropy. Země se pustily do překotné přestavby ekonomiky ve snaze dohnat co nejrychleji vyspělé západní země. Thatcherová se svým antikomunismem a podporou co nejsvobodnější ekonomiky byla jasným příkladem hodným k následování. Studie se zabývá tím, jak se s thatcherismem zacházelo v Československu.

Thatcherová nastavila přístup k nově demokratickým zemím střední a východní Evropy, který vydržel zhruba do roku 1997, tedy dlouho poté, co z úřadu odešla. Thatcherová byla nadšená rozpadem komunismu a chtěla těmto zemím doopravdy pomoci.⁵⁰ Jednak to bylo jejím zarputilým antikomunismem. Za druhé v této době v Británii její popularita rapidně klesala. Britská města zachvátily protesty, někdy i násilné, proti „dani z hlavy“, jak se říkalo

⁴⁷ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 322.

⁴⁸ 1988 Jul 7 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [“The Foreign Office letter attached argues that perhaps Gdansk is not so well worth visiting after all, given that Solidarity's recent efforts have been redolent of the worst sort of British trade unionism. To my mind, that is close to sacrilege”] [declassified Jul 2016].

⁴⁹ FERGUSON, Niall. *Always Right* [online], s. loc 427.

⁵⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell 19 March 1990, Londýn.

komunitnímu poplatku, což byla nová forma lokálních daní. Zároveň se Konzervativní strana ocitla uprostřed krize, kdy sílila opozice proti Thatcherové. Hlavním důvodem byl vztah k evropské integraci.⁵¹ Zatímco tedy její pozice doma se setrvale zhoršovala, na východ od Berlína si mohla užívat nefalšovaného obdivu. Davy vítajících nadšenců, ať už ve Varšavě, Budapešti, Moskvě, nebo v Praze ji mohly jenom potěšit, zvláště když to doma nikdy nezažila. Tam Thatcherová byla respektována, ale nikdy ne milována.

Thatcherová také cítila s novými politiky střední a východní Evropy ideologickou sounáležitost. Chtěli co nejrychlejší přechod k demokracii a kapitalismu. Thatcheristická Británie pro ně byla vzorem, jednak díky hlasité kritice komunismu a také proto, že Británie byla jednou z mála zemí, jež se pokusila o rozsáhlou ekonomickou reformu. Její privatizace státních firem bylo něco, co politiky na východě velmi zajímalo, neboť sami potřebovali přejít ze státem vlastněné ekonomiky na ekonomiku tržní. Samozřejmě srovnání lehce pokulhávalo. Británie nebyla zemí bez tržního hospodářství, pouze jisté segmenty ekonomiky byly ve státních rukou, byla to však nejbližší reálná zkušenost. Toto platilo ještě více pro Československou, respektive pro Českou republiku, kde se ministrem financí a posléze premiérem stal Václav Klaus, o kterém sama Thatcherová prohlásila, že je jejím „oblíbeným politikem“.⁵² Klaus a jeho okruh spolupracovníků čerpal ze stejných ekonomů a nápadů jako Thatcherová a její lidé. Ať už tím, že „byli napájeni ze stejného pramene“, anebo přímou inspirací v Británii, jejichž ideologické závěry byly podobné.⁵³

Britské zapojení v Československu však nebylo založeno jen na vzájemném okukování. Thatcherová zahájila program pomoci střední a východní Evropě známý jako Know-How Fund (KHF). Ten měl za cíl předat novým vládám zkušenosti v oblasti ekonomiky, managementu a podobně. Z pohledu Britů měl jednu velkou výhodu, byl relativně levný. Nejednalo se o nějakou masivní pomoc, ale díky tomu, že se z programu platili nejrůznější poradci a participoval na něm britský privátní sektor, se celkem dařilo šířit britský vliv bez potřeby masivně ho podporovat státními dotacemi.⁵⁴

KHF byl nejviditelnějším britským příspěvkem k transformaci východních ekonomik. Jeho reálné příspěvky jsou však problematictější. I když pomáhal rozjíždět v Československu

⁵¹ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography Volume Three: Herself Alone*, s. 322.

⁵² THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 552.

⁵³ HANLEY, Sean. The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism'.

⁵⁴ HAMILTON, Keith. *Transformational Diplomacy after the Cold War: Britain's Know How Fund in Post-communist Europe 1989–2003*, s. 33.

kapitalismus, většina plánů vznikala v úřadech československých ministrů. V zemi působilo konsorcium tří firem, tedy Ernst and Young, Denton a Schroders.⁵⁵ Tyto měly často dobré dílčí rady a navenek představovaly záruku toho, že reformy nejsou špatně vymyšlené. Jejich zprávy do Británie, ve kterých se vykreslovaly téměř jako tvůrci české hospodářské transformace, však byly značně nadnesené.⁵⁶

To však neznamená, že by KHF nezanechal v Československou stopu. Pomoc expertů z konsorcia rozhodně byla chválená a žádaná, i když jejich hlášení byla poněkud velkohubá. KHF financoval další nejrůznější aktivity v Československu. Od poradenství při privatizaci filmových studií na Barrandově přes školení manažerů v Bratislavě až po pomoc při zřizování elektronických systémů pro vznikající pražskou burzu. Jestli to mělo nějaký efekt, tak především budování anglické „soft power“ v zemi. Británie rozhodně byla v devadesátých letech velmi oblíbenou zemí mezi Čechy a Slováky. Pomohly tomu i dvě vrcholné návštěvy britských premiérů a různých členů královské rodiny.

V reálný vliv v České republice se to však nepřelilo. Hlavním problémem bylo, že zatímco Britové cvičili manažery, Němci ty firmy skupovali. Vize Thatcherové, že KHF bude jakýmsi předvojem britských investic, se nikdy nezhmotnila. I když některé firmy z něj výtěžily maximum, například Ernst and Young se díky němu zabydlela na českém trhu, z velké části se Britové do Česka příliš nehnali. Jednak mezi nimi panovala jistá opatrnost k investicím ve střední Evropě a zdejšímu prostředí příliš nerozuměli – na rozdíl od zmiňovaných Němců, kteří investovali v České republice zdaleka nejvíce. Británie však zaostávala i za dalšími zeměmi Západu, které se rozhodly v Česku investovat.⁵⁷

„Horká fáze“ aktivit KHF v Česku trvala zhruba do roku 1994, dokdy probíhala hlavní fáze privatizace. Pak aktivity značně opadly. Za úplný konec můžeme považovat rok 1997, kdy se britským premiérem stal Tony Blair a KHF rozpustil.

Thatcherová však zůstala v Česku velmi oblíbená. Byla vyznamenána Řádem bílého lva, udržovala kontakt s Klausem a ve svých pamětech krátce, ale hřejivě na své návštěvy Česka vzpomíná.⁵⁸ KHF byl dobrý nápad, který se ale nakonec nepřetavil v těsnější česko-britskou spolupráci. Vliv Thatcherové tak byl především jako jakási inspirace hodná následování,

⁵⁵ POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce*, s. 89.

⁵⁶ Rozhovor s Dušanem Třískou.

⁵⁷ Zpráva o oficiální návštěvě čs. prezidenta V. Havla ve Velké Británii ve dnech 21.–23. 3. 1990, Archiv Kanceláře prezidenta republiky.

⁵⁸ THATCHEROVÁ, Margaret. *Umění vládnout*, s. 26.

politicky, jež se nebála kritizovat komunismus a také ukázala cestu, jak transformovat hospodářství.

Všechny tři studie jsou však zároveň propojené. Přestože práce zkoumá vliv KHF v Československu, respektive v Česku, původně vznikl a byl vymyšlen pro Polsko. Britské aktivity na podporu demokracie v Československu také existovaly, i když byly jiného druhu než v Polsku. KHF dokonce krátce působil ve východním Německu, než se sjednotilo se západním. Při odporu proti sjednocení Thatcherová také argumentovala strachem východním sousedů Německa. Naopak při snaze udržet Německo v NATO zase přesvědčovala Havla, že jeho nápad rozpuštění aliancí a jejich nahrazení celoevropskou organizací není nejlepší.

Celkově však studie ukazují britskou politiku v éře Thatcherové jako mnohem komplexnější, než jak se všeobecně považuje. I když rétoricky byla postavená na antikomunismu, pravda byla mnohem složitější. Thatcherová se prala za zájmy Británie a velmi zvažovala kroky, které by pro ni mohly být nevýhodné. To neznamená, že by její antikomunismus nebyl opravdický, není pochyb, že tuto ideologii nesnášela. Byla však pragmatickou političkou, jež nakonec dokázala proplouvat vodami pozdní studené války. Pragmatismus, antikomunismus a zájmy Británie. To jsou charakteristické prvky zahraniční politiky Margaret Thatcherové.

Nakonec je potřeba zmínit poslední historiografickou tradici, jež je často zmiňována při zkoumání éry Thatcherové, totiž gender history. Je to logické, Margaret Thatcherová byla první ženou v čele Británie a hlavních západních mocností vůbec. Pro historiky genderu je tak fascinující sledovat, jak se s tímto vyrovnala. Zvláště pokud se k tomu připočítá fakt, že její politika nebyla příliš „ženská“. Často uvádí, že do kabinetu povýšila pouze jednu další ženu, baronku Youngovou, což je často prezentováno jako selhání. Nebo, že její politika nebyla zaměřená na ženy, například rozšířením mateřské. Tato práce však nebude pohlaví Thatcherové řešit. Nepovažuje ho totiž z hlediska zahraniční politiky za důležité. Mohlo hrát minimální roli při jednání z ostatními světovými vůdci, kteří byli všichni muži, například francouzský prezident s ní často nevině flirtoval. Jiné okolnosti, jako historická zkušenost, výchova, poradci měli však na osobnost Thatcherové mnohem větší vliv než její pohlaví.

Prameny a literatura

Ve dvou případech ze tří problematika politiky Margaret Thatcherové v tomto regionu nebyla zdaleka hluboce prozkoumána. Politika Thatcherové vůči Polsku a Československu zůstávala dlouho dobu mimo zájem většiny badatelů. V případě německého

sjednocení to neplatí, i britská reakce na něj byla prozkoumána v mnoha studiích a knihách. Nicméně i v této oblasti práce přináší mnoho nového. Teprve nedávno byly odtajněny britské archivy, práce se tedy ve všech případech zakládá do velké míry na materiálech, jež zatím nikdo neviděl. V případě části zabývající se Československem dokonce britské ministerstvo zahraničí odtajnilo řadu dokumentů na přání autora této práce. Jediný, kdo k nim měl předtím přístup, byli oficiální historici britského ministerstva zahraničních věcí.

Práce je tedy založená na výzkumu primárních i sekundárních pramenů. Proběhl originální archivní výzkum. Jeho jádro je ve vládních britských dokumentech uchovávaných v National Archives v Londýně a v archivu soukromých dokumentů Thatcherové, který se nachází v Churchill Archive Center v Cambridgi. Do menší míry je práce založená i na dokumentech z archivu v Krakově, ve Varšavě a v pražské kanceláři prezidenta. Využívá také orální historii, ať rozhovory provedené někým jiným, nebo autorem studie.

Práce je založená především na interních dokumentech britské vlády, jedná se tak o výzkum vnitřního fungování britské administrativy, vzniku uvažování, sporů jednotlivých rozhodovacích složek a roli premiérky v ní. Zároveň však byl použit výzkum tisku a zmíněná orální historie. Přestože se tak v podstatě jedná o studii té nejvyšší politiky, nechybí ani pokus analyzovat myšlenky lidí „z ulice“. Práce je tak komplexní studií britské politiky vůči střední Evropě ve zkoumaném období.

V případě částí o Polsku a Německu práce postupuje víceméně chronologicky, neboť to je nejlepší způsob, jak ukázat vývoj a proměnu myšlení jak samotné Thatcherové, tak celé britské vlády. Britové museli reagovat na nenadálý vývoj událostí a přizpůsobovat se mu. Chronologický postup se tak jevil jako logický.

V případě částí o Československu je postup jiný. Jelikož se zabývá hlavně inspirací českých reformátorů v thatcherismu, postupuje přece jenom více tematicky než předchozí části, i když chronologický postup neopouští úplně.

Co se týká sekundárních pramenů, všeobecné povědomí o éře Thatcherové, jejím uvažování, politice a zahraničních vztazích se opírá zejména a třídílnou biografii Thatcherové od Charlese Moora. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume One: Not For Turning*, *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Two: Everything She Wants* a *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone* dohromady detailně pokrývají celý její život. Vzhledem k tomu, že Moore jako oficiální premiérčin životopisec měl k ní a k jejím písemnostem bezprecedentní přístup, se jedná o nejúplnější a

nejnovější soupis jejího života. Je tak nedocenitelným zdrojem. Samozřejmě je potřeba dodat, že Moore, byť vystudovaný historik, patří k jednomu z nejvýznamnějších konzervativních novinářů v Británii. V minulosti byl například šéfredaktorem konzervativního týdeníku *The Spectator* a konzervativní vláda Borise Johnsona ho povýšila na lorda. Je tedy logické, že je životopiscem spíše sympatickým. Ve vykreslení osobnosti Thatcherové však nemá rovného.

Všeobecný základ ohledně Solidarity se opírá především o popis britského novináře a akademika Timothyho Gartona Ashe, který byl jako jeden z mála západních novinářů svědkem polských událostí. Jeho kniha se jmenuje *The Polish Revolution: Solidarity, 1980–82*. Je cenná právě proto, že je psána z pohledu západního občana. Dále samozřejmě byly použity monografie polské provenience, například *Anatomia rewolucji* od Tomasze Kozłowského, *Solidarność 1980–1989* od Ryszarda Terleckého a *Rewolucja Solidarności* od Andrzeje Friszkeho.

V případě německého sjednocení se práce pro všeobecný základ opírá o *Germany Unified and Europe Transformed* od Philipa Zelikowa a Condoleezy Riceové. Oba v době vyjednávání o sjednocení Německa působili v administrativě George Bushe a jejich kniha je považována za jeden z definitivních popisů procesu německého sjednocení, i když především z americké perspektivy. Další důležitou monografií zabývající se všeobecně vyjednáváním o sjednocení Německa je dílo Luci Rattiho *A Not-So-Special Relationship The US, The UK and German Unification, 1945–1990*. Je potřeba také zmínit *Deutsche Einheit: Sonderedition aus den Bundeskanzleramtes 1989/1990: Dokumente zur Deutschlandpolitik*. Jedná se o soubor primárních západoněmeckých dokumentů týkajících se znovusjednocení.

V případě poslední části této práce žádná všeobecná historická monografie, jež by se zabývala devadesátými léty v Československu, respektive v České republice, neexistuje. Kapitola však staví na knize *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce* od Geralda Powera a Jaroslava Weinfurtera, kterou dále rozšiřuje.

Pojmy

Práce ve velkém operuje s několika pojmy, které potřeba vymežit a vyjasnit. První nejrozšířenější a nejpoužívanější je thatcherismus a thatcheristická zahraniční politika.

Margaret Thatcherová je jediným britským premiérem, který propůjčil své jméno ideologii. Přesto thatcherismus ona ani její vláda nikdy výrazně nedefinovala. Vlastně Thatcherová se ani nikdy nesnažila o vytvoření nového politického směru. I když byla nepochybně nesmírně inteligentní, pamětníci i historici se shodují v tom, že nikdy nebyla

velkou intelektuálkou. Měla však vžitých několik základních bodů, jichž se držela. Vybudovat z těchto základních bodů ideologický systém je úkol, který připadl jiným.

Thatcherismus je nejčastěji podáván jako ekonomický program. Vláda Margaret Thatcherové se vymezila proti takzvané politice konsenzu, kterou v poválečném období uplatňovala jak Konzervativní, tak Labouristická strana, spočívající v udržování plné zaměstnanosti a zestátnění velké části ekonomiky. Silnou roli hrály odbory, jež dokázaly blokovat vládní návrhy.

Mezi historiky panuje menší spor, kdo měl na Thatcherovou větší vliv, zda její výchova ve středoanglickém městečku Grantham, či pozdější čtení moderních ekonomů.

Otec Thatcherové Alfred Roberts byl metodistický kazatel, majitel malého obchodu, zastupitel Granthamu a krátce i jeho starosta. Byl to klasický liberál, který věřil ve vyrovnané finance a individuální zodpovědnost. Výchova Thatcherové byla velmi středostavovská, což vedlo k tomu, že aristokratické a kosmopolitní vedení Konzervativní strany ji považovalo za úzkoprsou, ale byla blíže k řadovým členům a voličům než oni sami. V její politice, jako například právě ve víře ve vyrovnané rozpočty a potřebu, aby lidé byli osobně zodpovědní, se její výchova nepochybně odráží.

Pak jsou tu ekonomové, kteří se postavili do té doby v Británii převažujícímu keynesiánství. Je nepochybné, že hospodářská politika byla ovlivněna lidmi, jako byli Friedrich von Hayek a Milton Friedman. Od von Hayeka převzala myšlenku, že socialismus vede neomylně k totalitě. Také její vláda byla jednou z prvních, která se snažila Friedmanovu monetaristickou teorii převést do praktické politiky.

Z kombinace těchto dvou tendencí pak vyplynul thatcherismus. Ekonomicky jeho cílem nebylo udržovat nezaměstnanost na co nejnižší úrovni, ale naopak stlačit inflaci. To se dělo přes kontrolování objemu peněz v oběhu. Jinak ale bylo cílem co nejvíce zmenšit roli státu v ekonomice. To se dělo skrze rozsáhlou privatizaci státních podniků. Prodány takto byly například Britský telecom, ocelárny, uhelné doly, vodárenské a plynárenské podniky a další. Vlna privatizací pokračovala i po rezignaci Thatcherové. Jednu z nejkontroverznějších privatizací, a sice železnic, provedla až vláda Johna Majora. Nejpopulárnější naopak byl rozprodej obecních bytů jejich nájemníkům. V případě firem privatizace probíhala skrze prodej akcií na burze. Vláda naschvál cílila na obyčejné lidi, aby všichni získali zájem na fungování těchto firem. Thatcherová to nazývala „lidovým kapitalismem“.

Součástí thatcherismu je i silný odpor proti odborům. Toto bylo jednak na základě historické zkušenosti – hornické stávký v letech 1972 a 1974, kdy odboráři naprosto vykojčili reformní program tehdejšího konzervativního premiéra Edwarda Heatha a donutili ho vyhlásit předčasné volby, které prohrál. Thatcherová také očekávala silný odpor odborů proti svým reformám a počítala s tím, že bude muset nejdříve zlomit jejich moc.

Odpor proti odborům však byl i ideologický. Thatcherová považovala odbory za svazující organizaci, která ničila jednotlivce. Její reformy se proto často snažily posílit pravomoci jednotlivých dělníků na úkor odborů. Snažila se tak uzákonit, aby stávký musely být schvalovány v celoodborových referendech, nebo zakázat praktiku „closed shop“, kdy si odbory vynutily, že firma nepřijme nikoho, kdo se nestane jejich součástí.

Mimo ekonomickou oblast bývá za znak thatcherismu považován silný důraz na patriotismus, právo a pořádek a „viktoriánské ctnosti“. To se projevovalo například ve zvýšení platů policistů a aktivní zahraniční politice.

I thatcheristická zahraniční politika je položena na výše zmíněných základech. Odpor ke nucenému kolektivismu se celkem jednoduše přetvořil v antikomunismus, což ji provázelo po celou její politickou kariéru. Když v jednom ze svých prvních projevů zasvěceném zahraniční politice, který přednesla jako lídr Konzervativní strany, zkritizovala Sovětský svaz, vysloužila si za to od sovětského tisku označení „železná lady“ a tato přezdívka jí už zůstala.

Není pochyb, že Thatcherová vnímala studenou válku jako boj mezi dobrem a zlem. Byla tak mnohem agresivnější než její předchůdci. Diplomaticky a rétoricky ostře útočila na východní blok.

Zároveň však Thatcherová vždy tvrdě dbala o britské zájmy. Například v případě Falkland se je nebála podpořit vojensky. Hlavně se v těchto případech však projevovala jako pragmatická politička, která byla ochotna smlouvat i se svými nepřáteli, konkurenty a různými nelibými režimy.

Většinou její patriotismus a antikomunismus měly stejné cíle. Jak ale ukazuje následující práce, občas se křížily. Tehdy Thatcherová a její vláda musely složitě manévrovat mezi svými zájmy a ideologií.

Výše podaný výklad popisuje hlavní body thatcherismu, tak jak se projevoval v ekonomice, politice a v zahraničních vztazích. Je tu však ještě jeden vlivný výklad. Ten Shirley Robin Letwinové, konzervativní filozofky a ekonomky, jež v roce 1992 vydala knihu

The Anatomy of Thatcherism. „V ní přišla s novou definicí thatcherismu. Pro ni thatcherismus nebyl ideologií nebo sérií reforem, ale souborem ctností a celá thatcherovská politika se skládala z pokusů tyto ctnosti aplikovat v praxi. Mezi tyto ctnosti patřily „pocitovost, soběstačnost, energičnost, dobrodružná povaha, nezávislé myšlení, loajálnost k přátelům, ostrý postup proti nepřátelům“⁵⁹. K tomu Letwinová dodávala: „Nejdůležitější bod ohledně tohoto výčtu je druh atributů, který obsahuje. Není tam nic důležitého, totiž žádný popis zaměstnání, úrovně vzdělání, úspěchů, bohatství nebo chudoby, pozice ve společnosti, manželského stavu, dovedností, politických názorů, estetických citění, náboženství, libostí a nelibostí jedince. Člověk tedy může odpovídat thatcherovským představám, a přitom být jedním z nekonečného množství lidí.“⁶⁰ Dále Letwinová upozornila, že jde o takzvané „energetické ctnosti“, tj. ctnosti, které vyžadují aktivitu. Staví je do kontrastu s pasivními ctnostmi, jako například pokorou, proti nimž sice thatcherismus nic nenamítal, ale nepovažoval je za důležité. Pokud si měl thatcherismus tak říkajíc vybrat mezi člověkem hrdým a pokorným, vždy si vybral toho hrdého.“⁶¹

Tento výklad vysvětluje náklonnost Thatcherové k nejrůznějším disidentským hnutím ve východní Evropě. Lidem, kteří se postavili komunistickým režimům, rozhodně nechyběly „energetické ctnosti“.

Tyto dvě definice se navzájem nevyklučují, naopak se do jisté míry doplňují. Při čtení práce je tak potřeba mít je obě na mysli.

Kromě thatcherismu je potřeba ujasnit ještě další tři pojmy. První se týká označení „komunistická strana“. V případě Polska a Německa je toto sousloví občas používáno pro označení vládnoucích stran, přestože slovo „komunistická“ ani v jednom případě neměly v názvu. Obě však vyznávaly komunistickou ideologii, autor se tak domnívá, že použití tohoto názvu je opodstatněné, zvláště ze stylistického hlediska, neboť to umožňuje použití více názvů pro stejnou organizaci.

Další problém se týká názvu pro spojení dvou německých států. Lze nalézt označení jak „sjednocení“, tak „znovusjednocení“. Znovusjednocení je považováno za historicky přesnější označení, jelikož Německo bylo již jednou sjednoceno, a to v roce 1871.

⁵⁹ LETWIN, Shirley Robin. *The Anatomy of Thatcherism*, s. 32.

⁶⁰ Tamtéž, s. 33.

⁶¹ ŠMIGOL, Ondřej. „*Bůh ochraňuj královnu*“: *Historie punku v éře Železné lady (1975–1990)*.

Jenže hlavně němečtí představitelé neměli toto označení rádi. Vyvolávalo totiž implicitní návaznost na německou říši, od které se Spolková republika chtěla oprostít. Proto Němci raději používali výraz sjednocení, což mělo navozovat pocit, že nově spojené Německo má se staršími a více autoritářsky založenými státy pramálo společného. V podstatě ze stejného důvodu naopak Britové rádi používali výraz znovusjednocení. Nepřátelsky naladěná britská politika chtěla naopak posílit pocit kontinuity od hohenzollernského Německa přes třetí říši až po Spolkovou republiku.

V práci se objevují oba výrazy. Není to z důvodu politické rovnováhy a ani pokus příslušným větám dodat určitou interpretaci. Oba pojmy jsou využívány jako synonyma, ještě společně s výrazem unifikace. Účel je znovu čistě stylistický. Cílem je vyhnout se opakovanému používání stále stejného pojmu.

Nakonec je třeba vymezit označení střední Evropa. Tato práce ho chápe nejen jako geografický termín, ale i kulturně – politický. Jedná se o oblast, kterou spojuje podobná historická zkušenost a kultura. Po konci světové války je spojuje hlavně skutečnost, že nikdy nebyly součástí Ruska, pak se však staly součástí sovětského bloku. Zároveň však neleží na Balkánském poloostrově. Toto vymezení znamená Československo, Maďarsko, Německo a Polsko. Poslední jmenované, sice bylo celé devatenácté století a částečně i osmnáctém a dvacátém dílem součástí Ruska, dvě třetiny území, ale ne. Zároveň Poláci si byli velmi vědomí své kulturní odlišnosti směrem k Rusku. Dále tyto země spojuje skutečnost, že byly součástí německojazyčných říší, hlásily se k západní formě křesťanství a ve velkých válkách představovaly průchodný prostor mezi Ruskem a západní Evropou. Tento mix v regionu vybudoval povědomí, že není součástí ruské sféry vlivu, ale ani tak úplně západní Evropě

Z výše jmenovaných práce neprobírá vztah Thatcherové k Maďarsku. Důvod je dvojitý. Jednak každá kapitola je případová studie, zabývající se jedním fenoménem spojovaným s Thatcherovou. V Maďarsku žádný takový není na první pohled patrný. Druhý důvod je čistě pragmatický. Zatímco autor se orientuje v historii Německa, Československa i Polska a do jisté míry zná všechny tyto jazyky, v případě Maďarska tomu tak není.

Margaret Thatcherová a její politika vůči Polsku v období Solidarity

Úvod kapitoly

Velká Británie v průběhu druhé poloviny dvacátého století cítila jakousi odpovědnost za Poláky. Tato povinnost byla do jisté míry poháněna jakýmsi pocitem viny za osud Polska. Británie do druhé světové války oficiálně vstoupila, jelikož garantovala polské území. Jenže v rámci válečných konferencí ustoupila sovětskému tlaku a postupně přijala přesunutí Polska západně a instalování komunistické vlády, a to i přesto, že velká část Poláků věrně a dobře bojovala na straně západních spojenců.

Tento pocit viny byl obzvláště přítomný v Konzervativní straně. Za éry Margaret Thatcherové ještě o to víc vyrostl. Premiérka v letech 1979 až 1990 byla obzvláště silnou antikomunistkou, která obdivovala svého předchůdce Winstona Churchilla a jeho skvělé vedení země za druhé světové války. O to pro ni bylo trapnější, že to byl nakonec Churchill, kdo za Británii ustoupil Stalinovi a přenechal Polsko komunistům. „Polsko má díky své historii jedinečnou pozici v Evropě, jedinečnou pozici v naší historii a v historii mnoha evropských národů,“⁶² prohlásila premiérka během interpelací v parlamentu. Svůj vlastní vztah k Polákům popsala následovně: „Vždycky jsem cítila nesmírnou náklonnost k tomuto národu nepokořitelných vlastenců, jejichž tradice a zřetelnou identitu se snažili Prusové, Rakušané a Rusové (v osmnáctém a devatenáctém století) a nacisté a komunisté (ve dvacátém století) marně pokořit. Nemohla jsem zapomenout na polské letce, kteří bojovali po boku RAF proti nacismu. Ani na to, že válka, jež začala kvůli svobodě Polska, skončila tím, že tato země zůstala ve spárech tyranie.“⁶³

Britská politika vůči komunistickému Polsku však nebyla čistě nepřátelská. Naopak s ním měla asi jedny z nejlepších vztahů ze všech zemí sovětského bloku. Důvodem byla skutečnost, že Polsko bylo do jisté míry nejméně „věrnou“ zemí východního bloku. Obyvatelstvo se periodicky bouřilo a režim proti nim často používal smrtící sílu. Samotná vláda byla považována za mnohem více nacionalistickou, než by se na komunistickou stranu slušelo. Nepokoje v roce 1956 ustaly teprve poté, co bylo prosovětské vedení vyměněno za propolské,

⁶² House of Commons Hansard 3. prosince 1980.

⁶³ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 531.

v jehož čele stál Władysław Gomułka. I „propolští“ komunisté byli závislí na rozkazech z Moskvy, zpočátku se však těšili větší důvěře obyvatelstva.

Tento sentiment se projevil například v rozhovorech Thatcherové s polským vicepremiérem Henrykem Kisielem. Tomu řekla, že se domnívá, že „socialistický systém byl úspěšný v potlačování lidské energie po příliš dlouhou dobu. Ale vždy věřila, že jednou dojde k průlomů.“⁶⁴

Kisiel odpověděl, že s její analýzou dění v Polsku souhlasí. „Poláci vždy cítili, že se odlišují od ostatních východoevropských států a že mají právo na vlastní cestu k socialismu.“⁶⁵

S Kisielem souhlasila taktéž analýza britské ambasády ve Varšavě. „Co se týče dlouhodobého období, Stalin prý řekl, že komunismus Polákům nevyhovuje. Měl pravdu a to je nejspíš jádro problému,“⁶⁶ uvádí ve své výroční zprávě za rok 1980.

Taktéž armáda těžila z jakési prestiže z předkomunistických dob. Předpokládalo se, že voják bude nejdříve Polák a až poté komunista. Z toho důvodu nebylo vůbec jasné, jak by se polská armáda zachovala, kdyby se SSSR pokusil o podobnou intervenci, jako učinil v Československu v roce 1968. Možnost, že by se postavila na odpor, byla považována za reálnou. „Polská nátura je taková, že čím zoufalejší je boj a čím jsou ve větší nevýhodě, tím zuřivěji bojují,“⁶⁷ uvádí jedna z diplomatických depeší.

Stejný názor měli Američané. Zbigniew Brzezinski, poradce pro národní bezpečnost prezidenta Jimmyho Cartera, řekl siru Robertovi Armstrongovi, šéfovi kanceláře premiérky, „že se domnívá, že sovětská vláda bude velmi neochotná k intervenci v Polsku... částečně i proto, že v Polsku očekávají větší odpor, než na jaký narazili v Československu, a to i na odpor polské armády.“⁶⁸

Třetím důvodem pochybné polské „věrnosti“ byla silná katolická církev. V silně věřícím Polsku neměl režim jinou možnost než církev tolerovat. Ta se postupně vyvinula v jakousi neoficiální opozici, která si občas dovolila kritizovat režimní kroky. Zároveň však

⁶⁴ 1980 Dec 9 Tu Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Deputy Prime Minister Kisiel of Poland) [situation in Poland] [declassified 2011].

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ 1981 Jan 1 Th Archive (FCO) Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1980 Annual Report on Poland) [declassified 2007].

⁶⁷ 1980 Aug 30 Sa Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw letter to FCO ("Polish Crisis") [situation report] [declassified 2010].

⁶⁸ Archive (TNA) Iraq: Armstrong record of conversation (meeting Brzezinski in Washington) [Iraq-Iran, Afghanistan, Poland] [declassified 2012].

dokázala fungovat jako umírňující faktor pro radikálnější část opozice, což přispívalo k její toleranci ze strany režimu.⁶⁹ Vliv církve zesílil zvláště poté, co byl krakovský biskup Karol Wojtyła zvolen papežem Janem Pavlem II. Jeho návštěva Polska v červnu 1979 se stala masivní a populární akcí, se kterou neměl režim takřka nic společného. I když papežská návštěva nebyla namířena proti komunistickému režimu, samotná tato skutečnost znamenala pro vládu ohrožení, neboť nepodléhala její kontrole a ukázala, že lidé jsou schopni se efektivně zorganizovat mimo strukturu komunistické strany. „Církev dokázala, že její získání loajality lidu ponížilo stranu; získala na sebejistotě a důvěře,“⁷⁰ analyzovala ambasáda papežovu návštěvu v Polsku.

Z těchto důvodů britská vláda postupovala vůči Polsku opatrně. Doufala, že lepším přístupem uvolní jeho vazby na Sovětský svaz. Jak prozradila Thatcherová americkému státnímu tajemníkovi, „vnímala novou svobodu v Polsku jako gangrénu v sovětském systému. Chtěla, aby se rozšířila.“⁷¹ Podobně to vyjádřil tehdejší šéf východoevropského oddělení na britském ministerstvu zahraničí John Birch. „Měli jsme pocit, že se nemůžeme dostat k Rusům. Když spolu nemluvíme, tak bychom se měli pokusit mluvit s těmi rozumnějšími východoevropskými vůdci.“⁷² Zároveň, což se pak projevilo především během polské krize, se britská vláda bála, aby příliš nepovzbudila Poláky k otevřené vzpouře. Neměla totiž nikdy v plánu zasáhnout jinak než politicky a nechtěla mít horkokrevné Poláky na svědomí.

Před srpnem 1980 byla nicméně polsko-britská spolupráce na celkem dobré úrovni. Asi na nejlepší, jakou lze očekávat od států ze dvou zneprátelených bloků, zvláště pokud vezmeme v úvahu silný antikomunismus Thatcherové. Například 8. října 1979 tehdejší polský premiér Piotr Jaroszewicz napsal Margaret Thatcherové dopis ohledně možné spolupráce. „Jsem přesvědčen, že ne všechny možnosti spolupráce mezi našimi dvěma zeměmi byly plně vyčerpány. Mám na mysli především ekonomickou, průmyslovou, vědeckou a technickou spolupráci. Věřím, že v mnoha těchto odvětvích může být Polsko partnerem Spojeného království.“⁷³

⁶⁹ BOBIŃSKI, Krzysztof. 1989, *A Year of Peaceful Change*.

⁷⁰ Interview Sir John Allan Birch, BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁷¹ 1982 Jan 29 Fr Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Alexander Haig) [lunch conversation: Middle East, Poland] [declassified 2012].

⁷² In: <https://www.chu.cam.ac.uk/media/uploads/files/Birch.pdf> [online]. [cit. 2021-02-07].

⁷³ 1979 Oct 8 M Archive (Thatcher MSS) Personal and party papers, Cambridge Poland: Prime Minister Jaroszewicz of Poland letter to MT (Anglo-Polish relations) [industrial, scientific and technical co-operation] [released 2010].

Premiérka odpověděla vřele. „Doufám, že britské firmy budou moci pokračovat v hraní aktivní role při rozvoji polské ekonomiky a průmyslu i v osmdesátých letech.“⁷⁴ Taktéž zmínila plánovanou návštěvu jednoho z náměstků na ministerstvu zahraničí Petera Blakera do Polska.

Návštěva Blakera byla přijata dobře. Polská vláda nicméně „si přála zlepšit vztahy s Británií, které podle ní nejsou tak dobré jako s ostatními západními zeměmi“⁷⁵, hlásilo britské velvyslanectví. „Vidí Británii jako stoupence tvrdé linie, co se týče nukleárních zbraní, a naznačili, že Britové si myslí (na rozdíl od Němců nebo Francouzů), že Evropa končí na Labi,“⁷⁶ přibližovala ambasáda názor Poláků.

Samozřejmě mírné ochlazení vztahů mezi Británií a Polskem bylo nejspíše způsobeno tím, že teprve před rokem se Konzervativní strana dostala k moci. Svou roli sehrála i sovětská invaze do Afghánistánu, která všeobecně zhoršila vztahy mezi Východem a Západem. V rámci možností však bylo na Polsko pohlíženo lépe než na ostatní země východního bloku.

Drobné výkyvy ve vztazích se rozhodně nepodepsaly na obchodu. Velká Británie zůstávala významným obchodním partnerem Polska. V roce 1978 i 1979 Britové vyvezli do Polska zboží v hodnotě okolo 260 milionů liber, což byl druhý největší export do Polska ze Západu, ihned po Německu.⁷⁷

Britští analytici, diplomaté i vláda považovali komunistické Polsko na začátku roku 1980 za zemi v stabilizovaném úpadku. „Rok 1979 byl špatný rok pro ekonomiku a politicky stagnační. Inflace vyrostla a výpadky se zhoršily. Ale přes bezútěšný ekonomický výhled hlavní faktory ukazují na stabilitu (...) i přes dluhovou zátěž finanční situace není nezvladatelná,“⁷⁸ hlásila britská ambasáda v lednu 1980. „Poláci nehladoví. Naopak mnoha z nich se vede pozoruhodně dobře. Ale Poláci, stejně jako lidé ze Západu si v posledním desetiletí zvykli na neustálý růst,“⁷⁹ pokračovala.

Jedním z důvodů, proč britská diplomacie v nadcházejícím roce nepředpokládala velké události, byl Edward Gierek, první tajemník Polské sjednocené dělnické strany. „Gierek se zdá

⁷⁴ 1979 Nov 5 Mo Archive (Thatcher MSS) Personal and party papers, Cambridge Poland: MT letter to Prime Minister Jaroszewicz of Poland (Anglo-Polish relations) [responds to Jaroszewicz's letter; Blaker to visit Poland for talks] [released 2010].

⁷⁵ 1980 Jan 2 We Archive (FCO) Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1979 Annual Report on Poland) [declassified 2007].

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

pro Rusy, pro Západ i pro většinu Poláků jako ta nejlepší sázka a je znovu zdravý a vše řídí.“⁸⁰ Ve výroční zprávě velvyslanectví tuto myšlenku rozvinulo. „Rusové chtějí klidné Polsko a zatím se domnívají, že Gierek je ten nejlepší k tomu, aby to zařídil...Západní svět zase nevidí žádného Gierekova nástupce, který by byl vylepšením, a většina Poláků se domnívá, že je lepší než jakýkoliv potenciální lídr.“⁸¹

Finanční situace Polska

Důvodem relativně dobrého stavu Polska byly obří půjčky, které si vláda nasmlouvala na Západě. Když bylo později vyhlášeno stanné právo, Poláci dlužili mezinárodním bankám a západním vládám 26 miliard dolarů. Tyto peníze režim chtěl využít k nastartování průmyslového rozvoje a dotování domácí spotřeby. Zvláště komerční banky vesele Polsku půjčovaly. V té době totiž převládalo mezi finančníky přesvědčení, že státní bankrot, byť komunistické země, je něco nepředstavitelného. Taktéž vyznávali takzvanou zastřešující teorii, kdy se všeobecně předpokládalo, že kdyby došlo na nejhorší a jeden z komunistických států zkrachoval, Sovětský svaz jeho dluhy zaplatí, aby předešel ztrátě tváře svého bloku. Byl to však jen předpoklad, žádná taková sovětská politika neexistovala.⁸²

Polský dluh tak utěšeně rostl. Za tímto účelem Poláci měli v Londýně, jakožto hlavním měště světového finančnictví, svého „velvyslance“. Jan Wołoszyn, první náměstek prezidenta polské Obchodní banky, vyjednával půjčky přímo na místě. V roce 1971 dluh v pevné měně byl 764 milionů dolarů, v roce 1975 7,4 miliardy dolarů a v roce 1979 20 miliard. Zdálo se však, že taktika funguje, reálné mzdy za toto období rostly o 7 % a ekonomika o 10 % ročně.⁸³

Přestože analytici věštili Polsku stabilní, i když ne příliš prosperující budoucnost, poukázali na to, že ve výbušném Polsku se situace může kdykoliv změnit. „Změna neustále bublá pod povrchem. Náctiletí začali po policii házet láhve jako jakýkoliv západní fotbalový dav. Zákon říká, že pouze zcenzurovaná literatura může být publikována, ale undergroundové publikace mají širokou distribuci, čtou je možná i členové establishmentu, a úřady s tím nic nedělají... Nějaká jiskra, jako nezvládnutá lokální bouře kvůli nedostatku jídla nebo zhroucení

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² BARTEL, FRITZ. Fugitive Leverage.

⁸³ Tamtéž.

dodávek energie, by mohla zažehnout širokou vzpuru, v níž by se mohly spojit nejrůznější sekce opozice.“⁸⁴

Byla to právě tato pasáž, kterou, jak vyplývá z analýzy, Britové považovali za méně pravděpodobnou, jež se ale nakonec ukázala jako prorocká.

Britské reakce na polský srpen 1980

V průběhu roku 1980 se špatná situace polského hospodářství zdála čím dál tím více neudržitelná. Mohlo za to právě procitnutí západních bank. Ve lednu 1980 Bank of England vydala interní studii zkoumající, co by se stalo, kdyby jedna z vysoce na západě zadlužených zemí zkrachovala. Jako příklady si vybrala Brazílii a právě Polsko. Banka vyjádřila obavu, že by zhoršující se situace v rámci studené války na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let mohla vést k nesplacení dluhu ze strany východního bloku jako odpovědi na kroky Západu. To by mohlo vést k masivní dluhové a finanční krizi na Západě. I pokud by odmítlo zaplatit dluh pouze Polsko, jako nevýznamnější dlužník, „impakt by byl (...) vážný“⁸⁵. Banka se obávala, že SSSR by mohl Polsku nařídit bankrot, i kdyby si ho země sama nepřála. Výsledkem bylo, že předtím štědrý penězovod ze Západu do Polska najednou vyschl, banky začaly půjčky značně omezovat.

Centrálně řízené hospodářství komunistického státu mělo pouze omezený počet možností, jak problémům čelit. V létě 1980 tedy země přikročila k centrálně nařízenému zdražování spotřebního zboží, včetně jídla. Ekonomicky to dávalo dobrý smysl. Toto zboží bylo dlouhodobě cenově podhodnoceno, neboť jeho dotováním si režim kupoval loajalitu obyvatelstva. Finančně to však již nebylo udržitelné. Když tedy vláda nařídila zdražení, rychle se vypářila i tak velmi slabá věrnost obyvatelstva. Polsko zachvátila vlna stávek. Režim začal celkem zdárně s dělníky vyjednávat. Za ústupky jako zvýšení mezd, odvolání zdražení u některých surovin či více volna se podařilo většinu pracujících dostat zpět do zaměstnání.

Tento způsob vyjednávání mohl být přímo inspirovaný praxí britských odborů, které dokázaly jít tvrdě za svým. „Někteří Poláci v soukromí naznačují, že průmyslové stávky a spojení růstu mezd s dohodami ohledně produktivity se podobají britským praktikám,“⁸⁶ psal v depeši na centrálu britský obchodní rada v Polsku Ramsay Melhuish.

⁸⁴ 1980 Jan 2 We Archive (FCO) Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1979 Annual Report on Poland) [declassified 2007].

⁸⁵ BARTEL, FRITZ. Fugitive Leverage.

⁸⁶ 1980 Jul 21 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: UKE Warsaw to FCO ("Labour Unrest in Poland") [declassified 2010].

Britové stávky vítali jako znak oslabení režimu, ale neočekávali, že z nich vyroste nějaká vážnější krize. „Tyto události působí také jako jasné varování Sovětskému svazu, že vládnout Polsku je stejně těžké jako kdy předtím. Tato země je velmi pochybný spojenec,“⁸⁷ analyzoval Melhuish situaci.

Situace využil taktéž Alasdair Hutton, britský poslanec Evropského parlamentu za torye, který odjel do Polska a otevřeně se tam setkal s prominentními disidenty. Zároveň tvrdil, že ho tím pověřila a povzbudila samotná Thatcherová. Polský velvyslanec v Londýně si oficiálně stěžoval. Thatcherová odpověděla, že sice „pana Huttona osobně neznám, ale rozhodně jsem potěšena, pokud se s disidenty setkal“⁸⁸.

Události v Polsku mezitím nabraly spád. Dne 7. srpna byla v loděnicích Vladimira Lenina v Gdaňsku vyhozena ze zaměstnání za účast na nelegální stávce Anna Walentynowiczová, která v podniku pracovala třicet let a za pět měsíců plánovala odejít do důchodu. To ostatní dělníky rozzuřilo a rozhodli se jít 14. srpna do další stávky.⁸⁹ Vedení se ujal místní elektrikář Lech Wałęsa, jemuž se podařilo čistě materiální požadavky přetvořit v politický protest. V solidaritě s Gdaňskými se znovuobnovily stávky po celé zemi. Brzy stálo celé Trojměstí (Gdaňsk, Gdyně a Sopoty), poté baltské pobřeží, další významná stávka začala ve Štětíně. Druhé centrum odporu vzniklo v polském Slezsku, kde odmítli přijít do práce horníci. Menší i větší stávky vznikaly po celé zemi. Již 21. srpna byla velká část Polska paralyzována.

Britská vláda dění v Polsku sledovala velmi bedlivě, ale postupovala opatrně. Přikláněla se k názoru, že nejlepší bude dát celé věci volný průběh. Zapojení Západu by snažení polských dělníků spíše uškodilo. „Lord Carrington [britský ministr zahraničí – poznámka autora] se domnívá, že dokud se polské úřady snaží vše vyřešit mírově a neexistuje žádná vnější intervence, měli bychom se držet zpátky,“ radilo ministerstvo zahraničí kanceláři premiérky.⁹⁰

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ 1980 Aug 8 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Pattison minute to MT (Polish Ambassador to the UK protests about Alastair Hutton MEP's meeting with Polish dissidents) [MT: “I do not know Mr Hutton personally but would certainly be pleased if he made contact with 'dissidents'”] [declassified 2010].

⁸⁹ GARTON ASH, Timothy. *The Polish Revolution : Solidarity*, s. 42.

⁹⁰ 1980 Aug 22 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: FCO letter to No.10 (assessment of the current situation in Poland) [declassified 2010].

Britští experti ale pochopili, že to, co se v Polsku děje, je historická událost prvního řádu a Polsko se navždy změní. Britská ambasáda 25. srpna předpovídala, že v důsledku stávek a vyjednávání s režimem „ať se stane cokoliv, Polsko již nebude stejné“⁹¹.

Dne 27. srpna americký prezident Jimmy Carter v dopise Thatcherové formuloval myšlenku, jež se měla stát de facto politikou Spojených států, Velké Británie a celého Západu vůči Polsku během prvního období Solidarity. „Polsko bude nepochybně stále žádat ekonomickou a finanční asistenci od Západu. Věřím, že naše pomoc by měla být navržena tak, aby povzbudila Poláky k fundamentální a systematické reformě jejich ekonomického systému.“⁹² Až do vyhlášení stanného práva v prosinci 1981 se Britové snažili kráčet po úzké hranici. Jejich pomoc plnila několik proti sobě jdoucích zájmů. Měla posílit Solidaritu, zároveň nepřilíš posílit komunistický režim a nezvrátit polské uspořádání natolik, aby SSSR necítil, že jeho moc je ohrožena, a nepokusil se o intervenci.

Chování Sovětského svazu již od začátku polské krize bylo subjektem neustálého britského zájmu. Tak ještě před podepsáním Gdaňských dohod, jež legalizovaly nezávislé odbory, Britové zkoumali pohyby sovětských i polských jednotek. „Při cestě na jihozápad a na sever vojenský atašé ani jeho personál nenalezli žádnou neobvyklou aktivitu polských či sovětských jednotek. Dva členové včera navštívili oblast Gdaňsku a shledali město (oblast přístavu nenavštívili) „klamně normální““.⁹³

Dne 30. srpna, den před uzavřením Gdaňských dohod, zaslalo velvyslanectví do Londýna analýzu celé srpnové krize. V závěru byl jasně vyjádřen názor, že pokud se liberalizace udrží, povede to k oslabení východního bloku a k významnému vítězství Západu ve studené válce. „Výsledkem může být mnohem svobodnější země s potenciálně oddělenou mocenskou základnou, která by se mohla postavit straně, ale pokud dojde k sovětské intervenci, výsledkem nejspíše bude mnohem represivnější režim – podobný, jaký byl uvalen na Československo po roce 1968. V prvním případě se Polsko formálně prokáže jako země

⁹¹ 1980 Aug 25 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: UKE Warsaw letter to FCO (Polish Government reshuffle) ["men resistant to change have made way for others"] [declassified 2010].

⁹² 1980 Aug 27 We Archive (Thatcher MSS) Personal and party papers, Cambridge Cold War: Carter letter to MT (Poland) [asks and gives assessment of situation] [released 2011].

⁹³ 1980 Aug 30 Sa Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: UKE Warsaw letter to FCO ("Polish Crisis") [situation report] [declassified 2010].

východního bloku, kterou stojí za to nejvíce kultivovat, aby se co nejvíce oslabila její pouta k Sovětskému svazu.“⁹⁴

Dne 31. srpna polská vláda podepsala se stávkujícími takzvané Gdaňské dohody. Hlavním úspěchem dohod bylo, že umožnily vznik opravdu na režimu nezávislých odborů. Krátce nato byly „Nezávislé samosprávné odbory ‚Solidarita‘“, jak zněl celý název, opravdu založeny a zaregistrovány. V dalších bodech se režim zavázal k uvolnění cenzury, k otevřenosti v hospodářské politice, ke konzultaci s dělníky a k přijetí vyhozených z práce během nepokojů v letech 1970, 1976 a 1980 zpět do zaměstnání. Režim také slíbil postavit pomník zabitým dělníkům během potlačování nepokojů v těchto letech a roce 1956.

Jednalo se o neuvěřitelné a zásadní opuštění pozic ze strany komunistického režimu. Nebylo to ohrožení komunistické moci jen v Polsku, ale v celém východním bloku. Západní jestřábi, ke kterým Margaret Thatcherová rozhodně patřila, začali doufat, že je to první krok, který nakonec povede ke zhroucení celého sovětského impéria. „Ústupky, jež dělníci v loděnicích a horníci vyhráli, a způsob, jakým je vyhráli, mají obrovské potenciální následky nejen pro Polsko, ale pro celou východní Evropu. Mají také dalekosáhlé dopady na zájmy Západu a na jeho politiku vůči této oblasti,“⁹⁵ napsala Thatcherová krátce po uzavření Gdaňských dohod prezidentu Carterovi. Ve stejném dopise vyjádřila naději, že případná pomoc Západu půjde k polskému lidu, a ne k udržení režimu. Také varovala před tím, že Západ „si musí dávat pozor, aby nebyl osočen z vnějšího zasahování“⁹⁶.

„Vnější zasahování“ bylo klíčovým bodem britské politiky vůči Polsku během polské krize. Pokud by Západ viditelně zasahoval do polských záležitostí či budil zdání, že tak činí, notně by to zvýšilo šanci sovětské intervence v Polsku. Sovětský svaz by mohl lehce kontrovat, že západní odsudky případné intervence jsou pokrytecké, neboť tak již Západ dávno činí jinými prostředky. Tato politika nakonec ale zkomplikovala britskou odpověď na potlačení Solidarity polskou armádou, neboť se jednalo o interní řešení, po kterém britská vláda celou dobu volala, i když hodně jiné, než v jaké doufala.⁹⁷

⁹⁴ 1980 Aug 30 Sa Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw letter to FCO (“Polish Crisis”) [situation report] [declassified 2010].

⁹⁵ 1980 Sep 3 We Archive (Thatcher MSS) Cold War: MT letter to Carter (Poland) [“much is yet to play for”] [released 2011].

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ 1980 Nov 17 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: No.10 record of conversation (MT-President Carstens of FRG) [EC affairs, Poland, Pope's visit to Germany] [declassified 2011].

Zároveň je jisté, že i když Thatcherová varovala před zasahováním do polských záležitostí, sama si velice přála do nich zasahovat. Již samotná hospodářská pomoc pro Polsko pro ni byla takovým zasahováním, neboť udržovala Solidaritu při životě a dávala naději, že se celý systém zhroutí. „Ekonomický kolaps [Polska – poznámka autora] by znamenal, že [sovětská – poznámka autora] invaze by se stala pravděpodobnější. Potenciální důsledky invaze jsou tak vážně, že jakékoliv značné snažení, které by minimalizovalo toto nebezpečí, je oprávněné. A také by to znamenalo velkou výhodu pro Západ, pokud polská liberalizace přežije,“⁹⁸ pravilo se ve vládní analýze o hospodářské pomoci Polsku. Britská premiérka tedy polskou situaci vyhodnotila jako jedinečnou příležitost, která může vést až ke zhroucení komunistické moci ve východní Evropě. Veřejně to samozřejmě nikdy nepronesla, ale svým západním spolustátníkům svoje názory dala najevo několikrát. Například prezidentu západního Německa Karlu Carstensovi řekla, že „existence komunistického režimu v Polsku je jasně nekompatibilní s nedávným vývojem. Ale je nemožné to říci veřejně, neboť by to mohlo vyprovokovat sovětskou intervenci.“⁹⁹

S japonským ministrem zahraničí Masajošim Item mluvila ještě otevřeněji. „V těchto poměrech bude role budoucí polské vlády taková, že bude muset regulovat vztahy mezi více centry moci. To je situace, které žádný komunistický stát předtím nečelil. Pravděpodobně to znamená konec komunismu.“¹⁰⁰ Thatcherová se svoje názory nebála sdělit ani představitelům komunistického Polska. Polskému vicepremiéru Kisielovi řekla při jeho návštěvě Londýna: „Toto není případ tradiční výměny staré generace za novou v rámci systému. Nová skupina lidí žádá moc na základě svých vlastních podmínek. Chtějí ji vykonávat nezávisle na vládě.“¹⁰¹

Britům tedy bylo jasné, že Polsko bude potřebovat masivní hospodářskou pomoc, že ji bude potřebovat financovat i ze Západu a že tato pomoc je v zájmu Západu. „Jedinou nadějí Polska je obrovská asistence zvenčí. Ale jestli mu pomůžou jeho partneři z RVHP, je za těchto

⁹⁸ 1980 Dec 10 We Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (80) 26th (Poland) [declassified 2010].

⁹⁹ 1980 Nov 17 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: No.10 record of conversation (MT-President Carstens of FRG) [EC affairs, Poland, Pope's visit to Germany] [declassified 2011].

¹⁰⁰ 1980 Dec 10 We Archive (TNA) Japan: No.10 record of conversation (MT, Japanese Foreign Minister, Japanese Ambassador) [oil prices; Middle East; MT views on Carter and Reagan administrations; MT views on place of human rights in foreign policy; Poland] [declassified Dec 2014].

¹⁰¹ 1980 Dec 9 Tu Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Deputy Prime Minister Kisiel of Poland) [situation in Poland] [declassified 2011].

okolností dost pochybné,¹⁰² analyzovala situaci britská ambasáda. „Západ musí udržet Polsko nad vodou, stejně jako jsme udrželi v padesátých letech nad vodou Tita, i když z jiných důvodů,¹⁰³ doporučovala.

Polsko o možnostech západní půjčky sondovalo již před vypuknutím stávek. Bylo tedy jen otázkou času, kdy polští představitelé požádají o hospodářskou pomoc. Neoficiálně Polsko zjišťovalo, jestli Velká Británie bude ochotna poskytnout ekonomickou pomoc. Britské stanovisko bylo, že v principu ano. V realitě to bylo však složitější. Jak již bylo zmíněno, vláda se bála, aby z poslaných peněz neprofitoval komunistický režim, zatímco polští občané z toho budou mít pramálo užitek. Druhým problémem byla skutečnost, že samotná Británie na tom nebyla ekonomicky nejlépe. Na přelomu let 1978 a 1979 prodělala vlastní těžkou sérii stávek, nezaměstnanost strmě stoupala a vláda zaváděla drsnou ozdravnou politiku, která vyžadovala velké škrty v rozpočtu. Za této situace poslat masivní hospodářskou pomoc do Polska se nezdálo jako politicky průchodné, zvláště když Polsko bylo stále nepřátelský režim. Zahraniční zájmy však velevy pravý opak. Tato dilemata v době polské krize vedla k mnohým srážkám mezi ministerstvem zahraničí a financí.

Hospodářská pomoc Polsku

V půlce října polský velvyslanec v Londýně Jan Bisztyga navštívil lorda Iana Gilmoura, strážce tajné pečeti, který měl na starosti zahraniční politiku v Dolní sněmovně, neboť ministr zahraničí lord Carrington zasedal ve Sněmovně lordů, a nemohl se tak zasedání Dolní sněmovny zúčastňovat. Bisztyga Gilmourovi předložil oficiální žádost o hospodářskou pomoc ze strany polské vlády.¹⁰⁴ Británie nebyla jedinou zemí, kterou Polsko požádalo o pomoc. Podobné žádosti obdržely také Spojené státy, Francie, západní Německo, Itálie, Rakousko, Belgie a Norsko. Jak velkou pomoc by si Poláci přáli, Britům nesdělili, ale Američany neoficiálně požádali o půjčku ve výši tři miliard dolarů.¹⁰⁵

Gilmour ve své analýze připomínal, že ekonomická pomoc Polsku bude opravdu titánský úkol. „Polsko potřebuje vnější půjčky, aby zůstalo nad hladinou, dokud se neuzdraví ekonomika. To zabere několik let a Polsko bude mít problémy se splácením svých dluhů. Zdá

¹⁰² 1980 Sep 3 We Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw letter to FCO (“Polish Crisis”) [situation report] [declassified 2010].

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ 1980 Oct 20 Mo Archive (TNA) Poland: Gilmour minute to MT (“Possible Economic Assistance for Poland”) [declassified 2010].

¹⁰⁵ Tamtéž.

se docela pravděpodobné, jak naznačuje tisk, že polský dluh ve tvrdé měně vzroste za tři až pět let z 22 miliard dolarů na 30 miliard. Za předpokladu, že jim někdo půjčí.¹⁰⁶ Připomněl také, že Západ nemá žádnou kontrolu nad tím, jako bude případná hospodářská pomoc využita, neboť Polsko není členem žádné organizace, jako například Mezinárodního měnového fondu, která by jeho chování mohla dozorovat.

„Západ má velký zájem na rozvolnění sovětského systému. Aby toho bylo dosaženo, je potřeba, aby dohodnuté reformy byly konsolidovány. Poláci to nemohou učinit bez ekonomické asistence. Můžeme celkem bezpečně předpokládat, že Rusové tak neučiní bez toho, aby si kladli drsné podmínky,¹⁰⁷ uvedl Gilmour na závěr svého hlášení politické důvody, proč pomoci.

Touto návštěvou se v britské vládě dal do pohybu proces, na jehož konci měla být nějaká pomoc Polsku. Jak velká, v kolika fázích a jestli za spolupráce se spojenci, vůbec nebylo jasné. „Ekonomické argumenty pro poskytnutí další půjčky nejsou ohromující, ačkoli samozřejmě chceme odvrátit ekonomický kolaps, který by mohl zničit jakoukoliv šanci, že dostaneme zpět to, co nám Poláci již dluží,¹⁰⁸ sarkasticky komentoval situaci pro Thatcherovou sir Robert Armstrong.

Před jednáním vlády o případné ekonomické pomoci Armstrong pro Thatcherovou připravil seznam pravděpodobných názorů klíčových ministrů. Lord tajné pečeti měl být pro, ministr financí měl zastávat nejskeptičtější postoj. Podle něj by Británie měla postupovat co nejopatrněji a zapojit se pouze na multilaterální bázi, neboť bylo velmi pravděpodobné, že Polsko své závazky nedodrží. Ministři průmyslu a zemědělství podle Armstronga měli být pro, protože očekávali, že pomoc podpoří jejich sektory.¹⁰⁹

Jak zkušený Armstrong předpověděl, tak se také stalo. Ministr financí Geoffrey Howe nechal rozeslat oběžník, v němž navrhoval, aby Británie v nabízené pomoci „nepředběhla ostatní hlavní země“.¹¹⁰ Rozhodování o hospodářské pomoci Polsku bylo delegováno na komisi pro obrannou a zámořskou politiku (Defence and Oversea Policy Committee; OD), které předsedala sama premiérka a dalšími stálými členy byli Ian Gilmour, Geoffrey Howe, lord

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ 1980 Oct 22 We Archive (TNA) Poland: Armstrong briefing for MT (“Possible Economic Assistance for Poland (OD (80) 60)”) [declassified 2010].

¹⁰⁹ 1980 Oct 22 We Archive (TNA) Poland: Armstrong briefing for MT (“Possible Economic Assistance for Poland (OD (80) 60)”) [declassified 2010].

¹¹⁰ 1980 Oct 22 We Archive (TNA) Cabinet: Armstrong, Wade-Gery, Hastie-Smith note circulated to OD Committee – OD (80) 60 (Possible Economic Assistance for Poland) [declassified 2010].

Carrington, ministr obrany Francis Pym. Jednání o Polsku se také účastnili ministr obchodu John Nott, ministr průmyslu Keith Joseph a ministr zemědělství Peter Walker. Většina politiky vůči Polsku byla vytvářena právě v tomto složení.

První rozhodnutí, které o pomoci Polsku padlo, jasně ukazovalo na problémy, s nimiž se bude tato pomoc potýkat po celou dobu svého trvání. Totiž ekonomické problémy samotné Británie a strach, že pomoc podpoří režim, a ne obyvatelstvo. Premiérka shrnula diskusi tak, že „existuje všeobecný souhlas, že je v zájmu této země pomoci Polsku, ale pouze do té míry, jak nám to dovolí naše vlastní ekonomické okolnosti“¹¹¹.

Komise se shodla, že během cesty do Polska by měl Carrington „nejít dále než všeobecně naznačit ochotu Británie pomoci tam, kde to bude možné“¹¹².

Carrington odletěl do Polska na konci října. Tam ho, jako „prvního západního ministra zahraničí, který navštívil Polsko od té doby, co začaly jeho problémy“¹¹³, přivítal polský předseda vlády Józef Pińkowski. Diskuse se celkem rychle stočila k ekonomickým problémům Polska. Pińkowski řekl, že „Polsko naplněním svého potenciálu se může stát atraktivním obchodním partnerem pro Británii“¹¹⁴, a požádal Carringtona o zrušení restrikcí, které se podle něj vztahovaly na 40 procent polských produktů. Britský lord odpověděl, že Británie „prozkoumává polské finanční žádosti se sympatiemi“¹¹⁵.

Poté se Carrington sešel s novým nejdůležitějším mužem polského komunistického státu, s prvním tajemníkem Polské sjednocené dělnické strany Stanisławem Kaniou. Ten počátkem září nahradil ve funkci Edwarda Giereka, který byl z funkce vypuzen po nezvládnutí krize se Solidaritou. Setkání probíhalo podobně jako s Pińkowským. Také se pokusil zapůsobit na nedávné i historické vazby Británie na Polsko. Připomněl, že skrze firmu Massey Ferguson je „Británie zapojena do rekonstrukce polské traktorové flotily“¹¹⁶. „Je to stejně symbolické jako účast polských pilotů v britském letectvu. Poláci mají vřelý postoj k Británii a vzpomínky

¹¹¹ 1980 Oct 23 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (80) 21st (Negotiations with Guatemala Over Belize, Economic Assistance for Poland, Harmonisation of Excise Duties) [declassified 2010].

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ 1980 Oct 30 Th Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Secretary of State's Meeting with Polish Prime Minister”) [Carrington talks with Pinkowski] [declassified 2010].

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

na společný odpor vůči nacistům jsou velmi důležité a rozšířené,¹¹⁷ snažil se Kania přesvědčit Carringtona. Ten celou věc znovu zahrál do autu, když zopakoval větu o britských sympatiích.

Carrington sice poté kabinetu hlásil, že „byl překvapen realistickým přístupem polského vedení k jejich sociálním a ekonomickým problémům“¹¹⁸, ale bylo jasné, že britská vláda nebude jednat sama a je ochotna čekat na vyjádření svých spojenců. Ať už kvůli svým ekonomickým problémům, či pochybám, že je správné pomáhat komunistickému režimu, Británie čekala, až se někdo ujme vedoucí role v pomoci Polsku.

Mezinárodní kooperace pomoci Polsku

Dne 24. listopadu se v Bruselu sešli ministři zahraničí Evropského společenství (ES), aby začali koordinovat společnou pomoc. Na pořadu jednání byla nejpalčivější otázka, totiž otázka potravinové pomoci. Polské zásoby se tenčily a předražené jídlo bylo jednou z rozbušek nepokojů. Pokud měl polský režim nějak celou situaci zvládnout, potřeboval srazit cenu potravin dolů. Požádal proto země západní Evropy, jestli by mu nemohly poskytnout své potravinové přebytky. Setkání ministrů mělo připravit řešení, které by mohla přijmout Evropská rada, jež se měla sejít 1. a 2. prosince.

Ministři se shodli, že přímá pomoc není žádoucí, ale navrhli pomoc ve stylu zákona o půjčce a pronájmu, což byl program americké pomoci spojencům za druhé světové války. Jak si ale postěžoval Carrington ve svém hlášení, „nikdo nevysvětlil, jak by to fungovalo“.¹¹⁹ Sám Carrington byl k celé myšlence dost skeptický. Sice přiznal, že pro Británii by to bylo ekonomicky výhodné, Poláci naznačili, že hodlají nakoupit 750 tisíc tun britského ječmene. Celý nákup by dotovalo ES, takže Británie by neprodělala, spíše naopak. Carrington se však bál, že příjemcem peněz není ve skutečnosti Polsko, ale Sovětský svaz. Taktéž se do celého projektu, jak bývalo běžné v případech, kdy šlo o evropské struktury, začala „motat“ evropská politika a manévrování. Britský ministr zahraničí v dokumentu varoval, že Francie by mohla pomoc Polsku využít jako precedent ke změně společné zemědělské politiky, jež by byla pro Francii výhodná. Taktéž se obával možnosti, že dotované potraviny pro Polsko rozzlobí atlantické spojence Spojené státy a Kanadu, kteří patřili mezi největší potravinové vývozce a

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ 1980 Nov 6 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Full Cabinet – CC(80) 39th (1981–82 Cash Limits & Votes, Rate Support Grant Supplement 1981–82, Public Expenditure 1981–82, etc) [declassified 2010].

¹¹⁹ 1980 Nov 28 Fr Archive (TNA) Poland: Carrington minute to Walker (“Food for Poland”) [declassified 2010].

evropský projekt by mohli pokládat za nekalou soutěž.¹²⁰ Radil tedy, aby předsedkyně vlády na nadcházející Evropské radě (ER) byla opatrná a zdržela se jakýchkoliv závazků.

Prohlášení ER nakonec bylo silně namířeno proti Sovětskému svazu a o pomoci se zmiňovalo minimálně. Prohlášení se odvolávalo na helsinský závěrečný akt, zvláště na principy, že signatáři se zavázali „respektovat právo každé země, aby si svobodně vybrala svůj politický, sociální, ekonomický a kulturní systém“, „zdržet se jakékoliv přímé či nepřímé intervence (...) v interních nebo externích záležitostech (...) dalšího signatářského státu“ a „uznat právo všech lidí, aby usilovali o vlastní politický, ekonomický, sociální a kulturní rozvoj bez vnějšího vměšování“.¹²¹ Evropské státy tak použily proti Sovětskému svazu články, které byly vloženy do helsinských dohod na přání Rusů. Pasáže, jež měly bránit Západu kritizovat vnitřní uspořádání SSSR, nyní Západ používal ve prospěch Polska. Kromě varování Sovětům v závěrečném prohlášení „devítka“ deklarovala „ochotu pokrýt, nakolik to dovolí vlastní zdroje, polskou žádost o ekonomickou pomoc“¹²².

Západní spojenci však neřešili pouze pomoc Polsku. Velmi dobře si uvědomovali, že šance, že se to celé „zvrtné“ a dojde k potlačení Solidarity, je celkem velká. Na základě jednání v Bruselu připravilo britské ministerstvo zahraničí dokument, který shrnoval možnou odezvu na tuto eventualitu. V případě, že by se schylovalo k tvrdému potlačení Solidarity, měly západní státy dávat veřejně i neveřejně najevo, že to pro Polsko bude mít tvrdé důsledky. Ve chvíli, kdy by k režimnímu zákroku opravdu došlo, měly západní státy protestovat u generálního tajemníka, zastavit ekonomickou pomoc, zásah veřejně odsoudit, projednávat ho v Radě bezpečnosti OSN a varovat Sověty před zhoršováním situace.¹²³

Pokud by k potlačení Solidarity došlo formou sovětské intervence, což bylo až do vyhlášení stanného práva považováno za pravděpodobnější, odpověď Západu měla být velmi podobná, jen s tím rozdílem, že kroky neměly být namířené proti polské vládě, ale proti té sovětské. Taktéž v případě invaze SSSR by USA zvažovaly posláni letadlové lodi do Středozemního moře.¹²⁴

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ 1980 Dec 2 Tu Archive (European Union) EC: Luxembourg European Council (Presidency Conclusions).

¹²² Tamtéž.

¹²³ 1980 Dec 3 We Archive (TNA) Poland: FCO letter to No.10 (“Poland: Contingency Planning”) [contingency planning in case of use of force by Polish Government, indication that Soviet intervention imminent, Soviet intervention] [declassified 2011].

¹²⁴ Tamtéž.

Opření prohlášení o helsinské dohody bylo pro Británii dobré i vnitropoliticky. Pokud by se prohlášení neslo ve stylu „třesení zbraněmi“, je velmi pravděpodobné, že Labouristická strana by ho odsoudila. Takhle mohl lídr labouristů Michael Foot prohlásit, že „civilizovaný svět zadržuje dech, když se dívá na hrdinné vypětí polského lidu, kterým se snaží získat svá oprávněná práva“¹²⁵. K britské jednotě pomohla také skutečnost, že v případě Solidarity se jednalo o odbory. Labouristická strana vznikla jako politické křídlo odborů a stále na ně byla úzce napojena. Toho využívala i konzervativní vláda. Přestože mezi ní a odbory vládlo otevřené nepřátelství, vláda několikrát využila zástupce britských odborů ke kontaktu Solidarity „zadními kanály“.

Podpora Solidarity asi byla jediná věc, na níž se konzervativní vláda a odboráři shodli. Například odbory železničářů NUR tlačily na to, aby na velký sjezd odborů v Belgii byla pozvána i Solidarita, přestože hrozilo, že to „ztrapní ostatní odbory z východní Evropy“¹²⁶. Trade Union Congress (TUC), jak se nazývala organizace sdružující naprostou většinu britských odborů, zase nabídl, že poskytne Solidaritě kancelářský materiál a vycvičí její aktivisty.¹²⁷ Založil rovněž fond pro Solidaritu, i když jeho výše 20 tisíc liber nebyla nijak závratná.¹²⁸ Během roku 1981, jak narůstalo očekávání invaze zemí Varšavské smlouvy do Polska, TUC varoval, že zpřetrhá vazby s odbory ve východní Evropě, jestliže se tak stane.¹²⁹

Přesto TUC zahrnoval i krajně levicové členy, kteří jej kritizovali. Nejhlasitější byl Arthur Scargill, šéf hornických odborů NUM. Ten pobouřil své kolegy, když prohlásil, že „jsem proti Solidaritě, protože věřím, že se jedná o antisocialistickou organizaci, která chce svrhnout socialistický stát“¹³⁰.

Během vyjednávání západních zemí bylo rozhodnuto, že hlavní role se ujme Francie, jelikož je největším západním věřitelem Polska. Ta svolala jednání šesti největších věřitelů, kterými kromě samotné Francie byly Británie, západní Německo, Rakousko, Itálie a Spojené státy. Země se celkem rychle dohodly na okamžité pomoci, například dodávce potravin za výhodné ceny. Taktéž dospěly k názoru, že okamžitý bankrot nehrozí, neboť Sovětský svaz

¹²⁵ 1980 Dec 3 We Margaret Thatcher HC Stmt: [Luxembourg European Council].

¹²⁶ The Times (London, England), Saturday, Feb 14, 1981.

¹²⁷ The Times (London, England), Monday, Feb 16, 1981.

¹²⁸ The Times (London, England), Tuesday, Mar 03, 1981.

¹²⁹ The Times (London, England), Tuesday, Apr 07, 1981.

¹³⁰ The Times (London, England), Thursday, Sep 08, 1983.

poskytl Polsku úvěr v hodnotě 1,1 miliardy dolarů a k tomu dalších 200 milionů dolarů v komoditách.¹³¹

Z dlouhodobého hlediska se však jednalo o velký problém, odhadovaný dluh Polska na konci roku 1980 v tvrdé měně byl 24 miliard dolarů. Britské soukromé banky si z toho nárokovaly asi 1,7 miliardy.¹³² V úvahu připadaly v podstatě dva scénáře pomoci. Změnu polského splátkového kalendáře nebo refinancování dluhu. První scénář by v podstatě znamenal odpouštění části dluhu, druhý půjčení Polsku ještě více peněz. V prvním případě byl problém, že Británie již svoje peníze nikdy neuvidí. V případě druhého hrozilo, že peníze budou zneužity.

Velkým problémem pro Polsko i Británii byla skutečnost, že jakákoliv pomoc ze Západu mohla být pouze dočasnou záplatou na ekonomické problémy země. Pokud se měla země postavit na nohy, potřebovala sérii hospodářských reforem, jež by ale byly velmi bolestivé. Téměř pokaždé, když se o ně režim pokusil, došlo k nepokojům či nějakému druhu povstání. Samozřejmě že se jednalo o komunistické reformy v komunistickém duchu. Hlavním nástrojem bylo například skokové zvyšování zafixovaných cen. To v několika dalších měsících vedlo k schizofrenní britské politice. Z hlediska zahraniční politiky podporovala Solidaritu a uvolňování represí. Z finančního hlediska, pokud někdy chtěla svoje peníze zpět, potřebovala, aby polské reformy uspěly. Bylo jasné, že ke strukturálním reformám nedojde, proto britská vláda podporovala i režimní snahy o zlepšení finanční situace. To vedlo k faktu, že například britská ambasáda se o částech Solidarity často vyjadřovala jako o „radikálech“, neboť blokovala snahy režimu o hospodářské zlepšení situace, což v reálu často znamenalo zdražování a zhoršení životního standardu. Sama Thatcherová se tak několikrát podobně vyjádřila, i když jen v soukromí. Je pravděpodobné, že Thatcherovou navíc popuzoval fakt, že sama se snažila o bolestivé reformy. Mohla tedy mít jisté antipatie k těm, kdo podobné kroky blokovali v jiné zemi. „Polský lid stále neakceptuje, že dlouhodobá ekonomická obnova záleží na jejich vůli pro další oběti,“¹³³ hlásila například analýza pro vládní komisi.

Pohled na část Solidarity jako extrémisty v Británii byl rozšířenější, neomezoval se pouze na vládní kruhy. Například The Times kritizovali požadavek na pětidenní pracovní týden v svém úvodníku tím, že „je nerozumné, aby zaměstnanci požadovali zkrácení pracovní doby,

¹³¹ 1980 Dec 8 Mo Archive (TNA) Cabinet: Wade-Gery note circulated to OD Committee – OD (80) 74 (Poland) [declassified 2010].

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

dokud se nezvýší produktivita.“¹³⁴ Philip Windsor, analytik zahraniční politiky vyučující na London School of Economics, dokonce později obhajoval zavedení výjimečného stavu tím, že „válečný stav je za určitých okolností vhodnější než anarchické (spíše než autoritářské) bezprávi, dezintegrace společnosti, hrozba invaze cizí mocnosti“.¹³⁵

Britská vláda se nakonec v prosinci 1980 shodla, že ať se zaváže k jakékoliv pomoci, tak nejpozději do první poloviny roku 1981 a i tak pouze po částech, aby mohla pomoc kdykoliv zastavit.¹³⁶ Pomoc se měla skládat z nových půjček a Poláci měli dostat dvě třetiny toho, co žádali, s tím, že tu byla možnost dát jim i poslední třetinu.¹³⁷ Nicméně stále bylo potřeba doladit detaily. To rozčilovalo britské západní spojence. „Francouzi a Němci řekli Polákům, že Britové zdržují západní pomoc,“¹³⁸ zněl jeden z argumentů, proč uspíšet rozhodování. Taktéž stále nebyly vyřešeny rozbroje mezi ministerstvem financí a zahraničí. „Ministr zahraničí dnes řekl, že je v plné shodě s ministrem financí, co se týče pomoci pro Polsko. To jsou dobré zprávy, jsou-li pravdivé, neboť jejich úředníci ve shodě rozhodně nejsou,“¹³⁹ informoval Thatcherovou věrný Armstrong. Důvody, proč ministerstvo financí zůstávalo skeptické, se neměnily. Armstrong výslovně zmiňuje, že na ministra financí tlačí banky, které se bojí, že přijdou o své půjčky. Tlak bank byl takový, že zdržoval konkrétní rozhodnutí ohledně pomoci. Jak poznamenal Armstrong, setkání OD 10. prosince ohledně pomoci Polsku neřešilo, „co říct Polákům, ale pouze bezprostřednější otázku, co říct našim společným věřitelům“¹⁴⁰.

Ani Poláci nebyli s britskou nabídkou spokojeni. Britský velvyslanec hlásil, že si mu Ryszard Karski, ministr pro zahraniční obchod, stěžoval, že „je zavádějící označit to za pomoc, neboť se jedná o prodej potravin za zvláštní ceny“¹⁴¹.

¹³⁴ GARTON ASH, Timothy. *The Polish Revolution : Solidarity*, s. 142.

¹³⁵ Tamtéž, s.300.

¹³⁶ 1980 Dec 10 We Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (80) 26th (Poland) [declassified 2010].

¹³⁷ Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (80) 27th (Credit Terms for Business with the Soviet Union, Poland) [declassified 2010].

¹³⁸ Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (80) 27th (Credit Terms for Business with the Soviet Union, Poland) [declassified 2010].

¹³⁹ 1980 Dec 18 Th Archive (TNA) Poland: Armstrong briefing for MT (“Aid for Poland”) [declassified 2011].

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ 1980 Dec 23 Tu Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Economic Assistance for Poland”) [UK Ambassador speaks with Polish Minister for Foreign Trade] [declassified 2011]

Těsně před Vánocemi se konala další schůzka hlavních polských věřitelů, 22. a 23. prosince se sešli v Paříži. Na schůzce sice Spojené státy ohlásily, že do února, kdy teprve měla nastoupit nová administrativa, nemohou nic podniknout, ale ostatní země se tam zavázaly k prvním konkrétním krokům. Británie se zavázala, že přispěje 15 milionů liber do potravinového balíčku Evropského společenství. Francie slíbila půjčku v celkové hodnotě 400 milionů franků (asi 38,3 milionu liber). Německo slíbilo půjčku v hodnotě 120 milionů marek (zhruba 26 milionů liber).¹⁴² Byly to první konkrétní návrhy, ale Poláci nebyli spokojeni. Britská zpráva o jednání zmiňuje, že Polsko očekává, že se Spojené království zapojí více.¹⁴³

Rok 1981

Jednání s Karským se odehrálo 23. prosince, poté se britský diplomatický sbor i vláda rozjely na svátky. Po návratu do práce britská ambasáda ve Varšavě sepsala výroční zprávu o Polsku, která dobře shrnuje britský pohled. „Pro Polsko to byl kataklyzmatičtý rok,“¹⁴⁴ začíná hlášení. Po úvodu, jenž shrnuje ekonomické těžkosti a bublající nespokojenost v první polovině roku, následuje pasáž, která dobře ilustruje jisté pochopení britské vlády pro reformní snahy režimu. „Jiskra, která v červenci zažehla stávkou, byla způsobena ekonomicky odůvodněným zvýšením ceny masa,“¹⁴⁵ psal velvyslanec Kenneth Pridham. Dále ukazuje stávkující v dost nepříznivém světle jako původce rostoucích ekonomických problémů Polska. „Dělníci začali všude používat svou nově objevenou zbraň, totiž stávkou, k tomu, aby tlačili na odčinění všech možných křivd. Produkce klesla, vývoz se omezil, zásoby se ztenčily.“¹⁴⁶ To rozhodně není jazyk, který by nasvědčoval tomu, že Británie bezvýhradně podporuje Solidaritu proti komunistické moci. Jak ještě uvidíme, negativní názory na Solidaritu byly u Pridhama obzvláště silné a často ji kritizoval, i když to samozřejmě neznamenalo, že by podporoval polskou vládu. Rozhodně to však mohlo ztížit pozici Solidarity v Británii.

Ambasador však nebyl pouze negativní. V hlášení uznal, že „Polsko je svobodnější zemí než v červenci“¹⁴⁷. Kladně rovněž hodnotil polsko-britské vztahy, i když se podle něj

¹⁴² 1981 Jan 6 Tu Archive (TNA) Poland: Chancellor of the Exchequer minute to MT (“Economic Assistance to Poland”) [declassified 2011].

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ 1981 Jan 1 Th Archive (FCO) Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1980 Annual Report on Poland) [declassified 2007].

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

britské zájmy velmi zúžily. „Naše bilaterální vztahy se nyní zaobírají tím, jak udržet polskou ekonomiku v chodu a jak zachovat polskou nezávislost.“¹⁴⁸

Vztahy s Polskem probíhaly i na jiné než diplomatické úrovni. V lednu 1981 do Británie přijeli tři členové Solidarity, kteří se sešli se zástupci Konzervativní strany, labouristů a britských odborů.¹⁴⁹

Mezitím se krize v Polsku znovu vyhrotila. Vláda se rozhodla postavit požadavkům dělníků na volné soboty. Znovu začala vlna stávek.¹⁵⁰ Vláda celkem rychle ustoupila¹⁵¹, ale eskalace napětí a možná reakce Sovětského svazu vyvolaly paniku v kabinetech západních vlád. „Situace v Polsku je znovu velmi napjatá,“¹⁵² hlásil náměstek ministra zahraničí Douglas Hurd na jednání kabinetu. Návštěva sovětského vrchního velitele maršála Kulikova v Polsku byla Brity hodnocena jako připomínka možné sovětské intervence.¹⁵³

K britskému klidu rozhodně nepřidal polský velvyslanec v Londýně Bisztyga. Ten 16. ledna navštívil Juliana Bullarda, šéfa východoevropské sekce na ministerstvu zahraničí. Bisztyga Bullardovi vzrušeně sdělil, že „poprvé od doby, co krize začala, by celkovou situaci označil za nebezpečnou“¹⁵⁴. Sice odmítl hrozbu sovětské invaze, ve kterou prý nevěřil, ale varoval před „extrémními silami jak v Solidaritě, tak ve straně“¹⁵⁵. Co tím Bisztyga sledoval, těžko říci. Možná to byl pokus přesunout britskou pozornost od Sovětů k „extrémním“ částem Solidarity. Něco, v co Britové i tak již napůl věřili. Je ale i tak možné, že to prostě patřilo k Bisztygově chování. Britská zpráva naznačuje, že nebyl zrovna emočně vyrovnaný.

Začátkem roku se také britské ministerstvo financí dobralo k částce, kterou bylo ochotno poskytnout Polsku. V první čtvrtině roku Velká Británie měla poskytnout 20 milionů

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ The Times (London, England), Wednesday, Jan 21, 1981.

¹⁵⁰ 1981 Jan 7 We Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Strikes in South-East Poland: End of the Christman [sic] Lull?”) [declassified 2011].

¹⁵¹ Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Polish Situation”) [“The Government appears to have decided not to make an issue of the Free-Saturday confrontation”] [declassified 2011].

¹⁵² 1981 Jan 8 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Full Cabinet – CC (81) 1st (Parliamentary Affairs, Poland, Middle East, EC, Future of the Inner London Education Authority, Pay in the Water Industry) [declassified 2011].

¹⁵³ 1981 Jan 15 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Full Cabinet – CC (81) 2nd (Parliamentary Affairs, Poland, Namibia, Libya/Chad, Spain, EC, 1981–2 Cash Limits, Inflation-Proofed Pensions, Pay and Performance, Remuneration of Junior Ministers in the House of Lords) [declassified 2011].

¹⁵⁴ 1981 Jan 16 Fr Archive (TNA) Poland: FCO to UKE Warsaw (“Call by the Polish Ambassador”) [Polish Ambassador calls on FCO: “He said that for the first time since the crisis began he would describe the general situation as dangerous”] [declassified 2011].

¹⁵⁵ Tamtéž.

liber formou nějaké přímé pomoci, v této částce byl zahrnut i britský příspěvek 15 milionů na potravinovou pomoc ES. Dalších 16 milionů mělo být poskytnuto formou refinancování polského dluhu. Ministr financí se domníval, že celková pomoc, pokud se připustí nějaké navýšení v některých oblastech, by neměla překročit 40 milionů liber.¹⁵⁶

Stejný dokument zmiňuje, že polská delegace byla poté, co se dozvěděla podmínky britské pomoci, viditelně nespokojená.¹⁵⁷ Není divu. Například Američané, kteří na schůzce věřitelů tvrdili, že nemůžou nic slíbit do doby, než nastoupí nová administrativa, ve skutečnosti poskytli již v říjnu půjčku jednu miliardu dolarů. Přes všechny sliby o tom, jak Británie pomůže Polsku a cítí se s ním nějak svázaná, a přes nepochybně silný antikomunismus převládly v uvažování Británie její ekonomické těžkosti. Byla ochotna půjčit jen to nezbytné. Také antikomunismus hrál nepochybně roli. Jistá pachuť z toho, že se de facto podporuje komunistický režim a výsledky celého projektu jsou dost nejisté a nemusí vést k větší svobodě v Polsku, způsobila, že britská vláda byla ochotna pomáhat méně.

Tyto výhrady vedly k tomu, že britská vláda velmi usilovně řešila, jak zajistí, že její peníze nebudou zneužity. „Je jisté, že západní pomoc nemůže být poskytnuta bez závazků. Musí být jasně stanovené podmínky, i když tyto budou na Polsku jen těžko vymahatelné,“¹⁵⁸ konstatuje zpráva pro OD. Hlášení také znovu ukazuje snahu správně vybalancovat pomoc. „Existuje nebezpečí, že opravdový pokus vyhovět těžkým podmínkám povede k nepokojům, které Rusové použijí jako záminku k invazi.“¹⁵⁹ Také to znovu dokazuje britskou obsesi tím, že je potřeba provést nějakou transformaci, aby se Polsko dokázalo postavit ekonomicky na nohy, což téměř vedlo k přiklonění se k polskému komunistickému režimu. Dobře to ilustruje hlášení velvyslance. „Solidarita tvrdí, že nechce svrhnout vládu, ale ve skutečnosti znemožňuje vládě vládnout,“¹⁶⁰ napsal 4. února. O dva dny později odeslal další telegram v podobném znění.

¹⁵⁶ 1981 Jan 21 We Archive (TNA) Poland: Chancellor of the Exchequer minute to MT (“Economic Assistance to Poland”) [report of meeting with visiting Polish delegation] [declassified 2011].

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ 1981 Feb 9 Mo Archive (TNA) Cabinet: Wade-Gery note circulated to OD Committee – OD (81) 7 (Economic Assistance to Poland: Longer-Term Approach) [declassified 2011].

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ 1981 Feb 4 We Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Polish Situation”) [“Kania's speech to the Pre-Congress Commission has been accorded far less publicity than that of Olszowski”] [declassified 2011].

„Plně souhlasím s tvrzením, že posun k anarchii v Polsku se rychle blíží k bodu, kdy Sovětský svaz nebude mít jinou možnost než intervenovat.“¹⁶¹

Dne 11. února došlo k další významné události uvnitř Polska, premiérem byl jmenován generál Wojciech Jaruzelski. Je pravda, že oficiální státní funkce neměly v komunistickém státě příliš velký význam, hlavní byly stranické funkce. Nicméně to byl první signál, že dochází ke změně uvnitř strany. Kania jako první tajemník strany naprosto selhal, Solidaritě se dařilo plnit svůj program a získat jistou spoluúčasť na řízení státu. To vedlo k velkému znepokojení mezi komunistickými funkcionáři, zejména těmi bojovněji naladěnými. Zároveň si nedokázal získat jakoukoliv důvěru mezi členy Solidarity. Kania byl na cestě ven.

Jaruzelského povýšení bylo důkazem, že armáda získává ve státě větší moc. Bylo to logické, armáda byla asi jedinou složkou Polské lidové republiky, která se těšila široké důvěře občanů. Bylo to dáno tím, že polská společnost měla tradičně ozbrojené složky ve velké úctě. I jednotky věrné komunistické exilové vládě v Moskvě se za druhé světové války účastnily krvavého osvobození Polska. Do toho ve společnosti vládlo přesvědčení, že „Polák nebude střílet na Poláka“. To byl do velké míry mýtus, armáda se účastnila potlačení nepokojů v letech 1956 a 1970, mýtus, který nicméně přetrvával. Přesvědčení, že armáda by se bránila případné sovětské invazi, neboť vojáci jsou „nejdříve Poláci a až potom komunisté“, prestiž a důvěru vojska v očích řadových občanů jen zvětšovalo.

Rodinný původ Jaruzelského tuto prestiž a naději přižívoval. Generál pocházel ze šlechtické rodiny, která po okupaci Polska utekla do Pobaltí. To bylo ale krátce nato připojeno násilně k Sovětskému svazu a celá rodina byla zatčena a poslána na nucené práce. Otec Jaruzelského v zajetí zemřel. Po útoku Německa na Sovětský svaz si Jaruzelského vyhlédly sovětské úřady a poslaly ho do kadetní školy. Následně se chtěl připojit k nekomunistické polské Andersově armádě, nicméně nakonec se připojil k sověty kontrolované polské první armádě. Během bojů na východní frontě si vysloužil důvěru sovětských důstojníků, což mu po válce umožnilo udělat kariéru v armádě i ve straně. V roce 1968 to dotáhl na ministra obrany, v roce 1971 se stal kandidátem politbyra a o rok později plným členem. Díky jeho válečné historii tak veřejnost předpokládala, že je především polským důstojníkem a až poté komunistickým politikem.

¹⁶¹ 1981 Feb 6 Fr Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Poland”) [“the slide to anarchy in Poland is reaching such a point that the Soviet Union may find it impossible not to intervene”] [declassified 2011].

Jaruzelski zapůsobil i na britského ambasadora. „Připadal mi spíše jako intelektuální typ vojáka, plný tiché autority, jenž stále nosí uniformu a jeho pomocníci jsou vojáci. Okolnosti jsou samozřejmě naprosto jiné, ale kdyby v sobě rozvinul trochu Piłsudského, nemyslím, že by to většině Poláků vadilo,“¹⁶² přirovnal Pridham Jaruzelského k maršálovi Józefu Piłsudskému, zakladateli moderního Polska.

Jmenování Jaruzelského rozhodně zlepšilo náladu jak v Polsku, tak v Londýně, nicméně Britové si uvědomovali, že zdaleka není vyhráno. Kromě doladování hospodářské pomoci Polsku začali Britové myslet na to, co dělat, pokud projekt liberalizace Polska neuspěje. Na přelomu února a března 1981 se naplno rozběhly záložní plány na potrestání případného utužení komunistické moci.

Plány pro případné potlačení Solidarity

Případné sankce proti Polsku byly řešeny, stejně jako případná pomoc v rámci aliance. Jejich plánování začalo již v prosinci 1980, ale nabírat na obrysech začaly až po Novém roce. Zejména se začaly rýsovat britské výhrady vůči těmto sankcím. V nich se mísily ideologické důvody s hospodářskými. Dobře je to vidět ve zprávě ministra pro obchod Johna Biffena premiéra. „Musím říct, že ve většině případů považuji obchodní sankce za prázdné gesto,“¹⁶³ napsal. „Navíc bychom měli myslet na to, že zavést obchodní sankce je mnohem jednodušší než je zastavit,“¹⁶⁴ pokračoval. V tom je jasné, že Biffen odmítal sankce z důvodu, že se podle něj stejně minou účinkem, nicméně zároveň se bál, že by mohly v dlouhodobém horizontu poškodit Británii, jak napovídá poznámka o tom, že nemusí být lehké je znovu zastavit.

V podobném duchu skrze svého tajemníka se vyjádřil lord Hailsham, který patřil mezi nejstarší konzervativní „grandy“ a zastával funkci lorda kancléře, což byla v té době kombinace nejvyššího soudce v zemi a předsedy Sněmovny lordů. „Požádal mě, abych zdůraznil, že teorie, že ekonomické sankce mohou ovlivnit světové dění, která byla poprvé

¹⁶² 1981 Feb 19 Th Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (UK Ambassador's meeting with General Jaruzelski, Prime Minister of Poland) [declassified 2011].

¹⁶³ 1981 Mar 4 We Archive (TNA) Poland: Biffen minute to MT (“Poland: Possible Sanctions”) [declassified 2011].

¹⁶⁴ Tamtéž.

předložena během jeho života v roce 1920, nebyla za 61 let, během kterých se neustále o tento problém zajímal, potvrzena dějinami,¹⁶⁵ napsal Hailshamův asistent premiérce.

Carrington se svými kolegy nesouhlasil. „Existují pouze omezené prostředky na demonstrování západního nesouhlasu,“¹⁶⁶ napsal Thatcherové, čímž chtěl také říct, že symbolická rovina případných sankcí je neméně důležitá než jejich reálný ekonomický zásah. Zároveň se ohradil proti tvrzení, že případné sankce by výrazně poškodily britskou ekonomiku. „I když souhlasím s tvrzením ministra pro obchod, že Británie je závislá na zahraničním obchodě, nemyslím, že se to týká našeho obchodu se Sovětským svazem. Britský export do SSSR byl v roce 1979 694 milionů dolarů (0,17 % našeho HDP).“¹⁶⁷ Britové stále předpokládali, že nejpravděpodobnější ukončení polského experimentu přijde ze Sovětského svazu, proto se zabývali zejména postojem vůči SSSR. V případě, že by došlo k potlačení Solidarity pouze polskými silami, se Carrington domníval, že by ekonomické sankce neměly být namířeny proti Sovětům.¹⁶⁸ Biffen reagoval, že nesouhlasí s tím, že případné protisovětské sankce by nepoškodily britskou ekonomiku.¹⁶⁹

Krize se znovu vyostřuje

V březnu došlo v polské Bydhošti ke střetnutí, které znovu vyhrotilo vztahy mezi vládou a Solidaritou. Příčiny sporu spočívaly v dění okolo „Rolnické Solidarity“. Polští farmáři se rozhodli následovat dělníky a založili si vlastní odbory, pro něž se vžil název „Rolnická Solidarita“. Soud však registraci Rolnické Solidarity odmítl. To vedlo ke znovu zhroucení vztahů mezi opozicí a režimem a 16. března byla v Bydhošťském vojvodství vyhlášena stávká. Ta donutila režim vyjednávat a 19. března se v Bydhošti sešla delegace vojvodského stranického vedení a 35 členů Solidarity, které vedl Jan Rulewski, jeden z jejích vůdců. Na setkání však zástupci vlády odmítli jednat o problému Rolnické Solidarity. Opozice v reakci odmítla opustit jednání, dokud se o farmářích nezačne jednat. Zástupci režimu poté do jednací

¹⁶⁵ 1981 Mar 6 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Lord Chancellor's Office letter to No.10 (“Poland: Possible Sanctions”) [Hailsham believes trade sanctions unlikely to be effective: "He asks me to convey this to his colleagues, most of whom have not lived so long"] [declassified 2011].

¹⁶⁶ 1981 Mar 9 Mo Archive (TNA) Poland: Carrington minute to MT (“Contingency Planning About Poland”) [possible Soviet intervention in Poland: “We must be ready with our Allies to take concrete steps going well beyond those taken after the invasion of Afghanistan”] [declassified 2011].

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ 1981 Mar 17 Tu Archive (TNA) Poland: Biffen letter to Carrington (“Contingency Planning About Poland”) [planning for possible Soviet intervention] [declassified 2011].

místnosti povolali zásahové jednotky milice, jak se nazývala komunistická policie. Ta násilím místnost vyklidila a mnoho ze zástupců opozice surově zmlátila. I když se režim celou událost pokusil ututlat, pravda o tom, co se stalo, se rychle rozšířila po celém Polsku pomocí opozičního tisku. Solidarita na protest vyhlásila celonárodní generální stávkou.

Britská diplomacie události znepokojeně monitorovala. „Krise v Polsku je nejdůležitější od loňského srpna,“¹⁷⁰ hlásil ambasador. Ve zprávě také znovu projevil strach o to, že se celý dialog mezi opozicí a vládou zhroutí. „Wałęsu prý dvakrát přehlasovali, což ukazuje sílu extremistů, ale to, že má nějaké vlastní podporovatele, je zábleskem naděje pro vládu.“¹⁷¹

V Polsku se mezitím rozjelo hořčnaté vyjednávání mezi vládou a Solidaritou, které mělo zabránit generální stávce, jež byla naplánována na 31. března. Solidarita se rozhodla ukázat svou sílu v rámci takzvané varovné stávky 27. března. De facto to byla čtyřhodinová generální stávka, která zastavila celou zemi. Režim pochopil a den před vyhlášením velké stávky ustoupil. Povolil Solidaritě, aby vysílala svou verzi ohledně událostí v Bydhošti v celostátní televizi, a souhlasil, že se bude znovu zabývat zaregistrováním Rolnické Solidarity.

Svým způsobem to však byla i porážka Solidarity. Celé hnutí a celá země byla připravena na generální stávkou, na velký souboj s vládnoucí mocí. Poté, co stávka byla odvolána, se ukázalo, že všechny přípravy, nashromážděná energie a napětí přišlo vniveč. Solidaritě se už nikdy nepodařilo takové vzepětí znovu nastřádat a použít. Britové se i tak báli dalšího zhoršování situace. Carrington psal premiérce, která byla zrovna na návštěvě Pekingu, že celá kauza ukázala, jak „extremisté na obou stranách“ mohou lehce vyprovokovat další střetnutí.¹⁷² Ian Gilmour jeho označení části Solidarity jako extremistů na jednání kabinetu zopakoval. „Lídr Solidarity pan Wałęsa se ocitl pod značnou kritikou extremistů v Solidaritě, a to kvůli způsobu, jakým řídil vyjednávání,“¹⁷³ prohlásil. Britové taktéž nervózně pozorovali jednání Sovětů, neboť „jejich armády zůstávaly ve stavu vysoké pohotovosti“¹⁷⁴. Američané

¹⁷⁰ 1981 Mar 24 Tu Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: UKE Warsaw to FCO (“Bydgoszcz”) [following clash between authorities and Solidarity members, “Poland is now in its most serious crisis since last August”] [declassified 2011].

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² 1981 Apr 1 We Archive (TNA) Poland: FCO to UKE Peking (“Poland”) [“The threat of a general strike [in Poland] has receded, but the roots of the problem remain”] [declassified 2011].

¹⁷³ 1981 Apr 2 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Full Cabinet – CC (81) 14th (British Telecommunications Bill, Poland, Canadian Constitution, Belize, Thailand, Zimbabwe, Iran, United States, EC Affairs) [declassified 2011].

¹⁷⁴ Tamtéž.

varovali Brity, že „podle našeho vyhodnocení sovětské pozice, co se týče Polska, je intervence ze strany SSSR velmi vážnou možností“¹⁷⁵.

Britský velvyslanec také poprvé plně vyjádřil myšlenku, že součástí britské politiky vůči Solidaritě by mělo být otupování „extremistického“ křídla. „Můžeme Polsku pomoci od zhroucení tím, že jasně a veřejně vyhlásíme, že jsme spíše pro trpělivost než pro balancování na hraně, a to ne pouze ze strany vlády, ale také Solidarity. Umírněnost je oboustranná ulice. Mladí Turci, kteří jsou proti Wałęsovi, věří, že jelikož Rusové dosud neintervenovali, nikdy intervenovat nebudou, a mnoho z nich, povzbuzováno západními médii, nevidí důvod, proč by jejich cíl neměl být sesazení režimu.“¹⁷⁶

Podobně se vyjádřila sama premiérka při setkání s americkým státním tajemníkem Alem Haigem. „Solidarita by se mohla nyní zastavit a zkonsolidovat své zisky a stejně by to znamenalo velký krok vpřed. Problém je, že se dere vpřed celá generace bez zkušeností ohledně vykonávání moci. To je velmi nestabilní. Existují náznaky, že Solidarita chce moc pro moc samou. Nejsou žádné náznaky toho, že by chtěli například pomoci s nápravou ekonomické situace země.“¹⁷⁷

Co tyto nejrůznější prohlášení a názory dokumentují, je vzrůstající strach o polský experiment, ale i to, do jak velké míry britská vláda vnímala část Solidarity jako extremistickou. Jestli to bylo způsobeno zažitým nepřátelstvím k odborům, či účinností komunistické propagandy, těžko říct.

Veřejně i interně vláda pokračovala ve varování před sovětským zásahem, který se po událostech v Bydhošti a částečném ústupu režimu začal znovu jevit jako velmi reálný. Thatcherová během tiskové konference na otázku, co je její největší nynější problém, odpověděla: „Jestli bude Polsku dovoleno, aby si vyřešilo své problémy podle svého.“¹⁷⁸

Není tedy překvapením, že Britové zůstávali opatrní, co se týče hospodářské pomoci Polsku. V dubnu 1981 vrcholila jednání mezi věřitelskými zeměmi a Polskem. Bylo ujednáno,

¹⁷⁵ 1981 Apr 4 Sa Archive (TNA) Poland: Haig message to Carrington (Soviet intervention in Poland) [“Our assessment of the 6.1 Soviet posture regarding Poland suggests that an intervention by the U.S.S.R. is a serious possibility”] [declassified 2011].

¹⁷⁶ 1981 Apr 3 Fr Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Soviet Policy Towards Poland”) [“I agree with nearly all of Sir C Keeble's admirable assessment”] [declassified 2011].

¹⁷⁷ 1981 Apr 10 Fr Archive (TNA) USA: No.10 record of conversation (MT, US Secretary of State Haig, Lawrence Eagleburger) [Middle East, India/Pakistan, Spain in NATO, USSR/Poland] [declassified 2012].

¹⁷⁸ 1981 Apr 8 We Margaret Thatcher Speech to Diplomatic and Commonwealth Writers Association.

že velká část dluhu splatného v roce 1981 se odepíše. Nejdříve se uvažovalo o odepsání 85 %.¹⁷⁹ Poté byl podíl snížen v neprospěch Polska na 80 %.¹⁸⁰ Pár dní před finálním uzavřením dohody Poláci zatlačili na věřitele a přišli s návrhem na odepsání 95 % dluhu. USA a Německo přišly s protinabídkou odepsání 90 %. Británie s tím souhlasila. Jak vysvětlil Howe, ze strany Británie se jednalo o odepsání 8 milionů liber navíc. Vzhledem k tomu, že Polsko nemá šanci svůj dluh splatit, tudíž ty peníze stejně odepsal, to považoval za malou cenu za získání polské důvěry. Proti návrhu byla Francie, pod tlakem ostatních však brzy souhlasila.¹⁸¹

Podle dohody měl být odepsán dluh i pro roky 1982 a 1983, pokud Polsko splní své ekonomické cíle. Splatnost dluhu, který zůstal, měla být odložena o 4 roky a poté rozložena do dalších 4 let. Vyjednaná dohoda obsahovala takzvanou doložku o tancích, která pravila, že ujednání je neplatné, dojde-li k výjimečným okolnostem, jako je potlačení reforem, ať už samotnou vládou, nebo sovětskou intervencí.¹⁸² Dohoda neobsahovala žádný příslib nových půjček, pouze konstatovala, že ty mají být vyjednané na bilaterální úrovni. Britská vláda dala najevo, že Polsko od ní nemůže čekat žádné nové půjčky nad rámec 41 milionů liber (71 milionů dolarů), které již pro rok 1981 přislíbila.¹⁸³

Vlády také donutily komerční banky, aby uzavřely podobnou dohodu s Polskem. Nakonec se obě strany dohodly, že splacení 95 % dluhu bude rozloženo do dalších sedmi a půl roku s úrokem 1,75 %. Za to Polsko souhlasilo, že do země přijede „technický poradce“, který bude mít „rolí podobnou Mezinárodnímu měnovému fondu“ a bude mít přímý přístup k vicepremiérovi pro ekonomické záležitosti. Vlastně šlo o dohodu o rozložení dluhu ve výši 2,1 miliardy dolarů výměnou za to, že Polsko do konce roku 1981 zaplatí 500 milionů dolarů, které dlužilo na úrocích.¹⁸⁴ Vzhledem k tomu, že Polsko na to nemělo, muselo si 500 milionů dolarů znovu půjčit od západních vlád.

Výše přislíbené půjčky opět ukazuje, že se Británie držela spíše zpátky, a rozhodně ji nelze považovat za největšího podporovatele Polska na Západě. Oproti ostatním západním

¹⁷⁹ 1981 Apr 3 Fr Archive (TNA) Poland: Chancellor of the Exchequer minute to MT (“Polish Debt and Related Matters”) [declassified 2011].

¹⁸⁰ 1981 Apr 13 Mo Archive (TNA) Poland: HMT letter to No.10 (“Polish Debt”) [draft multilateral agreement on Polish debt] [declassified 2011].

¹⁸¹ 1981 Apr 30 Th Archive (TNA) Poland: Chancellor of the Exchequer minute to MT (“Polish Debt”) [British sign Polish debt agreement] [declassified 2011].

¹⁸² BARTEL, FRITZ. Fugitive Leverage.

¹⁸³ 1981 Apr 3 Fr (TNA) Poland: Chancellor of the Exchequer minute to MT (“Polish Debt and Related Matters”) [declassified 2011].

¹⁸⁴ BARTEL, FRITZ. Fugitive Leverage.

mocnostem nabízela Polsku opravdu malou částku. Francie přislíbila 554 milionů dolarů, Německo 310 milionů a Spojené státy 530 milionů. Británie v reálných číslech zaostávala daleko za ostatními.¹⁸⁵

Polské ekonomické problémy však vedly k přehodnocování rozhodnutí, že Polsku Británie již další půjčku neposkytne. Skupina věřitelů se předběžně dohodla, že každá země půjčí Polsku dalších 30 milionů dolarů.¹⁸⁶

Jenže britské ministerstvo financí začalo celý plán rychle zpochybňovat. Poukázalo na to, že menší země nechtějí platit stejně jako velké, což povede k tomu, že Británie bude muset přispět více, navíc peníze nejspíše půjdou pouze na splacení již existujících půjček, takže to bude mít nulový ekonomický benefit. „Pochybuji, že půjčka v této výši by splnila svůj politický cíl. Nemůže vést k žádnému významnému zlepšení v životních standardech polského lidu,“¹⁸⁷ napsal Howe zdůvodnění Carringtonovi, proč odmítá navýšení půjčky. Za jediné možné pozitivum považoval možnost, že nová půjčka zabrání tomu, aby západní mocnosti mohly být viněny z ekonomických problémů Polska.¹⁸⁸ Britská vláda se rozhodla návrh na zvýšení polské půjčky odmítnout.¹⁸⁹

Thatcherová odmítavé stanovisko Británie vysvětlila francouzskému prezidentovi Françoisi Mitterrandovi při jeho návštěvě Spojeného království. „Británie poskytuje hospodářskou pomoc Polsku již nějaký čas. Ale situace se nijak nezlepšila. Nezdá se, že by Solidarita říkala dělníkům, aby se vrátili do práce.“¹⁹⁰

Poslední týdny před vyhlášením stanného práva

Dva měsíce před vyhlášením stanného práva se britsko-polské vztahy uklidnily. Hlavní ekonomický balík pro rok 1981 byl vyjednáán a Britové se nechtěli pouštět do ničeho nového. Poláci se sice snažili hrát na britské city, ale nebylo jim to nic platné. Například 3. září se polský vicepremiér Mieczysław Rakowski sešel s britským ambasadorem. „Měl pesimistickou náladu.

¹⁸⁵ 1981 Apr 13 Mo Archive (TNA) Poland: HMT letter to No.10 (“Polish Debt”) [draft multilateral agreement on Polish debt] [declassified 2011].

¹⁸⁶ 1981 Jun 22 Mo Archive (TNA) Poland: Carrington minute to Chancellor of the Exchequer (“Polish Economy”) [declassified 2011].

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ 1981 Jun 25 Th Archive (TNA) Poland: Carrington letter to Chancellor of the Exchequer (“Polish Economy”) [declassified 2011].

¹⁹⁰ 1981 Jul 29 We Archive (TNA) France: No.10 record of conversation (MT-Mitterrand) [Anglo-French relations, East/West relations, Quadripartite arrangements, Poland, Franco/British Council] [declassified 2011].

Tvrdil, že politická situace je nebezpečná, ekonomika děsná a upadající. Vyhledky mizerné,¹⁹¹ hlásil velvyslanec do Londýna. „Solidarita je slabá, její vedení rozdělené,¹⁹² snažil se Rakowski neúspěšně přesvědčit Brity.

V září taktéž došlo k menšímu diplomatickému incidentu poté, co byl z Polska vyhoštěn televizní štáb BBC. Štáb natáčel industriální budovy v Gdaňsku pro ilustrační záběry. Zadržela je však policie, obvinila z průmyslové špionáže a následně byl celý štáb informován, že jim byla zrušena víza. Sice to na britsko-polské vztahy nemělo hlubší vliv, sloužilo to však jako dobrá připomínka, že přes veškerou liberalizaci, ke které v Polsku v průběhu jednoho roku došlo, se stále jedná o autoritářskou zemi řízenou komunistickým režimem.¹⁹³

V druhé půlce září došlo ke spíše kosmetické změně v hospodářské pomoci pro Polsko. Komunistický režim ohlásil, že má problémy s dodávkami jídla, a požádal západní země o větší potravinářskou pomoc. Britové navýšení pomoci odmítli, navrhli však, že přesunou peníze z průmyslové pomoci do zemědělství. Lord Carrington při projednávání upozornil, že ekonomicky to je špatně, peníze do průmyslu se Polsku z dlouhodobého hlediska vyplatí víc, nicméně z politického hlediska je mnohem výhodnější vyhovět Polákům. Jestli něco může ohrozit liberalizační proces a uvrhnout zemi ještě do většího chaosu, jsou to výpadky v dodávkách jídla. Carrington sice upozornil, že k výpadkům by nemuselo docházet, pokud by se zlepšila distribuce, na to se ale nelze spoléhat. Vláda tak odsouhlasila přesunutí peněz z pomoci pro průmysl do potravinové pomoci.¹⁹⁴

Vyhližení intervence

Příkladem možná neobyčejné spolupráce v rámci vztahů se Solidaritou je využívání odborářských předáků k udržování nepřímých vztahů a zjišťování situace v Polsku. Vzhledem k tomu, že britské odbory a vláda byly na nože, je starost o Solidaritu asi jedna z mála kauz, na které byly ochotny spolupracovat. Samozřejmě v tom velkou roli hrál profil Solidarity. Totiž že se jednalo o antikomunistické odbory, takže sympatie k nim si mohla najít jak Thatcherová, jež obdivovala jejich boj proti socialistickému režimu, tak britští odboráři, kteří v nich viděli

¹⁹¹ 1981 Sep 3 Th Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Conversation with Polish Vice-Premier Rakowski”) [situation in Poland, position of Solidarity] [declassified 2011].

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ 1981 Sep 7 Mo Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“BBC TV Team”) [BBC team ordered to leave Poland by authorities] [declassified 2011].

¹⁹⁴ 1981 Sep 18 Fr Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Defence and Oversea Policy Committee – OD (81) 16th (BBC External Services, Relations with Developing Countries, Economic Aid for Poland) [declassified 2011].

pracující soudruhy, bouřící se podobně jako oni proti vládě a bojující za lepší životní podmínky. I když pro Thatcherovou skutečnost, že se jednalo o odborovou organizaci, nebyla bezproblémová, jak je jistě poznat z nejrůznějších výše popsanych prohlášení. Aspoň jednou to řekla naplno i nahlas. Podle poslance Malcolma Rifkinda, který v průběhu let zastával ve vládě nejrůznější pozice, prohlásila: „Solidarita je skvělá antikomunistická organizace, ale proč se musí jednat o odbory?“¹⁹⁵

Když Len Murray, prezident největšího britského odborářského svazu Trade Union Congress (Kongres odborů, TUC), navštívil jako host první sjezd Solidarity, neměl problém, aby o tom vládě podal skrze britskou ambasádu ve Varšavě zprávu. Sjezd byl podle něj „lépe zorganizovaný, než se čekalo“.¹⁹⁶ Na jiném místě zase zmiňuje, že si nemyslí, „že se Solidarita rozpadne“.¹⁹⁷ Na dalším místě diplomat, který Murrayho myšlenky zapisoval, hlásil, že „všeobecně mám pocit, že pan Murray byl příjemně překvapen vážností a organizační silou Solidarity a věřil, že s dávkou štěstí a bez sovětské intervence proces hledání umírněného řešení bude pokračovat“¹⁹⁸.

„Bez sovětské intervence“ byl velmi důležitý poznatek. Celý svět měl na paměti dřívější pokusy sovětských satelitů o liberalizaci a fakt, že vždy skončily pod pásy sovětských tanků. Sovětská invaze byla tudíž neustále nervózně vyhlížena. Připouštěla se i možnost, že k potlačení Solidarity by mohl přistoupit i polský režim sám, ze všeobecných diskusí a memorand však vyplývá, že to bylo považováno za méně pravděpodobnou možnost.

Náznamy, že to je reálný scénář, však Poláci vypouštěli minimálně od září. Ministr zahraničí lord Carrington se 21. září v rámci generálního shromáždění OSN v New Yorku setkal se svým polským protějškem Józefem Czyrkem. Czyrek Carringtonovi sdělil, že polská vláda „nepodnikne extrémní opatření, pokud ale nenastane nebezpečí anarchie“¹⁹⁹. Z toho logicky vyplývá, že v případě anarchie režim extrémní opatření podnikne.

¹⁹⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 200.

¹⁹⁶ 1981 Sep 28 Mo Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Solidarity Congress: Visit of Mr Len Murray and Mr Drain”) [TUC General Secretary gives impressions of Solidarity Congress] [declassified 2011].

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ 1981 Sep 22 Tu Archive (TNA) Poland: UKMIS New York to FCO (“Secretary of State's Meeting with Polish Foreign Minister: 21 September”) [Carrington meets with Czyrek] [declassified 2011].

Dne 23. října ambasáda hlásila do Londýna: „My zde ve Varšavě máme pocit, že je tu riziko, že situace by se mohla vymknout kontrole“²⁰⁰ a varovala, že vyhlášení stavu nouze je znovu reálná možnost.

Toto je nejspíše jeden z důvodů, proč v posledních měsících před vyhlášením výjimečného stavu ekonomická pomoc Polsku nabrala na síle. Carrington nechal kolovat oběžník, ve kterém vyjmenovával důvody, proč s ekonomickou pomocí pokračovat. „Pokud Obnova [název v té době používaný pro polský reformní proces – poznámka autora] zkolabuje, výsledek bude velké ideologické a propagandistické vítězství pro Rusy, zvláště bude-li jasný nedostatek západní vůle ji podpořit.“²⁰¹ Dále pokračuje tvrzením: „Polská Obnova reprezentuje nejvýznamnější výzvu, které Rusové museli doposud čelit ve své východoevropské říši.“²⁰² Úspěch by tak podle Carringtona mohl vést k rozšíření odporu i do ostatních komunistických zemích. To vše však záleželo na tom, aby britská pomoc pokračovala. Podle Carringtona by tak Británie měla v roce 1982 poskytnout 90 milionů liber nových úvěrů.²⁰³

Roli v novém interním jazyce Britů, který až tolik nedával najevo rozhořčení nad odborářskými aktivitami Solidarity a nemluvil o polských „radikálech“, mohlo hrát i to, že se ve Varšavě vyměnil velvyslanec. Pridhama vystřídal Cynlais James, který podle obsahu zpráv odesílaných do Londýna byl mnohem méně náchylný k tomu, opakovat tvrzení komunistického režimu. Ať už to bylo vnitřním rozpoložením Jamese, nebo tím, že byl v zemi nový a režimní propaganda se mu nestihla zažrat po kůži, na sklonku nastolení vojenské vlády reprezentoval Británii člověk k režimu mnohem kritičtější.

I tak rozjetou pomoc na britské straně brzdily jednak obvyklé pŕtky mezi resorty. Finance a zahraničí se rozhádaly kvůli tomu, z rozpočtu jakého ministerstva by měla být pomoc Polsku placena. Samozřejmě, každé ministerstvo chtělo, aby to zaplatilo to druhé. Kompromis nakonec byl, že se podělí půl na půl.²⁰⁴

Druhým faktem, který komplikoval pomoc Polsku, bylo, že se začaly ozývat i další země východního bloku, jež upozorňovaly na zoufalou situaci svých ekonomik. „Je

²⁰⁰ 1981 Oct 23 Fr Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Polish Situation”) [“We have the feeling here in Warsaw that the situation now risks getting out of hand again”] [declassified 2011].

²⁰¹ 1981 Nov 9 Mo Archive (TNA) Cabinet: Carrington memo circulated to OD Committee – OD (81) 52 (Poland) [declassified 2011].

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ 1981 Nov 11 We Archive (TNA) Poland: Armstrong briefing for MT (“Economic Aid for Poland (OD (81) 51 and 52)”) [declassified 2011].

znepokojivé, že téměř všichni východoevropští velvyslanci volali v uplynulém týdnu na ministerstvo zahraničí, aby si stěžovali na ekonomickou situaci ve svých zemích,²⁰⁵ řekl lord Carrington premiérovi Itálie Spadoliniu během jeho návštěvy v Británii. Na stejném setkání se Thatcherová domnívala, že „bychom měli propagovat fakt, že země se svými politickými systémy jsou neschopné zásobovat vlastní lidi“²⁰⁶.

Nutno dodat, že o ekonomickou pomoc nežebrel pouze polský komunistický režim, ale měl plnou podporu i Solidarity. Důkazem je další příklad využívání odborů jako spojky mezi britskou vládou a Solidaritou. Len Murray tlumočil koncem listopadu Wałęsovu žádost Thatcherové. „Solidarita kontaktovala národní odborářská hnutí, včetně TUC, s žádostí, aby udělali vše, co je v jejich moci, a získali od vlád a mezivládních institucí asistenci, která by pomohla Polsku překonat vážné ekonomické a sociální těžkosti.“²⁰⁷ Nicméně jak dodal v další zprávě, tentokrát přes lorda Trefgarneho, který Polsko navštívil, Wałęsa chtěl, aby veškerá západní pomoc byla veřejná, aby Solidarita mohla hlídat, jak ji vláda používá.²⁰⁸

Každopádně koncem listopadu a začátkem prosince na Západě sílila optimistická nálada a důvěra, že Polsko je skvělá šance, jak podrazit Sovětskému svazu nohy, a že by to mohlo vyjít. 10. prosince, během schůzky ministrů zahraničí nejmocnějších zemí Západu, takzvané čtyřky neboli Francie, USA, Německa a Británie francouzský ministr zahraničí Claude Cheysson vyjádřil naději, že Polsko by se mohlo stát novou Jugoslávií, tedy sice komunistickou, ale na SSSR nezávislou zemí. Carrington souhlasil, že by se jednalo o příležitost, jak „rozbít soupeřící systém“²⁰⁹. Dokonce navrhl Thatcherové, že by v roce 1982 mohla zajet na státní návštěvu Polska, neboť by to „mohla být příhodná demonstrace našeho zájmu o polskou ‚obnovu‘“²¹⁰.

²⁰⁵ 1981 Nov 9 Mo Archive (TNA) Italy: No.10 record of conversation (MT-Prime Minister Spadolini of Italy) [plenary session: Sinai Multinational Force, Saudi Arabia, Poland, TNF, European Council: 30 May Mandate, European Union, Spain, trade] [declassified 2011].

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ 1981 Nov 23 Mo Archive (TNA) Poland: TUC General Secretary Len Murray letter to MT (“Poland: European Council”) [urges food aid for Poland and support for Solidarity] [declassified 2011].

²⁰⁸ 1981 Dec 2 We Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Visit of Lord Trefgarn”) [account of Lord Trefgarne's visit to Poland] [declassified 2011].

²⁰⁹ 1981 Dec 10 Th Archive (TNA) Poland: UKDEL NATO to FCO (“Quadripartite Dinner 9 December: Poland”) [French, US, German and British views on Poland and Eastern Europe] [declassified 2011].

²¹⁰ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume One: Not for Turning*, s. 575.

Jak následný vývoj ukázal, měli pravdu, Solidarita opravdu byla nejnebezpečnějším hnutím pro udržení komunistické moci a opravdu ji pomohla rozbít. Jenže tuto skutečnost si uvědomoval i totalitní režim, který se rozhodl proti Solidaritě tvrdě zakročit. Rozložení systému tak muselo ještě nějakých osm let počkat.

Všechny naděje Západu na rychlou změnu v Polsku a jeho vytržení ze sféry Sovětského svazu vzaly za své 13. prosince 1981. V nočních hodinách začalo zatýkání předáků Solidarity. Od půlnoci začalo rozmísťování 70 tisíc vojáků polské armády a 30 tisíc jednotek ministerstva vnitra. Ráno Poláci zjistili, že v jejich ulicích se nachází 1750 tanků, 1400 pancéřových vozidel, 500 bojových vozů pěchoty a 9000 vojenských aut. Nasazena byla rovněž transportní letadla a helikoptéry. V šest ráno promluvil v televizi generál Jaruzelski a informoval své spoluobčany, že v zemi byl vyhlášen výjimečný stav, polsky stan wojenny, což doslova znamená válečný stav. V zemi bylo vyhlášeno stanné právo, byli pozatýkáni představitelé opozice, vyhlášen zákaz vycházení, uzavřeny hranice, letiště, vjezd do velkých měst byl omezen, telefonní linky přerušeny, znovu zavedena cenzura pošty. Vlády v zemi se oficiálně ujala vojenská rada národní záchrany. Tvořilo ji třiatdvacet vysokých důstojníků polské armády, v čele stál Jaruzelski. Byl to konec uvolňování poměrů v Polsku. V internaci se během prvního týdne ocitlo pět tisíc lidí, tento počet byl postupně rozšiřován až na deset tisíc.²¹¹ Nutnost zavedení stanného práva byla obhajována i ekonomickými argumenty, potřebou stability na zavedení reform. „Ochabující ekonomika snáší neustále rány (...) zneklidňující rozdělení se táhne skrz všechna pracoviště (...) musí být obnoven respekt pro práci,“²¹² prohlásil mimo jiné ve svém projevu ohlašujícím stanné právo Jaruzelski.

„Nemáme tušení, co se děje jinde v zemi, ale pokud se úřady obtěžovaly zatknout Śliwińskiego, malou rybu, tak předpokládám, že se pokusily sebrat celé hlavní velení Solidarity, které se zrovna výhodně koncentrovalo v Gdaňsku na jednání národní rady,“²¹³ hlásil v prvním telegramu po zavedení výjimečného stavu do Londýna velvyslanec. „Budu dále reportovat, jak budeme dostávat více informací. Můj prvotní odhad je, že to je pečlivě připravený zátah na vedení Solidarity, o němž vědělo jen pár lidí, a je uskutečněný velmi efektivně. Musí to vyvolat vážnou a možná i násilnou reakci ze strany Solidarity a celé země,“ pokračovala depeše.²¹⁴

²¹¹ DAVIES, Norman. *Heart of Europe*, s. 21.

²¹² BARTEL, FRITZ. *Fugitive Leverage*.

²¹³ 1981 Dec 13 Su Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Poland: Internal Situation”) [state of emergency: Mazowsze Solidarity headquarters building raided by Polish authorities: “a carefully planned swoop on the Solidarity leadership”] [declassified 2011].

²¹⁴ Tamtéž.

Velvyslanec se nemýlil, že celá operace byla připravována dlouho. Již v srpnu byly tajně v Moskvě vytisknuty plakáty ohlašující zavedení výjimečného stavu, chybělo jen dopsat datum a představitele státu, který stav vyhlásil. K násilné odpovědi ze strany obyvatelstva ale nedošlo, hlavně proto, že režim se nebál střílet do lidí. Hlavní zbraní proti utužení poměrů se staly stávky, vláda však neváhala je násilím rozbít. K největšímu masakru došlo při rozbíjení stávky v dole Wujek v Katovicích, kde oddíly motorizovaných rezerv občanské milice (Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej, ZOMO), což byly elitní jednotky ministerstva vnitra určené k potlačování těch nejhorších nepokojů, zabily 9 stávkujících horníků. Režim udával oficiální počet 12 mrtvých, zabitých při zavádění stanného práva. Dnes, po pádu komunistického režimu, se uvádí 91 mrtvých během výjimečného stavu, většina právě během jeho zavádění.

Dne 13. prosince se také sešel britský velvyslanec se zástupcem polského ministra zahraničí Olechowskim. Kromě organizačních věcí, kdy Olechowski například oznámil, že všechen diplomatický a konzulární sbor má zůstat pouze ve městech, kde bydlí, nebo že cizinci mohou opustit Polsko bez problémů, využijí-li vlak či letadlo, přišla řeč i na finanční postavení Polska. Olechowski požádal Jamese, „aby Britové hleděli na události proběhlé noci s veškerými sympatiemi, které mohou pobrat“²¹⁵. James odpověděl, že „z pohledu západních věřitelů je zákrok katastrofou“.²¹⁶ Tím by se daly shrnout nadcházející měsíce diskusí ohledně západní hospodářské pomoci, kdy Poláci tvrdili, že stanné právo je nutnou součástí obnovy hospodářství, a západní země odmítaly poskytovat další peníze, dokud se lidskoprávní situace v Polsku nezlepší.

Reálné kroky však byly podivuhodně pomalé. Částečně to jistě bylo dáno tím, že Západ nevěděl, co dělat. Krátce po vyhlášení stanného práva si Carrington v telefonním rozhovoru s Thatcherovou zoufal: „Co můžeme dělat? Není tu nic, co můžeme udělat, abychom pomohli těm ubohým lidem. Můžeme, předpokládám, říkat hnusné věci, to musíme udělat.“²¹⁷ Právě „hnusné řeči“ se staly hlavní reakcí západní Evropy. Bylo vydáno společné prohlášení, které zavedení výjimečného stavu v Polsku odsoudilo. „Ministři zahraničí členských států Evropského společenství jsou znepokojeni vývojem situace v Polsku a zavedením stanného práva a vězněním odborářů. Mají hluboký soucit pro polský lid v této napjaté a složité době. Vyzývají všechny signatářské státy helsinského závěrečného aktu, aby se zdržely zasahování

²¹⁵ 1981 Dec 13 Su Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Polish Internal Situation”) [state of emergency declared: UK Ambassador meets with Polish Deputy Foreign Minister Olechowski] [declassified 2011].

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ LEDGER, Robert. From Solidarity to 'Shock Therapy'. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980-1990.

do vnitřních záležitosti Polské lidové republiky. Vyzývají Polsko, aby vyřešilo tyto problémy samo bez použití síly, aby proces reformy a obnovy mohl pokračovat,²¹⁸ zněla oficiální odsouzení ze strany evropské desítky. Byla to však jen slova. Hlavně se také západní politici chytali do vlastní pasti, když zdůrazňovali nezasahování do vnitřních záležitostí Polska. Toto varování bylo namířeno proti Sovětskému svazu, o kterém nepochybovali, že byl do celé operace namočen. Jenže zavedení stanného práva bylo pořád domácí řešení, jen ne takové, v jaké Západ doufal. Navíc zapojení SSSR nebylo vůbec jisté. Naopak spojením hospodářské pomoci a pokračujících reformy se Západ vystavoval nařčení, že sám zasahuje do vnitřních polských záležitostí. Samozřejmě morálně nelze srovnávat angažování se ve prospěch demokracie a udržování při životě zločinného režimu, politicky to však mohlo znamenat problém.

Na to upozorňoval i britský velvyslanec, když psal, že dění v Polsku „vyžaduje intenzivní odsouzení“, a pak pokračoval: „Po mnoho měsíců jsme Polákům říkali, že si musí vyřešit svoje problémy sami. Nyní, když přesně to Poláci činí, jsme oslabení logickými následky svých předchozích prohlášení.“²¹⁹

Ministři zahraničí členských zemí ES se sice sešli pár dnů po zavedení stanného práva v Polsku, hlavní rozhodnutí, které padlo, bylo, že ekonomická pomoc schválená na tento rok bude pokračovat. Nepadlo žádné rozhodnutí o roce 1982, nové smlouvy s Poláky se však mezitím neměly podepisovat.²²⁰ V liknavosti společné evropské odpovědi jistě hrál fakt, že byla polovina prosince. Většina ekonomické pomoci již byla dodána a akčnost jistě brzdily i blížící se vánoční svátky. Jak přiznal Carrington, když kabinetu načrtl rozhodnutí, které je ve vztahu k Polsku potřeba podniknout: „Není potřeba to rozhodnout před Vánoce, ale úředníci se scházejí, aby zvážili problematiku.“²²¹

I když Britové a celá Evropa odkládali konkrétní kroky proti polskému režimu, přece jenom jeden člověk je vyzval k ekonomickým sankcím. Tím byl Lech Wałęsa, kterému se znovu podařilo využít neoficiálního spojení s britskou vládou skrze odbory. Představitelé TUC se v Bruselu na jednání mezinárodní odborové organizace sešli s představiteli Solidarity. Ti jim

²¹⁸ 1981 Dec 15 Tu Margaret Thatcher House of Commons PQs.

²¹⁹ Poland: UKE Warsaw to FCO (“Poland Internal Situation”) [assessment of situation following declaration of martial law in Poland] [declassified 2012].

²²⁰ 1981 Dec 17 Th Archive (TNA) Cabinet: Minutes of Full Cabinet – CC (81) 41st (London Transport Fares, Local Authority Expenditure, Poland, Arab-Israeli Conflict, East/West Relations, UN, EC Affairs) [declassified 2011].

²²¹ 1981 Dec 18 Fr Archive (TNA) Poland: Carrington minute to all members of Cabinet and OD Committee (“Poland”) [state of emergency: assessment of the situation so far] [declassified 2011].

předali Wałęsovu výzvu. V ní žádal, aby humanitární potravinová pomoc neustávala, ale byla šířena pouze přes církve. Dále žádal, aby finanční asistence ustala a byla použita jako páka na polský režim za účelem donutit ho propustit zadržené aktivisty Solidarity a jednat s nimi.²²² To dobře shrnuje oficiální postoj Solidarity k sankcím, kterého se držela i v následujících měsících a letech. Vedení podzemní Solidarity vydalo prohlášení, že západní pomoc by se měla pouze snažit odvrátit bezprostřední krizi a jakékoliv zrušení sankcí by znamenalo tiché uznání režimu. Jakákoliv pomoc, jež nebyla bezprostředně potřebná, měla být pozdržena, dokud nebude zajištěna její distribuce někým jiným než režimem.²²³

Dalším člověkem, který byl evidentně velmi pohnut událostmi v Polsku a chtěl co nejráznější a nejrychlejší odpověď, byl americký prezident Ronald Reagan. Ten napsal své politické spojence emočně vypjatý dopis, v němž označil události v Polsku za „možný přelom v politické historii lidstva“²²⁴.

Svým způsobem měl Reagan pravdu. Zavedení výjimečného stavu byl signál, že komunistická strana ztrácí pozice a může se udržet jen represemi. Ani poté, co tyto represe selhaly, nezbylo nic jiného než znovu zahájit dialog s opozicí, což v konečném důsledku vedlo ke zhroucení režimu, to však bylo ještě několik let daleko. Okamžitý předěl nenastal.

Reaganův emotivní popis událostí však ukazuje na problematiku, která brzdila odpověď Západu na události v Polsku. Američané byli přesvědčení, že v pozadí za celou operací stojí Sovětský svaz, a byli ochotní na něj uvalit co nejtvrďší sankce. Například Reaganův ředitel CIA William J. Casey tvrdil, že „do operace je zapojeno řada důstojníků sovětské KGB“.²²⁵ Evropané sice z velké části sdíleli přesvědčení, že za vším stojí Rusové, ale politicky pro ně bylo mnohem složitější na SSSR útočit. Navíc úplně nevěděli, jaké sankce na Sověty uvalit vzhledem k tomu, že velké kolo uvalování restrikcí se konalo v roce 1979 po sovětské invazi do Afghánistánu. Poslední třetí plochou mezi Američany a Evropany v otázce sankcí proti SSSR byla otázka transsibiřského plynovodu. Američané byli ostře proti tomu, aby se západní firmy podílely na jeho stavbě. Roli v tom hrál i strach, že se evropští spojenci stanou příliš

²²² 1981 Dec 18 Fr Archive (TNA) Poland: FCO to UKE Warsaw (“Poland: Walesa's Appeal”) [Lech Walesa issues underground appeal requesting that food aid continues but financial assistance to Poland should cease] [declassified 2011].

²²³ ŁOPIŃSKI, Maciej, Marcin MOSKIT a Mariusz WILK. *Konspira*, s. 112.

²²⁴ 1981 Dec 19 Sa Archive (Thatcher MSS) Poland: Reagan message to MT (situation in Poland) [need to take measures against Soviet repression in Poland] [released 2012].

²²⁵ 1981 Dec 22 Tu Archive (Reagan Library) Cold War: National Security Council minutes (Poland) (NSC 0034) [Reagan calls European leaders “chicken littles ... let our Allies know ... we have long memories”] [declassified 2004].

závislí na ruském plynu. Tato politika má kořeny již v Carterově administrativě. Při zvažování sankcí, které měly být uvaleny na SSSR v případě invaze do Polska, výslovně zmiňuje „zastavení evropské participace na smlouvách o sibiřském plynu“.²²⁶ Carterovi lidé také anticipovali protesty evropských spojenců. „I pokud budou přímo konfrontováni sovětskou invází do Polska, tak budeme muset přidržet evropská chodidla, zvláště ta německá, u ohně,“²²⁷ stojí v dokumentu NSC. Případě Británie se však přepočítali. „Thatcherová s námi ohledně sankcí bude plně spolupracovat,“²²⁸ předpokládali. V rámci sankcí po zavedení stanného práva v Polsku Američané zakázali svým firmám se na projektu podílet a začali vyvíjet tlak na Evropany, aby učinili totéž. Navíc evropským firmám znemožnili využívat licence nakoupené od Američanů či třeba dodávky součástí a dalších nutných prostředků z USA, pokud se týkaly stavby plynovodu. Evropské firmy, včetně britských, však měly v Sovětském svazu díky plynovodu nasmlouvané obří zakázky, kterých se nehodlaly vzdát. Spor nakonec přerostl v jednu z nejvážnějších roztržek mezi západními spojenci v osmdesátých letech.

Rozhořčení Thatcherové je dobře poznat v jejích memoárech. To také vysvětluje pomalou odpověď evropských zemí. Řešení ekonomické pomoci Polsku mohlo počkat a o velké sankce proti Sovětskému svazu Evropané prostě neměli zájem. „Pobuřující a někdy vysloveně neoprávněné mi připadalo, že Američané dávali přednost akcím, které přenášely mnohem více utrpení jejich spojencům než jim samým, a dalo by se říci také komunistům v Polsku a Sovětském svazu. První takováto záležitost byl zákaz Solidarity polskou vládou.“²²⁹ Dále vzpomínala: „Později toho dne [19. prosince 1981 – poznámka autora] vyhlásili Američané sankce proti Sovětskému svazu, aniž nám co oznámili. S radostí jsme zaznamenali, že tyto sankce neobsahovaly přerušování rozhovorů o odzbrojení, které probíhaly v Ženevě. Ale obsahovaly opatření jako zrušení přistávacích práv pro letadla Aeroflotu, zastavení jednání o nových dlouhodobých dodávkách obilí (i když dosavadní dohoda zůstávala v platnosti) a zastavení vývozu materiálu pro stavbu plánovaného plynovodu, s nímž se již začalo. Tento poslední bod vzbudil velké rozhořčení v Británii a v dalších evropských zemích.“²³⁰

Zde je možná na chvíli se zastavit a porovnat přístup britské vlády ke Carterově a nové Reaganově administrativě. Jimmy Carter je často prezentován jako slabý prezident, jenž v rámci détente ustupoval SSSR. Ve chvíli, kdy vypukla polská krize, však již Američané od

²²⁶ 1980 Oct 21 Tu Archive (Carter Library) Cold War: NSC planning for Soviet intervention in Poland [declassified 2000].

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 177.

²³⁰ Tamtéž, s. 178.

détante ustupovali a tento proces byl v podstatě mrtvý. Důvodem byla sovětská invaze do Afghánistánu, po které přišlo výrazné ochlazení vztahů. Když vypukly protesty v Gdaňsku a následně byla legalizována Solidarita, americká vláda se snažila ponouknout Poláky správným směrem pomocí hospodářské pomoci.²³¹ Zároveň však cítila, že je potřeba postupovat tvrdě, jinak „Sovětský svaz bude v budoucnu podporovat prosovětské režimy v jiných zemích, kdykoli budou ohroženy,“²³² jak to formuloval náměstek amerického ministra zahraničí Warren Christopher. Záložní plán připravený Carterovou NSC pro případ sovětské invaze nebo potlačení Solidarity v podstatě silně připomíná kroky, jež učinila později Reaganova administrativa, včetně již zmíněných sankcí na sibiřské dobývání nerostného bohatství.²³³ Kdyby v úřadě zůstal Carter nedá se očekávat, že by britsko-americké vztahy byly výrazně jiné, co se týče Polska.

Rozdíl mezi spojenci ukazuje reakce Thatcherové na Reaganův dopis. „Reaganova zpráva je tak vágní, že jsem si ani nemyslela, že stojí za přečtení (...), nic v ní není,“²³⁴ řekla Carringtonovi.

Mezitím však Thatcherová musela doma čelit nařčení z pokrytectví. „Souhlasí premiérka s tím, že TUC bude považovat její podporu polským odborářům bojujícím za demokratická práva za naprosto pokryteckou, když v této zemi využívá intervenci soudů a vězení k tomu, aby potřela organizované dělníky stojící fronty na podporu v nezaměstnanosti?“²³⁵ ptal se během parlamentní debaty labouristický poslanec Bob Cryer. Thatcherová to samozřejmě odmítla.

Ne všichni její političtí oponenti však používali tak zlá slova. Lídr Labouristické strany Michael Foot chtěl především vědět, jaká je situace v Polsku a v jakém stavu se nachází Lech Wałęsa. Poslanec David Owen, lídr Sociálně demokratické strany, která vznikla odtržením pravicového křídla labouristů, dokonce po Thatcherové požadoval, aby nezůstala jen u odsuzování a přistoupila ke konkrétním krokům. Británie podle něj musí být připravena „zaplatit spravedlivou cenu“.²³⁶

²³¹ GUDERZO, Max. Through Military Force if Necessary: US Notes on 'Fears' in Eastern Europe in the Carter Years, 1977-80.

²³² LEDGER, Robert. From Solidarity to 'Shock Therapy'. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980–1990.

²³³ 1980 Oct 21 Tu Archive (Carter Library) Cold War: NSC planning for Soviet intervention in Poland [declassified 2000].

²³⁴ CHIAMPAN, Andrea. Those European Chicken Littles.

²³⁵ House of Commons Hansard 22. prosince 1981.

²³⁶ Tamtéž.

Odpořed' Zřapadu

Po Vřanocřích se daly vřeci pomalu do pohybu. Tedy hlavnře na americkře stranře Atlantiku, kde prezident oznřamil sankce proti Sovřetskřemu svazu. Na evropskře stranře vřak Evropskře spoleřenstvři nebylo ani schopnře se sejřt. Francouzi odmřtli přijet na koordinační setkřnřnř, Nřemci byli i proti polskřym sankcřim, stejnře tak Italovře.²³⁷ Proti britskřym vřyzvřm se setkat byli Francouzi, Italovře i Řekovře.²³⁸ Teprve 30. prosince probřhlo neformřlnřnř setkřnřnř na řurovni nřmřstkvř, kterře mřlo připravit sjezd ministrř zřahranicř desřtky.

Z neformřlnřho setkřnřnř vyplynulo, ře domluvenř sankcř proti Rusku bude problřm, dar 8000 tun hovřzřho Polsku by mřl probřhnout, ale pouze pokud bude moci na distribuci dohlřdnout nevlřdnř organizace, coř v Polsku znamenalo cřrkev nebo řervenř křřř, a ře dohoda ohlednř transsibiřskřho plynovodu s Americřany bude problřm.²³⁹

Setkřnř ministrř zřahranicř 4. ledna 1982 sice vyprodukovalo slovnř odsouzenř vřjimeřnřho stavu, ale řdnř konkrřtnř kroky.²⁴⁰ Carrington hlřsil, ře řance na politickou akci proti Sovřetskřemu svazu nenř velkř. „Po afghřnskř invazi jsme jř zředukovali naře kontakty na esenciřlnř minimum.“²⁴¹

V otřzce Polska vřak byla Britřnie i jejř evropsřtř spojenci mnohem přřstupnřjř k tomu, aby se uvalily relativnř tvrdř sankce. Roli v tom jistř hrř fakt, ře na rozdřl od Sovřetskřho svazu nemřli Evropanř v Polsku nasmlouvanř projekty za miliardy. Na projektu sibiřskřho plynovodu mřly britskř firmy zakřzky v hodnotř 400 milionř dolarř.²⁴² Zvlřřtř firma John Brown byla na sovrřetskřm kontraktu existenřnř zřvislř. Jejř přřpadnř krach by znamenal pro

²³⁷ 1981 Dec 27 Su Archive (TNA) Poland: No.10 record of telephone conversation (MT-Carrington) [situation in Poland: the French refuse to attend coordination meeting so as to avoid “row with the Germans”; MT wants news of French obstructionism leaked; MT on Polish leadership: “the tyrants are the same these days, well the Communists and Fascists were the same”] [declassified 2012].

²³⁸ 1981 Dec 30 We Archive (TNA) Poland: No.10 record of telephone conversation (MT-Carrington) [situation in Poland; possibility of coordinated sanctions against the USSR; MT and Carrington agree that “to take measures like those announced by President Reagan would affect the interests of British industry and Government Departments”] [declassified 2012].

²³⁹ 1981 Dec 31 Th Archive (TNA) Poland: FCO letter to No.10 (“Poland”) [situation in Poland; Western response; forthcoming meeting of EC Foreign Ministers] [declassified 2012].

²⁴⁰ 1982 Jan 4 Mo Archive (TNA) Poland: UKE Brussels telegram to FCO (“Informal meeting of the Foreign Ministers of the Ten, Brussels 4 January 1982”) [reaction to martial law declaration] [declassified 2012].

²⁴¹ 1982 Jan 6 We Archive (TNA) Poland: FCO briefing for MT (“Poland”) [reaction to martial law declaration] [declassified 2012].

²⁴² 1982 Jan 29 Fr Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Alexander Haig) [lunch conversation: Middle East, Poland] [declassified 2012].

vládu velký politický problém. V oblasti, kde měla své továrny, již tak byla obří nezaměstnanost a vláda se chtěla vyhnout tomu, že by se situace ještě zhoršila.

V Polsku jediná velká rozdělaná zakázka byla ta, kterou měla firma Massey-Ferguson, jež se angažovala na stavbě továrny na traktory. Tu vláda nechtěla stáhnout, ale zároveň se rozhodla, že jí už neposkytne žádný nový úvěr na její polské aktivity.²⁴³ Hlavní angažmá Západu v Polsku spočívalo v půjčování více peněz. Vzhledem k tomu, že panovala pramalá šance, že se centrálně řízená polská ekonomika někdy dostane z vleklé krize, půjčovat dále Polsku nedávalo pražádný ekonomický smysl. Dělo se tak z politického hlediska, aby Polsko nezkolabovalo a umožnilo se Solidaritě rozvinout svou aktivitu. To byl důvod, proč západní státy garantovaly půjčky Polsku. Jinak by banky autoritářskému režimu nepůjčily. Když však byl nastolen výjimečný stav, jakákoliv vůle házet peníze do černé díry, kterou bylo polské hospodářství, pominula. Naopak polské hospodářství bylo nyní hlavně sovětský problém, sovětské půjčky ho nyní udržovaly při životě. Také se dalo předpokládat, že čím bude situace v Polsku horší, tím budou obyvatelé nespokojenější a vláda nestabilnější. Omezit aktivity v SSSR by Evropany, včetně velké Británie bolelo, v Polsku nijak zvlášť.

Jenže nemusíme Brity ani další západní vlády podezřívát z čistého pragmatismu. Přesvědčení Thatcherové o zlu komunismu a snaze ho porazit bylo opravdové. Vláda se také zavázala, že nepošle domů žádného Poláka, který se zrovna nacházel v Británii, a nebude s tím souhlasit.²⁴⁴ Jistě by vypadalo špatně, kdyby vláda chtěla posílat utečence zpět do autoritářské země, na druhou stranu polští uprchlíci nebyli velké téma a jistě se našli tací, kteří by je nechtěli přijmout. Povolení k pobytu byl opravdový altruistický krok.

Také není pochyb, že Britové na polskou vládu v mezích možností vykonávali tlak. Například při setkání ambasadorů západních států s polským viceministrem zahraničí Józefem Wiejaczem. Wiejacz tvrdil, že výjimečný stav je pouze dočasný. Na to se ho britský velvyslanec James otázal, kdy se „z dočasného stane polotrvalý“. Wiejacz odpověděl, že nevidí důvod k internacionalizaci polského problému. James namítl, že jak si je Wiejacz jistě vědom, problém je již v mezinárodní sféře.²⁴⁵ Snaha pomoci Polsku a zatlačit na komunistický režim tedy byla

²⁴³ 1982 Jan 6 WeArchive (TNA)Poland: FCO briefing for MT (“Poland”) [reaction to martial law declaration] [declassified 2012].

²⁴⁴ 1982 Jan 6 We Archive (TNA) Poland: FCO briefing for MT (“Poland”) [reaction to martial law declaration] [declassified 2012].

²⁴⁵ Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw telegram to FCO (“Polish situation”) [Jaruzelski letter to MT and other heads of state] [declassified 2012].

opravdová. Problém byl, že kromě zastavení západních půjček příliš jiných pák proti režimu neměli.

Samozřejmě mohli se pokusit ovlivnit dění skrze Sovětský svaz, ale výše popsané důvody tomu bránily. I tak k jistým sankcím došlo, i když působily spíše směšně. Kromě pozastavení, vypovězení či neobnovení nejrůznějších bilaterálních výměn a smluv hlavní britská odpověď spočívala ve vypovězení námořní smlouvy. To především znamenalo, že sovětští rybáři nebudou moci lovit v britských vodách a sovětské lodě kotvit v britských přístavech. Ministři připouštěli, že toto „SSSR bude iritovat ale neuškodí mu“²⁴⁶. Také výpovědní lhůta byla 12 měsíců, takže změna se neprojevila ihned. Za hlavní výhodu, kromě pochvaly od Američanů, britská vláda považovala skutečnost, že se přístavní města zbaví sovětských námořníků, kteří neměli nejlepší pověst.²⁴⁷

K prvním oficiálním krokům Západu, kdy se nejednalo o pouhá slova, došlo až ke konci ledna, tedy více než měsíc po zavedení stanného práva v Polsku. Dne 23. ledna se v Bruselu sešla severoatlantická rada, nejvyšší orgán NATO. Tam se velká většina členů shodla na zastavení úvěrů Polsku a odložení rozhovorů o splátkovém kalendáři stávajících dluhů. Jedinou zemí proti bylo Řecko, jež odmítalo všechny „sankce“. Jeho zástupce však souhlasil, že rozhodnutí nebude vetovat výměnou za to, že v komuniké bude uvedena řecká výhrada. O něco horší byla shoda na postupu proti Sovětskému svazu, kdy bylo rozhodnutí odsunuto na pozdější dobu. Britský popis události uvádí, že země jako Itálie a sama Británie byly pro politické i ekonomické potrestání SSSR, zatímco Dánové a Norové byli jen pro politické kroky.²⁴⁸

Dva dny poté se také do Bruselu sjeli ministři zahraničí Evropského společenství, aby se dohodli na společných sankcích proti Polsku. Bylo to první formální setkání na takovéto úrovni, kde se řešily konkrétní sankce. Kromě ukončení garantovaných půjček shoda panovala na ukončení prodejů zlevněného jídla a na tom, že budoucí pomoc Polsku bude putovat přes humanitární organizace. Společenství se však shodlo, že madridská konference, jak se nazývalo poslední kolo jednání v rámci KBSE, bude pokračovat.²⁴⁹ To byl vstřícný krok vůči Sovětskému svazu, který měl na pokračování negociací v Madridu zájem. Hlavním protiruským krokem, ke kterému ES přistoupilo, bylo přesunutí klasifikace SSSR ze zemí v ekonomickém

²⁴⁶ 1982 Jan 7 Th Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT, Carrington, Howe, Jenkin, Biffen, Robert Wade-Gery) [reaction to martial law declaration] [declassified 2012].

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ 1982 Jan 23 Sa Archive (TNA) Poland: UKDEL NATO to FCO (“NAC Meeting on Poland: 23 January”) [assessment] [declassified 2012].

²⁴⁹ 1982 Jan 25 Mo Archive (TNA) Poland: UKREP Brussels to FCO (“Council of Ministers (Foreign Affairs) 25 January: Poland”) [declassified 2012].

přechodu do relativně bohatých, což znamenalo, že Sověti si budou muset půjčovat od Západu za vyšší úrok.²⁵⁰

V těchto dnech byla také Thatcherová požádána, jestli by se nezúčastnila Dne solidarity s polským lidem, který organizovali Američané. Oficiálně se jednalo o nevládní akci organizovanou dobrovolnými spolky, nicméně celé to mělo celkem nepokrytou podporu Reaganovy administrativy. Organizátoři Thatcherovou požádali, zda by nepřispěla krátkou videozprávou na znamení podpory. Premiérka sice ráda vyhověla, ale z dokumentů zabývajících se tímto problémem je cítit jistá anglická odtažitost a rozpaky nad plánovanou americkou patetičností.²⁵¹ Zde je vidět další rozdíl mezi americkým přístupem a britským. Reagan naopak měl takováto gesta rád. Jednání NSC o polské krizi například zahájil nadšeným prohlášením, že v Kalifornii lidé vylepují nálepky Solidarity a dále trval na vystavení svíček v oknech a znamení soucitu s Poláky.²⁵²

Další minikauzou, která vyvrcholila v těch dnech, byl případ Grega Miskiwa, zahraničního korespondenta Sunday Mirror. Ten byl svým listem vyslán do Vídně s úkolem se odtamtud nějak dostat do Polska. Miskiw se pokusil koncem prosince propašovat přes hranice jako černý pasažér v nákladním vlaku. Přes československé hranice ještě přešel, ale polští pohraničníci ho objevili a skončil ve vězení. Kvůli stannému právu mu hrozily až tři roky za mřížemi.²⁵³ Koncem ledna byl i díky osobní intervenci premiérky propuštěn.²⁵⁴ Polský režim si evidentně nepřál více problémů, než bylo nutné.

Mezitím se mezi západními spojenci objevil další problém. Američané totiž začali zvažovat kroky, které by donutily Polsko vyhlásit formální bankrot. To by ještě Evropané nějak přežili, i když s tím nesouhlasili, opravdovou krizi vyvolaly zkažky, že Američané chtějí donutit k formálnímu bankrotu celou východní Evropu. „Také americký podnět nutkat Polsko, aby neplatilo své mezinárodní dluhy, vážně znepokojoval Bank of England, protože by to krutě zapůsobilo na evropské banky,“²⁵⁵ píše Thatcherová v memoárech. Vzhledem k tomu, že

²⁵⁰ 1982 Jan 25 Mo Archive (TNA) Poland: UKREP Brussels to FCO (“Poland”) [EC policy towards Poland and the USSR: text of guidelines] [declassified 2012].

²⁵¹ 1982 Jan 26 Tu Archive (TNA) Poland: President of European Parliament letter to MT (declaring a day of solidarity with the Polish people) [declassified 2012].

²⁵² 1980 Oct 21 Tu Archive (Carter Library) Cold War: NSC planning for Soviet intervention in Poland [declassified 2000].

²⁵³ 1981 Dec 24 Th Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Miskiw”) [British citizen detained in Poland] [declassified 2012].

²⁵⁴ 1982 Jan 26 Tu Archive (TNA) Poland: Editor of the Sunday Mirror letter to MT (the case of Greg Miskiw) [declassified 2012].

²⁵⁵ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 179.

Thatcherová měla s Američany nejlepší vztahy, stala se jakousi neoficiální mluvčí Evropanů v tomto problému. Při schůzce s americkým státním tajemníkem Alem Haigem mu řekla, že „by to bezpochybně vyvolalo problémy v postižených zemích, ale také nespočítatelné těžkosti pro západní bankovní systém“²⁵⁶. Zvláště ohrožené byly německé banky, ale „jak ona chápala, některé americké banky do toho byly také zapojené“²⁵⁷.

Haig reagoval, že veřejné mínění v USA je naštvané na pasivitu Evropanů i na údajné nicnedělání Reaganovy administrativy. Bílý dům tak chtěl působit akčně, navíc se domníval, že finanční systém šok z bankrotu celého východního bloku zvládne. Haig zároveň ale naznačil, že v této otázce je spíše na straně Thatcherové.²⁵⁸

Američané nakonec k tomuto nepřikročili. Britové se zjevně domnívali, že na tom mají nemalou zásluhu. „Reprezentanti Spojených států přijali mnohem umírněnější postoj, než se zdálo možné před kontaktováním pana Haiga a prezidenta Reagana premiérkou,“²⁵⁹ stojí v jednom z vládních dokumentů. Podobně se vyjádřilo ministerstvo zahraničí. Podle jeho analýzy argumenty Thatcherové na Američany zapůsobily a nehodlají zatím zavádět další sankce.²⁶⁰

Výsledek západní odpovědi na vyhlášení výjimečného stavu v Polsku byl tedy dost rozpačitý.

Madridská konference

Všichni protagonisté krize, Poláci, Sověti, Američané, Britové a zbytek Evropanů, se sešli v únoru na madridském setkání členských států Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Byla to první příležitost, kdy se mohli všichni tváří v tvář pořádně pohádat. Západní mocnosti to od začátku plánovali jako platformu, kde vznést protesty proti situaci v Polsku. „Plánujeme využít madridskou konferenci k zdůraznění škody, které Polsko má na vztahy Východu a Západu,“²⁶¹ informoval Haig Reagana. Na začátku proneslo úvodní řeč devět

²⁵⁶ 1982 Jan 29 Fr Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Alexander Haig) [lunch conversation: Middle East, Poland] [declassified 2012].

²⁵⁷ 1982 Jan 29 Fr Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Alexander Haig) [lunch conversation: Middle East, Poland] [declassified 2012].

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ 1982 Feb 2 Tu Archive (TNA) Poland: No.10 record of conversation (MT-Atkins-Walker-Jenkin-Biffen-Brittain) [possible British measures against Poland and Soviet Union] [declassified 2012].

²⁶⁰ 1982 Feb 5 Fr Archive (TNA) Poland: FCO minute to No.10 (“Poland”) [support for sanctions in the US] [declassified 2012].

²⁶¹ 1982 Jan 26 Tu Archive (Reagan Library) Cold War: Secretary of State Haig's Evening Report ("Senate Hearing on Poland, Madrid CSCE Conference, Arabs Seek Special Session of UN General Assembly on Golan Issue") [declassified 2016].

delegátů, šest západních a tři východní. Všichni západní ostře kritizovali polský vojenský režim a sovětskou vládu. Například americký státní tajemník Al Haig prohlásil, že Spojené státy začnou poskytovat pomoc Polsku znovu teprve poté, co „základní práva polského lidu budou obnovena a jejich touha po slušnější společnosti bude pokračovat“²⁶². Poté polský předseda plenární zasedání „zabil“ jednání „pochybnými procedurálními prostředky“ podle hlášení britských diplomatů.²⁶³

Druhé plenární zasedání bylo stejně tragické. „Diskuse se tento týden točila téměř výlučně okolo Polska,“²⁶⁴ psali do Londýna Britové. Na soustavnou kritiku Západu východní představitelé odpovídali, že jakékoliv komentování polských záležitostí je neoprávněné zasahování do vnitřních věcí. Rychle vyplynulo, že summit nemá smysl a očekávat jakýkoliv průlom je beznadějně. V kuloárech se v podstatě všichni účastníci shodli na předčasném ukončení madridské konference, z taktických důvodů se to však nikdo neodvažoval navrhnout veřejně.²⁶⁵ Nakonec se účastníci dohodli na odročení jednání na listopad 1982. Doufalo se, že tou dobou již horké hlavy vychladnou.²⁶⁶ Podle Britů jediným světlým bodem bylo, že i německý ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher, jenž vyjednávání podporoval, si uvědomil, že v nastalé situaci je jakýkoliv kompromis nemožný.²⁶⁷

Konference byla vlastně tečkou za reakcí na utužení poměrů v Polsku. Západ a Východ spolu přestaly na několik let mluvit, i když reálné kroky nebyly nijak drastické. Skutečným posledním krokem Evropanů bylo schválení zákazu dovozu některého sovětského zboží, nejčastěji snížení kvót. Jak přiznal lord Carrington, nově se restriktce dotkly zhruba jednoho procenta sovětského obchodu. „I když je to jen malý podíl, i tak je to užitečný signál pro Sovětský svaz i Američany,“²⁶⁸ napsal Carrington.

Polsko-britské vztahy v letech 1982 až 1988

Zhruba na přelomu února a března tak začala nová etapa v polsko-britských vztazích, kdy se obě země spolu v podstatě nebavily. Na rozdíl od Američanů sice Britové nestáhli

²⁶² Poland: UKDEL Madrid to FCO (“CSCE: Madrid Meeting – Haig’s Speech 9 February”) [resumption of aid to Poland] [declassified 2012].

²⁶³ 1982 Feb 9 Tu Archive (TNA) Poland: UKDEL Madrid to FCO (“Madrid CSCE Meeting 1982 Opening Plenary Session, 9 February”) [declassified 2012].

²⁶⁴ Archive (TNA) Poland: UKE Madrid to FCO (“Madrid CSCE Meeting, 2nd Plenary Session, 12 February”) [discussion on Poland] [declassified 2012].

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ KILLHAM, Edward L. The Madrid CSCE Conference.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ 1982 Mar 8 Mo Archive (TNA) Poland: Carrington minute to Biffen (“Poland: Measures against the Soviet Union”) [restrictions on Soviet exports to the EC] [declassified 2012].

z Varšavy velvyslance, vytrvale však Polákům dávali najevo, že normální režim nemůže být obnoven, dokud neskončí stanné právo. Dne 9. března Carrington instruoval velvyslance ve Varšavě, jak jednat s polským ministrem zahraničí: „Zpráva, kterou byste mu měl předat, je ta, že se počítám mezi přátele Polska, ale bude pro mě složité jím zůstat, dokud režim stanného práva vytrvá v nastaveném kurzu.“²⁶⁹ V tomto postoji Britové více méně vytrvali do konce roku 1987. Výjimečný stav sice byl odvolán již červenci 1983, ale některá jeho ustanovení byla převedena do trvalého práva a Solidarita zůstala zakázána, Britové se tak do zlepšení vztahů nijak nehrnuli. Poláci také dávali najevo, že Thatcherovou úplně nemusí. Například v lednu 1982 *Trybuna Ludu*, oficiální deník ústředního výboru polské komunistické strany, potměšile přetiskla průzkum z deníku Guardian, že 70 % Britů se domnívá, že Thatcherová neplní předvolební sliby.²⁷⁰

Velké vrásky jim však dělaly peníze půjčené Polákům. Tento problém se také stal evergreenem tohoto období. V rámci sankcí byla zastavena vyjednávání o splátkovém kalendáři. Politicky to dávalo smysl, Britové ani další země nechtěli vypadat, že Polákům ulevují. S postupujícím časem to však dávalo menší a menší smysl, neboť když se nejednalo o rozložení dlužných splátek, reálný výsledek byl, že Poláci neplatili vůbec. Ze sankcí se tak stala podpora de facto odpuštění dluhu.

Již 26. února 1982 ministr financí Howe psal Carringtonovi, že „pokračující odmítání západních věřitelských států obnovit vyjednávání o rozložení dluhu s postupujícím časem způsobuje více škod Západu než Polákům“²⁷¹. Stejně psal na ministerstvo zahraničí ministr obchodu John Biffen. „Současné pozastavení vyjednávání o rozložení dluhu nemůže pokračovat o moc déle bez toho, že by Západ poškodil sebe více než Poláky.“²⁷² Jenže jakýkoliv ústupek Polákům zůstal politicky neprůchodný, ekonomičtí ministři tak nařikali na polské neplacení dluhu několik dalších let.

Stálou překážkou při úvahách o novém rozvržení dluhu byli také Američané. V dubnu 1982 se stal ministrem zahraničí Francis Pym poté, co Carrington přijal politickou zodpovědnost za selhání při obraně Falklandských ostrovů, které v té době napadla Argentina, a rezignoval. Dne 11. října Howe psal Pymovi ohledně americké blokace rozhovorů o polském

²⁶⁹ 1982 Mar 9 Tu Archive (TNA) Poland: Carrington to UKE Warsaw (“Instructions for Call by HM Ambassador on Polish Foreign Minister”) [UK-Polish relations] [declassified 2012].

²⁷⁰ Trybuna Ludu, 5. ledna 1982.

²⁷¹ 1982 Feb 26 Fr Archive (TNA) Poland: Howe minute to Carrington (“1982 Polish Debt Rescheduling”) [a paper on possible options] [declassified 2012].

²⁷² 1982 Mar 10 We Archive (TNA) Poland: Biffen minute to FCO (“Polish Debt Rescheduling”) [declassified 2012].

dluhu: „Jsem si vědom politické neschopnosti dosáhnout v této věci pokroku, dokud spor o plynovod je nedořešený a Američané stále ostře a nelogicky protestují proti novému splátkovému kalendáři.“²⁷³ Soustavným tlakem na Spojené státy chtěl „přiblížit den, kdy dostaneme něco z našich peněz zpět“²⁷⁴. Pym ve své odpovědi Howeovi napsal: „Souhlasím, že současná situace přináší pro Poláky finanční benefity.“²⁷⁵ Zároveň však dodal, že se Spojenými státy je Británie ve sporu v řadě otázek a raději by k nim nepřidával další. Když si tuto výměnu názorů přečetla Thatcherová, okomentovala ji slovy, že „nicnedělání je odložením dluhu“²⁷⁶. Premiérka evidentně se svými ministry souhlasila, ale nemohla s tím přes odpor USA nic dělat.

Znovu se tak projevil zásadní rozpor mezi americkou a britskou taktikou. Zatímco Američané postupovali jako morální maximalisté a chtěli zprerhat všechny kontakty s Polskem, dokud se zásadně nezlepší poměry, Britové postupovali metodou udržování jistých vztahů, věřili, že tak mohou poměry ovlivnit lépe než poučováním z dálky. Britský postup měl možná něco do sebe. Nakonec to byla Thatcherová, kdo byl na návštěvu Polska pozván, a jak je popsáno níže, byl to jeden z klíčových momentů vedoucích k pádu komunistického režimu v Polsku. S americkým postupem nesouhlasila ani polská církev. Polský primas Józef kardinál Glemp řekl britskému velvyslanci, že „nápady Reaganovy administrativy nejsou nápomocné“²⁷⁷.

Poláci zase objevili téma hospodářské stability a výkonu jako způsob, jak přesvědčit Brity o nutnosti tvrdých zásahů. I když na Thatcherovou nejslavnější stávka její kariéry teprve čekala, již byla známa jako postrach odborářů. Podařilo se jí tou dobou již překonat stávku ocelářů, což je často považováno za přípravu na velkou hornickou stávku. Její veřejná vystoupení byla prošípaná sděleními, že je potřeba vydržet v nastalém kurzu, přestože se zdá, že se ekonomika hroutí. Krátkodobé oběti nyní povedou k dlouhodobému zlepšení ekonomiky. Dobrým příkladem je její řeč na stranické konferenci v Brightonu 10. října 1980. Projev patří mezi její neslavnější. Nejdříve vypočítala těžkosti, se kterými se vláda potýká. Například ohledně rostoucí nezaměstnanosti prohlásila: „Vyjasním to mimo veškeré

²⁷³ 1982 Oct 11 Mo Archive (TNA) Poland: Howe minute to Pym (“Polish Debt Rescheduling”) [declassified 2012].

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Note Francis Pym to the Chancellor of the Exchequer, 22 October 1982, Londýn.

²⁷⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Note of No. 10 to FCO 26 October 1982, Londýn.

²⁷⁷ 1982 Oct 18 Mo Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Views of the Polish Primate”) [the trade union legislation, the church, Solidarity] [declassified 2012].

pochybnosti. Jsem velmi znepokojena nezaměstnaností. Lidská důstojnost a sebeúcta jsou podkopávány, když muži a ženy jsou odsouzeni k zahálce. Plýtvání nejdražším zdrojem této země, totiž talentem a energií jejích lidí, zavazuje vládu k tomu, aby našla pravou a trvalou léčbu.“²⁷⁸ Dále pak hovořila o tom, proč je současná vládní politika jediná správná a má šanci uspět. Nejslavnější pasáž projevu však byla určena pochybovačům, těm členům strany, kteří si přáli, aby se vláda vrátila ke staré politice. „Těm, kdo se zatajeným dechem čekají na tu oblíbenou hlášku médií, totiž otočku, řeknu pouze jednu věc. Vy se otočte, pokud chcete, dáma se neotáčí.“²⁷⁹ Sláva repliky se opírá i o to, že v angličtině se jedná o slovní hříčku, „U-turn“ (otočka) a „you turn“ (otočte se) zní stejně. Thatcherová tak dala jasně najevo, že v nynějším kurzu setrvá.

Poláci si toho byli vědomi, v následujících letech se ujišťování Britů, že jejich kroky jsou nutné kvůli ekonomickému zdraví národa, stala celkem běžnými. Ke konci režimu dokonce přímo srovnávali svoje kroky s thatcheristickou politikou, jak ještě uvidíme, a poukazovali na střet britské vlády s odbory. Poprvé se tak stalo v březnu 1982, kdy britský velvyslanec byl přijat ministrem zahraničí Józefem Czyrkem. Czyrek spustil litanii pomluv a nadávek na Solidaritu, kterou zakončil poznámkou, že „britská vláda tedy neměla být překvapena vyhlášením stanného práva“.²⁸⁰ Na konci setkání pak velvyslanci řekl, že lord Carrington měl pravdu, když mu na podzim 1980 v New Yorku řekl, „že nemá zkušenosti ohledně vztahů odborů se státem“.²⁸¹ Carrington měl naznačit, že Czyrek je příliš optimistický, polský ministr nyní prý uznával moudrost svého protějšku. Současným polským cílem prý byla ekonomická stabilita, ale bude to něco stát a bude potřebovat čas.²⁸²

Je to poněkud podivné sdělení, protože Carrington si na podobný rozhovor s Czyrkem nevzpomínal. Navíc, i když měl s Thatcherovou osobně dobré vztahy a respektovali se, patřil ke „staré gardě“ konzervativců, která nesouhlasila s ekonomickou politikou premiérky, je tedy nepravděpodobné, že by něco takového Czyrkovi radil. Je ale jasné, co za zprávu se Czyrek pokoušel předat: vy máte problém s odbory a řešíte to drsně, teď my také máme problém s odbory a řešíme to drsně.

²⁷⁸ <https://awpc.cattcenter.iastate.edu/2017/03/21/the-ladys-not-for-turning-oct-10-1980/> [19:17 12.05.2020].

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ 1982 Mar 15 Mo Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Call on Czyrek”) [UK-Polish relations] [declassified 2012].

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² Tamtéž.

Odpověď Thatcherové byla vždy stejná. Solidaritu v Polsku nelze srovnávat s britskými odbory, neboť Solidarita a její činnost je jediný prostředek, kterým Poláci mohou vyjádřit svou nespokojenost s vládou, její potlačování je tedy nepřípustná represe. Britské střety s odbory, které nikdy nedosáhly takové míry restrikce jako v Polsku, jsou naopak legitimní, protože Britové mají nespočet jiných prostředků, jak vyjádřit nespokojenost. Na prvním místě třeba svobodné volby.

Je ale také pravda, že nastolení stanného práva dost zjednodušilo britský postoj. Zatímco předtím byla k Solidaritě znát jistá odtažitost, právě proto, že se jednalo o odbory, tvrdé represe vysvobodily britskou vládu z této schizofrenní situace. Potlačení Solidarity z ní udělalo disidentskou organizaci, k níž se Britové mohli hlásit bez rozpaků.

Stejný postoj jako Czyrek zaujal jeho nástupce v úřadě Stefan Olszowski, který ambasadorovi sdělil, že „stanné právo má zachránit zemi před zkázou“²⁸³.

V měsících, které následovaly, Poláci pomalu uvolňovali některé viditelné znaky zvláštního režimu. „Mnoho nejrepresivnějších aspektů stanného práva, alespoň co se týče obyčejných občanů, bylo zrušeno již před řadou měsíců. Zákaz vycházení, zavření hranic, přerušování telefonního a telexového spojení, zátarasy a další restrikce týkající se vnitřního cestování, zastavení televizních a rádiových programů a mnoha tiskových orgánů je již docela dávnou vzpomínkou,“²⁸⁴ psala ambasáda po suspendování stanného práva. Dne 14. listopadu byl propuštěn z jedenáctiměsíční internace Wałęsa. Dva dny poté britský velvyslanec varoval, že „je to potřeba interpretovat jako úspěch represivních prostředků použitých úřady v uplynulém roce než jako opravdovou změnu myšlení nebo touhu po opravdovém národním usmíření“²⁸⁵.

Další uvolňování poměrů pokračovalo. Dne 31. prosince bylo stanné právo suspendováno s tím, že úplně zrušeno bude 22. července 1983. Britové úplně nevěděli, co si s tímto vývojem počít. Na jednu stranu tvrdili, že stále platí komuniké ES ze 4. ledna a deklarace NATO z 11. ledna, což byly dokumenty nepřátelsky naladěné proti Polákům. Na druhou stranu

²⁸³ 1982 Oct 19 Tu Archive (TNA) Poland: UKE Warsaw to FCO (“Call on the Polish Foreign Minister”) [UK views on situation in Poland] [declassified 2012].

²⁸⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2387, UKEM Warsaw to FCO 14 December 1983, Londýn.

²⁸⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2387 UKEM Warsaw to FCO 16 November 1982, Londýn.

zároveň přiznávali, že pokud uvolnění výjimečného stavu bude opravdu implementováno, „Británie by měla odpovědět flexibilně, uznat zlepšení a doufat v podporu dalšího uvolnění“²⁸⁶.

Problém totiž byl, že i když mnoho vnějších znaků výjimečného stavu zmizelo, některé se staly trvalými. Například zákaz Solidarity. Nicméně ambasáda radila, aby se vztahy zlepšily. Upozorňovala, že komunistické Polsko i s výjimečným stavem je mnohem svobodnější zemí než komunistické Rumunsko, se kterým Británie udržovala, podle měřítek studené války, normální vztahy. Západ by tak měl začít lepší vztahy. Na rozhovory o polském dluhu však podle velvyslance čas ještě nenastal, Amerika byla stále proti.²⁸⁷ Pym souhlasil, že protipolské kroky by měly být znovu zváženy.²⁸⁸

Sami Poláci šli tomuto naproti. Dne 17. ledna si zástupce ministra zahraničí Olechowski povolal Jamese, aby mu sdělil, že na ministerstvu jsou lidé, kteří si myslí, že Británie by mohla hrát roli v postupné evoluci k normálním vztahům mezi Západem a Polskem. „Nynější kontakt mezi Polskem a Itálií je nulový. Poláci a Francouzi jsou na sebe naštvaní a k tomu Francouzi se zdají být naprosto omámení Waļesou. Polsko-americké vztahy jsou na bodu mrazu,“²⁸⁹ vysvětloval Olechowski svou úvahu, proč volba padla zrovna na Brity. Pro začátek doufal v prohlášení po ministeriádách ES a NATO, které měly proběhnout koncem ledna a začátkem února a které by mohly uznat, že Polsko je na správné cestě. Na bilaterální úrovni Olechowski navrhl obnovení kontaktů na nízké úrovni, třeba návštěvu poslanců. Olechowski si také stěžoval na reportování BBC. „Určitě kromě kritiky mohou o nedávných událostech v Polsku říci i něco pozitivního,“ zadoufal.²⁹⁰

Poláci celkem přesně vytypovali Británii jako sobě na Západě nejnakloněnější zemi. Mělo to své historické důvody táhnoucí se od druhé světové války. Jediná země, k níž měli teoreticky blíž, bylo západní Německo, ze zřejmých dějinných důvodů z tohoto však byli Poláci nesví. Mnohem bezprostřednější roli v britské ochotě vyslechnout Poláky nejspíš hrály i peníze. Spojené království nechtělo přijít o svůj dluh, i když Američané toto stále blokovali. Roli mohla hrát i postava Jaruzelského. I když v této době se o něm britská komunikace příliš nezmiňuje,

²⁸⁶ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, FCO to UKDEL NATO 2 December 1982, Londýn.

²⁸⁷ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, UKEM Warsaw to FCO 14 December 1983, Londýn.

²⁸⁸ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Francis Pym to PM 23 December 1982, Londýn.

²⁸⁹ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, UKEM Warsaw to FCO 17 January 1983, Londýn.

²⁹⁰ Tamtéž.

zmínky o něm ze začátku a konci sledovaného období jasně naznačují, že ho Britové považovali stále spíše za vojáka a polského patriota než za úplného komunistu. Mohli mu tak být více nakloněni než k ostatním východním vůdcům. Nelze také zapomínat na to, že Británie měla v Polsku rozestavěné dva velké projekty. Jednalo se o továrnu na PVC ve Vladislavi (Włocławek) a továrnu na traktory v Ursusu u Varšavy. Tyto projekty byly po vyhlášení výjimečného stavu pozastaveny, protože vyschlo britské financování. Hrozilo, že to nebude znovu obnoveno, dokud se Západ nedohodne na zrušení moratoria na nové půjčky. Poláci i Britové tak měli velmi dobré důvody k tomu, aby se vztahy znovu normalizovaly.

Roli ve snaze navázat vztah s Británií jistě hrála i stále děsivá finanční situace Polska. Sankce a dluhy nutily Poláky, aby vyjednávali. Čím déle situace trvala, tím to pro Polsko bylo neúnosnější.²⁹¹

Příležitost nastala po 22. červenci 1983, kdy bylo stanné právo formálně zrušeno. „Američané, kteří byli hlavní odpůrci renegociace dluhu, nyní svoji pozici znovu zvažují,“²⁹² oznamovalo ještě před skončením stanného práva britské ministerstvo obchodu a průmyslu.

Naději na rychlé urovnání však mírnil Geoffrey Howe, který se po volbách v roce 1983 přesunul z ministerstva financí na zahraničí. Jednak si nemyslel, že vývoj v Polsku by měl vést k lepším vztahům. „Nevnímám velké změny, které by ospravedlnily okamžitou změnu v naší politice vůči Polsku,“²⁹³ napsal. Zároveň upozorňoval, že i když Američané nyní rozhovory o polském dluhu kategoricky nevylučují, jejich postoj je složitější. Spojené státy nyní chtěly, aby se rozhovory o novém splátkovém kalendáři propojily s dalšími politickými změnami, například s propuštěním politických vězňů. „Řekli jsme Američanům, že i když jsme připravení podporovat jejich postup, věříme, že nový splátkový kalendář (bez závazků nových úvěrů) je žádoucí sám o sobě, a měli bychom s nimi pokračovat v každém případě.“²⁹⁴ Znovu se tak ukázal rozdíl v postoji mezi Británií a Amerikou. USA se nadále snažily vyvíjet tlak, zatímco Británie byla ochotnější k ústupkům hlavně proto, že se jednalo o peníze. Rozhovory o polském dluhu však musely ještě několik let počkat. „Naším cílem je obnovení normálnějších vztahů, ale toto závisí na situaci v Polsku. Doufáme, že budou ctít svůj závazek národního usmíření,“²⁹⁵

²⁹¹ BOBIŃSKI, Krzysztof. 1989, *A Year of Peaceful Change*.

²⁹² The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, UK projects in Poland Department of Trade and Industry 16 June 1983, Londýn.

²⁹³ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Geoffrey Howe to PM 5 July 1983, Londýn.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Early day motion No. 682 Political prisoners in Poland, nedatováno, Londýn.

zněla dohodnutá oficiální linie britské vlády. „Trvalá politická a ekonomická stabilita v Polsku závisí na opravdovém dialogu a kooperaci všech sekcí polské společnosti,“ pokračovala politická linie. Britové evidentně odmítli polské argumenty o ekonomické nutnosti potlačit Solidaritu. Nakonec zaznělo: „Některé kroky proti Polsku zůstávají v platnosti, například odmítnutí úvěrů. Tyto jsou přehodnocovány ve světle vývoje v Polsku.“ Takže zrušení výjimečného stavu sice Británie ocenila, ale byla si nejistá vstřícnými kroky, zvláště kvůli Američanům. Taktéž chtěla z Poláků dostat zpět své peníze, ale znovu nemohla, dokud to neodsouhlasí Američané.

Jistý průlom ve vztazích s Polskem nastal v březnu 1984. Tehdy začala velká stávka horníků. Měla trvat rok. Pro Thatcherovou bylo nepřijatelné ustoupit, musela vydržet. Elektrárny sice měly velké zásoby, ale i tak byla vláda nucena nakupovat palivo v zahraničí. Jednou z uhelných mocností v Evropě bylo právě Polsko. V tomto roce se polský vývoz do Británie zvýšil o 61 %, většinou šlo právě o uhlí.²⁹⁶ Británie se stala druhým nejdůležitějším západním obchodním partnerem Polska (po západním Německu). V Paříži začaly rozhovory o polském dluhu. Zlepšené vztahy se projeví i díky obnovení návštěv a bilaterálním vztahům. Británie také podpořila polskou přihlášku do Mezinárodního měnového fondu. Vypadalo to, že vztahy mezi Polskem a Británií jsou na co nejnornálnější úrovni, jakou lze očekávat mezi zeměmi na „opačných stranách studené války“.

To však neznamenal, že by Wałęsa nějak zanevřel na Británii. Výslovně podpořil pracující horníky, kteří byli na straně vlády. „Vaše hnutí je mi velmi sympatické. Posílám pozdravy britským horníkům, kteří bojují za demokracii ve svých odborech. Za odborářským úspěchem se skrývá více než jen peníze.“²⁹⁷ Wałęsa narážel na skutečnost, že Scargill nechal vyhlásit stávku bez toho, že by si ji nechal schválit v celoodborovém referendu.

Přes vstřícné britské kroky polská vláda stále nebyla spokojena. Delegaci britské Východoevropské obchodní rady (East European Trade Council, EETC) ministr pro zahraniční obchod Netorowicz tvrdil, že je „velmi pro rozvoj další spolupráce se západními zeměmi, pokud k tomu nebudou připojené žádné další politické závazky“²⁹⁸. Zástupce ministra pro metalurgii a strojí průmysl Kuczyński si zase stěžoval na zmrazené polské úvěry. „Dychtivě čekáme na rozhodnutí britské vlády znovu otevřít úvěrové kanály,“²⁹⁹ řekl delegaci. Podtext

²⁹⁶ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Report on the Chairman's visit to Poland EETC 2-8 September 1984, Londýn.

²⁹⁷ The Times (London, England), Wednesday, Oct 17, 1984.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž.

těchto sdělení byl jasný, dejte nám peníze a o naše vnitřní věci se nestarejte. Přes všechny pozitivní vývoj, který se odehrál od zrušení výjimečného stavu, Británie stále nechtěla sypat peníze do komunistického státu. Jednak to byly morální výhrady a také polská ekonomika byla stále tragická. Neexistovala jistota, že zapůjčené peníze někdy Britové uvidí.

Roku 1984, poprvé od vyhlášení stanného práva, do Polska zavítala britská státní návštěva na relativně vysoké úrovni. V říjnu do Polska přijel Malcolm Rifkind, v té době poslanec a náměstek pro Evropu na ministerstvu zahraničí. Ambasáda ve Varšavě hlásila, že vnímá Rifkindův příjezd jako „prospěšný“, neboť to demonstrovalo, že Britové jsou ochotni jednat s Poláky na vyšší úrovni než ostatní státy NATO.³⁰⁰

Rifkindova cesta byla rovněž přípravou na první ministerský výjezd do Polska. Vztahy se tak zlepšovaly i v roce 1985, kdy v dubnu do Varšavy přijel Howe. Ukázalo se, že stále existují velké problémy ve vztazích. Britové nechtěli, aby to vypadalo, že legitimizují režim, zároveň mu ale Poláci nechtěli dovolit, aby se setkal s disidenty. Režim mu nakonec ustoupil v otázce setkání s kardinálem Glempem, ale se zástupci Solidarity mu stále odmítal domluvit schůzku. Nakonec tedy Howe pozval lidi ze Solidarity do rezidence velvyslance. Také před začátkem oficiálního programu se stavil u hrobu zavražděného kněze Popiełuszka, kde jej přivítal dav dvou tisíc lidí.³⁰¹ Polské úřady byly vzteky bez sebe. Oznámily, že žádný Polák nenavštíví britskou recepci pořádanou na Howeovu počest. Tajní policisté pak kontrolovali lidi u brány a posílali Poláky pryč. Ti statečnější se tam stejně procпали.³⁰² Howe také vzpomínal, jak byl zavalen emocemi, když ho davy Poláků vítaly pokřikem „Viva Anglia!“.³⁰³

Howe se setkal i s Jaruzelským, který na něj hluboce zapůsobil. Sice mu „vysvětloval potřebu tvrdé hospodářské politiky, pokud si má Polsko zasloužit větší podporu svých přátel na Západě“³⁰⁴ a „argumentoval pro demokracii, pro partnerství se Solidaritou, pokud se má polský lid někdy smířit s nezbytnými obtížemi reforem“³⁰⁵. Jaruzelského to podle Hurda nerozhodilo. „Nic z toho neodmítl bez rozmyslu. Získal jsem dojem člověka, který je skutečným vlastencem a hledá pro svůj národ tu nejlepší cestu vpřed.“³⁰⁶

³⁰⁰ LEDGER, Robert. *From Solidarity to 'Shock Therapy'. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980–1990.*

³⁰¹ Interview with Sir Colin Budd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

³⁰² Interview with Sir John Birch BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

³⁰³ LEDGER, Robert. *From Solidarity to 'Shock Therapy'. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980–1990.*

³⁰⁴ HOWE, Geoffrey. *Conflict of Loyalty*, s. 433.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ Tamtéž.

Dalším problémem byla stále nedokončená jednání o polském dluhu a Británie dala jasně najevo, že nebude otevírat další úvěry, dokud Polsko nezačne splácet ty staré. „I v tom případě dostupná suma by byla striktně limitována – možná na 20 milionů liber krátkodobého úvěru,“³⁰⁷ domnívali se britští experti. Jenže kvůli nahromadění se nesplacených úroků polský dluh stále narůstal. Koncem desetiletí Polsko dlužilo západním státům 39,2 miliardy dolarů.

Pak tu byl ještě drobný morální zádrhel. Polsko zůstávalo autoritářským státem. „I když stanné právo bylo zrušeno a v létě byla vyhlášena všeobecná amnestie pro politické vězně, některá represivní opatření byla znovuzavedena a počet politických vězňů vzrostl.“³⁰⁸ Memorandum končí závěrem „naše vztahy s Polskem jsou složité a nedořešené“.³⁰⁹

Britové se tak stále potýkali s problémem, který je provázel od začátku polské krize. Totiž jak pomoci Polsku, aby z toho měli užitek obyčejní Poláci, a ne režim, a jak to spojit s odpovědným hospodářstvím. V kabinetu to většinou znamenalo střet ministra financí a zahraničí. Těmi byli od voleb v roce 1983 Nigel Lawson a Geoffrey Howe.

Dobrym příkladem jejich neshod je spor o plán církve na podporu soukromého zemědělství v Polsku. Na rozdíl od většiny ostatních komunistických zemí se v Polsku zemědělství udrželo v soukromých rukou, soukromníci obdělávali téměř 80 % zemědělské půdy. Polská církev přišla s plánem na jejich podporu, jenže potřebovala k tomu zahraniční finance.

Howe, který se jako strážce státní kasy snažil blokovat půjčky Polsku během éry povolené Solidarity, jako ministr zahraničí nadšeně tento nápad podporoval. Viděl v něm potenciál, jak odlákat Polsko od SSSR. „Naše politika vůči východní Evropě se zaměřuje na mírovou evoluční změnu. Jeden ze způsobů, jak toho dosáhnout, je identifikovat unikátní rysy, které východoevropské země odlišují od Sovětského svazu a od sebe navzájem,“³¹⁰ tvrdil Howe v memorandu pro Lawsona. Podpora církevního programu by posílila polské farmáře a zvýšila status církve samotné, což by v důsledku oslabilo režim. Navíc se jednalo pouze o pilotní projekt, který by vyšel Brity na 1,25 milionu liber čili relativně malou částku s potenciálem udělat mnoho dobrého.

³⁰⁷ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Note CR Budd to Tim Flesher 30 May 1985, Londýn.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Geoffrey Howe to Nigel Lawson 12 November 1984 Polish church agricultural scheme, Londýn.

Lawson s tím naprosto nesouhlasil. Za prvé se ohradil proti tvrzení, že cena projektu je něco přes milion liber. Pokud se Británie zapojí do pilotní projektu, argumentoval Lawson, bude na ni vyvíjen tlak, aby podpořila i plnohodnotný program. Ten se již nejevil tak levně. Jeho odhadovaná cena se pohybovala okolo 1,8 miliardy dolarů. Pro Británii by to znamenalo závazek 15 milionů liber ročně po dlouhou dobu. Ty Lawson odmítal poskytnout.³¹¹

Za druhé Lawson tvrdil, že Polsko pomoc nepotřebuje. „Během posledních dvou let se polské zemědělství značně zlepšilo a není pochyb, že nehrozí vážné nesnáze kvůli nedostatku potravin.“³¹²

Nakonec podotkl, že polská vláda by mohla pomoc zdanit, takže by ve výsledku přímo podpořila nepřátelský režim.³¹³

Střetly se tak dva koncepty britské politiky vůči Polsku. Altruistický, který chtěl polskému lidu pomoci, jak nejlépe uměl. A realistický, jenž odmítal financovat projekty, u nichž si nebyl jistý výsledkem. I ten se opíral z části o morální argument, že pomoc by nakonec skončila v kapsách komunistů, ale nelze se zbavit podezření, že finanční hledisko hrálo prim.

Spor vyřešila Thatcherová, která se postavila za Lawsona. Howeovi nepomohl ani dopis od Reagana, ve kterém americký prezident premiérku žádal o podporu projektu.³¹⁴ Znovu to do jisté míry nabourává představu o Thatcherové jako o tvrdé bojovnici proti komunismu. Jenže Thatcherová byla velmi pragmatický politik, i když na veřejnosti tento svůj charakterový rys příliš nedávala najevo, raději představovala neústupnou „železnou dámu“. Nebránila se ústupkům. Příkladem je rychlá kapitulace před horníky v roce 1981, kdy věděla, že nemůže vyhrát, nebo tajné vyjednávání s IRA během hladové stávkou vězňů teroristů. Ne že by si upřímně nepřála pád komunismu, ale zvláště v momentě, kdy Solidarita nebyla relevantní silou, či se jí alespoň nezdála, nehodlala mrhat síly na něco, co se zdálo být pochybné. Další důkaz, jak se lišila od Reagana, se kterým měla stejné cíle, ale on byl mnohem větší idealista.

Cesta k návštěvě Thatcherové

Přestože v této době se většina komunikace s Polskem odehrávala na úrovni obou vlád, Thatcherová na Solidaritu rozhodně nezanevřela a nezříkala se politických gest na její podporu.

³¹¹ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Nigel Lawson to Geoffrey Howe 26 November 1984, Londýn.

³¹² Tamtéž.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Ronald Reagan letter to Margaret Thatcher 25 February, 1985, Londýn.

Dobře to ilustruje epizoda z října 1985, ze které se nakonec vyklubalo úsměvné, až trapné nedorozumění. Britskou vládu kontaktoval Garacelski, vedoucí informační kanceláře Solidarity v Londýně, jestli by se premiérka nemohla setkat s Jerzym Milewskim, šéfem zahraniční kanceláře Solidarity. Takováto gesta britské ministerstvo zahraničí tradičně nesnášelo. Nejdříve naznačilo, že v poslední době se britští představitelé setkávali s polskými disidenty dostatečně. „V našem případě ministr zahraničí i pan Rifkind se setkali s představiteli Solidarity v Polsku a náš velvyslanec měl tříhodinové jednání s Wałęsou v Gdaňsku 16. října.“³¹⁵ Následovalo porovnání s americkým přístupem, s jasným podtextem, že britský postup je lepší. „Chceme kritický, ale konstruktivní dialog, zatímco Američané raději zůstávají odměřeni a kárají Poláky z dálky.“³¹⁶ Mandaríni z Whitehallu se evidentně báli, že přílišné styky s disidenty by poškodily vztahy s polskou vládou, proto návštěvu nedoporučovali. Takováto velká gesta však Thatcherová naopak milovala. Všeobecně měla ministerstvo zahraničí za defetistické a občas si stěžovala, že není poznat, pro koho pracuje. Předznamenalo to spor ohledně návštěvy Thatcherové v Polsku, kdy premiérka soustavně tlačila na Poláky, aby jí dovolili značný prostor, a ministerstvo zahraničí neustále mělo tendenci před režimem couvat, aby příliš nepoškodilo vztahy. S přijetím Milewského tak souhlasila. Jenže setkání odvolala sama Solidarita.

Ukázalo se totiž, že Garacelski domluvil schůzku s Thatcherovou na vlastní pěst bez konzultace s Wałęsou či Milewským. Milewski se totiž setkal ve Washingtonu s Reaganem a Garacelski si myslel, že si „šplhne“, když domluví přijetí v čísle 10. Wałęsa se místo toho rozzuřil, bál se, že Garacelského akce podkopává jeho pozici a jeho dobré kontakty s britským velvyslancem. Na konci roku 1985 proto kancelář Solidarity v Londýně zavřel. Garacelského neukázněnost nebyla jediným důvodem, svou roli hrál také nedostatek financí, ale přispěla k tomu.³¹⁷

Přestože Británie v této době byla na Polsko měkčí než USA, neznamenalo to, že by Solidaritu hodila přes palubu. Britští diplomaté se běžně setkávali s představiteli hnutí, a to i přes varování, že to může mít negativní vliv na britsko-polské vztahy. Také na setkáních velvyslanců z Evropského společenství hájili Solidaritu. Zatímco někteří zástupci tvrdili, že

³¹⁵ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Len Appleyard to Mark Addison 5 November 1985, Londýn.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Elozabeth Hall to Adrian Smith 30 January 1986, Londýn.

Solidarita je vyčerpaná síla a je potřeba se zaměřit na spolupráci a reformu režimu, Britové hájili pokračující styky se Solidaritou.³¹⁸

Začátkem roku 1987 vztahy s Polskem dospěly do takové fáze, že Britové začali plánovat další velký krok, kterým měla být návštěva Thatcherové v Polsku. Nápad vzešel po výjezdu Tima Rentona, poslance a náměstka na ministerstvu zahraničí. Ten 5. až 8. února navštívil zemi, „aby prověřil situaci na místě a vyhodnotil, jak můžeme pomoci Polákům dál se pohybovat správným směrem (včetně efektivnější ekonomické reformy)“³¹⁹. Podmínkou návštěvy bylo, aby se mohl setkat se členy opozice. Byla to první taková návštěva na této úrovni od cesty Howe v roce 1985, neboť předtím komunistický režim nesouhlasil se schůzkami s disidenty.

Renton dospěl k názoru, že situace v Polsku se lehce zlepšila, hlavně byla propuštěna většina politických vězňů. „S ohledem na tyto limitované, ale vítané náznaky pokroku (...) sir Geoffrey Howe cítí, že nastal čas na zlepšení vztahů s Polskem, zemí, se kterou má Spojené království zvláště silné historické a citové propojení a která přes rozdrčení Solidarity zůstává ve většině ohledů méně represivnější než zbytek východní Evropy,“³²⁰ stálo v memorandu pro premiérčinu kancelář. „Doporučuje tedy, aby sama premiérka zvážila návštěvu Polska v delším horizontu, třeba ke konci roku 1988, pokud zlepšení vydrží,“³²¹ končil dokument. Charles Powell, osobní tajemník Thatcherové pro zahraniční otázky, byl podobného názoru. „Domnívám se, že byste neměla předem souhlasit s návštěvou v roce 1988, ale myslím, že šance na eventuální návštěvu Polska jsou docela vysoké,“³²² tvrdil.

Poláci také měli zájem o návštěvu Thatcherové, nejen že by návštěva takto významného státníka pomohla legitimizovat režim, ale také doufali, že z ní vymámí nové úvěry.³²³ „Jedním z cílů současné polské diplomatické ofenzívy na Západě je co nejlepší dohoda o splátkovém kalendáři od Pařížského klubu a znovuspuštění úvěrů,“³²⁴ analyzovala situaci ambasáda ve Varšavě. Předseda britské zámořské obchodní rady zase premiérce radil: „Co je docela

³¹⁸ Interview with Sir Brian Leon Barder, BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

³¹⁹ The National Archives Ministerial Private Office files, PREM19/2387, Galsworthy to Powell 23 February 1987, Londýn.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž.

³²³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, To Secretary of State from Robert Atkins 8 February 1988, Londýn.

³²⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, UKEM Warsaw to FCO 30 January 1989, Londýn.

evidentní, je, že Poláci hledají ‚na Západě‘ přítele a chtějí nejen podporu na politické frontě, zvláště v jednáních s Brusel, ale také na obchodní frontě.“³²⁵ Dodal, že nechtějí Němcům dovolit monopol na obchodování, proto by uvítali větší britské zapojení. Mohli však mít ještě jeden důvod. Polská lidová republika zrovna spouštěla velkou ekonomickou reformu, o které tvrdila, že se podobá té Thatcherové. Jednalo se o utahování opasků, seškrtnání platů, uzavírání prodělečných továren a potlačování odborů. Poláci evidentně doufali, že návštěva premiérky a její implicitní podpora reformě by buď mohla získat pro věc i obyčejné Poláky, nebo je naopak naštvat a tím omezit její popularitu v polské opozici. Příkladem může být oznámení o uzavření Leninových loděnic, k němuž došlo relativně krátce před plánovanou návštěvou Thatcherové. Nicholas Bethell, konzervativní politik a historik zabývající se Polskem, informoval premiérčinu kancelář, že „jeho kontakty jsou přesvědčené, že načasování rozhodnutí je naschvál propojené s vaší návštěvou. Polská vláda říká polskému lidu: podívejte, tohle je přesně druh kroku, který by udělala vaše milovaná paní Thatcherová. Chováme se jak thatcheristé. Jak se vám to líbí?“³²⁶ To do jisté míry podporuje i článek v novinách *Życie Warszawy*, který vyšel během návštěvy Thatcherové a informoval o tom, že britská vláda uzavřela loděnice ve městě Sunderland.³²⁷

Thatcherová na něco takového nikdy nepřistoupila a neustále opakovala, že ekonomická reforma musí být propojena s politickou reformou. Ne všichni však byli vůči této argumentaci tak odolní jako Thatcherová. Britský byznys rozhodně morální skrupule ohledně obchodu s Polskem neměl. Například stavební firma Mowlem se ucházela o stavbu nového terminálu na varšavském letišti. Hodnota zakázky se odhadovala na nějakých 65 milionů liber.³²⁸

Podobně se vyjadřoval Robert Atkins, poslanec a představitel ministerstva obchodu a průmyslu, který Polsko navštívil začátkem roku 1988. „Ekonomické reformy byly jedním z hlavních témat našich rozhovorů a Poláci se snažili zdůraznit jejich opravdovost při potýkání se se základními ekonomickými problémy a jejich závazek k reformnímu programu.“³²⁹ Na

³²⁵ 1988 Jun 26 Su Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Chairman of the British Overseas Trade Board letter to MT (“Poland”) [“the Poles (...) would like to see (...) trade progress during your visit”] [declassified Jul 2016].

³²⁶ 1988 Oct 31 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [closure of Lenin shipyard] [declassified Jul 2016]

³²⁷ *Życie Warszawy* 4 November 1988.

³²⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, To Secretary of State from Robert Atkins 8 February 1988, Londýn.

³²⁹ Tamtéž.

Atkinse to zjevně udělalo dojem. „Jsem velmi povzbuzen tím, že během našich rozhovorů vyplynulo mnoho specifických příležitostí, především v ocelářství a textilu.“³³⁰

Směřování britské politiky si všimla i média. „Ministr zahraničí sir Geoffrey Howe má v polské krizi větší pochopení pro generála Wojciecha Jaruzelského než pro hnutí Solidarita. Věří, že na Jaruzelského by mělo být pohlíženo jako na patriota, který zachránil svou zemi před ruskou vojenskou intervencí, a že nedávné dělnické nepokoje jsou založeny na nerealistických požadavcích,“³³¹ psaly *Sunday Times*. Ministerstvo zahraničí to považovalo za nepravdivé a vydalo vlastní zprávu. „Vláda pozorně a s obavami sleduje nedávné stávky v Polsku a reakci polských úřadů. Odsuzujeme používání policejního násilí. Vyzýváme polské úřady, aby uznaly důležitost politické reformy navržené k zajištění individuálních svobod a svobody shromažďování a aby využily přesvědčování a dialog spíše než donucování a represe. Plánována polská ekonomická reforma nabízí vítanou vyhlídku nového začátku. Obsahuje ale krátkodobé oběti. Nemůže být úspěšně zavedena bez podpory polského lidu.“³³²

Samozřejmě *Sunday Times* přeháněly, když psaly že Howe podporuje Jaruzelského před Solidaritou, ale někteří členové vlády pro něj měli pochopení, jak naznačuje věta o „reformě nabízející vyhlídku nového začátku“. Není pochyb, že Solidarita bránila ekonomické reformě, a zvláště ministry nastavené více pragmaticky to mohlo štvát. Navíc britské ministerstvo zahraničí nikdy nepatřilo k „buldozerům“ schopným prosazovat thatcheristickou agendu. Zahraniční politika Thatcherové byla do velké míry ve sporu s vlastním ministerstvem. Ukázalo se to například během války o Falklandy, kdy ministerstvo zahraničí bylo pro přijetí nějakého kompromisu, nebo v otázce znovusjednocení Německa, kdy se mu podařilo premiérku v podstatě dotlačit k přijetí tohoto faktu. Takže pokud ministerstvo zahraničí v čele s Howem bylo mírně projaruzelské, nepřekvapovalo by to. Nebylo by to však z důvodu nějakých velkých sympatií, spíše šlo o tradici jakéhosi „appeasementu“ a pragmatismu. Velvyslanectví také nepředpokládalo, že celý systém zkolabuje tak rychle. „Nikdo z nás neodhadl, že celá věc zkolabuje jen za pár let,“³³³ vzpomínal sir Brian Leon, velvyslanec v Polsku v letech 1986 až 1988. Při odjezdu se zeptal Wałęsa, jestli si myslí, že někdy zase bude hrát právně uznanou roli. Wałęsa odpověděl, že ne.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Parker to Powell 10 May 1988, Londýn.

³³² Tamtéž.

³³³ Interview with Sir Brian Leon Barder, BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

Nejlépe je tento střet vidět při vyjednáváních, co vše bude obnášet návštěva premiérky v Polsku. Prvotní plán byl, že navštíví pouze Varšavu. Náplní mělo být nejrůznější kladení věnců, oficiální večere, rozhovor s Jaruzelským, televizní interview a procházka městem. Polská strana také souhlasila s tím, že Thatcherová se setká s primasem Polska kardinálem Glępem i Wałęsou a navštíví hrob kněze Jerzyho Popiełuszka, zavražděného tajnou policií. To vše Poláci akceptovali jako daň za návštěvu takto významného státníka a nejspíše s tím předem počítali. Všichni britští vládní představitelé, kteří do Polska přijeli, se také setkali s představiteli Solidarity. Oficiální cíl cesty ministerstvo zahraničí formulovalo takto: „použití premiérčiny zvláštní autority k tomu, aby se pohybovalo [Polsko] liberálnějším politickým směrem, včetně ukázky podpory pro Solidaritu, tím že se setká s Wałęsou, a setrvat v nátlaku na ekonomickou reformu.“³³⁴

Pak však přišel zásadní zlom. Premiérčina kancelář navrhla (v dostupných vládních dokumentech první zmínka tohoto návrhu je z pera Charlese Powella), aby Thatcherová navštívila Gdaňsk. Powell ihned přiznává, že ministerstvo zahraničí je proti z mnoha důvodů, hlavně ale proto, že by to zabralo příliš času a naštvalo Poláky. „Na druhé straně se mi zdá, že by to mělo velmi výraznou symboliku.“³³⁵

Když britský chargé d'affaires návrh rozšíření návštěvy předložil Polákům, bylo mu řečeno, že „je to nepřijatelné a o tomto návrhu nelze vyjednávat“³³⁶. Polská vláda se totiž obávala, že by to sugerovalo, že se v Polsku nacházejí dvě hlavní města, dvě centra moci, jedno, které ovládá vláda, a jedno pod kontrolou Solidarity. Ministerstvo zahraničí to vyhodnotilo tak, že aby se podařilo s Poláky vůbec pohnout, musí přijít hrozba zrušení návštěvy Polska úplně. V tom případě je však třeba počítat s možností, že na to nepřistoupí a návštěvu opravdu zruší. Howe se domníval, že to za to nestojí a Thatcherová by měla nápad jet do Gdaňsku opustit.³³⁷

³³⁴ 1988 Mar 22 Tu Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: FCO letter to No.10 (“Prime Minister's visit to Poland”) [use of Polish government's desire to drop Gdansk visit from itinerary as a negotiating point] [declassified Jul 2016].

³³⁵ 1988 Feb 1 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [departure date; proposed visit to Gdansk shipyard workers' memorial; possible clash with Reagan visit to Poland] [declassified Jul 2016].

³³⁶ 1988 Mar 22 Tu Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: FCO letter to No.10 (“Prime Minister's visit to Poland”) [use of Polish government's desire to drop Gdansk visit from itinerary as a negotiating point] [declassified Jul 2016].

³³⁷ Tamtéž.

Powell však doporučoval neustupovat. „Polský režim je morálně, politicky a finančně zkrachovalý,“³³⁸ radil. Pro zařazení Gdaňsku tak byly podle něj velmi dobré důvody. Navíc „bez Gdaňsku by v programu nebylo nic nového, co západní lídři už neučinili. Takže návštěva by nebyla nic převratného.“³³⁹ Musel však přiznat, že „velvyslanectví nám řeklo, že Solidarita by preferovala, aby návštěva proběhla i bez Gdaňsku“³⁴⁰.

Následně se ministerstvo zahraničí vyjasnilo s opravdu silným kalibrem, nebo si to alespoň myslelo. Nejdříve uznalo, že by to „mělo symbolickou převratnou hodnotu (...) Návštěva by získala obří publicitu.“³⁴¹ Pak ale v podstatě přijalo argumentaci komunistického režimu. „Dělníci v docích navrhli nepřiměřené požadavky vzhledem k současnému stavu polské ekonomiky. Symbolika Gdaňsku se tedy změnila. Návštěva premiérky by mohla sugerovat, že schvalujeme okupační stávky s cílem získat nerealistický růst mezd, přitom jinak na polské úřady naléháme, aby přijaly tvrdou ekonomickou politiku.“³⁴² Ministerstvo zahraničí tedy tvrdilo, že návštěva Gdaňsku by znamenala podporu odborářů a odvržení ekonomické reformy, která koneckonců byla i v zájmu Británie. Přijalo tak tvrzení polské vlády, že ekonomická reforma musí mít přednost před politickou.

Powella to rozzuřilo. „Připojený dopis ministerstva zahraničí tvrdí, že Gdaňsk nestojí za návštěvu, protože poslední snažení Solidarity připomíná nejhorší druh britského odborářství. Pro mě se to tvrzení blíží svatokrádeži.“³⁴³ Premiérka s ním evidentně souhlasila. Na dokument ministerstva zahraničí si rukou ironicky poznamenala: „Ale návštěva Moskvy neznamena podporu komunismu.“³⁴⁴

Instrukce z Downing Street tak byla zatím neustupovat. Premiérčina kancelář sice připustila, že pokud Poláci zůstanou neústupní, Gdaňsk se má z návštěvy vyškrtnout, silný britský tlak ale pokračoval.³⁴⁵ Thatcherová dokonce napsala Jaruzelskému osobní dopis, ve

³³⁸ 1988 Mar 25 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [“The Polish regime is morally, politically and financially bankrupt. We could make a good public case for our insistence on inclusion of [visit to Gdansk shipyard workers' memorial”] [declassified Jul 2016].

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ 1988 Jul 7 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [“The Foreign Office letter attached argues that perhaps Gdansk is not so well worth visiting after all, given that Solidarity's recent efforts have been redolent of the worst sort of British trade unionism. To my mind, that is close to sacrilege”] [declassified Jul 2016].

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž.

kterém vypočítávala důvody pro návštěvu Gdaňsku.³⁴⁶ Powell se zase v Londýně sešel s polským velvyslancem Gertychem, a když přišla řeč na návštěvu Gdaňsku, ambasador spustil dlouhou přednášku o škodách, které polské ekonomice napáchala Solidarita.³⁴⁷ V půlce září pak Poláci ustoupili.

To však nebyl konec sporů ohledně itineráře návštěvy. Hádky se vedly dále kolem takových věci jako délka prohlídky Královského hradu ve Varšavě a jestli je vhodné, aby setkání s kardinálem Glempem proběhlo před jednáním s Jaruzelským. Hlavním sporem se však stal nápad Thatcherové položit kytici k pomníku zabitých dělníků před Leninovými loděnicemi. Stavba tohoto memoriálu, upomínající na zastřelené během nepokojů v roce 1970, byla jedním z požadavků během počátečních protestů Solidarity v roce 1980. Místo tak bylo nedílně spojeno s opozičním hnutím a upomínalo na zločiny režimu. Proti plánu polský režim tak vehementně protestoval. Britové si však znovu postavili hlavu a Poláci ustoupili, jeden z argumentů byl, že pro premiérku jako ženu je celkem přirozené položení kytice u památníku. Navíc se nemělo jednat o oficiální kladení věnců, ale o položení prosté kytice.³⁴⁸ Polský režim pouze trval na tom, aby se Thatcherová vracela do Londýna znovu přes Varšavu, nejspíše aby se zdůraznilo hlavní město jako centrum moci.

Vrásky Britům také dělal polský nápad, že do Gdaňsku poletí i Jaruzelski a společně s Thatcherovou položí květiny u památníku obrany Westerplatte čili na místě, kde padly první výstřely druhé světové války.

Proti tomu Britové nemohli nic namítat, ale báli se, že je to další polský pokus, jak omezit setkání Thatcherové s opozicí. Problémy anticipovali Britové dva. Prvním bylo, že cesta na Westerplatte z centra města by zabrala relativně hodně času, tedy na „soukromý program“, jak Poláci říkali setkání ze Solidaritou, by nezbylo tolik času. Druhým bylo, že Jaruzelski využije svou přítomnost na místě a bude se snažit položit věnec i u pomníků zabitých dělníků

³⁴⁶ 1988 Jul 14 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 letter to FCO (“Prime Minister's visit to Poland”) [draft MT letter to Jaruzelski making case for inclusion of Gdansk in itinerary] [declassified Jul 2016].

³⁴⁷ 1988 Jul 20 We Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (Prime Minister's visit to Poland: Gdansk) [Charles Powell, Ambassador Gertych, Matuszewski] [declassified Jul 2016].

³⁴⁸ 1988 Oct 7 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [priorities & sensitivities over agreement of programme, in particular the laying of flowers at Shipyard Workers' memorial] [declassified Jul 2016].

a tím z ceremonie vytlačí Wałęsu, se kterým Britové pro tuto příležitost počítali.³⁴⁹ Nakonec však polská vláda v podstatě ve všech bodech ustoupila.

Problém byl také s datem návštěvy. Původně měla být 29. až 31. května 1988. Na to datum však připadl summit v Moskvě. Dalším termínem bylo datum 16. až 18. října. Jenže nedlouho předtím Poláci vyměnili vládu, premiérem se stal Mieczysław Rakowski. Tvrdili, že kvůli vládní rošádě potřebují více času. Britové navrhli tedy datum 31. října až 1. listopadu. To bylo pro Poláky nepřipustné kvůli Svátku zesnulých, jednoho z nejdůležitějších církevních svátků roku. Toto ukazuje sílu polské katolické církve – komunistický režim si nedovolil tento den ignorovat, zatímco Britové s tím neměli problém. Nakonec se ustálil konsensus na 2. až 4. listopadu.

Pak však přišla náhlá krize. Nová polská vláda oznámila uzavření Leninových loděnic. Prezentovala to jako ekonomickou nutnost. Pro opozici a Brity to byl jasný politický krok.³⁵⁰ Leninovy loděnice byly rodištěm Solidarity. Jejich uzavření bylo navýsost provokativní. Jak již bylo popsáno výše, ohlášení plánu zavřít loděnice těsně před návštěvou Thatcherové nebylo náhodné. Mělo to ukázat dělníkům, jak vypadá tvrdý thatcheristický kapitalismus, a zároveň demonstrovat Britům, že Polsko se pouští do ekonomické reformy, tedy zjednodušeně řečeno, že nastal čas spustit nové úvěry.

Mělo to však ještě jeden nezamýšlený účinek. V září 1988 dospěly polské problémy do takového stádia, že vláda se rozhodla zapojit do řešení Solidarity. Proběhla tajná schůzka mezi Wałęsou a ministrem vnitra Czesławem Kiszczakem, kde se dohodli na rozhovorech u kulatého stolu mezi opozicí a vládou. Ohlášení uzavření loděnice však znamenalo, že Solidarity přestala vládě důvěřovat a plánované jednání odvolala. Roli v rozhodnutí odvolat jednání hrál i vzkaz Jaruzelského, že se ho nesmí účastnit Adam Michnik ani Jacek Kuroń, další dva vysoce postavení představitelé Solidarity. Wałęsa však nehodlal dopustit, aby mu Jaruzelski diktoval složení vyjednávacího týmu.³⁵¹ Z významné, ale přece jenom symbolické návštěvy se najednou stala historická příležitost. Thatcherová totiž posloužila jako prostředník mezi rozhádanými stranami.

³⁴⁹ 1988 Oct 7 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files

Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [priorities & sensitivities over agreement of programme, in particular the laying of flowers at Shipyard Workers' memorial] [declassified Jul 2016].

³⁵⁰ 1988 Oct 31 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: Charles Powell minute to MT (“Visit to Poland”) [closure of Lenin shipyard] [declassified Jul 2016].

³⁵¹ SKORZYŃSKI, Jerzy. *Zadra Biografia Lecha Wałęsy*, s. 177.

Zajímavé je, jak moc se v očekávání návštěvy změnil postoj Poláků k ní osobně, či rovnou k Británii. V roce 1987 byla Thatcherová sympatická 22,8 % Polákům a rok později 51,6 %. Naopak antipatie k ní cítilo v roce 1987 34,9 % Poláků, zatímco v roce 1988 13,4 %. Co se týče samotné Británie, v roce 1987 byla země sympatická 45,9 % Polákům a o rok později 67,2 %. Naopak nesympatie klesla z 37,1 % na 6,5 %.³⁵²

Samozřejmě je zde otázka, nakolik tomuto průzkumu můžeme věřit vzhledem k tomu, že byl proveden v nesvobodném Polsku. Nicméně nárůst je tak veliký, že to o něčem vypovídá, minimálně o tom, že se lidé přestali bát projevovat sympatie hlavní zahraniční kritičce komunismu.

Odpovědi, jež výzkumníci vybrali jako příklady, také o leccčems svědčí. Poláci chtějí, aby Thatcherová při své návštěvě poradila, „jak řídit Polsko“, „jak ničit stávky“, „jak postupovat proti odborům a stávkujícím“ a podobně.³⁵³ Samozřejmě je nepravděpodobné, že většina Poláků si přála, aby Thatcherová komunisty naučila, jak se vypořádat se stávkami, ale strana v to evidentně doufala. Proto tento výběr odpovědí, polští komunisté si sami sobě lhali. Je to také další důkaz, že polská komunistická strana chtěla přijmout thatcheristickou ekonomiku, ale bez individuální svobody, kterou Thatcherová považovala za tak zásadní.

Návštěva Polska

Ukázkou, jak moc si Poláci návštěvy Thatcherové vážili, je jejich žádost, jestli by nemohla přiletět ještě za světla, aby se uvítací ceremoniál mohl odehrát se vši pompou. Po přehlídce čestné stráže byl první, s kým se Thatcherová ve Varšavě setkala, kardinál Glemp. Vystupovala před ním jako zuřivá studenoválečnická bojovnice. Prohlásila, že „nemůže zklamat naděje lidí, kteří chtějí větší svobodu a lidská práva“³⁵⁴. Pak pokračovala tím, že „doufá, že schůzkou se Solidaritou jim dodá odvalu“³⁵⁵. Zakončila to tím, že „chce předat myšlenku, že nelze mít úspěšnou ekonomickou změnu, když lidem nedáte více osobní svobody“³⁵⁶. Z toho je jasné, že Thatcherová přijela do Polska, aby se pletla do domácí politiky. Rozhodně nehodlala být jen „kladečkou“ věnců a sejít se se Solidaritou pro efekt. Přes pochybnosti, které během nějakých osmi let o hnutí vyjádřila buď ona, nebo její ministři, byla

³⁵² Archiwum Akt Nowych, Centrum badania opinii społecznej, 426, Zespol badan społecznych, Wyniki zwiadu badanego do stosunkow polsko-britisjskich 1988.

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ 1988 Nov 2 We Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Cardinal Józef Glemp) [political developments in Poland & the role of Polish Church] [declassified 2016].

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

plně na jeho straně. Vyjadřovala se rozhodně kritičtěji než kardinál Glemp. „Je špatné být naprosto cynický k polské vládě nebo si myslet, že nemůže opravdu pracovat pro dobro národa,“³⁵⁷ odpověděl na námitky Thatcherové.

Následovaly rozhovory s polským premiérem Rakowským. Ten zvolil taktiku zmíněnou již výše, když se ji snažil přesvědčit, že zvolená politika je v podstatě thatcherismus v polském hávu. V narážce na ztroskotaný pokus o navázání rozhovorů kolem kulatého stolu prohlásil: „Není důležité, kdo sedí kolem stolu, ale co je na stole v každém polském domově.“³⁵⁸ Dále pokračovat tím, že „chce, aby stát otravoval lidi co nejméně“. Chtěl prý rozbít monopoly, zavést malé podniky a podobně. Rozhodnutí zavřít Leninovy loděnice bylo součástí této strategie.³⁵⁹ Thatcherová na tuto argumentaci neskočila a zopakovala, že „polská vláda musí konzultovat se svým lidem a získat jeho ochotný souhlas k reformě“³⁶⁰. V pamětech pak vzpomínala: „Byla to léčka, sice nemotorná, ale o nic méně nebezpečná. Komunisté doufali, že budu nucena přivítat uzavření neekonomického provozu a podle zásad ‚thatcherovské ekonomiky‘ odsoudit odpor Solidarity proti tomu.“³⁶¹

Dne 2. listopadu se premiérka stihla sejít ještě s jednou skupinou, s takzvanými nezávislými, tedy těmi, kdo se nepovažovali ani za součást Solidarity. Z velké části vedli neurčité řeči o tom, že změna je složitá. Jediný trochu zajímavý byl profesor Lech Trzeciakowski, který prosazoval nalezení kompromisu s armádou, protože strana sama se nikdy nevzdá moci, a věštil krvavé nepokoje. „Mladší generace má dost nenásilnického postupu Solidarity. Lidé jsou hluboce rozčarování z rozhovorů u kulatého stolu po čistě politickém rozhodnutí zlikvidovat Leninovy loděnice. Zabilo to kulatý stůl,“³⁶² prohlásil Trzeciakowski. Thatcherová pokračovala ve svém odhodlání dodat nejrůznějším disidentům odvalu. „Po letech, kdy nám říkali, že socialismus je nevyhnutelný, je nyní jasné, že smrt socialismu je nevyhnutelná,“³⁶³ řekla nezávislým.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ 1988 Nov 2 We Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, PM Rakowski) [political developments in Poland, economic reform] [declassified 2016].

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 531.

³⁶² 1988 Nov 2 We Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Polish Independents) [economic reform in Poland, anti-communism, political situation] [declassified 2016].

³⁶³ Tamtéž.

Zajímavý je postřeh, že „smrt socialismu je nevyhnutelná“, protože pokud to myslela ve smyslu rozpadu východního bloku, byla by první z politiků, kdo něco takové věštil. Spíš se ale jednalo o její vnitřní přesvědčení o morální zkaženosti komunismu a snahu dodat naději, neboť když zhruba o půl roku později Solidarita vyhrála volby, byla britská vláda překvapena, stejně jako všichni ostatní.

Další den začal dalším kolem jednání s Rakowským. Diskuse se točila především okolo ekonomiky. Thatcherová přímo zaútočila na komunismus. „Nezdá se, že by existovaly pobídky pro lidi, aby pracovali na své půdě efektivněji, zvláště když existuje rigidní státní kontrola vstupů, jako je nákup techniky a hnojiv.“³⁶⁴

Rakowski se bránil svou údajnou popularitou, podle průzkumů vyrostla z 37 % na 53 %. Těžko říci, jestli lhal, nejspíše ne, neměl k tomu důvod. Thatcherová jako demokratická politička však měla s průzkumy mnohem větší zkušenosti a věděla, že není radno jim věřit. Což hned Rakowskému řekla. „Premiérka řekla, že nechce pana Rakowského zklamat, ale průzkumy na ni nedělají příliš dojem. Kdyby dělal opravdu těžká rozhodnutí, jeho popularita by padala,“³⁶⁵ stojí v zápisu.

Rakowski se poté snažil udělat paralelu mezi odbory v Británii a v Polsku. Prohlásil, že „si myslí, že z reformy odborů ve Spojeném království se dá mnohé naučit“. Thatcherová se okamžitě tyto myšlenky snažila vyvrátit. Řekla mu, aby pamatoval, že „mezi britskou a polskou situací je zásadní rozdíl. V Británii měli odboráři alternativní vyústění pro politickou aktivitu, v Polsku ne.“³⁶⁶

Rakowski pak diskusi stočil k praktickým věcem, především k vyjednávání v Pařížském klubu, kde se řešil polský dluh vůči západním státům a MMF, kam Polsko chtělo vstoupit. Premiérka trvala na tom, že dohoda s MMF musí předcházet vyrovnání s Pařížským klubem. Tato diskuse pokračovala i při obědě. Na závěr Rakowski prohlásil, že „vláda je připravená pro sdílení moci“³⁶⁷. Jestli si myslel, že to na Thatcherovou zapůsobí, mýlil se. „Premiérka řekla, že si nemyslí, že sdílení moc je správný koncept. Klíčová otázka je, jestli vláda a strana jsou

³⁶⁴ 1988 Nov 3 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Prime Minister Rakowski) [Polish agriculture & trade, economy, foreign debt, management training, agreement with the IMF] [declassified 2016].

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž.

připraveny odevzdat svou moc nad velkými oblastmi národního života a vrátit ji lidem.“³⁶⁸ Nálada vychovávat polské komunisty k demokracii evidentně Thatcherovou neopouštěla.

Přes den pak Thatcherová navštívila varšavské Staré Město a položila květiny u hrobu zavražděného kněze Popiełuszka. Na tuto událost vzpomínala opravdu emočně. „V úterý odpoledne jsem poprvé skutečně vychutnala Polsko, Polsko, které se snažili komunisté zničit, ale marně. Navštívila jsem kostel svatého Stanislava Kostky na severu Varšavy, kde otec Jerzy Popiełuszko přednášel svá protikomunistická kázání až do roku 1984, kdy byl unesen a zavražděn členy polské bezpečnostní služby. Měla jsem také možnost hovořit s rodiči otce Popiełuszka. Nesmírně zarmoucenými, ale také hrdými na svého syna. Kostel byl přeplněn lidmi všeho věku, kteří se na mě přišli podívat, a když jsem přijížděla, začali zpívat církevní chorál. V otci Popiełuszka našli zřejmě svého mučedníka a já odcházela bez pochyb, že v Polsku získá vrch víra jeho, a ne víra těch, kdo ho zavraždili.“³⁶⁹ Setkala se také s takzvaným Wałęsovým mozkovým trustem, což bylo její první střetnutí s polskými disidenty, kteří jí podali přece jenom pravdivější zprávu o životě v zemi. Krátké setkání měla i s vládním poradním sborem, které, jak můžeme soudit z britského zápisu, bylo celkem o ničem. Členové sboru se Thatcherovou snažili přesvědčit, že mají nějaký reálný hlas a nejsou pouze do počtu. Premiérka jim příliš nevěřila, ale chovala se korektně.³⁷⁰

Večer se konečně setkala s Jaruzelským. Po úvodních zdvořilostních frázích generál spustil o kontrole zbraní, což Thatcherová taktně odmítla. Pak se však dostali k reálnému účelu návštěvy, totiž problému peněz a Solidarity. Jaruzelski si v monologu, který trval hodinu a tři čtvrtě, stěžoval na nedostatek peněz a západní sankce. V otázce kulatého stolu však byl optimistický. Ujistil premiérku, že nejde o taktický ústupek a vláda je opravdu ochotna jednat. Zároveň však dodal, že „je potřeba dostat politiku z odborů a odbory z politiky“³⁷¹. Přímo o Solidaritě prohlásil, že „si sama sebe příliš idealizuje a působí, že všechno dobro je na její straně“. O demokracii zase řekl, že jeho závazek k ní není taktický ústupek, ale „demokracie stejně jako univerzální hodnoty reprezentované helsinskými dohodami musí adaptovány na specifický stav Polska“. Což samozřejmě mohlo znamenat všelicos.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 533.

³⁷⁰ 1988 Nov 3 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, The Consultative Council) [nature and function of the Council explained to MT] [declassified 2016].

³⁷¹ 1988 Nov 4 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, General Jaruzelski) [East-West relations, UK-Polish bilateral relations, economy and trade, arms control, trade union reforms] [declassified 2016].

Thatcherová, která zpravidla dokázala prohlédnou bezobsažné řeči, přešla do protiútoků. Rozhodně se nehodlala držet zpátky jen proto, že mluvila s nejvyšším představitelem Polska. I hned zpochybnila komunismus. „Je zcela evidentní, že centrálně plánovaná ekonomika selhala, především proto, že nedokázaly reagovat na změnu.“³⁷² Poté se jala vyvrátit argument, že polská reforma je pouze tamější obdobou thatcherismu. O svých reformách po roce 1979 prohlásila, že „klíčem bylo odevzdání odpovědnosti individuálním lidem“³⁷³. Stejným principem se prý řídila její reforma odborů. „Její smyslem bylo odevzdání moci jednotlivým odborářům na úkor odborářských bossů. Mohli se tak sami rozhodnout, jestli je v jejich zájmu jít do stávků.“³⁷⁴

Následně vypíchl hlavní rozdíl mezi Solidaritou a britskými odbory, který opakovala již několikrát. Odkázala na generálův rozhovor pro deník *The Guardian*, v němž Jaruzelski tvrdil, že britské odbory nejsou doopravdy nezávislé, neboť jsou ovládány Labouristickou stranou. „Ve skutečnosti je to naopak. Je zde však další aspekt, kterým je zásadní rozdíl mezi Británií a Polskem. V Británii se lidé nemusejí spoléhat na odbory, aby mohli vyjádřit své politické názory,“ vyčetla generálovi. „Dokud toto potrvá, nevím, jak ekonomická reforma může uspět, neboť lidé budou používat stávků jako politickou zbraň místo ostatních způsobů, jak dosáhnout svých politických cílů.“³⁷⁵

Replika Thatcherové, že „navštívila kostel otce Popiełuszka a cítila sílu hnutí Solidarita“³⁷⁶, již byla jen sypaním soli do rány. Poté pochválila historické vztahy mezi oběma zeměmi založené zvláště na válečném spojení. Ještě si pak se vrátila ke lehkému provokování, když prohlásila, že je to také tím, že v Británii je „řada Poláků, kteří jsou skvělí členové komunity a také velmi dobří konzervativci“³⁷⁷. Zde si podle britského zápisu Jaruzelski neodpustil mrazivý úsměv. V otázce, jež Jaruzelského nejspíše zajímala nejvíc, totiž členství v MMF, mu slíbila, že ho podpoří, pokud se prokáže, že ekonomické reformy jsou trvalé.

Jaruzelski se poté ohradil proti tvrzení, že komunismus selhal, a vychválil premiérku. Nebýt její „síly charakteru a odhodlání, Británie by stále byla malátná“, prohlásil.

Poslední den historické návštěvy začal položením věnce u památníku letců RAF, odkud se Thatcherová vydala na letiště a dále do Gdaňsku. Po přivítání místní honorací odjela na

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

Westerplatte, odkud se poté dostala lodí do centra města, aby se po něm mohla projít. Přitom ji vítaly davy. Podívat se na „železnou lady“ přišlo až padesát tisíc lidí.³⁷⁸ „Scéna při příjezdu na lodi do gdaňských loděnic byla neuvěřitelná. Zdálo se, že dokaři obsadili každé volné místo, odkud mi mohli mávat a provolávat slávu,“³⁷⁹ popsala později Thatcherová svůj příjezd do Gdaňsku. Součástí bylo i druhé setkání s místní honorací. Poté konečně nadešel zlatý hřeb celé návštěvy, setkání s vedením Solidarity.

Thatcherová započala jednání prohlášením, že „Solidarita nejsou obyčejné odbory“³⁸⁰. Nejspíše to mělo rozpráshit jakékoliv pochybnosti o tom, že by jako známý nepřítel odborářů chovala jakoukoliv nevraživost vůči Solidaritě. Také tím ale myslela svou tolikrát opakovanou tezi, že britští odboráři se mohou politicky vyjadřovat i jinak než jen stávkou. Wałęsa jí poděkoval a také řekl pár uvítacích frází. Poté se rozhovor stočil k tomu hlavnímu.

„Premiérka řekla, že jestli správně rozumí, Solidarita chce vyjednávat s vládou za podmínky, že bude uznána jako legální hnutí s právem být konzultována. Chtěla by vědět, jak hodlají odpovědět na nedávnou pozvánku vlády k rozhovorům u kulatého stolu.“³⁸¹

Wałęsa započal tím, že „momentální systém je shnilý. Zbankrotoval Polsko a to zase zpomaluje ekonomický postup v Evropě.“ Otázka podle něj byla, jestli dojde k revoluci, nebo evoluci. „Komunistický systém končil. Jedinou otázkou bylo, jak se z něj dostat. Solidarita věřila, že ekonomická reforma je nejlepší cestou vpřed. Řešení ostatních problémů z toho časem vyplynou.“³⁸² Wałęsa byl evidentně s Thatcherovou na stejné notě. Pokud se vláda snažila vykreslit Solidaritu jako skupinu nezodpovědných radikálů, Wałęsovi se dařilo nastavovat rozumnou tvář, a v otázce uzavírky Leninových loděnic dokonce připustil, že časem může dávat smysl. „Jeho odpověď vládě byla, že Solidarita chce rozhovory u kulatého stolu, ale vláda by neměla dělat věci tak, jako když oznámila uzavření Leninových loděnic. Věděl, že je potřeba čelit složitým otázkám, a oni je přijmou, pokud budou založeny na opravdových ekonomických kritériích.“³⁸³ Po provoláních Rakowského a Jaruzelského, že Solidarita brzdí ekonomickou reformu, to muselo působit jako příjemné překvapení. Thatcherová se poté zeptala, jak

³⁷⁸ 1988 Nov 11 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 letter to Howe PS (“Prime Minister’s visit to Poland”) [MT statement to Parliament] [declassified Jul 2016]

³⁷⁹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 533.

³⁸⁰ 1988 Nov 4 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Solidarity leaders, Father Jankowski, Cardinal Józef Glemp) [ninety seven minute meeting] [declassified 2016].

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž.

Solidarita zařídí, aby se tento postoj dostal k vládě. Na to Wałęsa ukázal na strop a prohlásil, že všechna setkání jsou odposlouchávaná, takže toto není problém.

Pak pokračoval s tím, že „Solidarita věří, že Polsko by mělo být připraveno na nejrůznější léčení svých ekonomických problémů, které se již osvědčilo na Západě“³⁸⁴. Podle vyjádření vlády i opozice se zdálo, že Polsko je plné thatcheristů. To, že Wałęsa na Thatcherovou dobře zapůsobil, potvrdil i Powell. Jejím životopisci řekl: „Myslela si, že se podobá tomu typu pravicového odboráře, jako byl Frank Chapple od elektrikářů, který měla ráda.“³⁸⁵

Poté se diskuse stočila od ekonomiky k samotným jednáním u kulatého stolu. Premiérka se zeptala, jestli to není jen trik. Wałęsa odpověděl, že „zkušenost Solidarity byla odrazující. Rozhovory s úřady o církevní zemědělské nadaci se táhly pět let a nevyprodukovaly žádný opravdický výsledek. Úřady chtěly rozhovory bez konce.“³⁸⁶ Dávne britské rozhodnutí nefinancovat tento projekt evidentně bylo správné.

Pak přišel klíčový moment. Premiérka prohlásila, že „rozumí touze Solidarity po pluralitě. Ona sama pochází z pluralitní společnosti. Ale Solidarita toho nemůže dosáhnout v krátké době. Solidarita nemůže být zároveň ignorována nebo odmítána (...) Další krok musí být velmi opatrně promyšlen.“³⁸⁷

Wałęsa odpověděl, že „samotný oběd s premiérkou byl velkou pomocí. Až odjede, napíše generálu Kiszczakovi a potvrdí připravenost Solidarity jednat v atmosféře naděje a dobré vůle.“³⁸⁸ Během dvou hodin tak Thatcherová přesvědčila vedení Solidarity, aby začalo vyjednávat s komunistickým režimem. Nejspíše zapůsobila víra zkušeného státníka, že vyjednávání by se měl dát prostor před neoblomným bojkotem. Mohla pomoci i slova o tom, že Solidarita je silná.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 202.

³⁸⁶ 1988 Nov 4 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, Solidarity leaders, Father Jankowski, Cardinal Józef Glemp) [ninety seven minute meeting] [declassified 2016].

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ Tamtéž.

Thatcherová dodala ještě pár povzbuzujících slov. Polští disidenti si stěžovali, že pozvání ke kulatému stolu působilo jako udělování privilegia. Premiérka prohlásila, že „je to více než jen to. Bylo to přiznání toho, že Solidaritu nelze ignorovat.“³⁸⁹

Na konci setkání se premiérka zeptala, co má předat za zprávu Jaruzelskému. Wałęsa ji požádal, ať mu řekne, že jsou ochotni jednat, ale potřebují ujištění, že nepůjde o negociace jen na oko a legalizace Solidarity je zásadní.³⁹⁰

Z jednání ze Solidaritou letěla Thatcherová zpět do Varšavy, kde se znovu setkala s Jaruzelským. „Nejsilnější emoce, která pronikla skrz, byla jejich rozmrzelost z toho, že Solidarita je nelegální,“³⁹¹ informovala generála a pokračovala: „Jsou ochotni mluvit. Ale nelíbí se jim představa, že pozvání k jednáním u kulatého stolu je laskavost nebo privilegium, které může být odebráno v jakýkoliv moment vlivem vládního rozmaru.“³⁹² Poté se přesunula k jejich politickému programu. „Mluvili hodně o pluralitní společnosti a politickém systému. Chápu, že je to pouze dlouhodobý cíl.“³⁹³ Dodala, že je povzbudila, aby se soustředili na bezprostřední kroky. „Solidarita byla celkem našťvaná ohledně načasování a způsobu rozhodnutí uzavřít Leninovy loděnice v Gdaňsku.“³⁹⁴ Podle ní chápu, že loděnice je ve velkých problémech, a mohli by jejich uzavření přijmout, kdyby uzavření bylo podáno jiným způsobem. Nakonec zdůraznila, že Solidarita chce mluvit, „ale chce ujištění, že rozhovory budou opravdové, v dobré víře a bude s nimi zacházeno spravedlivě“³⁹⁵.

Jaruzelski se pokusil její nápady vyvrátit. Nejdříve se znovu prezentoval jako thatcherista. Řekl jí, že „chce dosáhnout reforem, jež nalinkoval premiér Rakowski, který čerpal také z britské zkušenosti“³⁹⁶. Dokonce Thatcherové pochválil její řeč v Bruggách, která se stala jakýmsi manifestem euroskepticismu, i když Jaruzelskému se líbila především pasáž o tom, že pravá Evropa není pouze Evropské společenství. K legalizaci Solidarity řekl, že „jednou již legální byla, dokonce téměř vládla Polsku, ale chtěla být jediným vládcem. Usilovala o mocenský monopol.“³⁹⁷ Navázal monologem o nebezpečí propadu Polska do anarchie a tvrdil,

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ 1988 Nov 3 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: No.10 record of conversation (MT, General Jaruzelski) [MT visit to Gdansk, Polish internal situation, Solidarity] [declassified 2016].

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž.

že uzavření Leninových loděnic nebylo politické rozhodnutí. Vymluvil se na rostoucí preference, ujistil však Thatcherovou, že „je upřímný v hledání usmíření“³⁹⁸. Z Jaruzelského odpovědi vyplývá, že byl v kleštích. Na jednu stranu nechtěl dovolit, aby se Solidarita podílela na moci, ale nemohl si dovolit ji ignorovat.

Thatcherová to dobře věděla a ihned mu to naplno řekla. Prohlásila, že „bojovala proti stávkám a trvala na tom, že lidé musí být schopni jít do práce i během stávky. Věděla, co to znamená, rekonstruovat ekonomiku. Měla velký respekt z toho, co se generál Jaruzelski snažil dokázat. Řekla mu upřímně, jaké se jí zdají vyhlídky na základě rozhovorů, jež vedla, a na základě její zkušenosti.“³⁹⁹ Dodala, že Solidarita nemůže být ignorována.

Jaruzelski odpověděl, že „premiérčina návštěva vytvořila předmostí pro budoucí výsledky. Nyní lépe chápal její politiku a cíle. To bylo cenné, a dokonce inspirující. Doufal, že použije svůj velký vliv ve prospěch Polska.“⁴⁰⁰ A s tím se rozešli.

Při odletu Jaruzelski na premiérku ještě naposledy zapůsobil. „Důkaz, že generál je především Polák, a nejen komunista, přišel těsně předtím, než mé letadlo vzlétlo; zčistajasna bez ohlášení zaskřípěly brzdy jeho auta vedle letadla a generál vyskočil s obrovskou kyticí. Ani marxismus nemohl potlačit polskou galantnost,“⁴⁰¹ vzpomínala Thatcherová.

Během své návštěvy měla ještě dvě veřejná vystoupení. První byl půlhodinový rozhovor v televizi. Ten byl zpětně hodnocen jako promarněná šance. Britové doufali, že premiérka napodobí úspěch svého sovětského interview, kdy Gorbačov souhlasil s živým odvysíláním nezscenzurovaného pořadu. Jenže během interview Thatcherová zapoměla zmínit Solidaritu. Wałęsa po sledování rozhovoru měl zoufale vykřiknout: „Prohráli jsme.“⁴⁰²

Polská média však překvapivě otiskla celé znění projevu, který Thatcherová pronesla při slavnostní večeři pořádanou na její počest. V něm sice nejdříve vychvalovala historické vztahy mezi Polskem a Británií, což se neobešlo bez zmínění druhé světové války, ale také třeba Knuta, vikingského krále Anglie v době raného středověku, či skotského rebela z 18. století prince Karla Stuarta, jelikož oba měli polské matky. V druhé části však proslov stočila k politickým záležitostem. „Když přemýšlíme o vztazích s ostatními zeměmi, soudíme je podle

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 534.

⁴⁰² MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 204.

toho, jak se chovají k vlastní občanům. Nedosáhneme důvěry potřebné k plné spolupráci, dokud tato práva [obsažená v závěrečném aktu z Helsinek – poznámka autora] nebudou zakořeněna a dodržována jako součást způsobu života v zemích východní Evropy a Sovětského svazu; dokud všichni neužívají svobody podle práva, které je uplatňováno nejen na ty, kterým se vládne, ale také na ty, kdo vládnou,“ prohlásila Thatcherová.⁴⁰³ „V moderních společnostech úspěch závisí na otevřenosti a volné diskusi. Potlačte tyto věci a nebudete schopni odpovědět na nutnou změnu,“⁴⁰⁴ pokračovala. Ke konci pak přišla klíčová pasáž: „Ale zkušenost nás také učí, že svoboda zapříčiňuje odpovědnost. Odpovědnost za větší úsilí; přijetí těžkostí a dislokací, které nevyhnutelně souvisejí s dalekosáhlými změnami; odpovědnost učinit závazek nezbytný k obnovení prosperity národa. Svoboda a odpovědnost jdou ruku v ruce. Ti, kdo hledají jedno, musí být připraveni nabídnout to druhé. Proto je tak důležité, aby existoval skutečný dialog se zástupci všech částí společnosti, včetně Solidarity. Lidé musí být zapojeni do rozhodování o dalším postupu. Musí mít svobodu volby. Je pravděpodobné, že poté učiní správná rozhodnutí.“⁴⁰⁵ Nikdo, včetně Jaruzelského, který byl přítomen, nemohl být na pochybách, jaké jsou názory Thatcherové ohledně zapojení Solidarity do politického procesu.

Po návratu britská ambasáda hodnotila návštěvu pozitivně. Sice „polská média vypichovala ekonomický kontext jejího poselství, zatímco umenšovala politický“⁴⁰⁶. Nešlo nejspíše jen o snahu potlačit volání Thatcherové po změně na veřejnosti, samotný režim si nepřipouštěl nutnost dialogu. „Docela mrazivě mi Rakowski dříve při soukromé konverzaci u oběda říkal, že nesnáší všechny v Polsku, kdo si myslí, že věci se dají změnit politickými metodami,“⁴⁰⁷ psal velvyslanec.

„Jako obvykle návštěvu selektivně využijí pro své vnitřní potřeby. Na základě návštěvy usuzujeme, že jsou nadále přesvědčení, že mohou učinit ekonomické zlepšení bez nutnosti významných politických nebo sociálních ústupků a že národního usmíření může být dosaženo skrze konzultace než redefinováním limitů státní a stranické kontroly,“⁴⁰⁸ analyzovala výsledek ambasáda.

⁴⁰³ 1988 Nov 3 Th Margaret Thatcher Speech at dinner given by Polish Government

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ 1988 Nov 7 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Poland: UKE Warsaw telegram to FCO ("Prime Minister's visit: general impressions") [declassified Jul 2016].

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

Směrem k Solidaritě však napsala: „Ti v Solidaritě a jinde, kdo na reformu tlačí, budou povzbuzení její návštěvou jako silnou demonstrací britského zájmu na jejich věci.“⁴⁰⁹

Čili hodnocení velvyslanectví v důsledku bylo takové, že polský režim byl spokojený a Solidarita podpořena.

Samozřejmě dlouhodobý důsledek návštěvy nemohl velvyslanec tušit. Thatcherová přesvědčila Solidaritu, že režim to myslí s vyjednáváním vážně a že je lepší usednout ke stolu a získat konkrétní ústupky než čekat na nějakou velkou reformu. Jaruzelského zase ubezpečila, že Solidarita je připravena jednat. Tím dostala zneprátelené strany k jednomu stolu, čímž započal pád komunismu v Polsku a možná v celém východním bloku. Budoucí polský ministr zahraničí Radek Sikorski věřil, že intervence Thatcherové byla důležitým faktorem, který přesvědčil stranu, aby zahájila rozhovory s opozicí.⁴¹⁰ Wałęsa zase po letech prohlásil: „Bez tohoto setkání by nebylo vítězství.“⁴¹¹

Komunismus by padl i bez návštěvy Thatcherové. Ekonomická situace Polska byla tragická, bez vyjednávání se Solidaritou neměla šanci se zlepšit, což by nakonec režim dotlačilo ke kulatému stolu tak jako tak. Je však nepochybné, že Thatcherová tento proces uspěla. Navíc přes všechny její pochybnosti či jejich vládních kolegů Británie zůstala věrná ekonomickým sankcím, které tento problém pomohly navodit. Thatcherová má jistě nezanedbatelnou zásluhu na konci komunismu v Polsku.

Vztahy po návštěvě

Krátce poté, co premiérka odletěla z Varšavy, Wałęsa odvolal stávkovou pohotovost v Leninových loděnicích. Mohlo tak zapůsobit naléhání Thatcherové, ať dá vyjednávání šanci.⁴¹² Návštěva tak již nesla ovoce. S oboustrannými návštěvami jako by se roztrhl pytel. Do Polska tak zavítal třeba britský ministr zdravotnictví Kenneth Clarke. Do Londýna zase mířili Mieczysław Wilczek, polský ministr průmysl, Andzej Wroblewski, ministr financí, a ministr dopravy Olechowski.⁴¹³

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ LEDGER, Robert. *From Solidarity to ‘Shock Therapy’*. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980–1990.

⁴¹¹ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 203.

⁴¹² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2386, Warsaw to FCO 09 November 1988, Londýn.

⁴¹³ Archiwum akt nowych, Urząd rady ministrów, 87/46 Wyjazdy i przyjazdy zagraniczne 1988–1988

Jinak vztahy na vládní úrovni, stejně tak poučování Thatcherové neustalo. Jaruzelski poslal premiérce děkovný dopis a Britové ho zase pozvali do Londýna. Možná důležitější bylo, že o písemný rozhovor požádal polský magazín Rzeczpospolita. Ve svých odpovědích, ve skutečnosti vypracovaných jejími poradci, Thatcherová zdůraznila ty samé body, které nadhodila během své návštěvy. Například na otázku, co považuje za nejdůležitější část svého programu k rozvoji Británie, odpověděla: „Dokončení legislativního programu (...) Je to vše součástí radikální transformace naší ekonomiky směrem k větší svobodě a podnikavosti a k demokracii vlastníci kapitál.“⁴¹⁴ Těmto slovy komunisté nemohli být potěšení. V další části zase prohlásila, že „jak jsem zdůraznila ve Varšavě, ekonomická reforma nemůže uspět bez větší politické svobody a větší odpovědnosti“⁴¹⁵.

Zároveň neustával starý problém polských dluhů. Zahájení jednání se Solidaritou byl i způsob, jak splnit podmínky Západu, a dostat tak nové půjčky. „Jeden z cílů nynější polské diplomatické ofenzívy na Západě je získat od Pařížského klubu nejlepší možnou dohodu ohledně splátkového kalendáře a otevření úvěrů,“⁴¹⁶ analyzovala britská ambasáda situaci. „Můžeme počítat s tím, že více uslyšíme že opět uslyšíme tu samou písničku, používanou Rakowským, Jaruzelským a byznysmeny v Bonnu, že vzhledem k tomu, že Polsko splnilo politické podmínky stanovené pro pomoc, by západní země měly splnit svůj starý slib pomoci Polsku ekonomicky.“⁴¹⁷

To rozhodně bylo něco, co Thatcherová chtěla splnit. Ve chvíli, kdy odpadly morální zábrany týkající se obchodování s Polskem, chtěla využít kontakty a vybudovanou pověst v zemi k posílení vlivu. Proto si předvolala Howe a sdělila mu, že „se obává, že ztrácíme roli lídra, kterou jsme si vybudovali ve vztahu k Polsku“⁴¹⁸. Chtěla splnit svůj slib. „Ve své řeči ve Varšavě v listopadu dala jasně najevo potřebu politické reformy, pokud ekonomická reforma má šanci uspět. Zároveň však slíbila pomoc, až polské úřady učiní potřebné kroky. Nyní tak učinily, ale nejsou žádné náznaky, že máme připravenou odpověď. Američané byli mnohem rychlejší.“⁴¹⁹ To je první zmínka plánu, ze kterého se později vyvine Know How Fund, původně

⁴¹⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Powell to Gozney 10 January 1989 Answers to Rzeczpospolita, Londýn.

⁴¹⁵ Tamtéž.

⁴¹⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Warsaw to FCO 30 January 1989, Londýn.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Powell to Wall 19 April 1989, Londýn.

⁴¹⁹ Tamtéž.

určený pro Polsko. Tento fond na rozvoj ekonomiky a demokracie v bývalých zemích východního bloku se stane hlavním prostředkem britské hospodářské pomoci v této zemi.

I když forma této pomoci byla stále relativně neznámá, Polsko ji vítalo. Například během návštěvy ministra zdravotnictví Clarka ho polští představitelé ujišťovali, že „vláda chce přeměnit Polsko v tržní ekonomiku“⁴²⁰. To byla pro komunistický režim téměř neuvěřitelná slova. Na jednu stranu to ukazuje totální rozčarování komunistických kádrů jejich vlastním systémem, zároveň se však jednalo i další pokus, jak si více naklonit Brity a tím získat co nejvíce peněz. Solidarita také pomoc vítala. Radila však, aby „ekonomická pomoc Polsku přišla formou investic, a ne jako úvěr vládě“⁴²¹. Zároveň tvrdila, že bude lepší, když pomoc přijde z Evropy, a ne z USA. Měl to být krok, jak vytrhnout Polsko z politiky supervelmocí.

Koncem května Howe začal pracovat na plánu přesně mířené pomoci Polsku. Nejdříve se postavil proti novým úvěrům. „Kdybychom to udělali, bylo by to opakování chyb z minulosti a neposkytlo by to mířenou pomoc, která by nejvíce pomohla samotným Polákům,“⁴²² zdůvodnil Howe své uvažování. „Často jste zdůrazňovala, že je důležité pomoci Východoevropanům získat dovednosti a odborné znalosti potřebné k řízení moderní ekonomiky. Navrhují, abychom tento postup velkolepě rozvinuli a ustanovili jasný „know-how“ fond s odpovídající úrovní financování a personálu, který doufáme bude doplněn zapojením soukromého sektoru. Fond bude aktivní v protržně orientovaných činnostech. Například ve financování zařízení pro výcvik managementu v Polsku, v placení za konzultační návštěvy, ale také bude mít roli v poskytování výcviku pro demokratické procesy,“⁴²³ načrtl a rozvinul Howe nápad na zřízení pomocné nadace Polsku. Pro začátek navrhoval poskytnout pět milionů liber.

Znovu se jednalo o mix opravdového britského altruismu, „odměny“ pro Poláky a politických ambicí. Howe tyto cíle celkem jasně popsal. Nejdříve zmínil pomoc jako odměnu. „Výjimečná injekce ekonomické pomoci by byla potvrzením toho, co Polsko dokázalo, a pomohla by podepřít politický pokrok s ekonomickou obnovou.“⁴²⁴ Pak uznal, že tyto peníze zřejmě už Británie jen tak brzy neuvidí. „Ani Západ všeobecně, ani Spojené království

⁴²⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Department of Health to PM 19 April 1989 Visit to Poland 8-12 April 1989, Londýn.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Howe to PM 29 May 1989 Economic Assistance to Poland: Policy Options, Londýn.

⁴²³ Tamtéž.

⁴²⁴ Tamtéž.

konkrétně nemůže očekávat, že se to krátkodobě ekonomicky vyplatí.“⁴²⁵ Nakonec ale zmínil potřebu udržet si v zemi vliv. „Spojené království přijalo vedoucí roli při povzbuzování reformy v Polsku. Premiérka dala jasně najevo své přání, aby Spojené království zůstalo v předvoji poskytnutím rychlé a štědré odpovědi.“⁴²⁶ Jako další oblast, kde Británie může předat své zkušenosti, vyhodnotil Howe privatizaci.

„Navrhujeme tedy založení Know How Fund jako jasně definované a separátní agentury s vlastním ředitelem a personálem, která by cílila na předávání zkušeností ve všech oblastech,“⁴²⁷ napsal na závěr své analýzy Howe.

Pak tu byl stále problém polského dluhu. Dluh v konvertibilní měně dosahoval 39 miliard dolarů neboli zhruba dvou třetin polského HDP. Británie byla šestým největším věřitelem po Francii, západním Německu, USA, Kanadě a Itálii. Polsko dlužilo stále Británii 789,29 milionu liber v základním dluhu a 267,65 milionu na zpožděných úrocích. Sice v letech 1986 a 1988 proběhly bilaterální smlouvy ohledně splátkového kalendáře a také mezinárodní smlouva z roku 1987, stále se jednalo o celkem vysokou částku. Každopádně půjčka Polsku nedávala ekonomický smysl, pouze politický.

„Ať už uděláme pro Polsko cokoliv, nevyhnutelně to povede k domáhání se podobného zacházení od Maďarů a dalších,“⁴²⁸ zakončil to celé Howe. Těžko říct, jestli se jednalo o povzdech, či o naději.

Přestože to byl v podstatě její nápad, Thatcherová nebyla spokojená. Bála se, že Poláci budou vnímat Know How Fund jako „šidítka“ místo skutečné ekonomické pomoci.⁴²⁹ Ukazuje se, že Thatcherová se po návštěvě Polska do jisté míry zradikalizovala. Byla ochotná odhodit ekonomické problémy týkající se pomoci – přitom na přísné kontrole rozpočtu postavila kariéru –, jen aby pomohla Polsku. Proti se však kromě Howea postavil i Lawson. Podle něj by fond měl být financován z rozpočtu ministerstva zahraničí, i když byl ochotný poskytnout finance na první rok fungování. Thatcherová mohla těžko jít proti dvěma svým nejmocnějším ministrům a dlouhodobým nejbližším spojencům.

⁴²⁵ Tamtéž.

⁴²⁶ Tamtéž.

⁴²⁷ Tamtéž.

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Powell to Wall 31 May 1989, Londýn.

Roli v tom bezpochyby hrálo jisté očekávání ze zklamání vývoje v Polsku. I když byly vyhlášeny polosvobodné volby a Polsko směřovalo k liberalizaci, v komunistickém bloku nevídané, Britové očekávali, že komunistická strana se udrží u moci a jakákoliv ekonomická reforma bude pochybná. V takovém nastavení se zrovna nehrnuli do půjčování velkých částek.

Polské volby

Dne 4. června proběhly v Polsku první polosvobodné volby ve východním bloku. Z 460 křesel v Sejmu se mohlo svobodně zvolit 161. V nově ustanoveném senátu se volně volilo všech 100 z nich. Výsledky šokovaly Polsko, Británii i celý svět. Strana naprosto podcenila nenávisť, jakou k ní lidé chovají. Solidarita vyhrála ve všech svobodně volených okrscích do Sejmu a kromě jednoho získala všechny senátory.⁴³⁰

„Míra úspěchu Solidarity překonala všechna očekávání,“⁴³¹ analyzovala nadšeně britská ambasáda. Percy Cradock, seniorní diplomat, který v té době předsedal komisi pro tajné služby, zase napsal: „Hlasování ukázalo hlavně pohrdání stranou a rozčarování velkou většinou Poláků systémem, který jim několik desetiletí vládl (...) Důsledky tohoto rozhodného odmítnutí komunistického režimu mohou být ve zbytku východní Evropy dalekosáhlé.“⁴³²

V Británii se také daly události rychle do pohybu. Rozhodnutí, která se zdála ještě nedávno nemožná, najednou byla na stole. Vláda evidentně chtěla co nejvíce podpořit nově téměř demokratické Polsko. Dne 8. června 1989 se sešla Thatcherová, Howe, Lawson a ministr pro obchod Nicholas Ridley. Sice se stále bránili novým úvěrům, dokud Polsko nevstoupí do MMF a nepřijme jeho ozdravný program, ale shodli se na překlenovací půjčce, novém splátkovém kalendáři, Know How Fund, návštěvě ministra pro obchod, aby identifikoval investiční možnosti a vedoucí roli Británie při lobbování za odstranění zbytku sankcí.⁴³³

Dne 21. června přijel do Londýna profesor Bronisław Geremek, nově zvolený poslanec za Solidaritu a předseda zahraničního výboru Sejmu. Při té příležitosti mu Thatcherová pogratalovala k vítězství. Geremek poděkoval a prohlásil, že „byla první hlavou státu, která je navštívila v Gdaňsku a veřejně podpořila hnutí a jeho cíle přímo v Polsku“⁴³⁴. Pak Geremek

⁴³⁰ DAVIES, Norman. *Heart of Europe*, s. 418.

⁴³¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, UKEM Warsaw to FCO 05 June 89 Polish elections comment, Londýn.

⁴³² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Percy Cradock to Powell Polish elections 8 June 1989, Londýn.

⁴³³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Powell to Wall 8 June 1989, Londýn.

⁴³⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2798, Prime Ministers Meeting with professor Geremek, 21 June 1989.

požádal o britskou pomoc. Thatcherová slíbila, že se na to podívá. Nová éra ve vztazích Polska a Británie začala.

Závěr kapitoly

Politika Margaret Thatcherové vůči Polsku v letech 1980 až 1989 je dobrým příkladem faktu, že britská premiérka sice byla nepochybně zarytou antikomunistkou, v zahraniční politice se však jedná o mnohem složitější proces.

Předtím, než vypukla polská krize, která měla za následek vznik Solidarity, měla Británie s komunistickým Polskem relativně dobré vztahy, hlavně proto, že bylo považováno za „slabý článek“ východního bloku a polští komunisté za patriotičtější stranu než v ostatních komunistických zemích. Britové tak vnímali Poláky více sympaticky a snažili si je do jisté míry předcházet.

Poté, co vypukly v Polsku stávky, začaly protesty a byla založena Solidarita, Britové začali sledovat několik protichůdných cílů. Za prvé doufali, že Solidarita uspěje. Proto začali poskytovat Polsku hospodářskou pomoc, hlavně v podobě půjček a nového splátkového kalendáře. Idea byla, že pokud se Polsko udrží ekonomicky nad vodou, nebude důvod, aby režim či Sovětský svaz proti Solidaritě zakročily. Se zhoršující se hospodářskou situací rostla i nespokojenost. Na druhou stranu však rostoucí síla Solidarity přibližovala utužení poměrů.

Neochota podporovat to, co bylo stále komunistickým státem, vlastní ekonomické těžkosti Británie a strach, že se situace zvrhne, však způsobily, že pomoc nebyla zdaleka tak velká jako ostatních států.

Proti pomoci byla i jistá nedůvěra vůči Solidaritě. Samotný fakt, že se jednalo o odborářskou organizaci, byl pro Thatcherovou problematický. Také její stávky a další protesty byly vnímány jako podkopávání polské hospodářské reformy, což nebylo v Londýně vnímáno úplně pozitivně.

Situace se změnila po potlačení Solidarity a vyhlášení stanného práva v Polsku. Británie společně s ostatními státy Západu zavedla protipolské sankce. Odmítala však zavést postihy i proti SSSR, což vedlo k vážné roztržce se Spojenými státy.

Od roku 1984 se vztahy začínají pomalu zlepšovat. Polsko postupně navštívila trojice vysokých britských představitelů. Nejprve tam dorazil náměstek ministra zahraničí Malcolm Rifkind, pak ministr zahraničí Geoffrey Howe a nakonec v roce 1988 samotná premiérka. Všechny tři návštěvy byly pojaté i jako podpora Solidarity.

Thatcherová si přes protesty polské vlády i vlastního ministerstva zahraničí vymínila, že pojedje do Gdaňsku, čemuž byla přisuzována obrovská symbolická hodnota. Vítající davy i průzkumy svědčí o její obrovské popularitě mezi obyčejnými Poláky.

Polský režim její návštěvu také pojal jako propagandistickou událost. Doufal, že její návštěva bude brána jako podpora ekonomických reforem, o kterých tvrdil, že napodobují reformy Thatcherové v Británii. Premiérka však odmítla být do tohoto vtažena a rezolutně tvrdila, že politická svoboda musí předcházet ekonomickým změnám.

Během návštěvy také posloužila jako spojka mezi Solidaritou a režimem a i jejím přispěním obě strany zasedly k jednáním u kulatého stolu, jež vedla ke konci komunistického režimu v Polsku.

Vliv Thatcherové je tak nepochybný.

Margaret Thatcherová a znovusjednocení Německa

Úvod kapitoly

Margaret Thatcherová měla k Německu vždy komplikovaný vztah. Druhá světová válka hrála velkou roli ve vytváření jejího světonázoru. Není to nic překvapujícího, během války plně dospěla, byla to formující záležitost nejen pro ni, ale pro celou Británii. Thatcherová měla značně romantickou představu britské historie, pro ni to byl především příběh hrdinů a jejich činů. Byla to historie Jindřicha V. u Azincourtu, Nelsona u Trafalgaru, Wellingtona u Waterloo, Churchilla samotného proti všem. Již tehdy v určitých kruzích, a to i v Konzervativní straně, byl tento pohled na britské dějiny považován při nejlepším za trapný a při nejhorším za nebezpečně šovinistický. Zároveň to však byl pohled, který sdílela naprostá většina obyčejných Britů, což Thatcherovou k jejich myšlení mnohem více přibližovalo, na rozdíl od elitářských toryovských patricijů.

Faktem však zároveň bylo, že Thatcherová jako žena neměla přímou zkušenost s válkou na rozdíl od většiny mužů, kteří ji obklopovali. Její první tři ministři zahraničí, lord Carrington, Francis Pym a sir Geoffrey Howe, sloužili v armádě. Carrington a Pym bojovali v druhé světové válce, Howe pouze sloužil v koloniích v rámci povinné vojny. Mezi další členy jejího prvního kabinetu, kteří aktivně bojovali, byli například její zástupce a ministr vnitra William Whitelaw, ministr průmyslu sir Keith Joseph a ministr pro Severní Irsko Humphrey Atkins. Její úhlavní vnitrostranický protivník a ministr pro zaměstnanost Jim Prior byl taktéž na vojně. Armádní nezkušenost Thatcherové se ukázala být spíše výhodou. Během války o Falklandy si velitelé libovali, že se nesnažila do vojenských operací nikterak zasahovat, což by se možná u mužů, kteří měli kdysi aktivní zkušenost s ozbrojeným konfliktem, nedalo očekávat. Také měla před vojáky přirozenou úctu. To ji činilo mezi řadovými členy ozbrojených sil nesmírně populární.

Zároveň v ní však tato armádní zkušenost vzbuzovala pocit, že se nesmí vzdát toho, co její mužští kolegové vybojovali v největší válce historie. Když se nemohla osvědčit na poli válečném, osvědčí se alespoň na tom diplomatickém. Thatcherová se tak nerozpakovala připomínat svým evropským spojencům, že za války je z velké části musela Británie zachraňovat z nacistického područí, a v případě Německa, že bylo na špatné straně. Například během vyjednávání o britském příspěvku do rozpočtu Evropského společenství si našťavaně

stěžovala svým poradcům: „Co si to dovolují! Vždyť jsme jim všem ve válce zachránili krky.“⁴³⁵

Tyto skutečnosti musely nutně znamenat, že zahraniční politika Thatcherové vždy měla lehce protiněmecký osten.

Přitom by Thatcherová měla být Německu teoreticky nakloněná. Vždy si vážila pracovitosti a ekonomického úspěchu, tedy vlastností, kterými poválečné západní Německo oplývalo. Tím spíše to platilo o vládě Helmuta Kohla, jenž byl po většinu její vlády jejím západoněmeckým protějškem. Kohl byl stejně jako ona konzervativec, vedl podobnou ekonomickou politiku a byl spolehlivým spojencem ve studené válce. Podobně jako Thatcherová za cenu velkých protestů souhlasil s rozmístěním amerických raket v Německu.

Přesto Thatcherová měla s Kohlem suverénně nejhorší vztahy ze všech osobností, které se pak v letech 1989 až 1990 účastnily vyjednávání o znovusjednocení Německa. S americkým prezidentem Georgem Bushem starším sice neměla tak vřelé vztahy jako s jeho předchůdcem Ronaldem Reaganem, ale respektovala ho. S francouzským socialistickým prezidentem Françoisem Mitterrandem, přestože politicky měli jen málo společného, si osobně rozuměla. Částečně to bylo vděkem za Mitterrandovu pomoc během falklandské války, kdy Francouzi „ztratili“ veškerou dokumentaci k protilodním raketám Exocet, u nichž se domnívali, že by mohly skončit u Argentiny. Také francouzští piloti poskytli svým britským kolegům instruktáž, jak nejlépe proti exocetům zakročit. Částečně to bylo tím, že o Mitterrandovi bylo známo, že má vřelý vztah k ženám, a s Thatcherovou často nepokrytě flirtoval, což jí lichotilo. O sovětském vůdci Michailu Gorbačovovi zase slavně prohlásila: „Mám ho ráda. Můžeme s ním jednat.“ Považovala ho za nejlepší cestu, jak dospět ke změně ve východním bloku. Nejrozumnější východoněmečtí představitelé byli často pod její rozlišovací schopnosti, stejně jako všech ostatních. Jediný, ke komu chovala opravdovou osobní animozitu, byl právě Kohl.

Částečně to bylo dáno tím, že si prostě osobnostně nesedli. Sir Julian Bullard, který se v roce 1984 stal novým britským velvyslancem v Bonnu, si stěžoval, že když předával Kohlovi doprovodný dopis od Thatcherové, Kohlova odpověď byla pouze „povrchní“⁴³⁶. Bullard proto navrhl, aby Thatcherová v rámci zlepšování vztahů poslala Kohlovi osobní dopis,

⁴³⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*, s. 379.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 396.

nejlépe nadepsaný „Drahý Helmut“.⁴³⁷ Dopis opravdu vznikl, Thatcherová se však vzdala pouze na oslovení „Můj drahý kancléři“⁴³⁸.

Velkou roli však nepochybně hrála politika. Thatcherová například nevěřila Kohlovi jeho upřímné evropanství. I když obraz Thatcherové jako zaryté euroskeptičky je částečně mýtus, její podpora evropské integrace byla ryze praktická. Thatcherová věřila, že spolupracující Evropa lépe zabrání sovětskému nebezpečí, a hlavně jako zarytá obhájkyně volné ekonomiky spatřovala obrovské výhody v jednotném trhu. Je však pravda, že vždy byla velkou odpůrkyní omezování suverenity členských států ES. To bylo pro ni zcela nepřijatelné, s předáváním pravomocí do Bruselu souhlasila pouze výměnou za prohlubování společného trhu.⁴³⁹

Premiérka tak nemohla pochopit Kohlovu podporu politické integraci. Nevěřila, že Kohl je opravdu ochotný vzdát se německé státní suverenity, tušila za tím německou snahu skrze ES ovládnout ekonomicky a politicky Evropu.

Jak ale uvádí životopisec Thatcherové Charles Moore, základním problémem jejich politického soužití bylo to, čemu se říkalo „německá otázka“.⁴⁴⁰ Bylo jasné, že problém měl v podstatě pouze dvě řešení. Buď pokračující rozdělení Německa, nebo jeho sjednocení. To druhé bylo přirozeně Kohlovým cílem, a jak dokázal po pádu berlínské zdi, byl ochotný za ním tvrdě jít.

Thatcherová však byla silně proti sjednocení Německa, jak ukážou následující stránky. Jeden z příkladů jejího odporu z doby ještě před pádem zdi se odehrál v roce 1987, kdy si Thatcherová telefonovala s americkým prezidentem Ronaldem Reaganem poté, co při návštěvě Berlína pronesl řeč včetně slavné věty „pane Gorbačove, strhněte tu zeď“. Když jí o tom Reagan přes telefon vyprávěl, Thatcherová odpověděla, že „slyšela, že dav souhlasně řval“, a pak stočila rozhovor k Reaganově ženě Nancy. Američané byli z nedostatku nadšení Thatcherové zmateni.⁴⁴¹

Bylo to dáno právě její válečnou zkušeností. Nechtěla být tou, jež zvrátí výsledek, kvůli němuž zemřely statisíce britských vojáků. Hlavně si však dobře pamatovala, že Německo

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Tamtéž.

⁴³⁹ SHARP, Paul. *Thatcher's Diplomacy*, s. 164.

⁴⁴⁰ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*, s. 396.

⁴⁴¹ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 218.

dvakrát rozpoutalo světovou válku. Ujištěním, že se Němci změnili, nikdy tak úplně nevěřila. Ne, že by si myslela, že Kohl či jeho bezprostřední nástupci rozpoutají další vojenský pokus o ovládnutí Evropy. Naznačovala však, a několikrát na přímo řekla, že si ale nelze být jistý budoucností, silné a sjednocené Německo bylo prostě příliš velké riziko pro Evropu. V krátkodobém horizontu se však bála, že celistvé Německo se stane příliš silným ekonomickým a politickým hegemonem Evropy a bude minimálně diktovat politiku ES. Dávno před koncem komunismu ve východním Německu tak bylo jasné, že pokud k tomu dojde, Thatcherová bude představovat zásadní problém.

Kancléř Kohl si antipatie Thatcherové nejspíše dobře uvědomoval. V rozhovoru s prezidentem Georgem Bushem zmínil, že sice má s Thatcherovou „dobré vztahy“, ale existují „zásadní rozdíly“.⁴⁴² Dále pak pokračoval o rozdílech ve vnímání evropské integrace, které dobře ilustrují jejich spory. Podívoval se nad prohlášením Thatcherové, že evropský parlament nemůže mít žádná práva, neboť mu parlament ve Westminsteru žádná neudělil. „Názory paní Thatcherové prostě již nekorespondují s nynějšími časy,“ řekl Bushovi. Také prohlásil, že Thatcherová si myslí, že vedení Evropy je v Londýně. Jenže přenos práv byl pro Brity zásadní ústavní otázka týkající se suverenity. Kohl to evidentně tak nevnímal. Názor Kohla a Thatcherové ohledně evropské integrace se tak nikdy nemohli sejít a navzájem se podezřívali z mocichtivosti.

K Německé demokratické republice měla Thatcherová naprosto rozdílný přístup. Do pádu berlínské zdi to pro ni byla nepřátelská země, tak jako v případě všech ostatních komunistických zemí. Ne že by se ministerstvo zahraničí nesnažilo o zlepšení vztahů. Například v roce 1980 lord Carrington doporučil, aby se premiérka krátce setkala s Hermannem Axenem, členem politbyra NDR, který měl de facto na starosti zahraniční politiku. „Mohlo by to přinést zásadní dividendy v oblastí zlepšených obchodní příležitostí pro britský průmysl v NDR,“⁴⁴³ doporučovalo ministerstvo zahraničí. Thatcherová na dokument napsala velké NE a třikrát ho podtrhla. Nakonec ale tlaku svého ministerstva podlehla a s Axenem se na krátko setkala.⁴⁴⁴

⁴⁴² KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 600–609.

⁴⁴³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, FCO to No. 10 18 July 1980, Londýn.

⁴⁴⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, FCO to No 10 29 April 1981, Londýn.

Problém v argumentaci diplomatů byl, že britský obchod s NDR byl naprosto minimální, případné investice tam žádný velký tahák nepředstavovaly.⁴⁴⁵ Jeden z důvodů byl, že v osmdesátých letech bylo všem jasné, že východní Německo je země na pokraji zhroutilí, udržovaná v celku jen díky sovětským jednotkám a železné oponě.

Případ NDR byl přece jenom trochu jiný než v případě ostatních komunistických zemí. Hned vedle se nacházel stát jejich svobodných a bohatých krajanů. V případě východních Němců nemohlo být pochyb, že pokud by nebyli pod komunistickou vládou, měli by se násobně lépe. Jak napsal Bullard po své návštěvě východního Německa: „Základním problémem NDR je, jak zajistil loajalitu 17 milionů lidí tváří tvář silnému magnetu, který představuje SRN.“⁴⁴⁶ Neloajalita východních Němců byla samozřejmě jedním z důvodů pádu tamějšího režimu. Jakmile se uvolnila cesta do SRN, východní Němci začali emigrovat ve velkém, což zásadně zemi destabilizovalo.

Byl to však i jeden z důvodů rychlého sjednocení. Rychle začalo být jasné, že pokud NDR záhy nebude připojena k Spolkové republice, nejspíše se tam všichni východní Němci přestěhují. To nemělo důsledky pouze pro Německo, ale i pro diplomatické plány nejen Británie.

Jak je popsáno níže, prvotní britské návrhy počítaly s velmi dlouhodobým harmonogramem, k sjednocení mělo dojít až za 10 nebo 15 let. Počítalo se s tím, že východní Němci si budou chtít zachovat vlastní identitu. Jejich zjevné přání stát se co nejrychleji západními Němci, respektive prostě jenom Němci, toto uvažování celkem rychle vykojilo.

Kromě naděje, že by mohli být použiti jako blokační masa proti sjednocení, jež se rychle rozplynula, Britové východní Němce v žádné velké lásce nechovali. „Nevidím žádné komponenty, na kterých by šlo vybudovat intimnější a cennější vztah Británie–NDR,“⁴⁴⁷ psal Bullard do Londýna. Naopak varoval před navazováním příliš těsných vztahů s východním Německem, aby Britové nedopadli jako premiéři Švédska, Řecka a Itálie, kteří v nedávné době s NDR zlepšili vztahy a tím v očích Bullarda ze sebe udělali užitečné idioty.

⁴⁴⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Call on the prime minister by Herr Hermann Axen 16 June Essential factors.

⁴⁴⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Jullian Bullard account of his visit to GDR 24 Jul 1984.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

Takové tedy byly výchozí body britské zahraniční politiky ve vztahu k oběma Německům. Jejich případné sjednocení bezpochyby ovlivňovalo politiku Thatcherové, ale zatím to byla spíše teoretická možnost.

To se začalo ke konci osmdesátých let měnit. Jak rostl americký tlak, zhoršovala se ekonomická situace sovětského bloku a liberálně nastavený vůdce SSSR Michail Gorbačov začal uvolňovat poměry a skrze perestrojku a glasnost' a dal najevo, že Sovětský svaz nebude bránit svým satelitům, aby se vydaly vlastní cestou. První toho využilo vždy vzdorné Polsko, kde se opoziční hnutí Solidarita po letech v ilegalitě znovu stalo vyjednávacím partnerem a nakonec bylo v červnu připuštěno k polosvobodným volbám, čímž započal pád tamějšího režimu.

Ke změnám docházelo rovněž v Maďarsku. Na hranicích Rakouska a Maďarska byl v srpnu 1989 uspořádán Panevropský piknik. Jeho organizátoři se postarali o to, aby se o něm dozvědělo co nejvíce východních Němců. Když prvních několik stovek se pokusilo překročit hranice a maďarské stráže je nezadržely, bylo jasné, že cesta na Západ je otevřená. Desetitisíce východních Němců začaly směřovat do Maďarska a Československa. Někteří se v Praze uchýlili na západoněmeckou ambasádu, kde vydrželi tak dlouho, dokud jim východoněmecké úřady nedovolily emigrovat pomocí speciálních „vlaků svobody“. Bylo jasné, že NDR se rozpadá před očima.

V samotném východním Německu se přidaly protesty nespokojených občanů. Vzniklo opoziční hnutí Neues Forum. Zvláště Lipsko a Alexanderplatz v Berlíně prosluly obřími demonstracemi opakujícími se každý týden.

Sjednocené socialistické straně Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED), jak se nazývala komunistická strana NDR, došlo, že má na mále. Dne 18. října vyměnila stárnoucího generálního tajemníka Ericha Honeckera, který stál v čele partaje od roku 1971, za zástupce mladší generace komunistů Egona Krenze. Britští diplomaté sledující dění to hodnotili jako zřejmý pokus o jakousi reformu. „Ústřední komise takto jednala, aby zastavila rostoucí nejistotu ohledně Honeckerovy budoucnosti, volbou Krenze vyměnili generace. Pokud ostatní členové politbyra Honeckerovy generace budou také odejít do důchodu... začne to vypadat, že zamýšlí i změnu politiky.“⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Berlin to FCO 18 October 1989, Londýn.

Thatcherová obdržela také zprávu od Gorbačova. „Jsme si dostatečně jistí, že nové vedení NDR bude cílit ke zlepšování a obnově společnosti, zatímco bude chránit ty úspěchy, které již existují. Nepochybně můžeme očekávat stálý pohyb směrem k reformě,“ psal sovětský lídr. Byla to celkem dobrá analýza, o co se východoněmečtí komunisté snažili. O částečné reformy, a přitom si udržet moc. Důležitější však byla další pasáž dopisu. Gorbačov zdůraznil, že „nové vedení NDR se drží zájmů stability obou německých států, všech principů a ustanovení helsinského evropského procesu, myšlenek perestrojky“.⁴⁴⁹ Gorbačov evidentně již myslel na případné sjednocení Německa. Zmínkami o stabilitě německých států a o helsinském procesu signalizoval, že sjednocení pro něj bude velmi problematické. Součástí ujednání helsinského závěrečného aktu byla neměnnost hranic v Evropě. Nejzvláštnější však bylo to, že dopis byl vůbec poslán, ne jeho samotný obsah, jak komentoval Charles Powell, dlouholetý premiérčin osobní tajemník pro zahraniční záležitosti.⁴⁵⁰ Navíc v dopise není zmíněno, že listy v podobném znění byly odeslány dalším státníkům, jak bylo zvykem adresáta informovat, čili dopis nejspíše obdržela pouze Thatcherová. Kromě jiného byl doprovázen žádostí sovětského velvyslance, aby byla dodržena jeho přísná důvěrnost. Vzhledem k tomu, že obsah byl celkem banální, měl velvyslanec nejspíše na mysli, aby se o existenci dopisu nedozvěděli britští spojenci.

Dopis byl tak nejspíše prvotním sovětským signálem, že jsou připravení s Brity uzavřít jakési protiněmecké spojenectví. A opravdu během vyjednávání o znovusjednocení Německa měla Thatcherová často blíže k Sovětům než ke svým tradičním spojencům. Američané dávali jasně najevo, že s unifikací Německa nemají problém. Francouzi měli v soukromí podobné námítky jako Britové, ale neventilovali je veřejně. To potvrzoval sir Percy Cradock. „Mocnosti měly jiný přístup k celému procesu, paní Thatcherová si myslela, že by to mělo být tak pomalé a opatrné, jak jen bude možné. Lidé jako Mitterrand říkali „ano, souhlasíme s vámi. Měli bychom být s Němci opatrní“, ale zároveň říkali něco úplně jiného, když mluvili s Němci nebo na veřejnosti. Mnohem více to vítali. Ona říkala to samé v soukromí i na veřejnosti, tedy že nechce nic moc rychle. Američané samozřejmě hráli hlavní roli a byli na Kohlově straně a všemožně ho podporovali.“⁴⁵¹

⁴⁴⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Message from Mr. Gorbachev 18 October 1989, Londýn.

⁴⁵⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Powell to Wall 19 October 1989, Londýn.

⁴⁵¹ Interview with Sir Percy Cradock BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

Jediná země, se kterou tak Británie sdílela své obavy z překotného sjednocení, byl SSSR. Navíc se Thatcherová bála, že proces sjednocení by mohl ohrozit Gorbačova, a tím pádem i postupnou liberalizaci východního bloku. Britové se v podstatě vrátili ke staré diplomatické tradici z osmnáctého a devatenáctého století, kdy jejich hlavním cílem bylo vyvažovat mocenské bloky na kontinentě, tak aby nikdo nezískal převahu. Tento pocit byl oboustranný. „Byl jsem uprostřed toho všeho nějaký čas v Moskvě a paní Thatcherovou velmi podporovali. Viděli v ní spojence v pokusu zpomalit ten proces. Byli stejného názoru, že je to pro Gorbačova velmi nebezpečné, protože hrozilo, že pokud se Německo sjednotí příliš rychle a za podmínek, které budou vnímány jako příliš výhodné pro Západ, nastane v Moskvě protireakce a Gorbačova by se mohli zbavit,“⁴⁵² vzpomínal později Percy Cradock. Gorbačovův poradce pro zahraniční politiku Anatoly Černiajev si zase 9. října do deníku zapsal, že Britové chtějí zastavit sjednocení „našima rukama“.⁴⁵³ První krok k sovětsko-britské spolupráci byl tedy navázán ještě předtím, než padla berlínská zeď.

Strach ohledně Gorbačovova osudu, může být jeden z důvodů ohledně rozdílného přístupu USA a Británie k sjednocení. Americký státní tajemník James Baker prohlašoval, že „Jakákoli nejistota ohledně osudu reform v Sovětském svazu je však o to větším, nikoli menším důvodem k tomu, abychom se chopili současné příležitosti. Neboť dílo naší práce – zmenšená sovětská hrozba a účinně ověřitelné dohody – může přetrvat, i kdyby perestrojka selhala.“⁴⁵⁴ Na druhou stranu prezident Bush to až takhle jednoduše neviděl. „I když jsem nesouhlasil s Margaretinými obavami z důsledků sjednocení Německa, do jisté míry jsem sdílel její obavy z negativního politického dopadu, který by sjednocení mohlo mít na Gorbačova,“⁴⁵⁵ napsal v pamětech. Přece jenom ale byl blíže pohledu Bakera než Thatcherové. „Říkají, že Německo nesmí zůstat v NATO. K čertu s tím. My jsme zvítězili a oni ne. Nemůžeme dovolit Sovětům, aby nám vyrvali vítězství z čelistí porážky,“⁴⁵⁶ vybuchl Bush při jednom jednání s Kohlem.

Powell po letech hodnotil vyvažování mocností následovně: „Ano, bála se sjednoceného Německa, jeho váhy v Evropě, míry, do jaké bude dominovat evropským záležitostem, zvláště Evropskému společenství. Ale to je dějinná britská obava. Vždy jsme byli podezřívaví ohledně

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 229.

⁴⁵⁴ BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 156.

⁴⁵⁵ BUSH, George a Brent SCOWCROFT. *A World Transformed*, s. 193.

⁴⁵⁶ BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 230.

jediné dominantní síly v Evropě a vnímali jsme důležitost nastavení rovnováhy velmocí v Evropě. To je hluboce zakořeněno.“⁴⁵⁷

První náznaky, že německé sjednocení bude pro Brity složité, se již také ventilovalo na veřejnosti, i když Němci je překvapivě nepochopili, či možná je spíše nechtěli pochopit. Britský velvyslanec v Bonnu sir Christopher Mallaby, jenž v roce 1988 vystřídal Bullarda, hlásil do Londýna závěry jednání s Eduardem Ackermannem, vysokým politickým poradcem při spolkovém kancléřství a Kohlovým důvěrníkem: „Ackermann zvláště zmínil premiérčinu řeč na konferenci Konzervativní strany, kde ‚příkladným způsobem‘ demonstrovala důležitost postupu ke svobodě v částech východní Evropy a tlačila na změnu ve východním Německu. Ackermann řekl, že je správné, že klademe důraz na sebeurčení před znovusjednocením jako takovým.“⁴⁵⁸

Problém byl, že zatímco Němci zdůrazňovali sebeurčení, neboť to pro ně představovalo cestu k sjednocení bez toho, aby to museli říkat nahlas, přece jenom zatím nechtěli své spojence ani Sověty znepokojovat, Britové to měli přesně na opak. Britové předpokládali, či alespoň doufali, že východní Němci si budou chtít zachovat svoji identitu, a tím pádem se budou bránit okamžitému pohlcení SRN. Jakmile začalo být jasné, že to je to, co přesně si východní Němci přejí, narážky na sebeurčení se z britských dokumentů vytrácejí. Britové si tak nevědomky zhoršovali budoucí pozici. Do jisté míry to ale bylo nevyhnutelné, Thatcherová vždy byla velkou zastánkyní sebeurčení a často se tím oháněla. Během války o Falklandy to byl hlavní argument, proč ostrovy mají zůstat britské, stejně tak to vedlo ke krizi ve vztazích se Spojenými státy, poté co USA zaútočily na Grenadu. Thatcherová tvrdila, že se Američané nemají plést do jejich vnitřních záležitostí. Podobné argumenty ohledně sebeurčení Thatcherová využívala při kritice komunistických režimů. Takže je pravděpodobné, že by je někdo Britům vmetl do tváře, i kdyby je zpočátku tolik nezdůrazňovali.

Jak se situace v NDR zhoršovala, začaly se rýsovat i bojové linie uvnitř britské vlády, které se stanou dalším znakem přístupu ke sjednocenému Německu. Na semináři ve městě Bath se v diskusi utkali britský velvyslanec při NATO Michael Alexander a konzervativní politik David Howell. Alexander byl představitelem typického profesionálního „mandarína“, jak se říkalo státním úředníkům. Howell naopak měl relativně blízko k Thatcherové. Byl jedním ze

⁴⁵⁷ Interview with Charles Powell BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁴⁵⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO The UK and the German Question 23 October 1989, Londýn.

zakladatelů Central Policy Review Staff, think tanku, který vytvářel thatcheristickou teorii. V její první vládě sloužil nejdříve jako ministr pro energii a později jako ministr dopravy. Ke konci roku 1989 byl sice již dlouhou dobu mimo vládu, Thatcherová se ho zbavila v roce 1983, částečně i kvůli nepopulární studii ohledně reformy železnice, za kterou přijal politickou zodpovědnost. Zároveň však byl předsedou sněmovního výboru pro zahraniční věci, takže v této problematice se orientoval.

Howell překvapil svého partnera v diskusi, a nejspíše i publikum, když argumentoval výhodami rozdělení Německa ne na dva, ale tři až čtyři státy. Alexandera to tak vyděsilo, že si stěžoval Powellovi. „Řekl jsem mu, že ať jsou naše soukromé myšlenky jakékoliv, podle mě je nevhodné – a dokonce nebezpečné – tvrdit to na veřejnosti,“⁴⁵⁹ popsal svoji reakci. Z další pasáže je ale zřejmé, že Alexander se zděsil především proto, že se obával, že Howell přednesl myšlenky Thatcherové. „Vím, že premiérka má nyní jiné starosti. Ale také vím, jak silné názory má na německou záležitost. Jenže prostým faktem je, že kolem nás se vytváří historie. V Bruselu mlčení vlády Jejího veličenstva a zdánlivá nezaujatost začíná být nepříjemně zřejmá.“⁴⁶⁰ To byla narážka i na to, čemu diplomaté říkají „izolace“, tedy kdy stát zůstane ve svém názoru osamocen. Zvláště pro britské diplomaty to byla tradiční noční můra a argument, že Británie musí s něčím souhlasit, jinak zůstane izolována, byl poměrně častý. Ministerstvo zahraničí se šikovalo do boje proti kanceláři premiérky.

Vztah Thatcherové k ministerstvu zahraničí dobře shrnul Percy Cradock. „Individuálním úředníkům, kteří dokázali, že jsou kompetentní, a kteří jí pomohli, projevovala mnoho dobré vůle, chválila a žádala je o rady ještě mnoho let poté. Ale zmínka o ministerstvu jako kolektivním úřadě v ní vyvolávala to nejhorší,“⁴⁶¹ napsal. „Ve svém nekonečném boji proti nepřátelskému světu v nich viděla defétisty a možná i kolaboranty,“⁴⁶² dodal.

Zároveň se v té době objevují dva problémy, které budou provázet britskou politiku po celé vyjednávání o sjednocení. Prvním byl strach, že Kohl „se vykašle“ na své spojence a sjednotí Německo bez ohledu na ně. Tím pádem by Británie přišla o jakýkoliv způsob, jak tento proces ovlivnit. „I když spolková vláda je ohledně toho zdrženlivá, znovusjednocení začíná být tématem debaty o německé otázce. Kohl nepodporuje výzvu CSU ohledně konference čtyř

⁴⁵⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Michael Alexander to Charles Powell 3 November 1989, Londýn.

⁴⁶⁰ Tamtéž.

⁴⁶¹ CRADOCK, Percy. *In Pursuit of British Interests: Reflections on Foreign Policy under Margaret Thatcher and John Major*, s. 24.

⁴⁶² Tamtéž.

mocností o Německu,⁴⁶³ stojí v telegramu z britské ambasády v Bonnu. O kus dále znovu: „Kohl nemá plány ohledně jakékoliv iniciativy čtyř mocností o Německu.“⁴⁶⁴ Čtyřmi mocnostmi byly myšleny vítězné země druhé světové války, tedy USA, SSSR, Francie a Británie. Ty měly v Německu zvláštní „práva a povinnosti“ vyplývající z porážky a následné okupace Německa. I když z velké části tato práva a povinnosti byly časem odbourány v nejrůznějších smlouvách, zvláště na Berlín se stále vztahovaly. Například Západní Berlín nebyl oficiálně součástí Spolkové republiky a západní spojenci museli schvalovat rozšíření nových západoněmeckých zákonů i na Berlín. Západní Němci tak například museli žádat své spojence o svolení i v případě, kdy chtěli zavést novou leteckou linku z Berlína.⁴⁶⁵ Je jasné, že Kohl nechtěl, aby mu někdo do jeho politiky zvenčí zasahoval.

Druhým problémem, který se nyní poprvé veřejně objevuje, je německé setrvání v dosavadních aliancích. „Kohl zdůraznil, že SRN je pevně zakořeněná v atlantické alianci a v komunitě svobodných národů Západu. To je nevratné. Znovusjednocení a integrace na Západě, Deutschlandpolitik a evropská politika jsou ‚dvě strany stejné mince,‘“⁴⁶⁶ tlumočila ambasáda v Bonnu Kohlova slova a myšlenky. Zatímco německé členství v Evropském společenství nikoho příliš netrápilo, neboť se nejednalo o vojenskou alianci, s jeho členstvím v NATO to bylo jiné. Expanze severoatlantického paktu na území, které patřilo do jejich sféry vlivu, bylo pro Sověty nepředstavitelné. Navíc neutralizace Německa byla jejich dlouhodobým cílem studené války. Všeobecně se tak předpokládalo, že to bude problém, a jak se záhy ukázalo, opravdu to byl jeden z hlavních zádrhelů při vyjednáváních o sjednocení.

Zvláště na britské straně tu však byl ještě jeden důvod, proč udržet Německo v NATO. Britský generál Hastings Ismay, který za války sloužil jako hlavní vojenský poradce Winstona Churchilla a později první generální tajemník NATO, prohlásil, že úkolem Severoatlantické aliance je „držet Rusy ven z Evropy, Američany uvnitř a Němce dole“. Toto uvažování Brity rozhodně neopustilo a jeden z důvodů, proč Thatcherové tolik záleželo, aby Německo zůstalo v NATO, byl ten, že se domnívala, že uvnitř Aliance bude pod kontrolou, kdyby zůstalo vně, kdo mohl tušit, do čeho se pustí.

⁴⁶³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 8 November 1989, Londýn.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 337.

⁴⁶⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO Kohl on the GDR and the German Question 8 November 1989, Londýn.

Němci nejspíše neměli o britském postoji žádné iluze. Například Axel Hartmann, který pracoval na spolkovém kancléřství pod Horstem Teltschikem, se setkal s Charlesem Powellem a ten ho informoval o setkání Thatcherové s Gorbačovem v Moskvě. „Powell se vyhnul mým otázkám, jestli se o německé otázce v Moskvě diskutovalo. Podle hlášení z našeho velvyslanectví v Moskvě však dochází k názoru, že se hodně mluvilo o nebezpečí ohledně stability v Evropě, které by mohlo vzejít z událostí v Německu,“⁴⁶⁷ psal na kancléřství.

O obavách Britu ohledně německého vývoje referovalo také německé velvyslanectví v Londýně.⁴⁶⁸

Pád zdi

I když se na to všichni chystali, pád berlínské zdi přece jenom všechny překvapil a byl náhlý. Svědčí o tom třeba začátek britské analýzy o budoucnosti Německa po pádu zdi: „Kdyby se nás zeptali před rokem, většina z nás by odpověděla, že ze všech satelitů bude východní Německo (možná s Rumunskem) nejvíce odolné proti změně a že Rusko se svou obří vojenskou investicí udělá vše pro to, aby to tak zůstalo. Nedopadlo to tak.“⁴⁶⁹

Přesto Thatcherová možná něco tušila. V září při návratu z Tokia se krátce zastavila v Moskvě. Tam Gorbačovovi sdělila, že „situace v Německu se nám ještě může vymstít“⁴⁷⁰ a také „i když NATO tradičně tvrdí, že podporuje německou touhu po sjednocení, v praxi bychom to vůbec nepřivítali“⁴⁷¹.

Okolnosti jsou všeobecně známé. Vedení NDR se rozhodlo 9. listopadu otevřít hranice, nově východní Němci by směli cestovat bez obvyklých nutných povolení. Nový hraniční režim měl začít platit až od dalšího dne. Oznámením rozhodnutí byl pověřen Günter Schabowski, stranický lídr ve východním Berlíně a hlavní vládní mluvčí. Schabowski celý text nečetl a chyběl na části jeho projednávání, takže když se ho novináři na tiskové konferenci zeptali, kdy změny začínají platit, znejistěl a pak prohlásil: „Pokud vím, tak okamžitě, ihned.“⁴⁷²

⁴⁶⁷ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 450.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 451.

⁴⁶⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Percy Craddock to PM 9 November 1989, Londýn.

⁴⁷⁰ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 478.

⁴⁷¹ Tamtéž.

⁴⁷² ZELIKOW, Philip a Condoleezza RICE. *Germany Unified and Europe Transformed*, s. 100.

Východní Berličané se vydali pravdivost Schabowského výroku otestovat. Pohraniční strážníci sice neměly informace o otevření hranic, ale rozhodly se nezasáhnout.⁴⁷³ Brzy již tisíce lidí překročily hranice, začalo spontánní oslavování a bourání zdi. Celý svět to překvapilo. Kohl zrychleně přerušil státní návštěvu Polska a vydal se do Berlína.

Reakce v Londýně byla zmatečná, jak nasvědčuje již reakce premiérky. Podle Powella to byl on, kdo první informoval Thatcherovou, co se stalo, a vzal ji do své kanceláře, jelikož ve své neměla televizi. V jeho parafrázi nejdříve vykřikla: „Toto je skvělé, vše, o čem jsme snili, a jsou to lidé, kteří to dělají, ne vláda.“⁴⁷⁴ Pár sekund poté však změnila názor: „Můj bože. To je nebezpečné. Musíme zajistit, aby se to nevymklo kontrole.“⁴⁷⁵

Oficiální reakce byla také zmatečná. „Velmi vítám rozhodnutí odstranit restriktce v cestování uvalené na východoněmecký lid, takže může svobodně cestovat na Západ. Doufáme, že to je předehra k rozebrání berlínské zdi.“⁴⁷⁶ Ve stejném vyjádření Thatcherová také řekla: „Prioritou musí být doopravdy demokratická forma vlády ve východním Německu. Plně podporujeme požadavky východoněmeckého lidu na svobodné volby, vícestranický systém.“⁴⁷⁷ Důležité je to, co nezmiňuje, totiž znovusjednocení Německa. Thatcherová se rozhodla tvářit, že změny nejsou prvním krokem k urychlenému sjednocení. Nasvědčuje to i prohlášení ministra zahraničí Douglase Hurda, který řekl, že v principu německé sjednocení nikdo nezpochybňuje, ale „jak a kdy není na bezprostředním programu“⁴⁷⁸.

To samé tvrdila Thatcherová i Sovětům. Sovětský velvyslanec ji navštívil v osm hodin večer den po pádu zdi a tlumočil jí myšlenky svého nadřízeného. „Sovětský velvyslanec řekl, že co trápí pana Gorbačova nejvíce, je, že emoce mohou vystoupat a vést k demonstracím a požadavkům na sjednocení.“⁴⁷⁹ Premiérka ho uklidňovala, že v telefonátu s Kohlem „o tom nebyla sebemenší zmínka“⁴⁸⁰. Možná si ale nebyla až tak jistá, protože záhy souhlasila, že „by bylo žádoucí, aby berlínské mocnosti zůstaly v úzkém kontaktu“⁴⁸¹.

⁴⁷³ KRAMER, Mark. *The Demise of the Soviet Bloc*.

⁴⁷⁴ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 484.

⁴⁷⁵ Tamtéž.

⁴⁷⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Statement of the PM 10 November 1989, Londýn.

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 234.

⁴⁷⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary on East Germany 10 November 1989, Londýn.

⁴⁸⁰ Tamtéž.

⁴⁸¹ Tamtéž.

Okolí premiérky, ani ona sama, si tím v soukromí nejspíš tak jisté nebylo. Dosvědčuje to analýza, již pro ni připravil Percy Cradock, jeden z mála diplomatů, kterým Thatcherová věřila, a v té době předseda společného zpravodajského výboru. Ten má v Británii za úkol koordinaci všech tajných služeb. Cradock v ní nejdříve varoval, že nelze vyloučit stanné právo, i když přiznával, že je to čím dál tím více nepravděpodobné. „Z našeho pohledu nejpravděpodobnější a nejatraktivnější scénář je nějaká forma postupné liberalizace. NDR by zůstalo ve Varšavské smlouvě, což by uklidnilo Rusy. Podle západoněmecké rozvědky vývoj preferovaný Sověty je rozvoj do humánního a pluralistického státu, ve kterém budou chráněny sovětské bezpečnostní zájmy.“⁴⁸² Cradock tedy načrtl i britský zájem, aby východní Německo zůstalo oddělené, ale demokratické a SSSR tak bude moci zůstat klidný. „Podle tohoto scénáře,“ pokračoval Cradock, „by se NDR blížila více a více k západnímu Německu. Rostlo by společné propojení a v průběhu času by řada zastřešujících institucí přivedla dva státy k bližší konzultaci. Ale propriety by zůstaly zachovány. Přesněji řečeno stále by tu byla dvě Německa.“⁴⁸³

Pak ale Cradock načrtl další scénář, který musel Brity děsit. V něm komunistická strana rychle „zkolabuje“, což povede k tlaku na rychlé znovusjednocení. „Tváří v tvář takovému návrhu by západní Německo nemohlo odmítnout a západní mocnosti, které již veřejně podpořily znovusjednocení, nebo alespoň seburčení, by nemohly nic namítat, ať by měly v soukromí jakékoliv pochybnosti. Pro Gorbačova by to byla bolestivá a nebezpečná situace. Jak vám sám řekl, nechce znovusjednocení. Zvláště ho nechce na základě západních podmínek, čili nechce pohlcení NDR do západního bezpečnostního systému.“⁴⁸⁴ Cradock tak ve svém druhém scénáři, který považoval za méně pravděpodobný, téměř přesně předpověděl budoucnost.

Také dobře ukázal, proč britská politika zabránit znovusjednocení byla od začátku odsouzena k nezdaru. „Ať jsou naše soukromé úvahy jakékoliv, nemůžeme být nepřátelští k německému znovusjednocení. Myšlenka silného německého státu nebo dvou úzce propojených německých států ve středu Evropy, mající velký vliv jak na východě, tak na západě, je velmi neatraktivní. Je to ironické vyústění našich snažení a krveprolití po několik generací. Ale jsme veřejně zavázáni a podstatné je, že můžeme jen velmi málo udělat, abychom tomu zabránili. Můžeme ale zmírnit důsledky tím, že zajistíme, že Německo zůstane pevně

⁴⁸² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Percy Cradock to PM 9 November 1989, Londýn.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

svázané se Západem.“⁴⁸⁵ Nakonec se snažil pro Thatcherovou najít nějaké pozitivum na celé věci. „Z širší perspektivy to, co se nyní děje, je vítězství pro nás a pro principy, které jste podporovala.“⁴⁸⁶

Již od začátku tak bylo jasné, že pokud dojde k překotnému znovusjednocení, nebude mít Británie prostředky, jak tomu zabránit. Veřejně podpořila německá práva na sebeurčení, musela by jít proti svým spojencům, a to nejen proti západnímu Německu, ale hlavně proti Americe. Také by to bylo popření západních cílů i cílů Thatcherové během studené války. Zapojení celého Německa do západních struktur byl cíl již snad od prezidenta Trumana a Thatcherová se vždy zasazovala o demokracii ve východním bloku. Pokud by bránila svobodnému rozhodnutí východních Němců připojit se k SRN, popřela by vlastní ideály. Od začátku procesu tak bylo jasné, že Británie s německým sjednocením nic nenadělá. To však neznamená, že se Thatcherová nesnažila.

To kontrastuje s uvažováním Američanů. Již 13. listopadu se Bush sešel s Henrym Kissingerem, bývalým poradcem pro národní bezpečnost a státním tajemníkem za Richarda Nixona, jež byl stále považován za jednoho z největších expertů na zahraniční politiku. Kissinger mu sdělil, že se domnívá, že sjednocení Německa je „nevyhnutelné“ a USA by za to zaplatily, pokud by Němci měli pocit, že jim brání. Bush souhlasil.⁴⁸⁷ Navíc Američané považovali pád zdi za své jasné vítězství a hodnot, které zastávali. Baker v pamětech vzpomíná na dopis od nového šéfa NDR Egona Krenze, ve kterém ho ujišťoval, že Východní Německo zavede dalekosáhlé změny, ale v „socialistickém kontextu“⁴⁸⁸. „Byl to jeho argument, že je třeba mírnit naše nadšení z pádu Berlínské zdi - něco, o co Amerika usilovala celá desetiletí“⁴⁸⁹, napsal Baker.

Další den Thatcherová hovořila telefonicky s Kohlem. Pro začátek mu řekla, že je to velký den pro svobodu. Nejdůležitější podle ní bylo ustanovit doopravdy demokratickou vládu ve východním Německu. To byl nejspíše její způsob, jak se snažit odvrátit rychlé sjednocení. Doufala v ustanovení vlastní vlády v NDR, která by se bránila pohlcení SRN. Kohl její poznámku do velké míry ignoroval a místo toho jí vyprávěl o slavnostní atmosféře v Berlíně.⁴⁹⁰ Pak pokračoval sdělením, že „se nemůže vyhnout závěru, že politický systém ve

⁴⁸⁵ Tamtéž.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

⁴⁸⁷ BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 165.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 166.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 167.

⁴⁹⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary on East Germany 10 November 1989, Londýn.

východním Německu je smrtelně zraněn. Není si jistý, co se stane dál“.⁴⁹¹ To nemohlo Thatcherovou potěšit, neboť to znamenalo, že Kohl nevyklučuje rychlé sjednocení. Nakonec se Thatcherová zeptala, jestli by si východní Němci nechali od kohokoliv radit ohledně své politické situace. Kancléř odpověděl, že ne, a dodal, že nemůže vyloučit vývoj, při kterém bude důležité poskytnou nějaké rady.⁴⁹² „Premiérka pokračovala, že by bylo velkou chybou, kdyby nyní udělali příliš málo.“⁴⁹³ Thatcherová i Kohl tak od samého začátku manévrovali ke svým pozicím. Thatcherová k ustanovení samostatného demokratického východního Německa, Kohl již koketoval s myšlenkou sjednocení.

Západní Němci si také všimli britského váhání. V jejich analýze, kde hodnotili reakce ostatních zemí na pád zdi, Británie rozhodně vychází negativně a všímají si snahy Thatcherové proces brzdit.⁴⁹⁴

Navíc názor Thatcherové alespoň částečně sdíleli i ostatní Britové. Například úvodník vlivných *The Times* varoval: „Události tohoto týdne jsou připomínkou toho, že vztahy mezi Německem a Ruskem patří mezi nejdůležitější faktory v evropské politice. Bylo tomu tak po většinu dvacátého století, protože pouze Rusové a Němci měli prostředky – demografické, ekonomické a vojenské –, které umožňují ovládnutí Evropy.“⁴⁹⁵ Krátce předtím, než mocnosti vyslovily se sjednocením Německa oficiální souhlas, průzkum ukázal, že 50 % Britů (a Francouzů) má ohledně toho pochybnosti.⁴⁹⁶

V této době již můžeme velmi dobře sledovat strach Thatcherové z toho, co německé sjednocení přinese. Například v telegramu z Bonnu, který shrnoval reakce německého tisku, si podtrhla pasáž o tom, že „*Frankfurter Allgemeine* říká, že obavy, že spojení Němců by mohlo vyústit v Německo příliš velké pro Evropu, jsou anachronické. Čtyři dekády vytvořily stabilní rámec, ve kterém řešení německé otázky musí být nalezeno. Evropská politika a německá politika jsou navzájem podmíněné. Rozpojit je je nebezpečné.“⁴⁹⁷ Podtržení u Thatcherové mohlo znamenat zvýraznění pasáže, ale i nesouhlas. Zde evidentně měla problém s tvrzením, že obavy ohledně spojeného Německa jsou zastaralé. Taktéž sugerování, že celý

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 505–506.

⁴⁹³ Tamtéž.

⁴⁹⁴ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 577.

⁴⁹⁵ *The Times* (London, England), Saturday, November 11, 1989.

⁴⁹⁶ *The Times* (London, England), Friday, July 13.

⁴⁹⁷ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO FRG Press comments 11 November 1989, Londýn.

proces je potřeba řešit na evropské úrovni, musela považovat za nesmysl. Thatcherová, zvláště ke konci svého premiérství, byla k tehdy ještě Evropskému společenství značně skeptická. Zároveň si byla vědoma, že hlavní slovo má osa Paříž–Bonn. Šance, že by evropské struktury dokázaly Německo nějak svázat, byla minimální. Naopak na úrovni vyjednávání čtyř vítězných mocností měla mnohem větší šanci něco ovlivnit. Zároveň si Thatcherová ráda dávala záležet na právních normách. K řešení německé otázky na evropské úrovni neexistoval žádný právní důvod, ale čtyři mocnosti měly svá práva a povinnosti.

Také se zřetelně objevuje strach o osud Gorbačova. Jak britská ambasáda v Moskvě, tak diplomatické zastoupení ve Západním Berlíně doporučovaly premiérce co nejdříve napsat osobní zprávu Gorbačovovi. Jednak aby ho ujistila, že podporuje vyjednávání na úrovni čtyř mocností, a tím ho odradila od jednostranných kroků, koneckonců Sověti stále měli ve východním Německu stovky tisíc vojáků.⁴⁹⁸ Jednak aby posílila jeho vnitropolitickou pozici.⁴⁹⁹

Němci si strach nejen Britů dobře uvědomovali. Proto již 11. listopadu německý ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher a lídr koaliční FDP ujistil velvyslance ze zemí NATO, že „Spolková republika nepoleví ve svých západních závazcích“⁵⁰⁰.

Na jednu stranu tu tedy bylo ujišťování západoněmecké vlády, což stále byla jediná německá vláda, která se počítala. Na druhou stranu Thatcherová dostávala z Berlína úplně jiné signály. „V důsledku historických událostí v Berlíně posledních dnů jsou již pokládány otázky, zvláště obrovským sborem mezinárodního tisku, o pokračující relevanci role spojenců ve městě,“⁵⁰¹ informovala Britská vojenská vláda v Berlíně, jak zněl název oficiálního britského zastoupení v západní části města. I když diplomaté přiznávali, že mezi těmi Berlíňany, kteří nepatřili k mezinárodním médiím, „očekávání jsou, že to může ještě dlouho trvat, než se znovusjednocení stane praktickou možností“⁵⁰², varovali, že je „nemyslitelné“, aby spojenci šli proti přáním Západního Berlína a SRN. Ve skutečnosti se Berlíňané již těšili na stažení části vojenských posádek spojenců, město trpělo zoufalým nedostatkem bydlení, a doufalo tak, že opuštěné kasárny a letiště přetvoří v byty. „Ani jedné z německých vlád se nebude líbit

⁴⁹⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, BMG Berlin 12 Nov 1989, Londýn.

⁴⁹⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Moscow to FCO 11 Nov 1989, Londýn.

⁵⁰⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO Genscher briefs NATO ambassadors on East Germany 11 November 89, Londýn.

⁵⁰¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, BMG Berlin to FCO The Allies in Berlin: Beginning of the endgame 13 November 1989, Londýn.

⁵⁰² Tamtéž.

navrácení k vzorci ‚velké čtyřky‘. Zkušenost z událostí tohoto víkendu v Berlíně posílila pocit, že Němci na obou stranách si chtějí rozhodnout svoji vlastní budoucnost,“⁵⁰³ zakončili diplomaté z Berlína svoji analýzu.

Z Bonnu z pohledu Thatcherové nezněly lepší zprávy. „Je tu všeobecný pocit, že SRN by se měla neměla pokoušet říci lidem v NDR, jaká by měla být jejich budoucnost, ale měla by spokojit s voláním po sebeurčení, svobodných volbách a reformě.“⁵⁰⁴ To teoreticky bylo to samé, po čem volala Thatcherová. Jenže čím dál tím více bylo jasné, že sebeurčení pro východní Němce znamená začlenění do SRN. Z německé strany tak podpora pro něj byla, skrytou podporou pro sjednocení. Další pasáž telegramu byla pro Thatcherovou podobně znepokojující. „Kohl je ve složité situaci. Chce zaujmout co nejširší pozici, takže shazuje téma znovusjednocení, ale nevyhýbá se mu úplně ze strachu, že by se ho zmocnilo právě křídlo CDU/CSU a zvláště Republikáni.“⁵⁰⁵ Republikáni (Die Republikaner) byla strana vzniklá v roce 1983 napravo od CDU, a tím pádem byli automaticky podezřelí, že se jedná o protofašisty. Dlouhodobou politikou CDU byla zásada, že napravo od ní nesmí vzniknout žádná strana, která by ji mohla ohrozit. Britský přístup dobře ilustruje i poznámka o Genscherovi. „V německé otázce je zodpovědný. Nepoužívá slovo znovusjednocení.“⁵⁰⁶

Němci si postoj Thatcherové velmi dobře uvědomovali. V jednom ze svých interních dokumentů varovali, že NDR se odvolává na Brity, neboť ví, že mají zájem na zachování její nezávislosti.⁵⁰⁷

Thatcherová tak měla v podstatě zprávy jak z NDR, SRN i Berlína, že jsou znovusjednocení nakloněni (v případě NDR obyvatelstvo, ale ne vláda). Ze svého cíle nedopustit vznik jednotného Německa zatím ale neuhýbala. Dne 14. listopadu se sešla se svým ministrem zahraničí Douglasem Hurdem, aby s ním probrala problematiku Německa. Premiérka „prohlásila, že našimi dvojitými prioritami by mělo být bezpečné vytvoření demokracie ve východním Německu i jinde ve východní Evropě, zatímco bychom se měli snažit řídit situaci tak, aby nepodřývala pana Gorbačova nebo ho nevystavovala riziku“⁵⁰⁸. Později

⁵⁰³ Tamtéž.

⁵⁰⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Bonn to FCO Events in the GDR: The mood in the Federal Republic 13 Nov 1989, Londýn.

⁵⁰⁵ Tamtéž.

⁵⁰⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO Your visit to Bonn on 15 November. Scene setter 13 November 1989, Londýn.

⁵⁰⁷ KUSTERS, Hans Jürgen a Daniel HOFMANN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 416.

⁵⁰⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary East/West relations 14 November 1989, Londýn.

své uvažování uvedla ještě jasněji. „Naše veřejné prohlášení by mělo být založeno na předpokladu, že stávající aliance budou pokračovat, mělo by a potvrdit, že znovusjednocení není na programu.“⁵⁰⁹

Informace utvrzující ji v tom, že jedno Německo je velmi špatný nápad, z kontinentu proudily neustále. Například ambasáda v Bonnu odhadovala, že „jednoho dne zkombinovaná ekonomická síla obou Němecek může být o 30 % vyšší než ta samotné SRN a může dosahovat až 30 % HDP Evropského společenství“⁵¹⁰.

Paradoxně v této době zřejmě nejbliž k postoji Thatcherové byli Gorbačov, který rovněž prohlásil, že „znovusjednocení není na programu“⁵¹¹, a východoněmecká vláda. Ta totiž bojovala o přežití a dobře věděla, že sjednocení by znamenalo její konec. Ve stanovisku proto uvedla: „Nyní probíhající reformy jsou nejlepší cestou, jak zachovat sebeurčení NDR na nových základech. Ne skrze protesty, ale skrze novou realitu života v NDR budeme schopni pevně odmítnout spekulace o znovusjednocení jako současném cíli. Takovéto spekulace jsou nerealistické a nebezpečné.“⁵¹²

Zhruba týden od pádu zdi se tak debata neuvěřitelně posunula. Zatímco předtím sjednocení Německa stále byl spíše vzdálený ideál, nyní to bylo hlavním tématem evropské politické debaty, i když se všichni snažili tvářit, že tomu tak není. Pomalu tak bylo čím dál tím jasnější, že otázkou není, jestli se Německo sjednotí, ale kdy. „I když se Kohl i Genscher tématu znovusjednocení neustále vyhýbají, stává se stále prominentnější v politické debatě. Víra, že znovusjednocení nastane v příštích deseti letech, roste. Jeden průzkum naznačuje, že podpora znovusjednocení v uplynulých čtyřech týdnech vzrostla z 24 procent na 48 procent,“⁵¹³ hlásili diplomaté z Bonnu. Deset let byl časový rámec, se kterým by asi byla Thatcherová ochotná žít. Koneckonců v prvotních odhadech Britové právě tuto přechodnou dobu naznačovali. Také by to znamenalo dlouhé období, kdy by proces šlo ovlivnit, na rozdíl od překotného závodu k jednotnému Německu. Jenže právě překotný vývoj nastával jak v NDR, tak SRN. Hlavním problémem byl neutuchající proud emigrantů směrem na Západ. Reálně tak hrozilo, že pokud

⁵⁰⁹ Tamtéž.

⁵¹⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Bonn to FCO Economic reform in the GDR: Possible long term implications 17 November 1989, Londýn.

⁵¹¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Moscow to FCO 16 Nov 1989, Londýn.

⁵¹² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM East Berlin to FCO GDR: Government Policy Statement 17 November 1989.

⁵¹³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 27 November 1989, Londýn.

k sjednocení nedojde, východní Němci se do SRN jednoduše přestěhují. Na plakátech a transparentech na demonstracích ve východním Německu hesla vyzývající k znovusjednocení vystřídala hesla o svobodě a demokracii.⁵¹⁴ Vážnost situace dokazovalo to, že ve svém odhodlání zachovat nezávislost začal povolovat i Egon Krenz, který v rozhovoru pro *Financial Times* zmínil nápad konfederace obou německých států.⁵¹⁵

Hlavní slovo však měla přirozeně vláda Spolkové republiky. Kohl a Genscher se zatím pořád drželi toho, co Britové nazývali „zodpovědnou linií“, čili nezmiňovali unifikaci přímo. Minimálně v CDU však tlak na přijetí sjednocení jako oficiální politiky stoupal. „Ministr práce (Norbert) Blüm z levého křídla CDU se nyní shoduje s (Alfredem) Dreggerem ze stranické krajní pravice, že znovusjednocení musí být cílem politiky CDU, a plánuje ho zařadit do programu zemských voleb Severního-Porýní Vestfálska v květnu, ve kterých kandiduje na ministerského předsedu,“⁵¹⁶ psala ambasáda v Bonnu.

Thatcherovou „zodpovědná linie“ ale neuklidňovala. Dne 23. listopadu odletěla za Georgem Bushem, aby s ním prodiskutovala problém sjednocení. Setkání nebylo příliš úspěšné. Bush německou jednotu podporoval, premiérka ne. Státníci se tak vyhýbali kontroverzním tématům, a summit tak působil neohrabaně, až trapně.⁵¹⁷ Podle amerického státního tajemníka Jamese Bakera Bush po setkání rezignovaně prohlásil: „Margaret Thatcherová. Nic s ní nezmůžu. Nerozumím jí. Paní Thatcherová se mnou mluví způsobem, který bych nesnesl od nikoho jiného.“⁵¹⁸

Opravdové zemětřesení však nastalo 28. listopadu 1989. Kohl při debatě o rozpočtu předstoupil před Spolkový sněm a představil desetibodový plán demokratizace NDR. První čtyři body nebyly nic výjimečného. V prvním se zavázal pomoci uprchlíkům z východního Německa, ve druhém ke spolupráci a pomoci NDR v nejrůznějších oblastech, jako je ekologie, věda a kultura, ve třetím vyzval k pořádání svobodných voleb v NDR, ve čtvrtém se pak věnoval uzavírání nových smluv s NDR. Pak přišel klíčový, pátý bod. „Jsme také připravení podstoupit další klíčový krok, tedy rozvoj konfederativních struktur mezi oběma německými státy, s cílem vytvořit federaci, to znamená federativní řád, v Německu. Nicméně to

⁵¹⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 27 November 1989, Londýn.

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Tamtéž.

⁵¹⁷ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 492.

⁵¹⁸ BAKER, James. *The Politics of Diplomacy*, s. 234.

předpokládá legitimní demokratickou vládu v NDR.“⁵¹⁹ Najednou bylo jasné, že Kohl nepředstavuje plán demokratizace východního Německa a jak SRN může pomoci, představoval plán sjednocení. Jednotné Německo se stávalo oficiálním cílem spolkové vlády. Šestý, sedmý a osmý krok pak řešily sjednocení v evropském kontextu, devátý byl o nutnosti odzbrojení a desátý o nutnosti zajištění míru v Evropě jako podmínku sjednocení. Šéf opoziční SPD Hans-Jochen Vogel na místě plán přivítal a podpořil. Stejně tak ho přivítal zbytek opozice, Genscher a německá média.⁵²⁰ Nějaké podrobnosti přece jenom ven ale asi unikly. Britské *The Times* v den projevu hlásily, že „Herr Helmut Kohl, kancléř západního Německa, dnes představí třífázový plán pro sjednocení obou Němecek“⁵²¹. List se tak sice netrefil v počtu bodů, ale obsah sdělení odhadl dobře.

Kohl plán připravil ve spolupráci pouze s okruhem svých nejvěrnějších spolupracovníků. Neřekl o něm ani svému koaličnímu partnerovi, natož svým spojencům, což samozřejmě vyvolávalo špatnou krev. Například Francouzi přes povzbudivá slova na veřejnosti v soukromí zuřili.⁵²²

Z pohledu Kohla se jednalo o mistrovský krok. V předešlých dnech to vypadalo, že ztrácí kontrolu a spolková vláda je ve vleku událostí, takto se postavil přímo do čela hnutí za znovusjednocení. Podobně to hodnotil Alexander. „Byl to případ muže, který chytil dějiny za pačesy a táhl je směrem, kam chtěl on.“⁵²³

Britové rozhodně spokojení nebyli, i když raději diplomaticky mlčeli, na rozdíl od amerického státního tajemníka Jamese Bakera a francouzského ministra zahraničí Rolanda Dumase, kteří plán oficiálně přivítali. „Naše zdrženlivost v odpovědi na Kohlův desetibodový plán je zde nápadná,“⁵²⁴ varovala ambasáda v Bonnu. Velvyslanec Mallaby tak radil Hurdovi, aby reagoval co nejrychleji, ve svém stanovisku by měl zdůraznit „potřebu stability“ a „nežádoucnost rychlosti“. Navrhoval přímo pasáž: „Základním principem v německé otázce je, že německý lid by měl mít možnost sebeurčení bez předsudků ohledně výsledků. Očekáváme

⁵¹⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Comment by Kohl in the German parliamentary budget debate on November 29, 1989, Londýn.

⁵²⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 19 November 1989, Londýn.

⁵²¹ *The Times* (London, England), Tuesday, November 28, 1989.

⁵²² The National Archives, Prime Ministerial Private Office Files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO The German Question 30 November 1989, Londýn.

⁵²³ Interview with Sir Michael Alexander BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

⁵²⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 30 November 1989, Londýn.

svobodné a demokratické volby v NDR.“⁵²⁵ Výzvy ke zdrženlivosti nemohly vztah s Němci příliš zlepšit. Britové si taktéž všimli toho, že Kohl se nijak nezmínil o hranici na Odře a Nise, což mělo vyvolat ještě hodně bolení hlavy.

Jedinou dobrou zprávou z pohledu Thatcherové bylo, že Kohl nestanovil žádné pevné datum, takže možnost dlouhodobého přechodného období byla stále ve hře. Proti Kohlovu projevu se vymezil rovněž Krenz. Přestože sám mluvil o konfederaci, připomněl, že to znamená dobrovolnou asociaci dvou nezávislých suverénních států. Plná jednota Německa podle něj nebyla na programu.⁵²⁶ V následujících dnech svou podporu stáhla rovněž SPD. Ne že by obrátila proti sjednocení, ale uvědomila si, že bezpodmínečnou podporou zaručila Kohlovi velké vítězství a volby se blížily. Britové se tak mohli utěšovat, že Němci ještě zdaleka nemají vyhráno.

Kohl si byl zdrženlivosti velmi dobře vědomý. Při telefonátu s Bushem prohlásil, že „Velká Británie je spíše zdrženlivá“⁵²⁷ ohledně jeho deseti bodového plánu. Bush to označil za „podhodnocení roku“.⁵²⁸

Britská reakce

Jenže problémy se začaly objevovat i v britské administrativě, zvláště mezi premiérkou a jejím diplomatickým sborem. Znovu se ozval Michael Alexander. Ten začátkem prosince navštívil východní Berlín a o výsledcích ji zpravil. Nicméně celá jeho zpráva je opatrným jazykem napsaná obhajoba německého znovusjednocení. Alexander si dobře uvědomoval, že se pohybuje na tenkém ledě. „Hlavně ve východním Německu platí, možná ještě více než ve zbytku Varšavské smlouvy, že se nelze vrátit zpátky. Jakýkoliv pokus změnit kurz by znamenal obří nárůst emigrace, rozvrat nějakého druhu a nepředvídatelnou reakci ve Spolkové republice.“⁵²⁹ Alexander se snažil premiérce dokázat, že situaci již nejde zvrátit. Pak pokračoval. „V posledních měsících tu byla tendence soustředit se na otázku německé jednoty. Ať jsou naše soukromé myšlenky jakékoliv, znovusjednocení již dále nemůžeme vylučovat. Jak jsem řekl v Chequers [venkovské sídlo britských premiérů – poznámka autora], nevidím způsob, jak můžeme upřít Němcům právo na sebeurčení, které připisujeme, dokonce

⁵²⁵ Tamtéž.

⁵²⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM East Berlin to FCO GDR reaction to Kohl's ten points 30 November 1989, Londýn.

⁵²⁷ 1989 Dec 3 Su Archive (Bush Library) Cold War: Bush-Kohl meeting record [memcon] (German unification) [declassified] [105K scan].

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Michael Alexander to PM 3 December 1989, Londýn.

vnucujeme všem ostatním. Stejně tak nemůžeme zakrýt představu jednoty, kterou západní vlády přijaly jako právo Němců v nesčíslných veřejných prohlášeních během poslední generace.“⁵³⁰ Alexander měl samozřejmě pravdu. Thatcherová nemohla dost dobře opustit dva pilíře své zahraniční politiky. Právem na sebeurčení se oháněla v tak rozličných případech, jako byl problém Rhodesie, falklandská válka, Severní Irsko či stav komunistických zemí. Vždy pevně věřila, že lidé by si měli smět vybrat, ke komu budou patřit a jakou formu vlády si zvolí. Upřít to Němcům jen proto, že to zrovna nevyhovuje britským zájmům, by bylo nanejvýš pokrytecké. Jenže Alexanderovi nejspíše nešlo jen o předkládání logických argumentů. Byl to jasný případ neshody názorů mezi ministerstvem zahraničí a premiérkou, který měl doprovázet celou krizi. Alexander tak nejspíš nastupoval na starou známou cestu, totiž „jak zvládnout Thatcherovou“. Premiérčino přesvědčení často bylo nejtěžší překážkou při nejruznějších mezinárodních vyjednáváních, příkladem může být negociace anglicko-irské dohody s Hillsborough, kdy se irští i britští vyjednavací shodli téměř ve všem, ale museli překonat odpor předsedkyně vlády.

Thatcherová byla s Alexanderovou analýzou nespokojená. Během diskuse v Chequers mu vyčetla, že je dobrý v identifikování problémů, ale horší v hledání řešení.⁵³¹ Alexander dále argumentoval, že pokud se Británie příliš distancuje od událostí v Německu, nebude je moci ovlivnit. Také tvrdil, že pokud Spojené království bude příliš dávat najevo, že si přeje několik Němecek, hrozí, že uspíší přesný opak. Ještě po letech hodnotil roli Thatcherové negativně. „Bohužel musím říct, že Margaret Thatcherová z toho vyšla docela špatně.“⁵³²

V podobném duchu jako Alexanderova analýza se nesl dokument velvyslance Mallabyho formálně adresovaný sirovi Johnu Fretwellovi, vysoce postavenému úředníkovi na ministerstvu zahraničí, ve skutečnosti však určený celé vládě. Také Mallaby musel opatrně balancovat mezi názorem premiérky a svým. Stejně jako Alexander začíná sdělením, že proces reunifikace se nezadržitelně rozbíhá. Kohl sice 4. prosince prohlásil, že „znovusjednocení není na programu“⁵³³, jak ale uvádí Mallaby, „tento výrok je v rozporu s posledním z jeho deseti bodů z 28. listopadu a mnoho lidí zde [v SRN] by s ním nesouhlasilo“⁵³⁴. Zároveň mu Egon

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Interview with Sir Michael Alexander BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

⁵³³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, CLG Mallaby to Sir John Fretnell, The German Question and some implications for security in Europe 5 December 1989, Londýn.

⁵³⁴ Tamtéž.

Bahr, přední politik SPD, řekl, že „obě hlavní strany v SRN se budou před volbami plánovanými na 2. prosince 1990 předhánět ve své podpoře německé jednotě“⁵³⁵.

Mallaby zdánlivě podporoval oficiální politiku Británie: „Z důvodů mimo jiné i stability je naším současným zájmem přesvědčovat pro postupnou změnu, zdůrazňující, že nyní je opravdové sebeurčení hlavní položkou na programu, a přitom nevzbuzovat dojem, že jednota bude výsledkem.“⁵³⁶ Mallaby pak dále navrhoval, že pokud situace bude směřovat k znovusjednocení, Británie by měla lobbovat za co nejdéší přechodné období. „Ale musíme se zároveň připravit, jak se vypořádat s eventualitou rychlého pohybu, zvláště pokud bude vyprodukovaná na ulicích NDR.“⁵³⁷

Zbytek analýzy se však věnuje tomu, co dělat, když se Německo sjednotí. „Změna ve východní Evropě, kde se nejspíše objeví několik nových demokracií, je v našem zájmu.“⁵³⁸ Mallaby se hlavně věnuje problému, jak zachovat rozmístění spojeneckých jednotek v Německu. V tom se shodoval se svojí premiérkou, jeho návrhy ji však musely děsit. Navrhl, že nejlepším způsobem, jak udržet jednotky ve sjednoceném Německu, by bylo učinit z něj konfederaci.

Pak zabrousil do oblasti, která pro Thatcherovou představovala noční můru, totiž že zachování NATO a německá jednota nemusí být kompatibilní. „Musíme přemýšlet nad širším uspořádáním, jak zachovat západní bezpečnost v budoucnu. Doufám, že NATO zůstane zachováno a nebude nahrazeno.“⁵³⁹ Dále navrhuje zřízení „helsinského závěrečného aktu se zuby“ nebo „evropské OSN“. Přirozená nedůvěra Thatcherové k nadnárodním organizacím tím musela být pouze posílena. Uvažování premiérky a jejích rádců se evidentně rozcházelo. Mallaby později přiznal, že používal výrazy jako konfederace a přechodné období raději než sjednocení, neboť věřil, že jsou pro premiérku stravitelnější.⁵⁴⁰ Ze stejného důvodu Američané zpočátku používali termíny „usmíření“ a „normalizace“.⁵⁴¹

Mallaby však poukázal na zásadní problém, a to že sjednocení Německa může znamenat de facto rozšíření NATO, což bude jen velmi těžko představitelné pro Sověty. V následných vyjednáváních bylo zachování NATO v nezměněné podobě, tedy se SRN jako

⁵³⁵ Tamtéž.

⁵³⁶ Tamtéž.

⁵³⁷ Tamtéž.

⁵³⁸ Tamtéž.

⁵³⁹ Tamtéž.

⁵⁴⁰ BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE. *German reunification*, s. 163.

⁵⁴¹ BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 163.

plnohodnotným členem, jedním z hlavních cílů britské diplomacie. Krátce předtím, než začala konference v Ottawě, poslal Hurd Thatcherové analýzu šancí na plné zapojení sjednoceného Německa do NATO. Představil tři scénáře, jak ho v Alianci udržet. První, ve kterém jednotné Německo zůstane plně v NATO a také členem jeho integrovaných vojenských struktur (například Francie do nich zapojena nebyla). Druhou možností bylo, že Německo zůstane součástí NATO, ale Aliance se dobrovolně vzdá rozmístění neněmeckých jednotek na území bývalé NDR. Poslední možností bylo pokračování německého členství v NATO, ale zároveň jeho vystoupení z vojenských struktur. Podle Hurda to bylo „skoro stejně špatné jako německá neutralita. Stále bychom měli závazek ho bránit, ale ne prostředky, jak toho docílit.“⁵⁴² Powell tuto možnost dokonce považoval za horší než neutralitu, neboť by Německo přišlo o kontrolu ze strany rozmístěných vojáků.⁵⁴³ Znovu se tak projevil britský strach ze silného Německa.

Hurd prostřední možnost považoval za nejpravděpodobnější, jednak proto, že šlo o zřejmý kompromis, ale také proto, že by to bylo v zájmu SSSR. „Možnost A by znamenala totální porážku čtyřicetileté ruské politiky. Možnost C má pro ně dlouhodobé nevýhody. Musíme přesvědčit Rusy, že je pro ně lepší z dlouhodobého hlediska mít Německo plně zapojené do multilaterálního rámce než ho mít jako ‚cestovatele mezi světy.‘“⁵⁴⁴ Čili myslel si, že Powellovy obavy by mohli Sověti sdílet.

Naopak Powell se obával, že cílem jak Německa, tak Ruska může být právě možnost C. Tím spíše, že Baker během své tiskové konference v Moskvě prohlásil, že Německo by mělo zůstat „přidruženým členem NATO“.⁵⁴⁵ Thatcherová souhlasila, že druhá možnost je nejpravděpodobnější, kladla si však podmínky. Trvala na tom, že musí být „absolutně jasně“, že americké jaderné zbraně i jednotky zůstanou v té části Německa, která bývala SRN.⁵⁴⁶ Thatcherová rozhodně neupustila od Ismayova axiomu.

Zatímco Britové přemýšleli, jak zabránit sjednocení Německa, události jim neustále dokazovaly, že to nebude možné. Dne 4. prosince v NDR rezignoval celý ústřední výbor i politbyro kvůli podezření z rozsáhlé korupce. Země tak najednou zůstala bez jakéhokoliv

⁵⁴² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Stephen Wall to Charles Powell, Germany and NATO 9 February 1990, Londýn.

⁵⁴³ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to PM German and NATO Comments on FCO proposal 10 January 1990 [zřejmě se ale jedná o chybu, ve skutečnosti se jde o zprávu z 10. února, ne ledna – poznámka autora], Londýn.

⁵⁴⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Stephen Wall to Charles Powell Germany and NATO 9 February 1990, Londýn.

⁵⁴⁵ Tamtéž.

⁵⁴⁶ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Charles Powell to Stephen Wall Germany and NATO 10 February 1990, Londýn.

vedení. SED, která stále formálně zemi vedla, se ocitla v totálním chaosu. Britský velvyslanec při NDR hlásil, že „2. prosince měl dlouhý rozhovor s právníkem Vogelem [nejspíše Bernhard Vogel, právník působící v NDR, který často sloužil jako neoficiální spojka mezi Západem a Východem – poznámka autora] čili před rezignací politbyra / ústředního výboru. Řekl mi, že nevidí naději na zachování odlišné identity NDR.“⁵⁴⁷

Lepší zprávy neměl ani Mallaby v Bonnu. V rozhovorech se západoněmeckými politiky se sice snažil prosazovat stanovisko vlády: „Předložil jsem jim náš názor, že sebeurčení bez předsudků je nyní jediným bodem na programu, znovusjednocení není současný problém, (...) udržení stability je nezbytné a nemělo by se podnikat nic, co by Gorbačovovi zkomplikovalo situaci.“⁵⁴⁸ Jenže Mallaby zároveň přiznával, že všechny hlavní strany v SRN, s výjimkou Zelených, jsou pro sjednocení a podle odhadů 60–80 % východních Němců si přeje to samé. „Politici čím dál tím více předpokládají, že rok 1990 bude rokem, kdy se sjednocení stane jistotou.“⁵⁴⁹ Naděje na dlouhé a spořádané přechodné období se tak rychle rozplývala.

Britové nebyli jediní, kdo s překotným vývojem byli nespokojeni. Velvyslanectví Moskvě reportovalo o sovětských náladách, které rozhodně nebyly pozitivní.⁵⁵⁰ Gorbačov o tom otevřeně mluvil. „Pevně deklarujeme, že nedovolíme, aby cokoliv NDR ublížilo. Je to náš strategický spojenec a člen Varšavské smlouvy,“⁵⁵¹ prohlásil před ústředním výborem Komunistické strany Sovětského svazu. Dodal, že odklon od reality dvou suverénních německých států „by ohrozil stabilitu Evropy“.⁵⁵² Stejně to cítili Francouzi. Postupně se tak začal rodit plán, jak alespoň částečně přistříhnout Němcům křídla. Mitterrand se sešel s Thatcherovou ihned po konci Evropské rady 8. prosince. Oba státníci, nezatížení dohledem tisku či svých poradců, se tak navzájem mohli vypovídat ze svých strachů. Mitterrand Thatcherové řekl, že „se velmi obává o Německo. Gorbačov s ním o tom mluvil velmi drsně, nadešel čas pro akci. On a premiérka musí posoudit, jakou roli by mohly hrát čtyři mocnosti.“⁵⁵³ Thatcherová souhlasila a prohlásila, že její reakce byla velmi podobná. „Pokud nebudeme

⁵⁴⁷ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM East Berlin to FCO Politburo and central committee resignation 4 December 1989, Londýn.

⁵⁴⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Bonn to FCO 7 December 1989, Londýn.

⁵⁴⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO 7 December 1989.

⁵⁵⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696UKEM Moscow to FCO 8 December 1989, Londýn.

⁵⁵¹ *The Times* (London, England), Monday, December 11, 1989.

⁵⁵² Tamtéž.

⁵⁵³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, From the Private Secretary 8 December 1989, Londýn.

opatrní, znovusjednocení prostě proběhne. Pokud se to stane, všechny fixní body v Evropě zkolabují: přední linie NATO, struktury NATO a Varšavské smlouvy, naděje pana Gorbačova na reformu,“ vykreslila Thatcherová černý scénář. „To je důvod, proč si (Thatcherová) myslí, že je potřeba mít strukturu, která to zastaví, a jediná dostupná je uspořádání čtyř mocností.“⁵⁵⁴ Připomněla, že mocnosti mají stále vůči Německu a Berlínu práva a povinnosti. Mitterrand souhlasil a postěžoval si, že se zdá, že Němci na to naprosto zapomněli.

Pak se vůdci dvou vítězných mocností začali zaobírat německou historií. „Premiérka řekla, že kancléř Kohl nemá žádnou koncepci citlivosti ostatních v Evropě a zdá se, že zapomněl, že rozdělení Německa bylo výsledkem války, kterou Německo rozpoutalo.“⁵⁵⁵ Evidentně druhá světová válka stále hrála v premiérčině uvažování klíčovou roli. Mitterrand reagoval myšlenkou, že Gorbačov vojensky nic nezmuže a že Němci to vědí, proto tak tlačí na znovusjednocení. Pak se pustil do hlubší analýzy historie. „V dějinách Německo nikdy nenalezlo své pravé hranice, je to národ v neustálém pohybu a toku,“⁵⁵⁶ prohlásil. Thatcherová ze své legendární kabelky vytáhla mapu ukazující „nejrůznější konfigurace Německa, aby podtrhla myšlenky prezidenta Mitterranda“⁵⁵⁷, uvádí oficiální britský zápis.

Mitterrand pak přímo porovnal současnou situaci s růstem hitlerovského Německa. „Bál se, že se on a premiérka budou nacházet ve stejné situaci jako jejich předchůdci ve třicátých letech, kteří selhali ve své reakci na neustálý německý tlak.“⁵⁵⁸ Mitterrand navrhl přímo vzkříšení téměř válečné koalice. „Může nastat situace, kdy se Británie, Francie, Sovětský svaz a Itálie budou muset spojit, aby Německo zadržely. Už o tom mluvil s panem Gorbačovem.“⁵⁵⁹ Vedle zahrnutí Itálie, která vzhledem k tomu, že nebyla vítěznou mocností, postrádala na Německo diplomatické páky, do tohoto seznamu je nejzvláštnější vypuštění USA. Američané byli Mitterrandem a Thatcherovou vnímáni jako proněmečtí, a v tomto na ně nemohl být spoleh.

To, že dva čelní evropští státníci mluvili o svém blízkém spojenci, demokratickém Německu, jako kdyby se chystalo založit „čtvrtou říši“, je neuvěřitelné. Dobře to ukazuje strach Mitterranda a Thatcherové ze sjednoceného silného Německa. Skandálnost svého rozhovoru si dobře uvědomovali. Na závěr, poté, co politici souhlasili s tím, že další postup budou

⁵⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁵⁹ Tamtéž.

koordinovat, Mitterrand navrhl, že tento rozhovor by měl zůstat tajný. Sám plánoval informovat pouze svého ministra zahraničí.

Historická zkušenost možná hrála roli i v rozdílných pohledech Američanů a Britů na německé sjednocení. Anthony Acland, v té době britský velvyslanec ve Washingtonu, po letech vzpomínal: „Věděla, že znovusjednocení učiní z Německa zdaleka největší zemi geograficky, v prostoru a populací. Měla mapu, kterou vytahovala ze své prostorné kabelky, a na ní měla černě zakreslené sjednocené Německo a další linií pak obtažené německy mluvící země. Obávala se, že se z něho stane dominantní síla v evropských záležitostech. Myslím, že prezident Bush to tolik nechápal. Ve válce bojoval v Pacifiku a myslím, že se toho bál méně než ona.“⁵⁶⁰ Diplomát Colin Munro vzpomínal na rozhovor s Charlesem Powellem, ve kterém mu Powell řekl, že když davy ve východním Německu skandují „Wir sind ein Volk“ (Jsme jeden lid), Thatcherové okamžitě přichází na mysl nacistické heslo „Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer“ (Jeden lid, jedna říše, jeden vůdce).⁵⁶¹

Američtí představitelé na tento rozdíl také poukazují. „K německému národu jsem necítil žádnou osobní nevraživost, ani jsem neměl pocit, že dějiny jsou předurčeny k tomu, aby se ve středu Evropy opakovaly,“⁵⁶² napsal Baker. Stejně to viděl prezident. „Nevěřil jsem, že by všichni současní Němci měli navždy platit za to, co někteří jejich krajané udělali v minulosti. Německo 80. let si své místo jako produktivní demokracie zasloužilo.“⁵⁶³

V samotném provedení to však byla vždy Thatcherová, kdo neustále dělal Němcům problémy. Francouzi, i když si v kuloárech neustále stěžovali na německý postoj a rychlé sjednocení, na veřejnosti vystupovali smířlivěji. Projevilo se to již právě na Evropské radě, kde Thatcherová vystupovala k německému sjednocení zdaleka nejkritičtěji. Přímo tam prohlásila, že ke sjednocení by nemělo dojít dalších deset až patnáct let. Kohl o dvacet let později tvrdil, že tehdy za ním Thatcherová přišla a řekla mu: „Dvakrát jsme vás porazili a jste tu znovu.“⁵⁶⁴ Druhým velkým kritikem byl překvapivě italský premiér Giulio Andreotti. V německém tisku to nezůstalo bez povšimnutí. *Der Spiegel* například psal, že „ve své snaze odložit debatu [o znovusjednocení] o deset až patnáct let se premiérka zdá být šílená“⁵⁶⁵. Z Thatcherové se rychle stávala hlavní nepřítelkyně Němců. To je možná jeden z důvodů, proč odmítala navštívit NDR

⁵⁶⁰ Interview with Sir Anthony Acland BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁵⁶¹ Interview with Colin Munro BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁵⁶² BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 159.

⁵⁶³ BUSH, George a Brent SCOWCROFT. *A World Transformed*, s. 187.

⁵⁶⁴ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 258.

⁵⁶⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, UKEM Bonn to FCO, The German Question: FRG Press 11 December 1989, Londýn.

a východní Berlín. Oficiálně tvrdila, že by to po návštěvách Kohla a Mitterranda vypadalo jako „jítakysmus“ (meetoism), a raději tam poslala Hurda.⁵⁶⁶ O tom, že Francie zdaleka nebyla vnímána tak nepřátelsky, svědčí fakt, že Kohl přijal Mitterrandovo pozvání a sešli se společně na jihozápadě Francie.⁵⁶⁷

Mitterrand totiž na rozdíl od Thatcherové svým negativním postojem k sjednocení sledoval jiné zájmy. Přestože z něho nebyl nadšen, považoval ho v podstatě za nevyhnutelné a za to, že nebude dělat problémy, hodlal z Němců vymámit souhlas s rychlejší evropskou integrací, což se mu povedlo. Kohl na oplátku souhlasil s urychlením procesu ustanovení evropské monetární unie.⁵⁶⁸ Dvojí Mitterrandovu tvář ukazuje také to, že neváhal s Kohlem pomlouvat Thatcherovou. Během jedné vzájemných konzultací mu řekl, ať si z její kritiky nic nedělá, neboť ani ona nevydrží na vrcholu věčně.⁵⁶⁹ Mallaby později poznamenal, že francouzskou cenou za souhlas se sjednocením byla společná evropská měna.⁵⁷⁰ Británie nic podobného požadovat nemohla, neboť její postoj k evropské integraci byl negativní.⁵⁷¹

Před nepopulárností Británie varovala také ambasáda v Bonnu. „Přes naši podporu německého přání dosáhnout jednoty skrze sebeurčení je zde Spojené království vnímáno ze tří západních spojenců jako nejméně nakloněné sjednocení a nejméně důležité,“⁵⁷² psal Mallaby do Londýna. Stejný telegram také ukazuje rozdíl v uvažování ministerstva zahraničí a kanceláře premiérky. „Jsem znepokojen, že přes naši soustavnou podporu principu německé jednoty skrze sebeurčení je zde Spojené království vnímáno jako nepřátelské, nebo alespoň brzdící znovusjednocení.“⁵⁷³ Problém britské politiky byl samozřejmě ten, že obojí bylo pravda. Zatímco ministerstvo zahraničí stále pracovalo na nějakém kompromisu, který by nakonec vedl k německé jednotě v dohledné době, Thatcherová se stejně soustavně snažila celý proces blokovat. „Myslím, že jsme málem v otázce německého znovusjednocení udělali velkou chybu, ale jedna z věcí, kterou vnímám jako úspěch, je, že se nám podařilo – nebyl jsem to jen já, ale

⁵⁶⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2696, Charles Powell to Stephen Wall East Germany 20 December 1989, Londýn.

⁵⁶⁷ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO, The German Question: Our Public Line 5 January 1990, Londýn.

⁵⁶⁸ LUDWIG, Corinne Frauke. *Consensus Building: The Way to the German Reunification*, s. 42.

⁵⁶⁹ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 473.

⁵⁷⁰ BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE. *German reunification*, s. 158.

⁵⁷¹ VINEN, Richard. *Thatcher's Britain*, s. 259.

⁵⁷² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO, The German Question: our public line 5 January 1990, Londýn.

⁵⁷³ Tamtéž.

byl jsem ministr zahraničí – přimět premiérku upustit od totální opozice k německému sjednocení. To by pro nás byla naprostá katastrofa,“⁵⁷⁴ prohlásil po letech Hurd

Němce dráždily v této době hlavně dvě skutečnosti. Zaprvé britský statement z 16. listopadu, že německá jednota není na pořadu dne. Thatcherová by byla ráda, kdyby to tak zůstalo, jenže jak psal Mallaby: „To platilo tehdy. Kohlovo prohlášení o deseti bodech z 28. listopadu to na program dalo, i když zatím bez jízdního řádu.“⁵⁷⁵ Druhou skutečností byl komentář Thatcherové z jednání Evropské rady, že znovusjednocení by nemělo proběhnout dalších 10 až 15 let.

Thatcherová byla s varováními Mallabyho hluboce nespokojena. Myslela si, že jeho analýza „odhalila nedostatek porozumění ohledně naší politiky, což považuje za alarmující“⁵⁷⁶. Další jasný důkaz, že politika premiérky a ministerstva zahraničí se rozcházela. Premiérka Mallabyho nespolehlivost v otázce Německa velmi dobře vycítila, jak po letech Mallaby sám přiznal. „Neviděl jsem znovusjednocení Německa jako nebezpečí vzkříšení německé hrozby, protože jsem věřil ve stabilitu demokracie Spolkové republiky, a věřil jsem, že může být rozšířena i do východního Německa, aniž by to tuto stabilitu narušilo; a nevěřil jsem v žádnou expanzivní nebo agresivní zahraniční politiku sjednoceného Německa, i když jsem si myslel, že bude asertivnější. Takže jsem věřil v britskou spolupráci při vyjednáváních s cílem přesvědčit Gorbačova, aby souhlasil s německým sjednocením.“⁵⁷⁷

„Pro posty v Německu – britskou vojenskou vládu v Berlíně, pro nás a zvláště pro Christophera Mallabyho – to byly těžké časy,“⁵⁷⁸ shrnul rozpory mezi premiérkou a diplomaty Colin Munro, který tehdy sloužil jako zástupce velvyslance ve východním Berlíně.

V této době se mezinárodní mínění teprve lámalo. Například 11. prosince se sešli velvyslanci čtyř mocností, aby řešili, co dále s Německem. K jednání došlo v budově Spojenecké komandatury, která stále oficiálně vládla městu, i když od vypuknutí studené války

⁵⁷⁴ Interview with Douglas Hurd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁵⁷⁵ Tamtéž.

⁵⁷⁶ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Charles Powell to Wall, The German Question: our public line 9 January 1990, Londýn.

⁵⁷⁷ Interview with Sir Christopher Mallaby BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁵⁷⁸ Interview with Colin Munro BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

se nescházela. Němci nesli připomenutí tohoto okupačního statusu velmi nelibě.⁵⁷⁹ Spojenci však západní Němce o obsahu rozhovorů informovali.⁵⁸⁰

Situace na místě nebyla pro Brity příliš povzbuzující. Emigrace z NDR do SRN neustávala, a k tomu se načas přerušily rozhovory u kulatého stolu mezi opozicí a východoněmeckou vládou, takže se zdálo, že NDR je na pokraji kolapsu.⁵⁸¹ Denně z ní do SRN emigrovalo 1500 až 2000 lidí.⁵⁸² „Situace je křehká a nestálá. Ovládatelnost této země je otázkou,“⁵⁸³ varovala ambasáda ve východním Berlíně. Jedinou dobrou zprávou byl krátký rozhovor Mallabyho s Genscherem na diplomatické recepci, během které mu Genscher sdělil, že „SRN by mohla po sjednocení zůstat v NATO a některé americké jednotky by také mohly zůstat“⁵⁸⁴.

Mezitím pokračovala krize v britské zahraniční politice. Thatcherová se znovu sešla s Hurdem, a pokud můžeme soudit podle oficiálního zápisu, mluvila především ona. Sdělila mu, že „to nemůže prostě považovat za nevyhnutelné a čekat, až nás události předhóní (...) Musíme mnohem opatrněji promyslet důsledky znovusjednocení a otázku, za jakých podmínek by bylo naplněno, pokud si má udržet plnou podporu spojenců Německa.“⁵⁸⁵ Navrhovala v podstatě hledání podpory pro zpomalení sjednocení napříč Evropou. Pak zopakovala své důvody, proč by se celý proces neměl příliš uspíšit. Totiž že prioritu má mít zavedení demokracie, svobody a vlády práva napříč východní Evropou, musí se vyřešit, jaké to bude mít důsledky pro NATO a společnou bezpečnost a jak to ovlivní Gorbačovovu pozici v Evropě. Zvláště v poznámkách o „společné bezpečnosti“ a o prioritách pro východní Evropu můžeme vidět skryté obavy z německé rozpínavosti. Hurd potvrdil, že jeho úřad na tom pracuje, upozornil, že „to, co nemůžeme udělat, je vyprodukovat plán na zastavení německého znovusjednocení“⁵⁸⁶. Hurd nechtěl zastavit sjednocení, ale řídit ho. Premiérka byla nucena souhlasit, i když zároveň dodala, „že bychom neměli přistupovat k německé otázce v duchu toho, že znovusjednocení je

⁵⁷⁹ SPOHR, Kristina. *Germany, America and the shaping of post-Cold War Europe.*

⁵⁸⁰ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 641–642.

⁵⁸¹ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, East Berlin to FCO GDR Internal situation 9 January 1990, Londýn.

⁵⁸² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, From RF Cooper Policy Planning Staff Trilateral conference on Ostpolitik 12 and 13 January 15 January 1990, Londýn.

⁵⁸³ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, East Berlin to FCO GDR internal situation 18 January 1990, Londýn.

⁵⁸⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Bonn to FCO Talk with Genscher about the German Question 9 January 1990, Londýn.

⁵⁸⁵ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Charles Powell to Stephen Wall German Reunification 10 January 1990, Londýn.

⁵⁸⁶ Tamtéž.

nevyhnutelné a vše, co můžeme udělat, je přizpůsobit se“⁵⁸⁷. Podle Malcoma Rifkinda rozdíl mezi přístupem Thatcherové a ministerstva zahraničí se dal shrnout tím, že „Thatcherové bojovala za britské zájmy, ministerstvo zahraničí za britský vliv.“⁵⁸⁸

Problémem pro Thatcherovou bylo, že Hurd měl pravdu. Velká Británie jednoduše neměla žádné páky k zastavení celého procesu. Možná pouze soustavný tlak všech vítězných mocností by mohl donutit Němce si to rozmyslet. Jenže USA sjednocení víceméně podporovaly, Francie, přes Mitterrandovy soukromé komentáře, na veřejnosti příliš neprotestovala. S Británií byl jen Sovětský svaz, což bylo lehce nepříjemné. A i kdyby mocnosti společně na Německo zatlačily, neměly kromě vojenské akce (a možná amerických sankcí), což bylo nepředstavitelné, jak Němce donutit, aby se podřídili, pokud by si opravdu postavili hlavu. Právně tomu nešlo zabránit.

Německá ústava připouštěla dvě metody sjednocení. První se řídila podle článku 146, který vznikl právě s myšlenkou sjednocení. Stanovil způsob, jak svolat nové ústavní shromáždění, které sepiše novou ústavu pro celé Německo. Vždy se předpokládalo, že bude tento způsob použit. Proto například oficiální název německé ústavy byl (a je) Základní zákon, aby se zdůraznilo, že jde pouze o dočasné řešení, které bude v budoucnu přebito celoněmeckou ústavou. Jenže tento proces by byl nejspíše zdoluhavý a otevřel by celou řadu ústavních otázek, které nikdo raději nechtěl zkoumat.

Druhou možností byl postup podle článku 23, který stanovil, že k SRN se může přidat jakákoliv německá země (Laender), pokud to schválí prostou většinou. Takto bylo v roce 1957 přijato Sársko, jež bylo od roku 1947 francouzským protektorátem. Článek 23 sliboval rychlost a jednoduchost. Bývalá NDR by se prostě rozdělila na spolkové země a ty by byly přijaty do SRN. To, že se veřejné, politické a právní mínění v Německu přiklánělo k této možnosti, ukazovalo, že země usiluje o co nejrychlejší sjednocení.

To vyplývalo i z popisu R. F. Coopera, šéfa Policy Planning Staff, jak se jmenoval domácí think tank ministerstva zahraničí. Ten premiérce poslal svůj zápis konference pořádané Konrad-Adenauer-Stiftung, která „měla být o východní Evropě. Ve skutečnosti byla o Německu.“⁵⁸⁹ Účastnil se jí britský, německý a francouzský tým a proběhla 12. a 13. ledna 1990. Podle Coopera německé zastoupení bylo obzvláště silné. Jeho součástí byl Horst Teltschik,

⁵⁸⁷ Tamtéž.

⁵⁸⁸ KLEIN, Yvonne. Obstructive or promoting? British views on German unification 1989/90.

⁵⁸⁹ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, From RF Cooper Policy Planning Staff Trilateral conference on Ostpolitik 12 and 13 January 15 January 1990, Londýn.

šéfporadce Helmuta Kohla ohledně zahraniční politiky. Charles Powell o něm mluvil jako o svém německém protějšku čili jako o někom, kdo měl velký vliv na německou zahraniční politiku. Kromě Teltschika byli součástí konference „lidé zodpovědní za vnitroněmecké vztahy z úřadu kancléře a spolkového ministerstva“⁵⁹⁰. Všichni očekávali, že „rozhodný krok k německé jednotě proběhne v průběhu tohoto roku. Pokud události budou následovat současný kurz, 6. května bude v NDR zvolena vláda podporující sjednocení a požádá o sjednocení podle federální ústavy nedlouho poté.“⁵⁹¹ Němci evidentně již mysleli na sjednocení jako na hotový fakt. „Nikdo nezmínil konfederaci,“⁵⁹² informoval Cooper. Taktéž evidentně neuvažovali o polovičatém řešení. Jedinou otázkou byl pro ně harmonogram. Pokud NDR požádá o sjednocení, očekávali přechodné období 5 let, tedy o mnoho kratší, než jaké požadovala Thatcherová.

Řešila se i nejednoznačnost britského postoje. „Mnoho účastníků, zvláště Němci, ale i Britové, vyjádřilo politování nad tím, že názory britské vlády na německé sjednocení jsou tak dvojsmyslné. Většina předpokládala, že premiérka je osobně proti.“⁵⁹³ V tom měli samozřejmě pravdu. To, že souhlasili i Britové, znovu ukazuje na rozdělení mezi premiérkou a jejími diplomaty. Cooper sice nezmiňuje, kdo se účastnil za britskou stranu, ale dá se předpokládat, že podobně jako na německé se jednalo o vysoké státní úředníky.

Když se tedy 13. ledna Hurd vydal na návštěvu východního Berlína, byl ve složité situaci. Na jednu stranu na něj tlačila jeho šéfka, která si odmítala připustit, že německé sjednocení je zřejmě nevyhnutelné, pak jeho úředníci, již se naopak snažili Němcům pomoci, a nakonec přijížděl do prostředí, kde byl vnímán nepřátelsky. Cílem návštěvy bylo především: „Tlačit na pokračující politický a ekonomický reformní proces, který je zásadní, pokud lidé mají být přesvědčeni o tom, aby zůstali v NDR“⁵⁹⁴, a „zdůraznit potřebu spravedlivých voleb, ve kterých všichni účastníci budou mít stejnou šanci na vítězství.“⁵⁹⁵ Hurd měl také nabídnout pomoc v oblastech výuky angličtiny, parlamentních výměn a podobně.

Hurd jednal především s Hansem Modrowem, premiérem NDR. Ten byl jmenován do funkce 13. listopadu. Po rezignaci Krenze z čela SED 3. prosince, se nejvýše postaveným člověkem ve státě, legálně i de facto, stal právě Modrow. Připadla mu tak nezáviděníhodná

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ Tamtéž.

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ Tamtéž.

⁵⁹⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, East Berlin to FCO GDR internal situation 18 January 1990, Londýn.

⁵⁹⁵ Tamtéž.

pozice udržet zemi nějak pohromadě. Pod tlakem se vzdal mocenského monopolu SED, kterou přejmenoval na Stranu demokratického socialismu (Partei des Demokratischen Sozialismus, PDS), připustil další strany do vlády a začal jednat s opozicí u kulatého stolu.

Modrow Hurda uvítal dlouhým monologem o problémech NDR. Na Hurda působil jako „slušný, unavený muž na konci svých sil“⁵⁹⁶. Modrow byl nejspíše jeden z mála teoretických spojenců, ve které při svém snažení mohla Thatcherová doufat. Celkem přirozeně se snažil udržet u moci, což znamenalo zachování nezávislé NDR. Byl tak jeden z mála východních Němců, kteří se snažili celý proces brzdit. Což bylo také jeho hlavní sdělení během jednání s Hurdem.

Začal s tím, že doufá, že SRN a spojenci využijí svůj vliv, aby se situace nevymkla z rukou. „Hodně se mluví o znovusjednocení a sjednocení. Prvního výrazu se hrozili Poláci. Báli se obnovy německého nacionalismu.“⁵⁹⁷ Zde Modrow poukázal na problém zvaný „znovusjednocení“, které připomínalo první německé sjednocení z roku 1871, jež položilo základy druhé německé říši. Od toho se Němci chtěli odpoutat. I západní Němci později preferovali označení sjednocení či jednota. Britové však ve svých dokumentech používali více termín znovusjednocení, nejspíše dobře si vědomi jeho implikací. Modrow, upozorněním na polské obavy, chtěl celý proces zpochybnit.

Pak pokračoval a přímo se snažil zverbovat Brity na pomoc. „Nemůžete změnit zemi za tři měsíce. Bude to trvat dva, tři nebo čtyři roky. Doufal jsem, že politici v SRN to pochopí a že Británie použije svůj vliv ve prospěch postupné změny.“⁵⁹⁸ Nakonec to celé zakončil tím, že „nemůže předpovědět, co se stane za pět nebo deset let. Sedí zde dnes a musí se starat o dnešní problémy. Potřebuje podporu a pomoc. Volby chystané na 6. května nebudou konec života, ale pokud NDR ztratí stabilitu, život bude špatný.“⁵⁹⁹ Modrow tedy celkově doufal ve zdržení celého procesu a snažil se naklonit si Brity pro své potřeby.

A však mezi tím, co si přál Modrow a většina východních Němců, byl zásadní rozdíl, jak si uvědomoval sám Hurd. „Pondělní demonstrace v Lipsku změnilly svoji rétoriku. Většina v davu již netlačí na reformu a demokracii, ale na sjednocení a chová se hrubě k menšině, která nesouhlasí. Všichni ministři a skupiny, se kterými jsem mluvil, věří, že sjednocení přijde, ale

⁵⁹⁶ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Prime Minister Visit to the GDR: 22–24 January, Londýn.

⁵⁹⁷ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM East Berlin to FCO From Private Secretary of States visit to the GDR: Talks with Modrow 13 January 1990, Londýn.

⁵⁹⁸ Tamtéž.

⁵⁹⁹ Tamtéž.

ministři se obávají aktivit republikánů na jihu NDR a nebezpečí obnoveného nacionalismu,⁶⁰⁰ reportoval Hurd premiérce. Prostí Němci evidentně nechtěli o žádné pomalé unifikaci, jíž bude předcházet stabilizace a demokratizace NDR, ani slyšet. Nejspíš se oprávněně domnívali, že tyto výdobytky nejlépe zaručí spolková vláda. Jak prohlásil Hurd: „Nyní, když se komunistická moc, která ji stvořila, hroutí, nemá NDR žádnou opravdovou identitu.“⁶⁰¹ Změnu názoru obyčejných východních Němců ilustrují i průzkumy veřejného mínění. Zatímco v půlce prosince bylo 73 % z nich pro zachování NDR, začátkem února již 76 % bylo pro sjednocení se Spolkovou republikou.⁶⁰²

Zajímavé je však naznačování východoněmeckých elit ohledně vzrůstajícího nacionalismu. Musely si dobře uvědomovat, že tudy vede cesta, jak utvrdit Thatcherovou v jejím nepřátelství vůči německé jednotě, jak ukázal například rozhovor s Mitterrandem. Vedoucí představitelé NDR se nechtěli sjednocovat.

Špatnou zprávou byl pro Thatcherovou i summit NATO 3. prosince, kde aliance, díky Bushovým machinacím, znovu vyjádřila podporu principu unifikace Německa. Thatcherová si prý při odchodu mumlala, že to má za to, že je věrným spojencem.⁶⁰³

Pár týdnů po Hurdově východoněmecké cestě do Londýna dorazily i názory západních Němců. Mallaby se totiž sešel s Kohlem. Pokud se předtím němečtí politici přímým hovorům o sjednocení spíše vyhýbali a jen naznačovali, nyní tomu již tak nebylo. Nejpřekvapivější byla Kohlova zmínka, že 1. leden 1995 je případným datem k přechodu od konfederativních struktur k německé federaci⁶⁰⁴. Také suverénně předpovídal, že volby ve východním Německu vyhraje koalice stran podporujících sjednocení. „Odmítl Modrowův odhad, že republikáni mohou mít 15- až 20% podporu v NDR jako emocionální tipování.“⁶⁰⁵ Rozjetý Kohl se během debaty také pochlubil tím, že on a bývalý kancléř za SPD Willy Brandt jsou nejpoblíbenější politici v NDR.

Mallaby se snažil oponovat tím, že sebeurčení musí být aktem jasného rozhodnutí,

⁶⁰⁰ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Prime Minister Visit to the GDR: 22–24 January, Londýn.

⁶⁰¹ Tamtéž.

⁶⁰² LUDWIG, Corinne Frauke. *Consensus Building: The Way to the German Reunification*, s. 39.

⁶⁰³ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 497.

⁶⁰⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO Call on Kohl: German Question 25. January 1990, Londýn.

⁶⁰⁵ Tamtéž.

čímž chtěl říct, že SRN by měla přestat ovlivňovat NDR. Kohl oponoval tvrzením, že nová vláda NDR po volbách bude pro sjednocení. Taktéž si postěžoval na články o „čtvrté říši“, vycházející v londýnských novinách. „Přerušil jsem jeho projeve tím, že dotýčný článek od Conora Cruise O'Briena v *The Times* byl napsán bývalým irským ministrem,“⁶⁰⁶ hlásil Mallaby svůj boj za zachování britské cti. V tom měl technicky pravdu. O'Brien byl v sedmdesátých letech irským ministrem pošt a telegrafu, ale také působil v Británii. V minulosti byl dokonce šéfredaktorem *The Observer*, nedělníku *The Guardian* čili jedněch ze tří hlavních seriózních listů ve Spojeném království. Jeho názor tedy nebyl irelevantní.

Ke konci však Kohl znovu překvapil. Prohlásil, že ohledně sjednocení chce „opravdový, ne pouze nominální souhlas sousedů Německa a také Spojených států a Sovětského svazu“, a požádal Mallabyho, aby předal jeho zprávu, že „chce spolupracovat se Spojenými státy, Spojeným královstvím a Francií v úzké komunikaci a informovanosti“⁶⁰⁷. Kohl si evidentně začal uvědomovat, že protlačit sjednocení přes hlavy svých spojenců a mocností není nejmoudřejší, a začal uvažovat o nějaké konferenci, která by celý proces posvětila. Pouze trval na tom, že „právní dokument zřizující německou jednotu by neměl být mírovou smlouvou, jelikož se stěží hodil na nynější okolnosti, ale zahrnoval by i hranice a pokračující umístění amerických sil a další záležitosti“⁶⁰⁸.

O den později Mallaby navštívil také německého prezidenta Richarda von Weizsäckera. Ten byl pro mnohem opatrnější přístup. Řekl Mallabymu, že „si není jist, jestli protesty pro jednotu v NDR opravdu odrážejí pocity lidí. Také emigranti hlasující nohama to nedělají tolik pro jednotu, jako spíš pro garantovanou svobodu a prosperitu.“⁶⁰⁹ Také prohlásil, že „věc jednoty SRN je jako vůz tažený čtyřmi koni: bulvárním Bildem, Spiegelem, Kohlem a Brandtem.“⁶¹⁰ Nakonec řekl, že souhlasí ohledně legitimacy britských zájmů. Určitě bylo pro Brity potěšující, že na vrcholu německého státu je někdo, kdo s nimi souhlasí. Bohužel pro ně, jeho pozice byla v podstatě jenom ceremoniální. Tím spíše, že pár dní poté svůj názor na znovusjednocení změnil i vůdce druhého německého státu. Modrow přestal vylučovat německou jednotu.⁶¹¹ Britský cíl, respektive cíl Thatcherové, sjednocení nedopustit, či ho

⁶⁰⁶ Tamtéž.

⁶⁰⁷ Tamtéž.

⁶⁰⁸ Tamtéž.

⁶⁰⁹ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, BMG Berlin Following from Ambassador Bonn tel. no 31: Call on Weizsaecker: The German Question 26 January 1990, Londýn.

⁶¹⁰ Tamtéž.

⁶¹¹ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO German Question: Seiters/Modrow meeting 29 January 1990, Londýn.

alespoň odsunout co do nejbližší budoucnosti se začínal hroutit. To potvrdil interní dokument britské vlády vydaný krátce před vyhlášením procesu 2 + 4. Ten pracoval s „předpokladem, že německé sjednocení je nyní pravděpodobné“⁶¹². Pak pokračoval: „Naše hlavní cíle (kromě vyjednání přechodného období v otázkách ES) jsou: (a) zajistit německé členství v NATO a odvrátit německou neutralitu, (b) zajistit další setrvání kanadských a amerických jednotek v Evropě a (c) zajistit sjednocení za podmínek, které budou přiměřeně přijatelné pro Gorbačova.“⁶¹³

Cesta k Ottawě

Rychlý postup Němců k sjednocení začal strašit všechny. Znovuvytvoření silného německého státu s sebou neslo nepochybné problémy, které nikdo nedokázal předvídat. Nešlo jen o obavy Sovětského svazu, Francie a Spojeného království. Ke konci ledna se ke skupině skeptických překvapivě přidali i Američané a zahájili sérii vyjednávání, která nakonec vyvrcholila na konferenci v Ottawě. Ta se sice oficiálně týkala problematiky otevřené oblohy, čtyři vítězné mocnosti ji ale využily k tomu, aby mezi sebou dohodly detaily, a nakonec oznámily plán zahájit vyjednávání ve formátu 2 + 4, tedy dvě Německa a čtyři mocnosti. Vzhledem k tomu, že nikdo jiný neměl vůči Německu práva ani povinnosti, bylo všem ostatním zemím naznačeno, že do toho nemají co mluvit.

O nějaké konferenci, kde by se vyřešily všechny problémy spojené s německým sjednocením, se uvažovalo v podstatě od pádu berlínské zdi, a jak je popsáno výše, i Kohl začal vnímat potřebu zapojit do procesu své spojence. Co se týče Britů, začátek této cesty nastal ve chvíli, kdy si Američané pozvali jejich velvyslance ve Washingtonu sira Antonyho Aclanda. Ten se setkal s Robertem Blackwillem, poradcem prezidenta pro otázky národní bezpečnosti a zároveň vrchním ředitelem pro evropské a sovětské záležitosti, a s Robertem Zoellickem, vysokým úředníkem na State Departmentu. Zoellick byl později hlavním vyjednávačem za USA během rozhovorů 2 + 4.

Američané Aclanda pozvali s tím, že se „obávají, že události nás mohou předběhnout, takže je potřeba rychlé a tajné bilaterální očištění mysli ohledně možných kroků týkajících se Němců“⁶¹⁴. Američanům velice záleželo na tom, aby tyto rozhovory zůstaly

⁶¹² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Ottawa to FCO Following from OS/FCO For Powell (No 10) 12 February 1990, Londýn.

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, FM Washington to FCO Bilateral Discussion of German issues 30 January 1990, Londýn.

důvěrné. Potřeba utajení a žádných úniků se opakuje několikrát. Evidentně se obávali reakce Německa, kdyby se o nich dozvědělo. Rozhodně by to vypadalo jako jednání „o Německu bez Německa“.

Acland souhlasil, že „otázka sjednocení je na vrcholu německého politického programu“.⁶¹⁵ Nicméně dodal, že „to neznámá, že ho musí být dosaženo už koncem roku 1990.“⁶¹⁶ Nicméně Blackwill se Zoellickem trvali na tom, že události budou tlačit Němce k velmi rychlé akci, čímž chtěli zdůraznit, že je potřeba, aby se jednalo okamžitě. Acland se zamyslel, jestli by zde nemohla roli hrát Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (Conference for Security and Co-operation in Europe, KBSE), organizace ustanovená za účelem implementování helsinského finálního aktu. To však Zoellick odmítl. Prohlásil, že „už nějakou dobu má v hlavě vzorec čtyři plus dva, ale že aktuální americkou pozicí není zapojit obě Německa do rozhovorů berlínské čtyřky“⁶¹⁷. Acland se s Američany také shodl, že panuje nejasnost, jestli cílem rozhovorů je „sjednocení zbrzdit, nebo ho docílit co nejkonstruktivnějším způsobem“.⁶¹⁸ Je zajímavé, že spojenci se stále nemohli shodnout, jaký by měl být jejich cíl. Možná šlo ale o skrytý způsob, jak říct, že mezi Británií a USA v tomto existují rozdíly.

Během diskuse vyšlo najevo, že Američané se hlavně bojí toho, aby Kohl nebyl sveden představou, že je potřeba sledovat nezávislou linii, tedy neohlížet se na zájmy spojenců či Gorbačova. Toto pokušení bylo o to silnější, že v Německu byl volební rok, takže Kohl měl o důvod víc tvářit se jako nezávislý politik. Podle Blackwilla „jediným způsobem, jak dostat Kohla na palubu, bylo udělat ze spořádaného sjednocení hlavní cíl Aliance“.⁶¹⁹ Takto tedy byl položen základ k jednání 2 + 4.

Zhruba ve stejné době se objevil problém, který měl být hlavní překážkou zdárného vyjednávání o sjednocení Německa, tedy německá pozice v NATO. Dne 30. ledna Genscher veřejně prohlásil, že v případě jednotného Německa nemusí být NDR v NATO.⁶²⁰ To sice již předtím naznačovali i ostatní němečtí představitelé, ale Genscher byl první, kdo to řekl takto jasně. To šlo přímo proti politice spojenců, kteří trvali na tom, aby Německo zůstalo v NATO celé. Byla tu však ještě horší možnost: SPD zaujala pozici, že jednotné Německo je myslitelné,

⁶¹⁵ Tamtéž.

⁶¹⁶ Tamtéž.

⁶¹⁷ Tamtéž.

⁶¹⁸ Tamtéž.

⁶¹⁹ Tamtéž.

⁶²⁰ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO Germany and NATO 30 January 1990, Londýn.

pokud se rozpustí oba bloky a zavede celoevropský bezpečnostní systém.⁶²¹ Takovému uvažování mohlo jednoduše sklouznout k nápadu vystoupit z NATO výměnou za sjednocení.

Thatcherová chtěla udržet NATO ze dvou praktických důvodů. Prvním byla obrana Evropy. Odchod Německa by znamenal posunutí hranic NATO až k Francii, v případě sovětského útoku by tedy nebylo možné se efektivně bránit. Druhým byla již zmíněná snaha mít Německo pod kontrolou.

Problémy, jaké čtyři mocnosti mohly způsobit Němcům, prahnoucím po sjednocení, vyjevil zároveň potíž reprezentace Berlíňanů v Bundestagu. I když se všichni tvářili, že se sjednocují dvě Německa, ve skutečnosti se sjednocovala tři. Západní, východní a Západní Berlín. Ten sice fungoval jako součást SRN, právně jím ale nebyl. To se projevovalo například tím, že Berlíňané nemohli volit do spolkového sněmu. Místo toho jejich zástupci byli nominováni ze západoberlínské sněmovny reprezentantů. Ti však nesměli v bonnském parlamentu hlasovat. Koncem ledna začaly spolková vláda i berlínský senát, jak zněl oficiální název berlínské vlády, tlačit na to, aby volit do Bundestagu mohli i Západní Berlíňané.⁶²² Vítězné mocnosti to musely kvůli svému postavení schválit. V principu Britové nebyli proti. Východní Berlíňané měli teoretické volební právo od roku 1981, kdy jim ho udělili Sověti. Západní spojenci tehdy protestovali, protože to odporovalo dohodám o Berlínu. Nicméně s tím, jak se v NDR vynořovala demokracie, hrozilo, že Západoberlíňané budou jediní Němci bez volebního práva. Jediné nebezpečí bylo, že by to vetoval SSSR, a spojenci by tedy vypadali pokrytecky, kdyby to prosadili i tak.

Thatcherové se plán příliš nelíbil. Okomentovala to tím, že „důvod, proč to SRN chce, je, aby prosadila, že Berlín bude hlavním městem jednotného Německa, a tím učinila první krok k tomu, že to bude akceptováno spojenci“.⁶²³ Zároveň však řekla, že nebude proti, pokud s tím budou souhlasit všichni ostatní, taktéž však odmítala být součástí nátlaku na Rusko, pokud by to odmítlo. Thatcherová se se sjednocením stále nesmířila. „Premiérku celkový obraz velmi znepokojuje,“⁶²⁴ informoval Powell ministerstvo zahraničí o současném rozpoložení

⁶²¹ Tamtéž.

⁶²² The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Gozney to Powell Representation of Berliners in Bonn 29 January 1990, Londýn.

⁶²³ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Gozney Representation of Berliners in Bonn 30 January 1990, Londýn.

⁶²⁴ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Gozney Germany 31 January 1990, Londýn.

Thatcherové. Potěšit ji nemohl ani fakt, že už i Gorbačov uznal, že znovusjednocení nejspíše opravdu proběhne.⁶²⁵

Klíčová věta britské dokumentace o problému zní: „Právně rozdíl mezi Berlínem a SRN zůstane zachován, protože zákony budou muset být prověřeny.“⁶²⁶ Tedy právo spojenců schvalovat platnost spolkových zákonů v Berlíně zůstane zachováno. Toto byl právě nástroj, kterým by mohli spojenci případně škodit sjednocenému Německu.

Koncem ledna také Hurd odjel do Washingtonu, kde pokračoval ve sbližování stanovisek Británie a Spojených států. Hurd se v USA setkal se státním tajemníkem Bakerem, viceprezidentem Danem Quaylem i s prezidentem Bushem. S Bakerem a Bushem se shodli na tom, že německé sjednocení je problematické především ve čtyřech oblastech: jak jednotné Německo zapadne do NATO, vztah bývalé NDR s Evropským společenstvím, v aspektu KBSE a hranic a práv čtyř mocností.⁶²⁷

Aspektem KBSE a hranic měli na mysli především německo-polské hranice, jak byly ustanoveny na postupimské konferenci v roce 1945. Tam spojenci přiřkli německá území na východ od linie řek Odry a Nisa pod správu Polska s tím, že finální hranice budou ustanoveny až na mírové konferenci, která však nikdy nenastala. NDR hranice uznala v roce 1950 po sovětském nátlaku. Západní Německo však dlouho odolávalo. První poválečný kancléř Konrad Adenauer tvrdil, že v případě znovusjednocení Německa si bude nárokovat všechna území náležející k Německu před rokem 1937. Někteří Němci šli ještě dál a žádali hranice z roku 1914.

SRN nakonec povolila a v roce 1970 uznala realitu hranic na Odře a Nise a zřekla se síly při pokusech ji měnit. Neměnnost hranic v Evropě uznal i helsinský finální akt. Nicméně jaké stanovisko k hranicím zaujme teoretické nástupnické Německo, bylo nejasné. Kohl s uznáním váhal i kvůli blížícím se volbám a vyhnanci z bývalých německých území představovali velký a loajální voličský blok CDU.⁶²⁸ V britské politice to však nehrálo až takovou roli, za hlavního ochránce Poláků se totiž prohlásila Francie.

⁶²⁵ Tamtéž.

⁶²⁶ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Gozney Representation of Berliners in Bonn 30 January 1990, Londýn.

⁶²⁷ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Webb German reunification 21 January 1990, Londýn.

⁶²⁸ WOLFGRAMM, Doris G. *The Kohl Government and German Reunification*, s. 192.

S Quaylem Hurd řešil především to, jaký vliv bude mít sjednocení na vnitropolitickou situaci Německa. Quayle věštil posílení SPD.⁶²⁹

Zároveň pokračovaly kontakty i na nižší úrovni. Američané jasně signalizovali, že je potřeba rychlost, pokud nemá dojít k „volnému pádu do německé jednoty“.⁶³⁰ Aclandovi tvrdili, že události se pohybují mnohem rychleji, než očekávali, a že je třeba zmocnit se iniciativy, pokud spojenci mají nějak ovlivnit proces.

Sám Acland navrhoval několik praktických kroků, jak dostat proces pod kontrolu. Prvním bylo akceptování bývalé NDR jako demilitarizované zóny, zatímco bývalá SRN (Acland předpokládal, že vznikne úplně nový německý stát) zůstane v NATO. Navrhoval také urychleně čtyřstranné rozhovory, jak dát NATO více politického obsahu, aby si zachovalo relevanci. Zde je potřeba říct, že je rozdíl mezi čtyřstrannými rozhovory (v angličtině Quadripartite Discussion) a čtyřmi mocnostmi (Four Powers). První zahrnovalo čtyři nejdůležitější státy NATO čili USA, Británii, Francii a Německo. Druhé se vztahovalo k vítězným mocnostem. Dále Acland navrhoval využívání berlínských mechanismů, jejichž případné využití demonstrovala již zmíněná žádost o přiřknutí volebních práv Západoberlíňanům a zvažení, jak integrovat NDR do Evropského společenství.⁶³¹

Američané souhlasili. Jejich nervozitu ohledně celého procesu dokazuje fakt, že Britům sdělili, že ohledně nejdůležitějších otázek unifikace nekomunikují s Němci lépe než Britové.

Koncem ledna také vypukl první skandál, který se měl v různých variacích ještě několikrát opakovat. Thatcherová totiž veřejně prohlásila, co si opravdu myslí o německém sjednocení. Její názory byly sice víceméně známé, ale poprvé je zformulovala pro celý svět tak ostře. V rozhovoru pro *Wall Street Journal* 24. ledna naznačila, že je potřeba, aby proces sjednocování zpomalil, že sjednocené Německo vrátí do Evropy nerovnováhu, bude ekonomicky dominovat, a stěžovala si, že Spolková republika stále neuznala hranici na Odře a Nise.⁶³² Rovněž dodala, že by se měly brát ohledy na Gorbačova, vzhledem k tomu, že dění v Evropě je především jeho zásluha. Vzhledem k tomu, že v německé analýze je toto tvrzení

⁶²⁹ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Washington to FCO From Private Secretary Secretary of States call on vice-president Quayle 31 January 1990, Londýn.

⁶³⁰ The National Archive Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Personal for Ambassadors, cabinet office for Powell, No. 10 Bilateral discussion of German issues, Londýn.

⁶³¹ Tamtéž.

⁶³² 1990 Jan 24 We Margaret Thatcher Interview for Wall Street Journal.

doprovázeno vykřičníkem, se jich to nejspíše dotklo. Stejně tak věta Thatcherové, že Kohl s Genscherem by měli podřídit své „úzké národní cíle“ „dlouhodobým evropským potřebám“.⁶³³

Teltschik si ve své analýze pro Kohla neodpustil historické aluze. „Premiérka Thatcherová zůstává zaseknutá v tradici klasické britské zahraniční politiky 19. století – pro ni je německé sjednocení nakonec hlavně ohrožení rovnováhy na kontinentě.“⁶³⁴

Kohl podle všeho naprosto zuřil. Pověřil Teltschika, aby vzkázal Mallabymu, že rozhovor považuje za „neobvykle nepřátelský“.⁶³⁵

Změna zahraničněpolitického lídra

Přelom ledna a února je také moment, kdy hlavní slovo směrem k Německu přebírá ministerstvo zahraničí. Thatcherová sice bude stále dění komentovat a budou následovat výbuchy negativních citů směrem k Německu, ale Hurd a jeho lidé ji budou ignorovat. Někteří historici hodnotí toto období, tedy do převzetí iniciativy ministerstvem, negativně. Británie se podle nich zbytečně izolovala a výsledek byl, že byla hlavně ve vleku událostí.⁶³⁶

K vyrvání německé politiky z rukou Thatcherové došlo 27. ledna, kdy proběhl první ze dvou seminářů týkajících se německého sjednocení. Ministr zahraničí a další členové kabinetu se sjeli do venkovského sídla britských premiérů v Chequers. Jejich cílem bylo přesvědčit Thatcherovou, že odpor proti německému sjednocení je marný, a to vzhledem k tomu, že „Washington silně podporoval Bonn, vznikla francouzsko-německá osa a Moskva rezignovala na odpor vůči sjednocení“⁶³⁷. Podle Hurda si účastníci museli vyslechnout od Thatcherové „obvyklý výpad protiněmecké sobeckosti“.⁶³⁸ Ale intervence ministrů v podstatě uspěla. Závěr jednání zněl, že „německé znovusjednocení je nyní jasná vyhlídka“⁶³⁹. Tento moment je považován v britské politice v souvislosti s unifikací za klíčový. Tehdy Thatcherová rozumově přijala, že jedno Německo je nevyhnutelné, a smířila se s tím, že tímto směrem bude britská politika pokračovat. Citově, jak ukazuje řada jejích následných prohlášení, se s tím

⁶³³ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 719–720.

⁶³⁴ Tamtéž.

⁶³⁵ ELBE, Frank a Richard E. KIESSLER. *A Round Table with Sharp Corners: The Diplomatic Path to German Unity*, s. 62.

⁶³⁶ BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE. *German reunification*, s. 158.

⁶³⁷ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 266.

⁶³⁸ Tamtéž.

⁶³⁹ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 510.

rozhodně neztotožnila. Je to také okamžik, kdy hlavní rozhodování o německé politice převzalo od premiérčiny kanceláře ministerstvo zahraničí. Po konci ledna vliv Thatcherové dost oslabil.

Krátce poté Hurd navštívil Washington. Závěr shrnul poradce Peter Zelikow. Podle něj Hurd dal Američanům najevo, že „my nejsme problém. Premiérka je problém.“⁶⁴⁰ Diplomaté evidentně chystali změnu kurzu.

Na přelomu ledna a února se taktéž začal formovat plán, aby to byla ottawská konference o otevřeném nebi, kde dojde k průlomů ohledně toho, jak řídit německé sjednocení. Spolupráce mezi čtyřmi mocnostmi nabírala na obrátkách. Američané informovali Brity, že Baker letí 8. února do Moskvy, aby tam navrhl, že v Ottawě se „bude zvažovat větší počet širších problémů“⁶⁴¹. „Jsme nyní ve zdánlivě všeobecné shodě s Američany ohledně podmínek, za jakých by mělo být jednoty dosaženo, i když naše názory ohledně časového rámce se mohou lišit,“⁶⁴² hlásil Acland. Těmi podmínkami měla být jednání ve formátu 2 + 4 a zachování území SRN v NATO.

Styky pokračovaly i s Francouzi a Sověty, jak velmoci manévrovaly, aby dostaly Němce pod kontrolu. Dumas vzkázal, že „vítá anglicko-francouzskou spolupráci“.⁶⁴³ Báal se však, že „Německo upřednostní sjednocení především“.⁶⁴⁴ Podle něj tak německá neutralita a pomalejší integrace ES byly reálnými možnostmi. Stejně signály hlásila i ambasáda v Paříži: „Francouzi chtějí být zahrnuti do diskuse. Mají strach z německých priorit. Také mají pocit naléhavosti. Jejich myšlení je pravděpodobně blízké našemu, zvláště v oblastech udržení silné západní aliance, v otázce povinností čtyř mocností a v rozvoji KBSE procesu.“⁶⁴⁵

Gorbačov zase ohledně sjednocení napsal Thatcherové dopis, ve kterém ji informoval, že v principu unifikaci podporuje, ale nesmí být unáhlena. Zasazoval se o přechodné období.⁶⁴⁶

Zdalo se tak, že velká čtyřka je na stejné vlně. Zároveň se ale objevovala první překážka na cestě k úspěšným jednáním. Zatímco USA, Británie i Francie vyjádřily obavy nad

⁶⁴⁰ Tamtéž.

⁶⁴¹ Tamtéž.

⁶⁴² Tamtéž.

⁶⁴³ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Paris to FCO Call on Dumas: Developments in Europe 02 February 1990, Londýn.

⁶⁴⁴ Tamtéž.

⁶⁴⁵ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Paris to FCO 5 February 1990, Londýn.

⁶⁴⁶ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Letter from Michail Gorbachev to Margaret Thatcher 2 February 1990, Londýn.

osudem Německa v NATO, Gorbačov signalizoval, že výměnou za sjednocení bude chtít neutrální Německo. V dopise Thatcherové totiž Gorbačov psal i o své podpoře Modrowovy iniciativy, což, jak upozornil Powell, „nejspíše znamená, že Sovětský svaz chce neutrální Německo“⁶⁴⁷. Zároveň se ale začínal rýsovat první kompromis. Powell navrhoval, aby spojenci argumentovali tím, že Německo „osvobozené od aliancí“ je děsivější myšlenka než Německo v NATO a se stálou posádkou amerických jednotek. Problém s touto argumentací byl, že se nedala příliš šířit na veřejnosti, protože Němci ji z pochopitelných důvodů neradi slyšeli.

Že Německo mimo NATO není nepřekonatelný problém, však signalizovali i Sověti. Vysoce postavený sovětský diplomat Nikolaj Kosov (v britských dokumentech označován však jako Kossov), který sloužil jako hlavní Powellova spojka se sovětskou ambasádou, mu sdělil, že sovětský názor se může změnit, ale nejspíše za to budou chtít něco od NATO, například přeměnění Aliance ve více politickou organizaci méně explicitně zaměřenou na obranu proti SSSR.⁶⁴⁸

Thatcherová také neváhala tlačit na Kohla, aby se nepokoušel o jednostranné kroky směrem k znovusjednocení. Například Hurda, který se za Kohlem vydal začátkem února, neváhala instruovat, aby „zdůraznil důležitost shody na hlavních krocích směrem k sjednocení s Británií, Spojenými státy, Francií a Sovětským svazem“⁶⁴⁹. Zároveň však měl ocenit Kohlovo trvání na tom, aby Německo zůstalo v NATO.

Nátlak probíhal i jinými kanály. Například Hartmann se sešel s Johnem Westonem, vysoce postaveným britským diplomatem, který zdůrazňoval nutnost, aby do procesu sjednocování byl zapojen také SSSR. Když Hartmann zpochybňoval nápad nechat Sověty mluvit do sjednocení, Weston kontroval tím, že práva a povinnosti čtyř mocností nelze obejít.⁶⁵⁰ Evidentně Britové doufali, že zapojení Sovětů bude nápomocno jejich cílům, Němci si to uvědomovali a snažili se tomu zabránit.

Kohl a do jisté míry i Genscher trvali na setrvání Německa v NATO, i když Britové pochybovali o jejich spolehlivosti, pokud by si měli vybrat mezi NATO a sjednocením. Opravdové vrásky jim však dělala SPD. Vzhledem k tomu, že na podzim měly být v SRN

⁶⁴⁷ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall German Unification 3 February 1990, Londýn.

⁶⁴⁸ Tamtéž.

⁶⁴⁹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall 4 February 1990, Londýn.

⁶⁵⁰ KUSTERS, Hans Jürgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 760.

parlamentní volby, šance, že by se brzy mohla ujmout moci, byla celkem vysoká, zvláště vzhledem k faktu, že před pádem zdi si Kohlova CDU nevedla v průzkumech příliš dobře. Telegram z Bonnu na toto téma varoval: „Jasná znamená nespolehlivosti SPD ohledně eventuálního vztahu sjednoceného Německa k NATO.“⁶⁵¹ SPD připouštěla, že spojené Německo by mělo zůstat v NATO během přechodné fáze. Pak byl měl přijít nový evropský mír, „který jako obvykle nedokážou přesvědčivě popsat“⁶⁵², stěžovali si Britové. Jeden z argumentů SPD byl, že v NDR je neutralita populární, neboť to znamená vystoupení z Varšavské smlouvy. Britští pozorovatelé se obávali, že pokud SPD před volbami ve východním Německu podpoří neutralitu, nebo se dokonce vymezí proti NATO, bude její západoněmecká sestra nucena přijmout podobnou politiku.⁶⁵³ Zajímavé je, že Britové nechtěli nijak využít zdrženlivost SPD a Zelených k sjednocení. Spíše se toho obávaly, jelikož si mysleli, že je to cesta k neutralizaci Německa.

Situaci nepomáhal ani fakt, že sjednocení se neustále zrychlovalo. Zatímco v listopadu a prosinci Thatcherová považovala za rychlé sjednocení, pokud proběhne do pěti let, a za pomalé, pokud bude trvat deset až patnáct let, Genscher Američany varoval, že není schopen odhadnout, jestli znovusjednocení postupuje pomalým tempem čili s cílem ukončit ho za dva až tři roky, nebo rychlým, kdy jednotné Německo vznikne ještě tento rok.⁶⁵⁴ O pár dnů později, tedy 8. února, velvyslanectví v Bonnu hlásilo, že Němci začínají zkoumat sjednocení podle článku 23 ústavy, což by umožnilo, aby sjednocení proběhlo rychleji, než se očekává.⁶⁵⁵ To byl silný impulz pro vlády mocností, aby začaly jednat.

Tím spíše, že sjednocování už začalo. Němci na začátku února informovali své spojence, že situace v NDR je kritická a na hranici kolapsu. Rozhodli se proto okamžitě chystat na ekonomickou a monetární unii s NDR, aniž by čekali na volby v NDR. Po volbách 18. března bude návrh unifikační smlouvy vyjednáán s novou vládou NDR a ta bude následně předložena summitu KBSE.⁶⁵⁶ První o tom Genscher informoval Bakera, při té příležitosti se ostře vymezil proti jednání se čtyřmi mocnostmi. Podobně mluvil i politický státní tajemník německého

⁶⁵¹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO Germany and NATO 5 February 1990, Londýn.

⁶⁵² Tamtéž.

⁶⁵³ Tamtéž.

⁶⁵⁴ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Washington to FCO Genschers visit to Washington: 2 February 5 February 1990, Londýn.

⁶⁵⁵ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO 8 February 1990, Londýn.

⁶⁵⁶ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO FRG Policy on the German Question: German political director gives read out on Genschers talks with Baker 5 February 1990, Londýn.

ministerstva zahraničí Dieter Kastrup, který Brity informoval, že „spolková vláda je neoblomná v tom, že jednání se čtyřmi mocnostmi je nepřijatelné. Čtyři mocnosti nemohou být vnímány, jako že rozhodují o osudu německého lidu přes jejich hlavy.“⁶⁵⁷ Když se ho John Weston, vysoce postavený britský diplomat a budoucí hlavní vyjednávač za Spojené království, v rozhovorech 2 + 4 zeptal, jestli by čtyři mocnosti nemohly být přizvány k jednání s oběma Německy, čili navrhl jednání ve formátu 2 + 4, Kastrup odpověděl, že by spolková vláda „jen velmi neochotně“ přemýšlela o roli pro čtyři mocnosti v procesu sjednocení i v tomto formátu, i když to nemůže naprosto vyloučit.⁶⁵⁸ Britům se tyto německé náznaky ani trochu nelíbily. Ambasáda v Bonnu doporučovala dvojí přístup, na jednu stranu tvrdost: „Spolková vláda by neměla být ponechána v jakékoliv iluzi, že pokud to bude nutné, čtyři mocnosti nepoužijí svá práva ani povinnosti v procesu sjednocení.“⁶⁵⁹ V dalším telegramu však radila být konstruktivní. „Pokud budeme jednat rychle, západní spojenci mohou mít doopravdy vliv.“⁶⁶⁰ Radila taktéž, aby se Spojené království pozitivně vyjádřilo ohledně členství NDR v ES, což by mu mohlo zajistit prestiž ve východním Německu i ve společenství.

Sama Thatcherová byla německým chováním silně rozladěna. Preferovala co nejrychlejší jednání především s USA a Francií. „Premiérka sleduje telegramy o německém sjednocení velmi pozorně. Je, jak nejspíše očekáváte, velmi rozladěna způsobem, jak se Němci neustále tlačí kupředu bez pořádných konzultací se svými spojenci. Sama věří, že i přes německou nedůtklivost by mělo dojít k jednání čtyř mocností. Chápe ale, že Američané a Francouzi s tím nejspíše nebudou souhlasit. Nenamítala by nic proti setkání čtyř mocností plus Německa,“⁶⁶¹ informoval Powell ministerstvo zahraničí o uvažování své šéfky.

Podobně se Thatcherová vyjadřovala, když měla další jednání s Hurdem ke sladění zahraniční politiky. Řekla mu, že „znovusjednocení přisuzuje velkou důležitost“⁶⁶². Pak pokračovala, že „nejpraktičtější způsobem, jak toho dosáhnout, je berlínská čtyřka plus dvě Německa. Sice ví, že západoněmecká vláda z toho není nadšená, ale měli bychom získat

⁶⁵⁷ Tamtéž.

⁶⁵⁸ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO 05 February 1990, Londýn.

⁶⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁶⁰ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Bonn to FCO German issues 5 February 1990, Londýn.

⁶⁶¹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall German issues 6 February 1990, Londýn.

⁶⁶² The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall Germany 8 February 1990, Londýn.

americký a francouzský souhlas a pak na ně tvrdě zatlačit.“⁶⁶³ Také zopakovala návrh Američanů, že nejvíce s k tomu hodí konference o otevřeném nebi v Ottawě.

Hurd namítl, že získat souhlas Američanů může být složité, neboť jejich hlavním cílem je znovuzvolení Kohla, čemuž by úspěšná unifikace velmi pomohla. Thatcherová odpověděla, že „musí být nalezen způsob, jak se vyhnout tomu, že se sjednocení stane hotovou věcí“⁶⁶⁴.

Thatcherová při této příležitosti také krátce řešila s Hurdem rozšíření ES o území NDR. V tomto byla vysoce pragmatická, šlo jí hlavně o to, aby to Británie neplatila, tedy aby nevznikly nové finanční obligace nebo nevzrostl příspěvek do společného rozpočtu.⁶⁶⁵ Když později na jejím stole přistál telegram, že komisař pro vnitřní trh (a Němec) Martin Bangemann odhaduje, že by SRN mohla pokrýt 70 až 80 % nákladů nutných na integraci bývalé NDR do vnitřního trhu, sarkasticky k tomu připsala „jen 70/80?“⁶⁶⁶ Zájem Británie v otázce rozšíření ES o oblast východního Německa nejlépe shrnul Powell v jednom ze svých hlášení pro Thatcherovou: „Otázka „kdo to zaplatí?“ je nejspíše nejdůležitější ze všech. A odpověď musí být, že Německo to zaplatí v nejvyšší možné míře.“⁶⁶⁷

Nakonec se však pustila do svého oblíbeného tématu, totiž nebezpečí, jaké Německo představuje dlouhodobě. „Žádná západoevropská země není dost velká na to, aby vybalancovala Německo, a neměli bychom se z dlouhodobého hlediska spoléhat na Rusko, že tak učiní,“⁶⁶⁸ shodla se s Hurdem.

Čím se možnost rychlého sjednocení blížila, tím byli Britové zoufalejší a možná i hysteričtější, zvláště Thatcherová. Dobře to ilustruje Powellův zápis jednání z Teltschikem. Powell byl po celou dobu svého působení u Thatcherové, co se týče zahraniční politiky, jejím nejbližším poradcem. Šlo o téměř dokonalé splynutí myslí, kdy dokázal perfektně předvídat názory své šéfové, ta často souhlasně komentovala jeho zápisky.

⁶⁶³ Tamtéž.

⁶⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶⁶ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKREP Brussels to FCO, EC/Germany Commission statement 9 February 1990, Londýn.

⁶⁶⁷ 1990 Mar 7 We Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell briefing for MT (“OD: EC implications of German unification”) [key points for discussion] [declassified Dec 2016].

⁶⁶⁸ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall Germany 8 February 90, Londýn.

Už začátek jeho zápisu by zadělal na slušný skandál, kdyby unikl na veřejnost. Nejde totiž o zápis z jednání, ale o analýzu německé politiky. „Po desetiletích střízlivé a opatrné diplomacie a přizpůsobování se rozhodnutím, která činili ostatní, jsou nyní oni na místě řidiče, Žabák je za volantem. [Žabák je postava z populární dětské knihy *Žabákova dobrodružství*. Inteligentní, ale do sebe zahleděný boháč Žabák má zálibu v rychlých autech, z nichž jedno nabourá – poznámka autora] Tentokrát oni budou dělat rozhodnutí a zbytek se může přidat. Spojenci musí být samozřejmě zapojeni, ale nesmí jim být dovoleno, aby udávali tón. Chvilé Němců nadešla. Naplní svůj osud.“⁶⁶⁹ K tomu Thatcherová připsala anglicko-francouzsky „nacionalismus, že ano?“⁶⁷⁰ (Nationalism nesque-pas?)

Druhým důvodem, proč Němci tak tlačili na rychlé sjednocení, byl podle Powella volební kalkul. Jak Genscher, tak Kohl podle něj počítali s tím, že jim ve volbách pomůže. „Kohl je naštvaný na náš postup, neboť ho vnímá jako překážku přivalové vlně, které Kohl věří, že ho katapultuje na místo prvního kancléře nově sjednoceného Německa, jež se promění ve světovou mocnost.“⁶⁷¹ Znovu k tomu Thatcherová připsala svou poznámku: „Velmi silný nacionalismus.“⁶⁷² [Doslovně nacionalismus s pomstou – poznámka autora]

Přímo při jednání s Teltschikem Powell také nijak nešetřil kritikou. Sdělil mu, že Britové se bojí německého sjednocení ze tří důvodů. „Zaprvé proto, že nás to může znovu svést na cestu konfliktu a destrukce. To samozřejmě není bezprostřední obava, ale neklid ohledně budoucnosti, založený na našich dvojích zkušenostech během tohoto století. Zadruhé je tu znepokojení ohledně ekonomické síly sjednoceného Německa a jak by dominovalo Evropě. Zatřetí, a to je bezprostřednější důvod, je tu silný pocit, že Němci se chovají egoisticky a kladou svůj sjednocovací zájem před zájem nás všech ohledně stability a bezpečnosti v Evropě.“⁶⁷³ Pak se Powell snažil přesvědčit Teltschika ke změně uvažování, a to kombinací naléhání a výhrůžek. Nejdříve mu sdělil, že Británie hrála posledních čtyřicet let roli při obraně Německa, čili si ji nemohou dovolit nyní odsunout do pozadí. Pak přešel k výhrůžkám. „Pokud nejste připraveni konzultovat kolektivně s námi, budeme nuceni mluvit s ostatními bez Němců, a to včetně Rusů. Byla by to velká škoda, kdybychom museli odložit tradici spolupráce posledních 40 let a vrátit se k diplomacii rovnováhy sil z dřívějších dob.“⁶⁷⁴ Zde tedy byla destilace esence

⁶⁶⁹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to PM Germany: Meeting with Her Teltchik 9 February 90, Londýn.

⁶⁷⁰ Tamtéž.

⁶⁷¹ Tamtéž.

⁶⁷² Tamtéž.

⁶⁷³ Tamtéž.

⁶⁷⁴ Tamtéž.

thatcheristické politiky vůči německému sjednocení. Britové byli proti kvůli obavám z vojenské a ekonomické síly Německa a měli pocit, že Němci se chovají sebestředně. Aby tomu zabránili, byli schopni téměř čehokoliv, včetně diplomatické revoluce ve stylu 18. století, kdy by se spojili se svým dosavadním nepřítelem, aby zabránili dominanci jednoho státu. Němci tohle z velké části museli tušit, po tomto setkání však nemohli být na pochybách.

Teltschik obšírně na Powellovy námitky odpověděl. Jeho tvrzení, že Britové „se mylně domnívají, že Spolková republika se dere nezodpovědně dopředu“, Thatcherová podtrhla nesouhlasnou vlnovkou.⁶⁷⁵ Dále tvrdil, že SRN hlavně reaguje na rozvrat a zhoršující se krizi ve východním Německu. Varoval, že teoreticky po volbách 18. března nová východoněmecká vláda může jednoduše odhlasovat přistoupení k SRN podle článku 23 a spolková vláda by nemohla odmítnout. Taktéž tvrdil, že samotná rychlost procesu je naopak výhodná, protože udržuje Rusy v nerovnováze.⁶⁷⁶ Thatcherová s Powellem si nejspíše mysleli jak pro koho.

Nicméně přiznal, že je potřeba „vyhnout se nedůvěře“⁶⁷⁷. Kohl podle Teltschika „není proti setkání čtyř mocností plus dvou Němecek, ale ještě ne teď“⁶⁷⁸. Varoval Powella, že formát 4 + 2 by mohl vypadat jako zasahování do německého sebeurčení a mohl by obrátit Němce proti Západu. Také Powella ujistil, že není důvod pochybovat o Kohlově podpoře NATO.

Přesto se objevily nové problémy. Teltschik uznal, že Němci netuší, co od setkání s Gorbačovem, na něž se Kohl zrovna chystal, čekat, ve hře byla i neutralizace Německa či jeho jaderné ozbrojení (Německo nemělo jaderné zbraně, ale na jeho území byly rozmístěny americké) výměnou za souhlas se sjednocením. Jaderné ozbrojení bylo tím pravděpodobnější, neboť z něho Genscher chystal udělat své hlavní volební téma, poté co unifikaci na sebe vzal Kohl.

Setkání tak bylo nepříjemné pro obě strany, ale vlastně úspěšné. Britové s Němci si prostřednictvím poradců hlav vlád napřímo vyříkali své námitky. Powell odjížděl s pocitem, že Němci uvažují „o nějakém druhu setkání a dohody mezi čtyřmi velmocemi a Německem, které by formalizovalo úmrtí práv čtyř mocností“⁶⁷⁹. Němci se tedy pomalu smířili s potřebou konzultovat své kroky s berlínskou čtyřkou, což bylo to, o co Britové usilovali.

⁶⁷⁵ Tamtéž.

⁶⁷⁶ Tamtéž.

⁶⁷⁷ Tamtéž.

⁶⁷⁸ Tamtéž.

⁶⁷⁹ Tamtéž.

Otázkou je, jak moc můžeme Powellovi věřit. Když po letech Teltschika s dokumentem seznámil životopisec Thatcherové Moore, Teltschik mu řekl, že Powell se dělal mnohem „drsnějším, než ve skutečnosti byl“, a řekl mu „Nezapomínejte, že Margaret Thatcherová patří k jiné generaci“⁶⁸⁰.

Přesto před odjezdem Hurda do Ottawy dva problémy přetrvávaly. Jedním bylo postavení Německa v NATO, britské vedení se sice shodlo, že nejpravděpodobnější je setrvání SRN v Alianci, zatímco NDR zůstane oficiálně mimo a spojenecké jednotky tam nebudou rozmístěny. Obavy ohledně tohoto plánu však přišly z neočekávané strany, totiž od samotné Thatcherové. Začala se trápit, jestli tento postup příliš neohrozí postavení Gorbačova. „Premiérka si myslí, že bychom měli předpokládat značné přechodné období, během kterého bude dovoleno nějakému množství sovětských sil zůstat v bývalé NDR, nebo alespoň na její východní hranici.“⁶⁸¹ Thatcherová stále považovala Gorbačova za nejlepší naději pro uvolnění poměrů v SSSR i k uchování míru mezi Západem a Východem. To však neznamenovalo, že by mu naprosto důvěřovala. Zároveň si totiž myslela, že „je neuspokojivé, aby jednotlivé vlády jezdily do Moskvy zvlášť řešit otázku, jak ponechat jednotné Německo v NATO. Měli bychom se shodnout v západní čtyřce a pak to projednat v rámci berlínské čtyřky plus dvě Německa.“⁶⁸²

Druhým problémem bylo, že Britové také zdaleka nevěřili Němcům a mysleli si, že ohledně situace v NDR mlží a dělají ji horší, než ve skutečnosti je, aby mohli ospravedlnit převzetí kontroly. Příkladem je žádost západoberlínského senátu, aby mu bylo dovoleno převzít správu i nad východní částí města. Zdůvodňoval to tím, že východní Berlín je na pokraji kolapsu a hrozí rozsáhlé výpadky proudu. Když to britský konzul v Západním Berlíně konzultoval se svým francouzským kolegou, shodli se, že známky bezprostředního kolapsu nehrozí. Německým představitelům sdělil, že „neslyšel žádné zprávy o výpadcích proudu a obchody se zdály být dostatečně zásobené“⁶⁸³. Do Londýna hlásil: „Nevidíme důkazy o bezprostředním kolapsu, který by ospravedlnil rozšíření politického působení senátu do východního Berlína před volbami 18. března.“⁶⁸⁴ S tím tedy Hurd odletěl do Ottawy.

⁶⁸⁰ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 515.

⁶⁸¹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall Germany and NATO 10 February 1990, Londýn.

⁶⁸² Tamtéž.

⁶⁸³ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, BMG Berlin to FCO 9 February 1990, Londýn.

⁶⁸⁴ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, BMG Berlin to FCO GDR: West Berlin Fear of Imminent Breakdown 11 February 1990, Londýn.

Vyjednávání 2 + 4

Konference v Ottawě bylo oficiálně svolána proto, aby na ní bylo projednána smlouva o otevřeném nebi čili legalizace špionážních letů nad územím signatářských států. Jejím cílem bylo zajistit mechanismus, kterým by USA a SSSR mohly navzájem kontrolovat, že plní nejrůznější smlouvy o limitech zbrojení. Tato smlouva však byla odsunuta do pozadí událostmi, které se v Ottawě odehrály.

Po celou dobu konference probíhala totiž paralelní jednání mezi budoucími účastníky formátu 2 + 4 (nebo 4 + 2, jak by tomu raději říkali Britové. Thatcherová zakázala, aby se tomu říkalo 2 + 4, a pokud se někdo spletl, vrhala po něm vražedné pohledy⁶⁸⁵), na kterých se urovnávala pravidla budoucích negociací. Když poté na tiskové konferenci zapojené státy ohlásily začátek rozhovorů o sjednocení Německa, svět byl překvapen a trochu našťvaný. Z hlediska ostatních účastníků se totiž jednalo o klasickou velmocenskou politiku, ze které byly ostatní země vyloučeny.⁶⁸⁶ „Dvě Německa, Spojené státy, Británie, Francie a Sovětský svaz hluboce urazily státy, které byly vyloučeny z jejich exkluzivní skupiny,“⁶⁸⁷ psaly *The Times*. To však zemím 2 + 4 bylo jedno. Berlínská čtyřka totiž dala jasně najevo, že nikdo jiný u negociací není vítán. Když si na formát stěžoval italský ministr zahraničí Gianni De Micheli, tak ho Genscher umlčel slovy „Nejste ve hře.“⁶⁸⁸

Jednání začala 11. února, kdy Genscher svolal setkání spojenecké čtyřky, aby jim referoval o nedávné Kohlově návštěvě v Moskvě, kde Gorbačov oficiálně potvrdil svůj souhlas s tím, aby Němci žili společně v jednom státě. Genscher spojencům sdělil dobré zprávy. Rozhovory prý byly „relativně uvolněné“ a Gorbačov se sovětským ministrem zahraničí Eduardem Ševardnadzem „netlačili na neutralitu“⁶⁸⁹. Rusům nejvíce záleželo na dodržování práv a povinností čtyř mocností. To bylo lehce podivné tvrzení, vzhledem k tomu, že Britové obdrželi popis schůzky Kohla s Gorbačovem i od Sovětů. Podle něj Gorbačov celkem nezastřeně mluvil o případném německém vojenském nebezpečí: „Zdůraznil, že jádro německého problému spočívalo ve vojenské složce, která hraje rozhodující roli v evropské a světové rovnováze sil. Proto je nanejvýš důležité, aby hrozba nové války nepřišla z německé půdy, aby poválečné hranice byly nedotknutelné, aby území Německa nepoužívaly vnější síly.“

⁶⁸⁵ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 516.

⁶⁸⁶ GORTEMAKER, Manfred. *Unifying Germany 1989–1990*, s. 163.

⁶⁸⁷ *The Times* (London, England), Friday, March 09.

⁶⁸⁸ BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy*, s. 195.

⁶⁸⁹ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Ottawa to FCO Meeting of the four foreign ministers: Sunday 11 February 12 February 1990, Londýn.

Aby to bylo zcela jasné, sovětský zápis dodává: „Myšlenka, že by sjednocené Německo bylo členem NATO, byla kategoricky odmítnuta.“⁶⁹⁰

Genscher tak evidentně dělal jednání růžovější, než doopravdy bylo. To mu však nebránilo, aby pak navrhl jednání ve formátu dva plus čtyři s tím, že by dvě Německa formálně přizvala čtyřku k negociacím na německé půdě.⁶⁹¹ Z britského zápisu to vyznívá, jako kdyby byl Genscher přesvědčen, že s tímto přelomovým nápadem právě přišel. Vzhledem k tomu, že se o nápadu uspořádat jednání 2 + 4 hovořilo již několik týdnů, to má nádech grotesky. Jeho návrh, aby Němci mocnosti k jednání přizvali a to aby se odehrávalo pouze v Německu, však relativně nový byl. Němcům evidentně šlo o udržení zdání, že jsou stále v sedle a vše mají pod kontrolou. Vzhledem k tomu, že neformálně se zahájením rozhovorů 2 + 4 formálně již souhlasili všichni účastníci, nic nebránilo tomu, ohlásit to i veřejně.

Kdo se od toho za Atlantikem snažil odrazovat, však byla sama Thatcherová. Ve stejné době, kdy probíhal summit v Ottawě, se účastnila konference mladých konzervativců v Torquay. Tam prohlásila, že s případným sjednocením musí souhlasit čtyři mocnosti, všichni členové NATO a signatáři NATO.⁶⁹² Thatcherová modifikovala svou taktiku. Samotné vyjednávání chtěla v úzkém kruhu, aby ho mohla mít pod kontrolou, zároveň však schválení jeho závěrů chtěla rozšířit co nejvíce, protože si uvědomovala, že je tak větší šance, že s tím bude někdo nesouhlasit.

Jejího projevu si všiml německý tisk, který to správně interpretoval jako další důkaz britské opozice k sjednocení. *Bild* sarkasticky psal, jestli Thatcherová bude chtít, aby se ohledně unifikace diskutovalo rovněž s Asociací taxikářů, Sdružením chovatelů holubů v Soho, lobby skotské whisky a Asociací pro podporu lochnesské příšery.⁶⁹³

Mezitím se v Ottawě setkal Hurd s nejméně důležitým členem celého procesu, totiž s ministrem zahraničí NDR Oskarem Fischerem. Ten byl z procesu nešťastný, jak sugeruje jeho věta, že „Němci musí vzít v úvahu obavy svých bezprostředních sousedů i ostatních Evropanů“⁶⁹⁴. Taktéž varoval před oživením nacionalismu. Kdyby ho slyšela Thatcherová, nejspíše by souhlasila. Ale názor NDR nikoho nezajímal. Západní Němci mluvili často i za své

⁶⁹⁰ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Waldegrave to Powell 13 February 1990, Londýn.

⁶⁹¹ Tamtéž.

⁶⁹² The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Bonn to FCO Ottawa (for secretary of state's party German Question: press coverage) 12 February 1990, Londýn.

⁶⁹³ Tamtéž.

⁶⁹⁴ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Ottawa to FCO Secretary of States meeting with GDR foreign minister 13 February 1990, Londýn.

východní bratry, tím spíše, že již měli pod kontrolou jejich ekonomiku. Fischer také nikoho nezajímal již z toho důvodu, že byl členem komunistické vlády, u které se všeobecně předpokládalo, že za měsíc prohraje svoje první svobodné volby, takže její názor je irelevantní.

Další den ráno, tedy 13. února, se čtyři západní ministři sešli na pracovní snídani. Během jídla Baker referoval o svém jednání se Ševardnadzem, který sice stále nebyl spokojený, ale nakonec souhlasil, že vyjednávání ve formátu 2 + 4 jsou nevyhnutelná.⁶⁹⁵ To bylo konečné slovo Sovětů, oficiálnímu vyhlášení již nic nebránilo. Spojenci se pak dohodli, že pokud „Rusové jsou na palubě“, celá šestka by měla vydat společné prohlášení kolem šesté večer. Žádné společné setkání celé šestky se odehrát nemělo, ale šestka se měla nechat společně vyfotografovat po prohlášení⁶⁹⁶. Západní spojenci se také shodli, že první setkání by mělo proběhnout po východoněmeckých volbách. Bylo dohodnuto, že všechna kola jednání proběhnou v Německu a Němci jim budou předsedat. Hurd ale namítal, že z pohledu Sovětů, a do jisté míry i Britů, je důležité, aby to nevypadalo, jako že čtyřka stvrzuje něco, co bylo vyjednáno mezi Němci. Nejspíše i z toho důvodu nakonec ministerská jednání nebyla pouze v Německu, ale i Paříži a Moskvě, i když setkání jejich zástupců probíhala pouze v Berlíně a Bonnu.⁶⁹⁷

Když toto bylo ujednáno, Genscher svým spojencům „v emocionálním projevu“⁶⁹⁸ poděkoval za podporu německému sjednocení. Dumas, jehož otec byl za války zastřelen Němci, „žalostně prohlásil, že Genscher jistě ocení, co se všem honí v hlavě, když je mezi nimi tolik historie. Vše to bylo záležitostí jak minulých, tak i budoucích vztahů. Otáčíme novou stránku a potřebujeme v budoucnu silný vztah“.⁶⁹⁹ Baker se taktéž přidal k emočním proslouvům a zavzpomínal, jak volal do Německa a operátor mu řekl „Bůh žehnej Americe a všemu, co jste udělal pro Německo“⁷⁰⁰. Nakonec to promluvil stoický Hurd, který podle britského zápisu „stáhl diskusi zpátky na zem“⁷⁰¹.

Thatcherová byla se závěry z Ottawy spokojená, prohlásila „vytvoření rámce berlínské čtyřky a dvou Němecek k diskusi ohledně důsledků sjednocení pro NATO

⁶⁹⁵ The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, UKEM Ottawa to FCO Meeting of four foreign ministers: 13 February 14 February 1990, Londýn.

⁶⁹⁶ Tamtéž.

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ Tamtéž.

⁶⁹⁹ Tamtéž.

⁷⁰⁰ Tamtéž.

⁷⁰¹ Tamtéž.

a evropskou bezpečnost za značný úspěch.“⁷⁰² Zároveň začala prosazovat, aby podobná skupina byla vytvořena k vyřešení aspektů německého sjednocení týkajících se ES. Cíl byl jasný, totiž aby „do té míry, jak jen to je možné, dodatečnou finanční zátěž plynoucí z pohlcení východního Německa společenstvím nesla Spolková republika“⁷⁰³.

Jen proto, že se jednání o sjednocení Německa konečně rozbíhala, i když oficiálně musela počkat ještě měsíc, neznamenal to, že by jednání v zákulisí ustalo. Thatcherová se rozhodně nevzdala naděje, že by znovusjednocení mohlo být zastaveno, nebo alespoň velmi zpomaleno. Při cestě z Ottawy se Genscher zastavil v Londýně. Thatcherová se v rozhovoru s ním netajila obavou, že německá jednota naruší evropskou stabilitu. Také se snažila uspořádat mimořádný summit NATO, aby řešil „německou otázku“. V německém kancléřství a ministerstvu zahraničí v té době převažoval názor, že „mezi našimi spojenci nejsou jen přátelé“⁷⁰⁴.

Právě v této době kontakty se Sověty začínají narůstat na intenzitě. Britský velvyslanec v Moskvě se v polovině února setkal s Anatolem Černajevem, poradcem Gorbačova v oblasti zahraniční politiky. Ten mu sdělil, že „časté anglicko-sovětské výměny názorů ohledně Německa by byly v této rychle se pohybující situaci velice žádoucí“⁷⁰⁵.

V některých ohledech byl Černajev mnohem větší realista než Thatcherová. Prohlásil, že „německé sjednocení je nyní nevyhnutelné a německý lid na něj má právo“⁷⁰⁶, což je něco, co si Thatcherová možná stále nepřipouštěla. Zároveň však dodal, že si nemyslí, že proces bude dokončen koncem roku 1990. Připomněl, že připojení Sárska trvalo tři roky a problémy spojené s pohlcením východního Německa jsou násobně větší.

Také nepředpokládal, že se z jednotného Německa stane klon Hitlerovy říše, na rozdíl od Thatcherové s Mitterrandem. „Sovětské vedení považuje demokracii ve Spolkové republice natolik hluboce zakořeněnou, že jednotné Německo nikdy nemůže představovat takové nebezpečí jako Hitlerovo Německo.“⁷⁰⁷

⁷⁰² The National Archive, Prime Ministerial Private Office files, PREM19/2998, Powell to Wall German Reunification 15 February 1990, Londýn.

⁷⁰³ Tamtéž.

⁷⁰⁴ ELBE, Frank a Richard E. KIESSLER. *A Round Table with Sharp Corners: The Diplomatic Path to German Unity*, s. 62.

⁷⁰⁵ 1990 Feb 16 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: UKE Moscow telegram to FCO ("Personal for Ambassadors: my call on Chernyaev: Germany") [record of discussion: Soviet views on German unity and NATO membership] [declassified Dec 2016].

⁷⁰⁶ Tamtéž.

⁷⁰⁷ Tamtéž.

Obyčejní Sověti to však prý cítili jinak. „Bojí se a nemají rádi Němce a považovali stav zřízený po válce za řádnou odměnu za vítězství a nutnou pojistku sovětské bezpečnosti. Takže je tu minimálně velký politický problém pro sovětskou vládu.“⁷⁰⁸ Tím však překážky nekončily. Černajev potvrdil, že „je proti pokračování Německa v NATO“⁷⁰⁹. Také vyjádřil obavu nad tím, „aby se ze setkání dva plus čtyři nestala prezentace předem připravených pozic mezi západními spojenci, s tím, že Sověti buď můžou brát, nebo nechat ležet“⁷¹⁰. Thatcherová tak musela se Sověty hrát složitou hru. Na jednu stranu tu byla šance, že by mohli fungovat jako spojenci proti sjednocení, ale pokud by se sjednocení stalo nevyhnutelné, bylo by nutné překonat jejich odpor k tomu, aby Německo zůstalo členem NATO.

Zhruba o týden později se ozval další zájemce o zapojení do negociací o budoucnosti Německa, Polsko. První postkomunistický premiér Tadeusz Mazowiecki poslal Thatcherové dopis, ve kterém žádal o pomoc a aby do smlouvy o sjednocení byl zakomponován status polsko-německé hranice jako „konečné a neměnné“⁷¹¹. Za tím účelem žádal přizvání Polska k jednáním. Britové v principu polský požadavek o neměnnost linie na Odře a Nise podporovali, ale nebyla to pro ně prioritou. Polsko bylo nakonec k jednomu z kol vyjednávání 2 + 4 opravdu přizváno.

Thatcherová mezitím znovu pobouřila Němce. Dne 18. února dala průchod svým myšlenkám v projevu pro Radu zástupců britských Židů. V části věnující se německé jednotě nejdříve zdůraznila, že používá termín sjednocení, a ne znovusjednocení „protože nemluvíme o Německu v jeho hranicích z roku 1937“⁷¹². Thatcherová tak nakonec souhlasila s Genscherem. Pak prohlásila: „Není pochyb, že spojení dvou částí Německa se stane.“⁷¹³ Zde lze mít jisté pochybnosti, zda o tom byla zcela stoprocentně přesvědčena, její pozdější chování ukazuje, že pokusů sabotovat německou jednotu se nevzdávala. Dále pokračovala: „Je ale pochopitelné, že některé hořké vzpomínky na minulost kalí pohled na současnost a budoucnost.“⁷¹⁴ Velmi pravděpodobně zde Thatcherová mluvila i o sobě.

Pak přišla pasáž, která znovu pobouřila Němce: „Kancelář Kohl a ministr zahraničí Genscher sami uznali, že německé sjednocení musí vzít v potaz nejen pocity dvou německých

⁷⁰⁸ Tamtéž.

⁷⁰⁹ Tamtéž.

⁷¹⁰ Tamtéž.

⁷¹¹ 1990 Feb 22 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Prime Minister Mazowiecki message to MT (Polish/German border) [concerns] [declassified Dec 2016].

⁷¹² 1990 Feb 18 Su Margaret Thatcher Speech to the Board of Deputies of British Jews.

⁷¹³ Tamtéž.

⁷¹⁴ Tamtéž.

států, ale také zájmy ostatních v Evropě. Musí respektovat existující smlouvy, dohody, včetně závazků obsažených v helsinském závěrečném aktu, který uznává současné hranice v Evropě. Musí respektovat práva čtyř mocností v Německu, koneckonců je to na základě práv a povinností čtyř mocností, kdy spojenci zachovávali po čtyřicet let svobodu Západního Berlína. Také nesmí ohrozit pocit bezpečí nikoho z nás ve východní nebo západní Evropě nebo v Sovětském svazu.“⁷¹⁵

Thatcherová nenechala nikoho na pochybách co tím myslí. „To znamená, že chceme, aby Německo zůstalo součástí NATO, s rozmístěnými americkými a ostatními jednotkami, se zvláštním uspořádáním pro východní Německo, aby byly naplněny bezpečnostní zájmy Sovětského svazu. Dokonce by bylo docela rozumné, aby tam některé sovětské jednotky zůstaly, alespoň po dobu přechodného období.“⁷¹⁶

V poslední části ještě prohlásila že „plně podporujeme přání Polska mít jeho západní hranice garantované smlouvou“⁷¹⁷. Thatcherová v projevu signalizovala Gorbačovovi, že je připravena do určité míry podpořit jeho bezpečnostní zájmy. Čeho si však nejvíce všímala německá média, byla pasáž o potřebě zachování práv čtyř mocností v Německu. Němci doufali, že sjednocením se těchto omezení naplno zbaví a stanou se plně suverénní zemí. V roce 1990 se sice práva a povinnosti týkaly především Berlína, ale i tak bylo pro Němce urážlivé, že i po zhruba čtyřiceti letech úspěšného demokratického a svobodného vývoje jsou stále považováni za hrozbu světu. Tímto směrem se ubíraly i poznámky Thatcherové o potřebě zachování jednotek cizích zemí v Německu.

Thatcherová si ten den žádné nové přátele v Německu nezískala ani pro Němce výbušnou zprávou v nedělníku *The Sunday Times*, který tvrdil, že premiérka vytváří protiněmeckou evropskou koalici, která by zbrzdila proces reunifikace. Ambasáda v Bonnu hlásila, že „kroky, jež jsme podnikli za účelem čelit obvinění v *The Sunday Times*, jsou efektivní“⁷¹⁸. Jenže problém byl samozřejmě v tom, že *The Sunday Times* měly do velké míry pravdu a že Thatcherová se snažila poskládat dohromady společně s Francií a Sovětským svazem nějakou blokační skupinu proti německé jednotě. Také o úspěchu velvyslanectví ve snaze čelit „obviněním“ lze pochybovat, a to vzhledem k tomu, že samo přiznalo, že „Bild

⁷¹⁵ Tamtéž.

⁷¹⁶ Tamtéž.

⁷¹⁷ Tamtéž.

⁷¹⁸ 1990 Feb 19 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: UKE Bonn telegram to FCO ("German Unification: British Policy: Media Coverage") [MT speech reported; UKE countering Sunday Times claim that MT constructing an anti-German coalition] [declassified Jul 2017].

pokračuje ve své protibritské kampani⁷¹⁹. Dá se předpokládat, že nejčtenější deník v zemi měl větší vliv než snahy pár britských diplomatů.

Kdo však byl také zmatený a zklamaný postojem Thatcherové, byli Američané, nejdůležitější ze čtyř berlínských mocností a také jediná, přes určité pochybnosti, která sjednocení po celou dobu podporovala. Dne 24. února si Thatcherová s prezidentem Bushem telefonovali ohledně Německa. Nicméně závěry, které si každý z rozhovoru odnesl, byly naprosto jiné. Od dva dny později si Blackwill povolal Andrewa Wooda, vysoce postaveného diplomata na britské ambasádě ve Washingtonu, aby mu sdělil, že prezident je „zmatený a znepokojený některými věcmi, které premiérka řekla“⁷²⁰. Pochopil prý, že „podporuje demilitarizovanou NDR“⁷²¹. Ještě více „byl zaražen několikanásobným poukázáním na nutnost vybudovat evropský systém, který by se vypořádal s německým sjednocením tím, že by ho zadržel v nové verzi srdečné dohody, která by zahrnovala i Rusy (...) Mluvila o Rusku jako o zásadní protiváze k Německu.“⁷²²

Blackwill se také svěřil s tím, že „Američané jsou znovu zaraženi tím, jak špatný je vztah mezi Brity a Němci“⁷²³. Příklad, který Blackwill uvedl, byl ten, že zatímco Bush poslal Kohlovi po jeho návštěvě Moskvy „vřelý dopis“, od Thatcherové Kohl obdržel pouze dopis ohledně sankcí vůči Jižní Africe, v němž nebyla ani zmínka týkající se jeho návštěvy SSSR.⁷²⁴ Němce to evidentně muselo velmi mrzet, když si stěžovali Blackwillovi. Nicméně problém Jižní Afriky byl jeden z mála, kde Kohl s Thatcherovou měli podobné názory, na rozdíl od zbytku světa. To, že mu ohledně této problematiky psala, ukazuje, že nad ním ještě úplně nezlomila hůl.

Ambasáda byla evidentně předvoláním znepokojena. „Plošné důsledky pro britsko-americké vztahy jsou velmi znepokojivé,“⁷²⁵ varovala. Odchod Reagana z úřadu postavení Thatcherové velmi poškodil. Její Ron by nikdy takto nedal přednost Kohlovi před ní a velmi by naslouchal jejím radám. Také to dobře ilustruje, proč se USA nikdy nemohly stát členem „protiněmecké koalice“; Bush byl sjednocení příliš nakloněn. V pamětech Thatcherová

⁷¹⁹ Tamtéž.

⁷²⁰ 1990 Feb 26 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: UKE Washington letter to FCO (report of Bush's concerns at MT position from Robert Blackwill, NSC official) [off the record "depressing conversation"] [declassified Dec 2016].

⁷²¹ Tamtéž.

⁷²² Tamtéž.

⁷²³ Tamtéž.

⁷²⁴ Tamtéž.

⁷²⁵ Tamtéž.

vzpomíná: „Když přišel do Bílého domu nový tým, shledala jsem, že jedním s administrativou, která vidí jako svého hlavního evropského partnera ve vedení Německo a která povzbuzuje integraci Evropy, aniž by to vypadalo, že plně chápe, co to znamená, a jež jako by někdy podceňovala politiku silné jaderné obrany.“⁷²⁶

Protože Britové nechtěli o dobrý vztah s Američany přijít, zpráva z Washingtonu vyvolala v Londýně menší paniku. Powell, který byl autorem britské verze zápisu telefonátu, tvrdil, že to celé je velké nedorozumění. Nejdříve zpochybnil, zda Blackwill opravdu je důvěryhodným zdrojem, který správně prezentuje Bushovy názory. „Je v dobrém postavení, aby znal prezidentovy myšlenky,“ přiznal. „Zároveň je ale trochu intrikán a pletichář, takže nikdo by neměl přikládat příliš váhy tomu, co tvrdí,“⁷²⁷ dodal.

Pak se jal vyvracet Blackwillova nařčení. „Můj zápis ukazuje, že jste vypichovala dva body. Zaprvé že je důležité vybudovat rámec KBSE, aby se Rusové v rozhovorech o budoucnosti Evropy necítili izolovaní. A zadruhé že z mnohem dlouhodobějšího hlediska je Sovětský svaz jedinou zemí, která by v Evropě byla podobné velikosti jako sjednocené Německo, a tedy schopna ho politicky vyvážit. Nezdá se, že by prezident pochopil sofistikovanost této pozice.“⁷²⁸ Téměř to vypadá, jako by se Powell pokoušel udělat z Bushe méněcenného. Na jiném místě svého vysvětlení píše, že doporučuje Thatcherové, až příště bude mluvit s prezidentem, aby „vysvětlila svoji pozici ve velmi jednoduchém jazyce a zopakovala ji“⁷²⁹. Američané však ve skutečnosti nejspíše prohlédli zástěrku Britů. Asi se ani tolik snažit nemuseli. Thatcherová nebyla známá tím, že by své názory halila do nepřehledného diplomatického žargonu. Powell přiznává, že Thatcherová chtěla, aby SSSR politicky vyvažoval Německo. Od dalšího vyvažování, například vojenského, ke kterému se také klonila, jak ukazuje její strach ze silného Německa a narážky na druhou světovou válku, nebyla daleko.

Také v druhém bodě nebyli Američané daleko od pravdy. Thatcherová sice nezmínila novou „srdečnou dohodu“, jak se jmenovala smlouva mezi Francií a Británií před první světovou válkou, jako způsob, jak izolovat Německo, ale její vize rámce KBSE měla podobný účel, totiž nedovolit Německu plně využít svůj politický potenciál. KBSE měla Německo svázat v mezinárodních smlouvách a tím ho učinit méně nebezpečným. Powell přiznal, že zmínka o

⁷²⁶ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 525.

⁷²⁷ 1990 Mar 5 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell minute to MT ("Relations with President Bush: German unification") [diplomatic mess caused by misinterpretations of comments made by MT in phone call meetings with President Bush] [declassified Dec 2016].

⁷²⁸ Tamtéž.

⁷²⁹ Tamtéž.

srdečné dohodě byla narážkou na britské snahy do tohoto snažení zapojit i Francii.⁷³⁰ Její snahy do systému vtáhnout SSSR to jen umocňuje. O tom, že nová srdečná dohoda nebyla mimo politickou diskusi, svědčí i zpravodajství. Titulek z *The Times* z této doby například hlásal: „Británie volá po nové srdečné dohodě.“⁷³¹ Byla to zpráva o tom, že „Ewen Ferguson, britský velvyslanec v Paříži, říká, že Británie a Francie musí více spolupracovat“. Sám spojení srdečná dohoda však nepoužil. Navíc jak vzpomíná Hurd, srdečná dohoda opravdu nebyla daleko od uvažování v čísle 10. „V čísle 10 jsem slýchal o paralelách s lety 1904-14, kdy se Britové, Francouzi a Rusové spojili v dohodě, aby potlačili německé ambice.“⁷³²

I v posledním bodě se Američané zřejmě blížili částečně pravdě. „To, že se zdá, že podporujete demilitarizaci východního Německa, musí být naprosté nedorozumění. Vysvětlila jste, že to je to, co si představuje Genscher. A že si nemyslíte, že je to přijatelné pro Západ nebo pro Sovětský svaz.“⁷³³ Jak Thatcherová tvrdila v projevu pro Radu zástupců britských Židů, byla pro zvláštní stav v bývalé NDR, dokonce prosazovala, aby tam zůstaly nějaké sovětské jednotky. To sice nebyla demilitarizace, ale speciální status východního Německa to udržovalo. Zdá se, že přes všechny Powellovy řeči o „sofistikovanosti“ britského postoje k německému sjednocení si byli Američané velmi dobře vědomi, jak se věci mají.

Ve zkrácené podobě, ale v podstatě stejnými argumenty referoval Powell o telefonátu také Hurdově kanceláři. Navíc přiznal, že Blackwillovy rozpaky nad špatnými vztahy mezi Británií a Německem mají „něco do sebe“, i když si myslel, že Blackwill přehání. „Zdá se mi, že Blackwill to podal v trochu hysterické formě. Rád bych dodal, že Blackwillovo naznačování („soukromé uvažování v čísle 10“), že číslo deset je obydleno kombinací dr. Divnolásky [postava šíleného vědce z Kubrickova stejnojmenného filmu – poznámka autora] a generála Curtise B. Lemaye [zde má Powell nejspíše na mysli Curtise E. Lemaye, amerického generála z druhé světové války a hlavního architekta masivního bombardování Japonska. Bombardování prosazoval i během kubánské raketové krize a ve vietnamské válce – poznámka autora] a britské ministerstvo zahraničí a americká rada národní bezpečnosti chladnými a racionálními mysliteli, bylo uvítáno s překvapením, a to vzhledem k tomu, že premiérka konzistentně a úspěšně

⁷³⁰ 1990 Mar 6 Tu Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell letter to Hurd PS (report of Bush's concerns at MT position via Robert Blackwill, NSC official) [rebuts misinterpretation of phone conversation] [declassified Dec 2016].

⁷³¹ *The Times* (London, England), Wednesday, March 07 1990.

⁷³² HURD, Douglas. *Memoirs*, s. 383.

⁷³³ 1990 Mar 5 Mo Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell minute to MT ("Relations with President Bush: German unification") [diplomatic mess caused by misinterpretations of comments made by MT in phone call meetings with President Bush] [declassified Dec 2016].

zvládala řídit vztahy mezi Východem a Západem posledních jedenáct let.“⁷³⁴ Nelze si nevšimnout sarkastického Powellova výsměchu svým kolegům na ministerstvu zahraničí. Také je celkem jasné, že Američané měli dobrý přehled o neshodách v britské zahraniční politice. Vztahy mezi číslem deset a ministerstvem zahraničí opravdu nebyly dobré. To po letech potvrzoval i sir Percy Cradock, který jinak patřil k oblíbeným diplomatům Thatcherové. „Držela se svého, a způsobila tak spoustu škod, i když to bylo hodně zmírněno ministerstvem zahraničí, které pilně pracovalo na vyjednáváních 2 + 4. Němci samozřejmě na oficiální úrovni říkali, že to je v pořádku. Samozřejmě to je to, co by mi řekli, že ano? Bylo to složité období.“⁷³⁵ Z Cradockova vyjádření je cítit despekt nad politikou Thatcherové vůči Německu a pocit, že ministerstvo zahraničí to muselo zachraňovat. Z jeho popisu je ale také poznat rozdíl mezi přístupem Thatcherové, která chtěla hájit britské zájmy, a ministerstvem zahraničí, jež chtělo hlavně udržovat dobré vztahy.

Než se ministři 2 + 4 sjeli ke svému prvnímu setkání, došlo ještě k jednomu vývoji. Kohl oznámil vydání deklaráce, že bude respektovat polské hranice. Prohlásil, že hranice by měly být uznány mezinárodní smlouvou. Dokument ještě musel schválit Bundestag.⁷³⁶ Tím odstranil jeden z nejkontroverznějších aspektů znovusjednocení a celé Evropě se ulevilo. Britové to přivítali a podporovali, aby se Poláci přidali k vyjednávání, až dojde na diskusi týkající se jejich hranic.⁷³⁷

Do prvního kola vyjednávání 2 + 4 tedy Britové vstupovali rozpačitě. Snažili se uzavřít jakousi koalici se SSSR a Francií, vztahy s Německem byly na bodu mrazu a USA dávaly přednost Němcům. Šance na ovlivnění situace byly relativně malé. To však neznamená, že by se vzdávali.

Mezitím také proběhly první svobodné volby v historii NDR. Jak předpovídal Kohl, s výraznou převahou je vyhrály strany podporující sjednocení. Nejvíce, 48 %, získala Aliance pro Německo, pravicová koalice několika stran, kde hlavní roli hrála východoněmecká CDU. SPD získala 21,9 % a přistoupila k velké koalici. Během volební kampaně si menší uskupení

⁷³⁴ 1990 Mar 6 Tu Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell letter to Hurd PS (report of Bush's concerns at MT position via Robert Blackwill, NSC official) [rebuts misinterpretation of phone conversation] [declassified Dec 2016].

⁷³⁵ Interview with Sir Percy Cradock BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁷³⁶ 1990 Mar 8 Th Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: MT letter to Chancellor Kohl (border between Germany and Poland) [“very much agree that the border should be entirely secure and guaranteed by treaty”] [declassified Dec 2016].

⁷³⁷ Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Hurd telegram to UKE Warsaw ("Poland and German unification") ["our views on the question of Polish involvement in discussions in the two plus four framework on the question of Polish borders"] [declassified Dec 2016].

stěžovala na vměšování se Západu, západoněmecká CDU a SPD v podstatě vedly kampaň za své východoněmecké sestry. Svět vítězství demokratických stran přivítal, kromě Thatcherové, která dva dny po volbách prohlásila, že Němci „jsou buď na kolenou, nebo nám jdou po krku“⁷³⁸.

Většina vyjednávání neprobíhala mezi ministry zahraničí, ti na svých jednáních měli pouze posvětit to, co domluvili jejich podřízení, popřípadě vyjasnit to, k čemu jejich lidé neměli oprávnění. Britský tým měl čtyři lidi, vedl ho John Weston, zástupce mu dělal Hilary Synnott, právníka Michael Wood a zapisovatele Jonathan Powell, bratr Charlese. Na rozdíl od něj však byl spíše levicového zaměření. Později sloužil jako šéf kanceláře Tonyho Blaira.

Britský tým si během vyjednávání vydobyl respekt ostatních delegací, zvláště Wood, který byl světovým expertem na berlínské okupační právo. Britové také často dokázali přijít s kompromisní formulací. Takže se chovali naprosto opačně než jejich premiérka.⁷³⁹ „Kvůli názorům čísla deset Downing Street jsme si přátele nezískali. Američané si mysleli, že jednáme hrubě, a Němcům se to intenzivně nelíbilo a považovali to za urážející,“⁷⁴⁰ popsal Synnott problém. Další příklad rozdílu pohledu ministerstva zahraničí a kanceláře premiérky.

Zástupci zemí 2 + 4 se poprvé setkali 14. března, i když pouze na úrovni státních úředníků. Toto kolo mělo hlavně řešit, co bude obsahem samotné smlouvy. Britský pohled byl, že smlouva by měla obsahovat uspořádání ohledně „hranic, vztahů mezi třemi mocnostmi a Německem, vztahů mezi SSSR a Německem (ukončení dohod mezi SSSR a NDR), Berlína a vztahů mezi čtyřmi velmocemi a Německem“⁷⁴¹. Hlavním problémem se ukázalo „mírové urovnání“, což byl eufemismus pro mírovou smlouvu. Tato otázka také vyjevila rozložení sil při negociacích. Přestože den předtím se čtyři západní spojenci shodli, že otázka hranic a mírového urovnání by měla být součástí jednání, když na ně došlo, Němci, kteří předsedali, část o míru vypustili. Američané je podpořili.⁷⁴²

⁷³⁸ HEYDEN, Florian. *2 plus 4 equals one – Was diplomacy vital for achieving German reunification?*, s. 7.

⁷³⁹ Interview with Sir Hilary Synnott BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁷⁴⁰ Tamtéž.

⁷⁴¹ 1990 Mar 16 Fr Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Hurd telegram to UKE Washington (“Two Plus Four Talks: A Peace Settlement”) [US backing for German reluctance to put peace settlement on the agenda] [declassified Dec 2016].

⁷⁴² Tamtéž.

Proti se kromě Britů a Francouzů postavili Sověti. Ti upozornili, že otázka budoucí mírové smlouvy je zahrnuta jak ve smlouvě mezi čtyřmi západními mocnostmi, kterou se SRN vrátila většina suverenity, tak v postupimské dohodě. Otázce se tedy nešlo vyhnout.⁷⁴³

Britové tak podpořili jednání o mírovém uspořádání, uznali však, že nemusí jít o tradiční mírovou dohodu. Jednat o tom více než čtyřicet let po válce by působilo divně. Pak tu byl problém, že k oficiální mírové dohodě by muselo být přizváno všech 57 válčících států, které by všechny mohly vznést otázku nároků a reparací. „To by mohlo vést k velmi dlouhému procesu plnému nejistot, a tedy k riskování stability,“⁷⁴⁴ varoval Hurd. „Musíme vyvinout společný postup mezi západní čtyřkou, pokud nechceme, aby nás Rusové převálcovali,“⁷⁴⁵ dodal. Možná to je důvod, proč se německá verze zápisu jednání, na rozdíl od britské, tváří, že jediný, kdo prosazoval myšlenku mírové smlouvy, byli Sověti.⁷⁴⁶

Otázkou bylo, jestli Thatcherová chtěla společný postup ohledně Německa, nebo by byla ráda, kdyby to SSSR dokázal narušit. Mnohé může napovědět jedna z nejskandálnějších epizod týkající se německého sjednocení. V půlce března Thatcherová pověřila Powella uspořádáním semináře o Německu. Podobné akce byly celkem časté a úspěšné. Spočívaly v tom, že Thatcherová si sezvala na venkovské sídlo britských premiérů experty v oblasti, o které se chtěla dozvědět více, a následně se přes víkend v nezávazné diskusi snažila získat od sezvaných co nejvíce informací. Za jeden z nejúspěšnějších seminářů byl pokládán ten o Sovětském svazu, který se odehrál před prvním setkáním Thatcherové s Gorbačovem ve funkci generálního tajemníka. Ale podobné semináře se organizovaly například i v otázce ekonomické politiky nebo volební strategie.

Tentokrát mělo být hlavním tématem Německo. Už samotné body k diskusi navržené Powellem měly potenciál vyvolat obří skandál, pokud by unikly na veřejnost:

- „Co nám dějiny říkají o charakteru a chování německy mluvících lidí v Evropě? Existují vůbec stále národní charakteristiky?
- Změnili se Němci za posledních 40 let následkem nějaké mutace v jejich národním charakteru, nebo kvůli změnám svého okolí? Nebo máme co do činění se stále stejnými skopčáky? [V originále Huns, doslovně Huny – poznámka autora]

⁷⁴³ Tamtéž.

⁷⁴⁴ Tamtéž.

⁷⁴⁵ Tamtéž.

⁷⁴⁶ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 950–951.

- Jak hluboce zakořeněné je německé poslání ve střední Evropě? Je to součást jejich instinktivního a dějinného neklidu, nebo to je jen výsledek současného ekonomického výpočtu a politické výhody?
- Jaké budou sklony jednotného Německa? Vrhne se přes všechna ujišťování o opaku, jako již tolikrát v historii, ke geografické a teritoriální dominanci? Nebo nalezne uspokojení ve vytvoření něčeho širšího, než je Německo?⁷⁴⁷

Z Powellova výběru témat jde celkem jednoduše vyvodit naladění premiéřské kanceláře vůči Německu. Premiérka se stále obávala jeho případné síly a nevěřila, že Němci se od světové války opravdu změnili. Na seminář v Chequers dne 24. března byli kromě Thatcherové a Powella, který sloužil jako zapisovatel, pozváni Hurd, skotsko-americký historik specializující se na Německo Gordon Craig, americký historik, jehož rodina utekla z Německa před Hitlerem, Fritz Stern, historik z Cambridge lord Dacre (plným jménem Hugh Trevor-Roper), historik a poradce Thatcherové Norman Stone, historik a novinář Timothy Garton Ash a původem maďarský intelektuál a novinář George Urban. Nutno přiznat, že rozhodně nešlo o žádnou skupinu kývačů, kteří by všichni předem souhlasili s tezí Thatcherové, že jednotné Německo je nebezpečné. Thatcherová vždy byla otevřená opačným názorům a ráda živě diskutovala.

Powellův zápis začíná vzhledem k pozdějším událostem dost ironickou pasáží. „Bylo by velmi trapné a těžce poškozující naše zájmy, kdyby se obsah této takto upřímné diskuse ohledně jednoho z nejbližších spojenců stal veřejně známým. Byl bych vděčný, kdyby zápis obíhal jen ve velmi limitovaném počtu mezi ministry a vysokými úředníky, kteří to musí vědět.“⁷⁴⁸ Powell zde použil termín „need to know“, užívaný ve zpravodajských službách a armádě, kdy je lidem sděleno pouze to nejnútnejší, co potřebují vědět ke splnění úkolu, aby se předešlo vyzrazení v případě, že by byli chyceni.

Ve svém zápisu Powell nepíše, kdo co řekl, spíše popisuje všeobecný postup diskuse. Začátek rozhodně nebyl pro Němce příznivý, protože vyjmenovával německé záporné charakteristiky(nejnápadnější to bylo v jejich chování ohledně polské hranice), jejich posedlost

⁷⁴⁷ 1990 Mar 18 Su Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: Powell briefing for MT (“Seminar on Germany”) [analysis of the anticipated role and character of a united Germany in Europe: aspects for discussion; MT's own thoughts] [declassified Dec 2016].

⁷⁴⁸ 1990 Mar 24 Sa Archive (TNA) Prime Ministerial Private Office files Germany: No.10 record of conversation (MT, Hurd, Professor Gordon Craig, Professor Fritz Stern, Lord Dacre, Professor Norman Stone, Timothy Garton-Ash, George Urban) [analysis of the anticipated role and character of a united Germany in Europe] [declassified Dec 2016].

jimi samými, jejich silný sklon k sebelítosti a touha být oblíben. Jako součást německého charakteru byly také zmíněny některé ještě méně lichotivé atributy. V abecedním pořadí [v angličtině – poznámka autora]: úzkost, agresivita, asertivita, sklon k šikaně, sobectví, komplex méněcennosti a sentimentalita.⁷⁴⁹

Němci našli i své zastánce. „Ale mezi přítomnými byl zastoupen silný názor, že dnešní Němci jsou velmi odlišní od svých předchůdců.“⁷⁵⁰ Důkazem mělo být, že „jejich instituce jsou jiné. Demokracie byla hluboce zakořeněna.“⁷⁵¹

Jak ale pokračuje Powell, „tento pohled nebyl přijat všemi. Stále se musíme ptát, jak takto kulturní a kultivovaný národ dovolil, aby mu byly vymyty mozky. Stalo se to jednou, nemůže se to stát znovu?“⁷⁵² Měli i svůj vlastní příklad. „Způsob, jakým momentálně Němci používají své lokty a těžkou váhu v Evropském společenství, naznačuje, že se příliš nezměnilo.“⁷⁵³ Ne že by si někdo myslel, že jakmile Kohl získá kontrolu nad územím NDR, zopakuje operaci Barbarossa. „Nikdo nemá vážné pochybnosti o současných lídrech a politické elitě Německa,“ shrnoval diskusi Powell, „ale co za deset, patnáct nebo dvacet let? Některé nešťastné minulé charakteristiky by se mohly znovu objevit s ničivými následky.“⁷⁵⁴

To nebyla jen pozice germanoskeptiků. „I ti s tendencí dívat se na to z té lepší stránky přiznali pochyby ohledně toho, co bude sjednocení znamenat pro německé chování v Evropě.“⁷⁵⁵

V tu chvíli se diskuse stočila k následkům německého sjednocení pro Evropu. Řečníci se „odvolali na komentář Güntera Grasse: nakonec znovusjednocení poštve všechny proti nám a všichni víme, co se stane, když lidé jsou proti nám“⁷⁵⁶. Nejdříve přišla řeč na západní Evropu. „Nemůžeme předpokládat, že sjednocené Německo zapadne tak pohodlně do západní Evropy jako SRN. Nastane rostoucí sklon k oživení konceptu Mittel Evropy, kdy role Německa bude role zprostředkovatele mezi Východem a Západem. Je nápadné, že kancléř Kohl nyní mluví o partnerech Německa na Východě i Západě. Výsledek by mohl být, že jednotné Německo bude méně ‚západní‘ a méně politicky stabilní než SRN. V nejhorším případě by mohly získat vliv extrémní z obou konců politického spektra, což by vedlo k návratu výmarské

⁷⁴⁹ Tamtéž.

⁷⁵⁰ Tamtéž.

⁷⁵¹ Tamtéž.

⁷⁵² Tamtéž.

⁷⁵³ Tamtéž.

⁷⁵⁴ Tamtéž.

⁷⁵⁵ Tamtéž.

⁷⁵⁶ Tamtéž.

politiky.“⁷⁵⁷ Powell však přiznal, že pokud jde o návrat do k Výmaru, „nikdo to netvrdil s velkým přesvědčením“⁷⁵⁸.

Přesto účastníci semináře věnovali spoustu času analýze, zda návrat německé zahraniční politiky do třicátých let skutečně hrozí. „Historické strachy ohledně německého posláni ve východní a střední Evropě byly oživeny.“⁷⁵⁹ Na druhou stranu také přiznávali, že momentální situace je jiná. „Fakta jsou uklidňující. Německé menšiny ve východní Evropě jsou mnohem menší a ambicí většiny z nich je přestěhovat se dovnitř německých hranic, ne čekat, až hranice Německa přijdou za nimi.“⁷⁶⁰ Z toho účastníci vyvozovali, „že neexistují důkazy, že by Německo mělo územní nároky, alespoň v dohledné budoucnosti“⁷⁶¹. Za mnohem pravděpodobnější považovali hospodářskou dominanci, i když uznávali, že to nemusí znamenat podrobení kontinentu. „Je pravděpodobné, že Německo opravdu bude dominovat ve východní a střední Evropě ekonomicky. Ale to se ne nutně rovná podrobení. Také to neznamená, že sjednocené Německo dosáhne ekonomickými prostředky toho, čeho Hitler nedosáhl prostředky vojenskými.“⁷⁶² Účastníci také přiznali, že částečně si za to mohou ostatní západoevropské země samy. Zatímco Němci již sypali do střední a východní Evropy peníze, například Britové a Francouzi se tam báli investovat.

Pak se diskuse stočila k roli SSSR a východní Evropy. „Němci mají tendenci brát zásluhy za sjednocení na sebe. Ve skutečnosti by zásluhy měly jít za lidmi z východní Evropy a za panem Gorbačovem.“⁷⁶³ Se Sověty by bylo možné navázat spolupráci. „Do jisté míry se sovětské a východoevropské zájmy shodovaly s těmi západoevropskými. Chceme Německo spoutané bezpečnostním rámcem, který představuje nejlepší způsob, jak se vyhnout německému militarismu. Chceme pokračování americké vojenské přítomnosti v Evropě jako protiváhu k německé síle.“⁷⁶⁴ Zároveň se však účastníci semináře shodli, že do evropských bezpečnostních struktur by měl být zapojen i Sovětský svaz. Znovu se zde objevila myšlenka potřeby vyvažovat sílu na kontinentu. „Chtěli bychom institucionálně zapojit Sovětský svaz do

⁷⁵⁷ Tamtéž.

⁷⁵⁸ Tamtéž.

⁷⁵⁹ Tamtéž.

⁷⁶⁰ Tamtéž.

⁷⁶¹ Tamtéž.

⁷⁶² Tamtéž.

⁷⁶³ Tamtéž.

⁷⁶⁴ Tamtéž.

diskusí ohledně budoucí bezpečnosti skrze KBSE, poněvadž z dlouhodobého hlediska je Sovětský svaz jediná evropská mocnost schopná vyvážit Německo.“⁷⁶⁵

Není divu, že Powell tak důrazně žádal, aby obsah diskuse zůstal utajený. Již samotná definice německých národních charakteristik byla vysoce urážlivá. K tomu musíme doplnit, že o dlouhodobém a demokratickém britském spojenci se mluvilo, jako by se příliš nelišil od hitlerovského Německa. Na SRN stále bylo pohlíženo jako na možnou hrozbu pro zbytek kontinentu. Britové za účelem omezení německé moci neváhali zapojit do projektu i SSSR. Zdálo se, že stará politika vyvažování mocností na kontinentě je zpět, alespoň v teorii. Dokonce i ti, kdo německé sjednocení spíše podporovali, přiznávali, že výsledkem nejspíše bude ekonomická dominance Německa. Zároveň však přiznávali, že návrat Hitlera nejspíše nehrozí. Německý historik Konrad Jarausch diskusi shrnuje slovy, že hlavní message semináře byla jasná: „Měli bychom se k Němcům chovat hezky.“⁷⁶⁶ Nejde se však ubránit pocitu, že část účastníků si to myslela, protože z Německa šel strach. Zveřejnění diskuse by bylo pro Brity velmi problematické.

Je však také otázkou, nakolik se jednalo o přesný zápis. Powell měl jisté literární nadání a uměl svá hlášení „vyšperkovat“, také věděl, co chce jeho šéfka slyšet. Například Timothy Garton Ash později zápis zpochybnil. Uznal, že vše, co Powell zapsal, bylo nějak řečeno, ale celkové vyznění dost posunul.⁷⁶⁷ Už při přípravě semináře vyloučil některé akademiky, které považoval za ideologicky nepřijatelné. Po semináři si někteří stěžovali, že to byla katastrofa, že Thatcherová evidentně nechtěla slyšet jejich rady.⁷⁶⁸

Je jasné, že v této době již hlavním cílem Britů nebylo zabránění sjednocení – nejspíše už i Thatcherová chápala, že tomu zabránit nelze, i když je možné, že jakousi iracionální nadějí pořád měla. Snažila se však o zásadní omezení německé vojenské hrozby. Trvala na zachování amerických vojáků v SRN a zároveň podporovala pobyt sovětských jednotek v NDR, alespoň po dobu přechodného období. Mluvila o limitech pro německou armádu. A hlavně trvala na tom, aby Německo zůstalo v NATO. V dubnu tlak na Německo ze strany jeho západních spojenců, aby už se konečně rozhodlo ohledně členství v NATO,

⁷⁶⁵ Tamtéž.

⁷⁶⁶ JARAUSCH, Konrad H. *The Rush to German Unity*, s. 181.

⁷⁶⁷ JAMES, Harold a Marla STONE. *When the Wall Came Down*, s. 243.

⁷⁶⁸ Interview with Sir Hilary Synnott BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

zesílil.⁷⁶⁹ Premiérka veřejně prohlašovala, že Německo by mělo zůstat členem Aliance.⁷⁷⁰ Kohl sice tvrdil, že neutralizaci odmítá, ale žádné faktické kroky tímto směrem nepodnikl. Blížil se duben, což byl k řešení otázek ohledně NATO dobrý měsíc. V SRN totiž začaly tradičně dlouhé velikonoční prázdniny. NDR se zase zmítala v politické krizi, kdy se poprvé v její historii demokratické strany snažily vládnout a přitom se navzájem nezničit.⁷⁷¹ Během čekání na další kolo rozhovorů 2 + 4 se toho až tolik nedělo. Proto se pozornost stočila k otázce NATO.

V březnu však vypukla ještě jedna kauza, kterou zapříčinila Thatcherová vyjádřením na veřejnosti. V rozhovoru pro magazín *Der Spiegel* obvinila Bonn z neústupnosti v otázce polských hranic. „Víte, co se stalo s předchozími ujištěními? Zrušily je německé soudy a slyšela jsem Helmuta říkat: ‚Ne, nezaručím nic, neuznávám současnou hranici.‘“⁷⁷²

Tyto poznámky, vyřčené pouze pár dní před tradiční Königswinterskou konferencí, která měla být oslavou vztahů mezi Británií a Německem a v jejímž pořádání se země střídaly, vyvolaly veřejnou roztržku. Dne 28. března Thatcherová sice uvítala Kohla na letišti, ale do Cambridge, kde konference probíhala, jeli každý jiným autem. Během slavnostní večeře na koleji St. Catherine byli na Kohlovu žádost rozsazeni. Den poté se Thatcherové podařilo situaci trochu urovnat, když během svého projevu řekla, že úzká spolupráce mezi Německem a Británií je klíčová pro Evropu a NATO a důležitá pro úspěch obou.⁷⁷³

Následné bilaterální rozhovory se nesly v otevřeném a přátelském duchu. Velká část diskuse se točila okolo německého statusu v NATO. Oba státníci se víceméně shodli. Kohl ujistil Thatcherovou, že nechce pro SRN žádný zvláštní status, a prohlásil, že si nepřeje sjednocení za každou cenu, zvláště ne za cenu neutrality. Strachy Thatcherové ohledně sovětského chování mírnil a tvrdil, že Gorbačovovy námitky proti německému členství v NATO i po sjednocení jsou pouze způsobem, jak vymámit více z Německa, hlavním cílem jsou peníze. Později se ukázalo, že v tomto měl Kohl pravdu.⁷⁷⁴

Další významnou událostí byl sraz Bushe s Thatcherovou na Bermudách. Summit 13. dubna byl považován za mimořádně úspěšný. Bush tam od Thatcherové získal souhlas s tím,

⁷⁶⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001 FCO to UKEM Moscow 11 April 1990, Londýn.

⁷⁷⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001 UEKM Bonn to FCO 12 April 1990, Londýn.

⁷⁷¹ Tamtéž.

⁷⁷² RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 286.

⁷⁷³ Tamtéž.

⁷⁷⁴ KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*, s. 996–1001.

že uzavření dohody 2 + 4 bude znamenat konec všech práv a povinností čtyř mocností. Důležitější ale asi byla dohoda na tom, že Německo by mělo zůstat plnohodnotným členem NATO. To bylo něco, o co oba státníci usilovali, takže dohoda nebyla složitá. Formální souhlas však vedl k nátlaku na Francii, která naznačovala, že by se z Německa mohli stáhnout vojáci NATO, aby s tím také souhlasila. To pak mělo za následek posílení německé pozice a nátlaku pro změnu na SSSR.⁷⁷⁵

Dne 17. dubna na stole Thatcherové přistála analýza dopadů německého sjednocení na Severoatlantickou alianci. Vzhledem k tomu, že nejpravděpodobněji se jevila verze, kdy jednotné Německo zůstane v NATO, ale na část, která bývala NDR, se budou vztahovat omezení, analýza pracovala především s tímto scénářem. Jak analýza uvádí, pro tento krok existovaly precedenty. „Například Norsko neumožňuje během míru rozmístění jiných než norských jednotek do oblasti Finnmark.“⁷⁷⁶

Analýza předpokládala, že v případě útoku obrana území NDR případně v prvotní fázi hlavně německým jednotkám tam rozmístěným, které budou rychle posíleny spojenci. Problém byl v tom, že aby se tak stalo co nejrychleji, bylo potřeba jednotné velení NATO a plány. Za nejpravděpodobnější zdroj nestability britští plánovači považovali malé východoevropské země. „Nestabilita uvnitř a to především mezi východoevropskými zeměmi by mohla vést v dlouhodobém horizontu ke konfliktu.“⁷⁷⁷ Analýza také obsahovala plány pro válku se Sověty, kdy navrhovala zřízení zásobovacích dep, aby se obránci mohli udržet do příjezdu posil, přichystání „chokepointů“ a podobně. Spis také varoval, že Sověti by si mohli zřídit předsunutá depa v Polsku. Britští plánovači vycházeli z hypotézy, že se Poláci budou bát sjednoceného Německa a budou brát sovětské vojáky jako pojistku proti německé rozpínavosti. Z dokumentu vyplývá úplné nepochopení situace ve střední a východní Evropě. Z té se nestala nestabilní a nebezpečná oblast (na rozdíl od Balkánu). Britským uvažováním se vine myšlenka, že region se bude bát Německa, a tím pádem jaksí přilne k SSSR. Ale to, že tyto země k demokratickému a ekonomicky silnému Německu budou naopak vzhlížet a že po zhruba čtyřiceti letech sovětské nadvlády se SSSR nebudou chtít mít nic společného, Brity nenapadlo. Z toho částečně pramenila i ochota spojit se se Sovětským svazem proti německému znovusjednocení. Britové předpokládali, že SSSR zůstane velmocí prvního řádu s jakýmsi vlivem ve střední Evropě. To, že za zhruba rok nebude SSSR již existovat a že za deset let

⁷⁷⁵ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 304.

⁷⁷⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Military Implication of a United Germany 17 April 1990, Londýn.

⁷⁷⁷ Tamtéž.

některé země budou součástí Aliance, bylo nemyslitelné. V podstatě pokračovala tradice britské zahraniční politiky, která střední Evropě nerozuměla a nevěnovala jí příliš zájmu. Výjimkou byla Thatcherová, která v ní spatřovala bojiště mezi Západem a Východem a podporovala disidenty.

Budoucnost Německa v NATO se 17. dubna poprvé oficiálně také řešila na Severoatlantické radě, nejvyšším orgánu NATO mezi summity. Většina zemí prohlásila, že není připravena řešit vojenské detaily. Všichni se však shodli, že sjednocené Německo by mělo zůstat součástí NATO a že článek 5, podle kterého je útok na jednoho považován za útok na všechny, by se měl vztahovat na celé Německo. Nikdo nebyl pro dvojité členství Německa jak v NATO, tak ve Varšavské smlouvě.⁷⁷⁸

Uskutečnění těchto plánů stále bránil sovětský odpor. S koncem velikonočních prázdnin a s blížícím se prvním setkáním skupiny 2 + 4 na ministerské úrovni, plánovaným na 5. května, se znovu rozběhla zákulisní jednání. Například Genscher si pozval Mallabyho, aby mu sdělil, že v „rozvoji KBSE vidí cestu, jak přimět Rusy k souhlasu s komplexními evropskými záležitostmi“⁷⁷⁹. Genscherův plán byl v podstatě vytvořit z KBSE jakousi evropskou OSN, ve které by měli Sověti silné slovo, a to vyměnit za souhlas se sjednocením a s ponecháním Německa v NATO. Britové však byli k vytvoření další mezinárodní organizace spíše skeptičtí. Zvláště Thatcherové vždy více vyhovovalo přímé jednání než nějaké multilaterální konstrukty.

Ve stejný den Mallaby jednal s Jurim Kvitsinským, sovětským velvyslancem v Bonnu. Ten mu sdělil, že v otázce hranic bude SSSR trvat na německém uznání linie Odra–Nisa a na zahrnutí toho uznání do smlouvy čili nic, na čem by již neexistovala široká shoda.⁷⁸⁰ Vážnější však byla jeho odpověď na otázku, jak by se měla smlouva vypořádat s přítomností sovětských jednotek v NDR. „Kvitsinskij řekl, že 2 + 4 by se mohly dohodnout na principu redukce zahraničních sil během určeného období, například pěti let. Mohla by být i shoda na principu zachování vojenské mise nebo symbolických sil i po pěti letech.“⁷⁸¹ Problém byl, že Kvitsinskij nespécifikoval, jestli mluví pouze o sovětských vojácích, nebo i o jednotkách ostatních států. To nasvědčuje tomu, že Sověti se v této době stále nevzdávali myšlenky na de

⁷⁷⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKDEL NATO to FCO NAC 17 April: Germany/NATO 18 April 90, Londýn.

⁷⁷⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO German unification: 2 plus 4 ministerial meeting 5 May 24 April 1990, Londýn.

⁷⁸⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO German Unification: Soviet Intentions in 2 plus 4, 24 April 1990, Londýn.

⁷⁸¹ Tamtéž.

facto neutralizaci Německa. Kvitsinskij také navrhl, aby maximální počet vojáků Bundeswehru byl po sjednocení 250 000.⁷⁸²

Dne 5. května se ministři zahraničí sjeli k setkání v Bonnu. Jednání proběhlo ve „vážné a smířlivé atmosféře“⁷⁸³. Nejdříve se ministři shodli na dalším harmonogramu jednání, kdy další kolo mělo být ve východním Berlíně, pak v Paříži, Moskvě a nakonec v Londýně. Také panovala shoda na čtyřech oblastech, které se musí vyřešit. Těmi byly hranice, politicko-vojenské záležitosti a věci související s bezpečnostními strukturami v Evropě, Berlín a konečné uspořádání podle mezinárodního práva a ukončení práv a povinností čtyř mocností.⁷⁸⁴

Přes Hurdovo ujišťování, že šlo o „nekonfrontační a téměř podnikatelskou sešlost“⁷⁸⁵, problémy se rychle objevily během ranní výměny názorů. Ševardnadze dal najevo, že i když „Sověti uznávají, že jednota německých států nastane v blízké budoucnosti, externí aspekty by neměly být uzavřeny ve stejně rychlém časovém rámci; a že práva čtyř mocností by neměla být ukončena, dokud neskončí přechodné období“⁷⁸⁶. To mělo trvat až několik let. Ševardnadze také vyjádřil „výhrady ohledně sjednoceného Německa v NATO“.⁷⁸⁷

S prvním sovětským návrhem ostře nesouhlasili Němci, kteří nepřekvapivě chtěli být plně suverénní zemí, jakmile dojde ke sjednocení. Kohl pár dní poté potvrdil, že chce vyřešit interní a externí aspekty sjednocení najednou.⁷⁸⁸ Taktéž Genscher se ke Kohlovi přidal, prohlásil, že „sjednocené Německo nesmí být zatíženo otevřenými otázkami, a to ani tam, kde jsou přechodná uspořádání nutná“⁷⁸⁹.

Oficiální stanovisko Británie k tomuto problému přednesl Hurd ve sněmovně. „Souhlasím s kancléřem Kohlem. Bylo by špatné a možná i nebezpečné oddělit interní a externí aspekty německého sjednocení.“⁷⁹⁰ Za to mu Genscher poděkoval při jejich dalším setkání.⁷⁹¹ Otázkou však je, jestli oficiální stanovisko vlády bylo také soukromým názorem její

⁷⁸² Tamtéž.

⁷⁸³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, FCO to UKEM Bonn Two plus four ministerial: Bonn 5 May 6 May 1990, Londýn.

⁷⁸⁴ Tamtéž.

⁷⁸⁵ Tamtéž.

⁷⁸⁶ Tamtéž.

⁷⁸⁷ Tamtéž.

⁷⁸⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO German unification: follow up to two plus four meeting 8 May 1990, Londýn.

⁷⁸⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO German Unification 10 May 1990, Londýn.

⁷⁹⁰ Hansard 09 May 1990 Volume 172.

⁷⁹¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Rome to FCO Secretary of States meeting with Genscher (15 May) Private discussion 14 May 1990, Londýn.

předsedkyně. Vše nasvědčovalo tomu, že Thatcherová by s omezenou suverenitou Německa klidně pokračovala o něco déle.⁷⁹²

Pár dnů poté se Hurd setkal s Genscherem a Kohlem v Římě na summitu Světového potravinového programu. S Genscherem tam řešil budoucnost Německa v NATO. Německý ministr zahraničí prohlásil, že se Ševardnadzem „o tom nehodlá diskutovat“⁷⁹³. Také ho informoval, že chce, aby „britské, francouzské a americké jednotky zůstaly v Berlíně tak dlouho jako Rusové v bývalé NDR“⁷⁹⁴. Thatcherová k tomu připsala poznámku „kdo to zaplatí?“⁷⁹⁵.

Den poté se Hurd setkal i s Kohlem. Ten byl „v sebejisté náladě“⁷⁹⁶. Rychle vyjevil proč. Prvním důvodem bylo rozhodnutí západoněmecké a východoněmecké CDU se od září spojit v jednu stranu.⁷⁹⁷ Druhým důvodem byla Kohlova víra, že „Rusové ustoupí v otázce NATO, pokud dostanou dohodu v ekonomických otázkách“⁷⁹⁸. Kohl se chystal Sověty uplatit.

I v dalších částech rozhovorů byl Kohl nezvykle upřímný. Na Hurdovu otázku, ke kterému datu směřuje sjednocení, Kohl odpověděl, že načasování se změnilo od jejich posledního rozhovoru. „NDR bude stát SRN 30 až 40 miliard marek tento rok. Kdyby lidem v SRN řekl, že sjednocení je bude stát 60 miliard marek příští rok, sjednocení by ztratilo na popularitě. Takže jeho záměrem bylo urychlit proces a uspořádat celoněmecké volby společně se spolkovými,“⁷⁹⁹ sdělil Kohl Hurdovi svůj plán. Ten namítl, že „zrychlení musí představovat pokrok v otázce externích aspektů. Což bude vyžadovat spolupráci a tlak na Sovětský svaz“⁸⁰⁰. Kohl znovu namítl, že Rusové budou spolupracovat z ekonomických důvodů.

Kohlovo rozhodnutí uspišit proces vyvolalo zděšení v Londýně. To bylo ještě umocněno telegramem z Bonnu, že Němci zvažují sjednocení ještě před summitem KBSE v listopadu. Ten měl formálně posvětit závěry 2 + 4. Němci tedy naznačovali, že jsou připraveni ke sjednocení i bez mezinárodního souhlasu. Mallabyho o tom informoval Otto, hrabě Lambsdorff, vysoce postavený politik FDP. Mallaby ho varoval, že pokud sjednocení proběhne před ukončením jednání 2 + 4 a před summitem KBSE, tak Německo bude „čelit velmi obtížně

⁷⁹² RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 306.

⁷⁹³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Rome to FCO Secretary of States meeting with Genscher: 15 May 15 May 1990, Londýn.

⁷⁹⁴ Tamtéž.

⁷⁹⁵ Tamtéž.

⁷⁹⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Rome to FCO Secretary of States call on Chancellor Kohl 15 May 16 May 1990, Londýn.

⁷⁹⁷ Tamtéž.

⁷⁹⁸ Tamtéž.

⁷⁹⁹ Tamtéž.

⁸⁰⁰ Tamtéž.

diplomatické atmosféře“⁸⁰¹. Také ho varoval, že by to de facto znamenalo rozpojení externích a interních aspektů sjednocení, což navrhovali Sověti a Kohl odmítl.

Telegram tak vylekal Thatcherovou, že se kvůli němu sešla s Hurdem a prodiskutovali ho. Shodli se, že německé návrhy jsou „nežádoucí“ a že Hurd by měl Genscherovi zdůraznit „důležitost toho, nechat proces 2 + 4 dosáhnout řádného závěru“⁸⁰².

Oba problémy, jak německá hrozba, že nejdříve nechají proběhnout sjednocení a až poté vyřeší externí aspekty, tak sovětská blokáda členství Německa v NATO v následujících měsících neustupovali. Na setkání západní čtyřky 22. května vládly „neshody ohledně pořadí sjednocení, ujednání a konce práv a povinností čtyř mocností.“⁸⁰³ Nicméně tentokrát do toho Britové příliš nezasáhli, neboť kvůli zpožděnému letu dorazili pozdě. Bylo však jasné, že Němci budou ještě potřebovat přesvědčit. Na stejném setkání Baker reportoval, že Rusové jsou naštvaní ohledně setrvání Německa v NATO a hrozí ukončit vyjednávání.⁸⁰⁴ To potvrdil později i telegram z Moskvy, ve kterém velvyslanectví hlásilo, že Sověti chtějí, aby Německo zůstalo mimo vojenské struktury NATO. Taktéž Brity varovali, že po sjednocení „nebudou dvě, ale tři velmoci ve světě. Z Evropy se stane německý přívěsek.“⁸⁰⁵

Na začátku června však došlo k dalšímu vývoji. Při setkání západních ministrů zahraničí ve Washingtonu Baker i Gensher hlásili, že „věří, že ruský postoj k německému členství v NATO se neustále posunuje a změkčuje“⁸⁰⁶. Shoda na tom, jestli nejdříve má proběhnout sjednocení, nebo být uzavřena smlouva 2 + 4, stále není.

Gorbačov také signalizoval posun v otázce Německa v NATO, když, jak si všimli britští pozorovatelé, při setkání s Georgem Bushem nevznesl žádné námítky směrem k prezidentovu prohlášení, že otázka, do jaké aliance Němci budou patřit, je pouze na nich.⁸⁰⁷

⁸⁰¹The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO German Unification: the Timetable accelerates 17 May 1990, Londýn.

⁸⁰²The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Powell to Wall German Unification 18 May 1990, Londýn.

⁸⁰³The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, FCO to UKEM Bonn German unification: Meeting of the Western four, Bonn, 22 May 23 May 1990, Londýn.

⁸⁰⁴The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, FCO to UKEM Bonn German Unification: Meeting of the Western Four: US/USSR 23 May 1990, Londýn.

⁸⁰⁵The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Moscow to FCO Germany and NATO: Views of Shakhnazarov 1 June 1990, Londýn.

⁸⁰⁶The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, FCO to UKEM Washington 6 September 1990, Londýn.

⁸⁰⁷The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, TK to PM Germany 6 June 1990, Londýn.

Na začátku června Thatcherová odletěla na poslední oficiální návštěvu Moskvy ve své kariéře. Gorbačova tam přesvědčovala, aby souhlasil se setrváním jednotného Německa v NATO. Použila starý argument o tom, že to je záruka bezpečnosti nejen „pro Evropu, ale také pro Sovětský svaz“⁸⁰⁸. Thatcherová se rozhodně nevzdávala svého názoru, že držení Němců „dole“ je také součástí NATO.

Přes pro Západ pozitivní vývoj ve vyjednáváních na konci června Thatcherová všem připomněla, že se se sjednocením Německa stále nesmířila. Dne 18. června se zúčastnila rádiové show Jimmyho Younga. Ta patřila mezi její nejoblíbenější, během své kariéry byla Youngem zpovídána čtrnáctkrát. Řeč přišla i na německé sjednocení. Premiérka vyjádřila znepokojení nad tím, že se sjednocené Německo stane nejmocnější zemí v Evropě v politickém i ekonomickém smyslu. Pak dodala, že „dějiny tohoto století nemohou být ignorovány“⁸⁰⁹. Německá média a politici její slova odsoudili, včetně názaku, že hlavním úkolem německého členství v NATO je udržet ho pod kontrolou.

Krátce před druhým kolem setkání 2 + 4 Spolkový sněm schválil rezoluci potvrzující německé hranice.⁸¹⁰ Sice to stále nebyla mezinárodní smlouva, ale i tak Kohl signalizoval, že v otázce polských hranice nebude dělat problémy.

Taková tedy byla situace před druhým kolem jednání. Němci dělali problémy ohledně plánu sjednocení, Sověty štválo NATO a Thatcherová stále dávala najevo, že s celým projektem nesouhlasí a bojí se, že znovu povstane rozpínavé Německo.

Setkání 2 + 4 22. června ve východním Berlíně bylo podle Hurda „přátelské a účelné“⁸¹¹, i když tomu odporovala jeho další poznámka, že „ještě nenastal čas na velký průlom“⁸¹². Problémoví byli hlavně Sověti, kteří neustupovali ze svých pozic, i když během oběda Ševardnadze dal kolegům najevo, že sovětská stanoviska jsou hlavně pro vnitřní potřebu a ve skutečnosti nemusí být tak pevná.⁸¹³

Oficiálně se tak ve vyjednávání 2 + 4 zatím nic nedělo a čekalo se na další kolo. Neoficiálně se Britové na nic nezmohli. Pouze se shodli s Francouzi, že konečná podoba

⁸⁰⁸ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 313.

⁸⁰⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO 20 June 1990, Londýn.

⁸¹⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO 21 June 1990, Londýn.

⁸¹¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, FCO to UKEM Bonn German unification: two plus four ministerial meeting East Berlin 22 June 23 June 1990, Londýn.

⁸¹² Tamtéž.

⁸¹³ Tamtéž.

polsko-německých hranic by měla být součástí dohody 2 + 4 i bilaterální polsko-německé smlouvy.⁸¹⁴ Britové se ani na nic jiného zmocit nemohli, přes neustálou kritiku Thatcherové sjednocení oficiálně podporovali. Hlavní zákulisní vyjednávání probíhala na ose Bonn–Moskva, kde se Kohl snažil přesvědčit Gorbačova k souhlasu s pokračováním německého členství v NATO.

To však neznamená, že by se v německo-britských vztazích byla nuda. Dne 4. července tým západního Německa porazil Anglii v semifinále na mistrovství světa ve fotbale. To přátelství mezi národy rozhodně nepomohlo. V politické rovině se to mělo ještě zhoršit. V polovině července vypukl dvojitý skandál, který jen ještě více podnítil německou anglofobii. Zaprvé ministr dopravy Nicholas Ridley poskytl výbušné interview konzervativnímu magazínu *The Spectator*. V něm označil plánovanou evropskou ekonomickou a monetární unii „za německý podvod navržený tak, aby Němci převzali moc nad celou Evropou“⁸¹⁵. Odevzdání části suverenity do budoucí Evropské unie označil za stejně špatné jako odevzdání suverenity Adolfu Hitlerovi. Časopis rozhovor doprovodil karikaturou, ve které Ridley utíká od plakátu Helmuta Kohla poté, co Kohlovi domaloval hitlerovský knírek.

Zadruhé unikl prepis semináře z Chequers týkající se Německa. První o semináři informoval nedělník *Independent on Sunday*. Následně z něj několik německých novin publikovalo výňatky. Magazín *Der Spiegel* zveřejnil „zhruba osmdesát procent textu“⁸¹⁶. Televize ARD komentovala, že je „velmi neobvyklé, aby jeden přítel pořádal seminář, ve kterém takto rozpitvává druhého přítele“⁸¹⁷. Komentáře v německém tisku hlavně spekulovaly, že celá aféra odhaluje britskou slabost. Podle *Die Welt* „krize okolo článku reflektovala britské obtíže při přizpůsobování se současnému postavení ve světě. Obtíže, které Británie nyní zažívá, způsobují, že Britové se poohlížejí po někom jiném, na koho by mohli svalit vinu.“⁸¹⁸ Podobně se vyjádřily *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ). Takto Hurdovi přetlumočili komentář ve FAZ jeho diplomaté: „V Británii existuje široké povědomí o tom, že premiérka je stále proti převaze sjednoceného Německa v Evropě. Ale tato krize může posloužit evropštějšímu postupu, který preferujete vy a ministr financí. Váš pohled je jasný; britské spojení,

⁸¹⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Wall to Powell Germna Unifaction and French Views 28 June 1990, Londýn.

⁸¹⁵ Tamtéž.

⁸¹⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, UKEM Bonn to FCO 16 July 1990, Londýn.

⁸¹⁷ Tamtéž.

⁸¹⁸ Tamtéž.

partnerství a přátelství s Francií a Německem leží v centru moderní britské politiky.“⁸¹⁹ *Kölner Stadt-Anzeiger* se zase domníval, že „premiérčin seminář odráží její vlastní úzkosti.“⁸²⁰ Nakonec *Frankfurter Rundschau* reportoval, že údajně ve Whitehallu se stále používá hanlivé označení „čtvrtá říše“.⁸²¹ Z německých politiků se nejostřeji vyjádřil ministr financí Theo Waigel, který odsoudil Ridleyho poznámky.

V krátkodobém horizontu měly zkombinované kauzy jediný výsledek, totiž že stály Ridleyho kariéru. Tento dlouhodobý člen vlád Thatcherové a ideologicky blízký spolupracovník byl pod tlakem donucen rezignovat. To vnitropoliticky poškodilo Thatcherovou, která se postupně stávala čím dál osamocenější. Nakonec o čtyři měsíce později musela rezignovat i ona. Navíc tyto události se nesešly nejspíše náhodou. Charles Moore uvádí, že téměř určitě přepis vypustili Ridleyho lidé jako pomstu za to, že byl po interview dotlačen k rezignaci.⁸²²

Kauza také vyjevila vnitřní problémy britské vlády, které právě časem způsobily, že Thatcherová padla. Premiérka byla čím dál nepřátelštější vůči Evropskému společenství, zatímco rostoucí skupina uvnitř její vlády považovala ES za budoucnost. Za tím účelem prosazovala spolupráci s Francií a Německem. Právě vztah k Evropě se stal jednou z kauz, které později vedly k jejímu pádu. Postup při německém sjednocení sice nebyl důvodem rezignace Thatcherové, ale naplno odhalil rozkol mezi premiérkou a některými jejími ministry.

Pak je tu tvrzení německých médií, že Thatcherová se bojí sjednocení jen proto, že Británie je na tom špatně. Snaží se tak na někoho svalit vinu a odráží to její strachy. Samozřejmě částečně měla pravdu. Thatcherová sice byla nejdéle sloužícím státníkem západního světa, všeobecně uznávaná a vážená. Zároveň začal sílit pocit, že jí ujíždí vlak. Po úspěšném zvládnutí ekonomiky se Británie koncem osmdesátých let znovu propadla do recese. Inflation vystřelila nahoru. Doma i v Evropě musela bojovat proti vzrůstajícímu tlaku na integraci. Taktéž zavedení nového systému lokálních daní, takzvané „daně z hlavy“, se ukázalo jako zásadní chyba. Thatcherová byla oslabená.

Na mezinárodní scéně s odchodem Reagana přišla o svého nejbližšího spojence. S Bushem si zdaleka nebyli tak blízcí, jak ukazuje americké protežování Německa na úkor

⁸¹⁹ Tamtéž.

⁸²⁰ Tamtéž.

⁸²¹ Tamtéž.

⁸²² MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 552.

Britů. Hlavně ale Bush nenaslouchal radám Thatcherové. Vliv premiérky v Reaganově Bílém domě byl opravdu veliký. Často stačilo, aby jeho poradci zmínili, že daný kurz se nebude Thatcherové líbit, aby Reagan své stanovisko přehodnotil. U Bushe něco takového nehrozilo. Částečně tak odpor Thatcherové k sjednocení opravdu mohl být vyvolán frustrací ze ztráty vlivu.

To však neznamená, že by Thatcherová neměla v mnohém pravdu. I když se sjednocené Německo nestalo vojenskou hrozbou pro kontinent (Thatcherová by možná dodala „zatím“), jeho ekonomický a politický vliv je nepochybný. V EU má rozhodující slovo a je jednoznačně nejsilnější zemí v Evropě, jejíž rozhodnutí může mít vliv na zbytek světa. Tradovaná věta Henryho Kissingera (sám Kissinger si prý nevzpomíná, že by ji řekl): „Komu mám zavolat, když chci mluvit s Evropou?“ po sjednocení získala i jasnou odpověď: německému kancléři.

Klíčovým okamžikem, který vedl k tomu, aby Gorbačov souhlasil ohledně Německa v NATO, byl londýnský summit, který proběhl 5. a 6. června. V Londýně se neodehrával náhodou, britské pořádání bylo Thatcherové nabídnuto Bushem jako jakási cena útechy. Navrhl jí, aby mimořádné setkání Aliance bylo někde ve Skotsku (podle Charlese Moora v tom mohli hrát roli tamější golfová hřiště) nebo právě v hlavním městě. Západní spojenci v Londýně odsouhlasili, že se stane z NATO více „politická“ organizace a nebude namířena především proti Sovětskému svazu.⁸²³ Proti odporu Thatcherové summit schválil použití jaderných zbraní až jako poslední možnost. Thatcherová vždy trvala na tom, že se nesmí vyloučit prvotní nasazení jaderných zbraní, jinak ztrácí svůj odstrašující účinek.⁸²⁴ Na summitu také pokračovalo škádlení mezi Kohlem a Thatcherovou. Setkání se odehrávalo krátce poté, co Německo porazilo Anglii ve fotbale. Kohl se chlubil, že Němci porazili Angličany v „jejich národním sportu“. Thatcherová odvětila, že v tomto století Britové porazili dvakrát Německo zase v tom jejich.⁸²⁵

V červenci Kohl navštívil Gorbačova v Moskvě a jednání se poté přesunulo na Gorbačovovo letní sídlo u Stavropolu na Kavkaze. Tam Gorbačov oficiálně souhlasil s německým sjednocením a s tím, aby Německo zůstalo v NATO. Byl to obrovský průlom, Němci překřtěný na „zázrak na Kavkaze“, což zavánělo přeháněním. Ševardnadzeho

⁸²³ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 318.

⁸²⁴ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume Three: Herself Alone*, s. 549.

⁸²⁵ Tamtéž.

naznačování během oběda při vyjednávání 2 + 4 jasně signalizovalo, že Sověti se pohybují tímto směrem. Sověti také již řekli Američanům, že v principu se se setrváním Německa v NATO souhlasí. Byl to však první veřejný souhlas na takové úrovni. Německému sjednocení již nic nebránilo. Důvody sovětského souhlasu byly především dva, londýnský summit a obří suma peněz, kterou Kohl SSSR přislíbil.

Dne 17. července, tedy den poté, co se vrátil z Kavkazu, Kohl poslal Thatcherové dopis popisující jeho setkání s Gorbačovem a informaci o tom, na čem se dohodli. Sjednocení Německa a Berlína mělo znamenat ukončení práv a povinností čtyř mocností. Sjednocené Německo se může rozhodnout, k jakým aliancím se přidá. Sovětské jednotky opustí území bývalé NDR do 3 až 4 let. Žádné struktury NATO nebudou na území NDR rozmístěny, ale bude se na něj vztahovat článek pět. Neintegrováné jednotky Bundeswehru mohou být v NDR přítomny. Západní vojáci mohou zůstat v Berlíně tak dlouho, jak zůstanou Sověti. Po odchodu Sovětů jednotky Bundeswehru integrované do NATO se mohou přesunout přes území NDR. Němci omezí svou armádu na 370 tisíc mužů a zřeknou se zbraní hromadného ničení.⁸²⁶ K výkladu toho, co s Gorbačovem dohodli, Kohl ještě dodal, že to celé velmi zjednodušilo rozhovory 2 + 4.⁸²⁷ „Také bych chtěl vyjádřit velmi osobní poděkování Tobě, Margaret,“ zakončil Kohl dopis Thatcherové, v tomto případě se dá Kohl podezřívat z lehké ironie.

Způsob, jakým bylo dosaženo smlouvy, představoval pro Thatcherovou problém. Nakonec kompromisu nebylo dosaženo na základě všeobecné dohody nebo soustavného tlaku, ale na základě bilaterální dohody Gorbačov–Kohl. Vlastně byla poražena ve vlastní hře, zatímco se snažila vytvořit jakousi koalici za obstruování proti německému sjednocení, Kohlovi se podařilo dohodnout za jejími zády. Vlastně podobně jako se Thatcherová alespoň teoreticky vrátila ke staré britské politice vyvažování vlivu na kontinentu, nebylo německo-ruské spojení taktéž nic nového. Carské Rusko mělo úzké kontakty na Prusko, v napoleonských válkách byli spojenci. Z novějších příkladů lze uvést smlouvy z Rapalla (*The Economist* o dohodě informoval článkem s titulkem „Setkání v Stavrapallu“⁸²⁸) nebo, a tam se možná Thatcherová myšlenkami uchýlila, pakt Ribbentrop–Molotov. Veterán světové politiky Henry Kissinger poznamenal, že po dohodě na Kavkaze byla jednání 2 + 4 degradována na fórum, které mělo pouze ratifikovat německo-sovětské ujednání.⁸²⁹ Nakonec tak Thatcherová ve svém

⁸²⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Letter from Helmut Kohl to Margaret Thatcher 17 July 1990, Londýn.

⁸²⁷ Tamtéž.

⁸²⁸ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 322.

⁸²⁹ WOLFGRAMM, Doris G. *The Kohl Government and German Reunification*, s. 230.

cíli německé sjednocení co nejvíce zpomalit selhala. Alespoň se udrželo Německo v NATO, i když bez jejího velkého přispění.

Kdo Kohlovi k úspěchu kavkazského summitu naopak gratuloval byl George Bush. „Gratuluji. Vítáme vaše vůdcovství i výsledek. Jsme na vás pyšní. Byl to stimulující výkon, který jsme sledovali s velkým zaujetím.“⁸³⁰ To ukazuje na jeden z hlavních problémů, na který Thatcherová neustále narážela a který spolehlivě vykojil její německou politiku. Kohl s Bushem si byli blízcí a své kroky koordinovali. Téměř neustále si volali a Kohl informoval Bushe o svém postupu. Neustále vyzdvihoval roli USA. Třeba zmínil, že při setkání se svou stranickou frakcí ve spolkovém sněmu prohlásil „bez našich amerických přátel by toto nebylo možné“.⁸³¹ Ve vzájemných telefonátech se také ptají na zdraví manželek a podobně. Bushův poradce pro národní bezpečnost Brent Scowcroft dokonce věřil, že „bychom obecně měli následovat Kohla.“⁸³² Thatcherová se nikdy nemohla tomu vyrovnat. Přišla o svou privilegovanou pozici. Dříve západnímu spojení dominoval vztah Thatcherová-Reagan, nyní ho nahradilo, alespoň pro potřeby německého sjednocení, pouto Kohl-Bush. Británie již nebyla dvojkou západního bloku.

Dalším důsledkem dohody z Kavkazu bylo, že padlo londýnské kolo vyjednávání 2 + 4. Na jeho zbytečnosti se shodli ministři 2 + 4, kteří se sjeli 17. července do Paříže. Tam se mocnosti shodly, že konečné uspořádání by mělo mít formu jednoho dokumentu, který zruší práva a povinnosti berlínské čtyřky. V Paříži byly taktéž projednávány německo-polské hranice, k této části byli přizváni Poláci, kdy se dohodlo, že Německo hranice uzná. Nakonec padlo rozhodnutí, že celý proces by měl být ukončen v Moskvě 12. září, kde bude dohoda 2 + 4 oficiálně podepsána.⁸³³

Mezi červencem a zářím tak diplomatická a politická aktivita ohledně Německa značně utichla, jelikož vše důležité dohodli Kohl s Gorbačovem u Stavropolu, ale také vypukla nová světová krize, která poutala zájem světa, Saddám Husajn napadl Kuvajt.

Thatcherová, která nikdy nevynechala příležitost, jak protlačit britské byznysové zájmy, věnovala čas lobbingu za britské peníze. Zaprvé odpověděla na Kohlovu žádost, aby britské

⁸³⁰ 1990 Jul 17 Tu Archive (Bush Library) Cold War: Bush-Kohl phone conversation (Kohl visit to USSR) [declassified] [123K scan].

⁸³¹ 1990 Feb 13 Tu Archive (Bush Library) Cold War: Bush-Kohl phone conversation (Kohl talks in Moscow) [declassified] [50K scan].

⁸³² BUSH, George a Brent SCOWCROFT. *A World Transformed*, s. 189.

⁸³³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Letter from Helmut Kohl to Margaret Thatcher 17 July 1990, Londýn.

jednotky zatím zůstaly v Berlíně, tím, že v principu souhlasí, pokud Němci pokryjí náklady na jejich udržování.⁸³⁴ Zadruhé betonářská firma RMC se snažila koupit cementárnu v Rudersdorfu ve východním Německu.⁸³⁵ Úlohu v přesvědčování Thatcherové, aby pomohla, možná sehrál i fakt, že po nátlaku Mitterranda francouzská konkurence koupila už dvě. Premiérka tak souhlasila, že napíše dopis Lotharu de Mazièrovi, politikovi východoněmecké CDU, který se po prvních svobodných volbách stal premiérem NDR.⁸³⁶ Její snažení nakonec bylo úspěšné.⁸³⁷

Další problematika se týkala otázky, kdo by měl Británii zastupovat na slavnostech sjednocení. V srpnu již bylo jasné, že oficiální sjednocení proběhne mezi 15. zářím a 15. říjnem. Nejpravděpodobnějším datem pak bylo 3. října.⁸³⁸ Důvody pro zvolené datum byly tři. Zaprvé se rozpadala východoněmecká ekonomika a investoři se do země zrovna nehrnuli. Zadruhé se rozpadala východoněmecká politika. Východoněmecká SPD odešla z vlády na protest proti dohodě o sjednocení. A zatřetí Kohl chtěl spolkové volby a sjednocení mít co nejbližší u sebe, aby z toho mohl vytěžit maximum.⁸³⁹ Datum 3. října tedy vypadalo jako ideální.

Kohl chtěl, aby se ceremonie sjednocení účastnily i hlavy čtyř mocností. Thatcherová se na to příliš netvářila, naštěstí ji ale zachránil Bush, který již předem oznámil, že bohužel nemá čas. Thatcherová ale i tak dala pro jistotu Bushovi vědět, že pokud nedorazí na den sjednocení, jí to vadit nebude.⁸⁴⁰ Němci tak nápad opustili.⁸⁴¹ Thatcherová zároveň odmítla veřejné vyjádření k příležitosti sjednocení, i když souhlasila s nahráním krátké zprávy.⁸⁴²

⁸³⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Gozney to Powell 23 July 1990, Londýn.

⁸³⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, Morris to Gozney 19 July 1990, Londýn.

⁸³⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, SL Gass to Dominic Morris 23 July 1990, Londýn.

⁸³⁷ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, J Camden To PM 23 August 1990, Londýn.

⁸³⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3001, MD Zdan to Powell German Unification – State of Play 23 August 1990, Londýn.

⁸³⁹ Tamtéž.

⁸⁴⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, Powell to Simon Gass 11 September 1990, Londýn.

⁸⁴¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, UKEM Bonn to FCO Ceremonies to mark German unity 6 September 1990, Londýn.

⁸⁴² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, Powell to Gozney German Unification on 3 October, 28 October 1990, Londýn.

Vyjednávání o dohodě 2 + 4 také narazila na neočekávané problémy. Šest dní před sjezdem v Moskvě zůstávaly dva hlavní zádrhly. První se týkal otázky, jestli zbraně dvojího využití, tedy takové, jež lze považovat jak za obranné, tak za útočné, mohou být rozmístěny na území bývalé NDR. Sověti trvali na jejich vyloučení na věčné časy. Druhý problém se týkal cvičení sil NATO v NDR. Sovětský svaz trval na tom, že NATO se nesmí území východního Německa ani dotknout.⁸⁴³ Poslední, menší problém se týkal otázky, kdy mají práva a povinnosti čtyř mocností přesně vypršet. Jestli s německým sjednocením, nebo až když smlouva vejde oficiálně v platnost. Hlavně kvůli vojenským otázkám však britští vyjednavací varovali, že datum podpisu 12. září je stále nejisté.⁸⁴⁴

Kvůli nejistotám ohledně podpisu političtí ředitelé, kteří ve skutečnosti obstarávali většinu jednání, zatímco ministři se věnovali pracovním obědům, přijeli do Moskvy o den dříve, aby mohli získaný čas věnovat negociacím.⁸⁴⁵ V tu chvíli nastala hvězdná chvíle Britů, neboť vrchní vyjednaváč Weston vzkázal Hurdovi, že v této formě nemá dohodu podepsat. Sověti a Němci byli naštvaní. Sověti, neboť Britové navrhovali změnu v jejich neprospěch, Němci, neboť to považovali za britskou sabotáž na poslední chvíli. Weston však radil vydržet, kalkuloval s tím, že Sověti nebudou chtít zhatit podpis ve vlastním městě, Američané Brity podpořili. Nakonec byl kompromis sepsán na poslední chvíli na zázraku moderní techniky, který si Jonathan Powell přivezl s sebou, totiž na notebooku Toshiba.⁸⁴⁶

Sověti ustoupili v otázce zbraní dvojího použití a strany se také shodly na zákazu veškeré vojenské aktivity na území bývalé NDR po dobu přechodného období.⁸⁴⁷ Otázka vojenského působení sil NATO po stažení Sovětů však uzavřena nebyla.

Museli se toho proto ujmout osobně ministři zahraničí. Ukázalo se to docela složité, po sérii bilaterálních a multilaterálních rozhovorů a posunu plenárního zasedání o hodinu nakonec jednání 2 + 4 došla ke shodě. Ševardnadze souhlasil s formulací, že po stažení Sovětů zahraniční síly nebudou moci být „rozmístěné nebo nasazené“ na území bývalé NDR, s tím, že přesná definice „nasazení“ bude na samotných Němcích. Tedy spolková vláda bude moci rozhodnout, jestli pustí své spojence na manévry do NDR.⁸⁴⁸

⁸⁴³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, BMG Berlin to FCO 06 September 1990, Londýn.

⁸⁴⁴ Tamtéž.

⁸⁴⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, UKEM Moscow to FCO 2 + 4 Ministerial Meeting, Moscow, 12 September 12 September 90, Londýn.

⁸⁴⁶ Interview with Sir John Weston BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁸⁴⁷ Tamtéž.

⁸⁴⁸ Interview with Sir John Weston BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

Tady se možná Thatcherová dopustila posledního pokusu o sabotáž celého procesu. Weston během jednání trval na britských stanoviscích. Genscher proto během společné večere upozornil Hurd, že hrozí ztroskotání negociací, pokud Britové neustoupí. Hurd se nechal přesvědčit Genscherovými argumenty a instruoval britské vyjednavče, aby slevili ze svých nároků.⁸⁴⁹ Ráno však Genscher ke své hrůze zjistil, že Britové neustoupili a Sověti hrozili odvoláním podpisu. Genscher nepochyboval o tom, že Hurd dodržel své slovo, dospěl tedy k závěru, že jeho instrukce musel zvrátit někdo výše postavený v Londýně. Takový člověk byl jen jeden.⁸⁵⁰ Hurd ale později tuto teorii vyvracel. Britská delegace podle něj žádné instrukce z Downing Street neobdržela. „Paní Thatcherová se nesnažila řídit detaily jednání,“⁸⁵¹ prohlásil. Nicméně během dne se ministrům zahraničí povedlo rozdíly urovnat.

Britští vyjednavči nebyli příliš spokojeni s výkonem svých německých kolegů. „Němci byli velmi viklavý až do samého konce, ale bylo jim díky pevnosti jejich tří spojenců zabráněno naprosto ustoupit Rusům.“⁸⁵² Evidentně pochybnosti o Němcích Britům vydržely až do samého konce. Jeden francouzský diplomat snahy o případné rozmístění sil NATO v bývalé NDR pobaveně komentoval, že na tom více „záleželo Američanům a hlavně Britům než Němcům a samotným Sovětům“⁸⁵³.

Dokazuje to i oficiální blahopřání, které Thatcherová zaslala do Německa, otiskly ho například FAZ. „Toto je historický den pro německý lid a pro všechny Evropany. Sjednocení Německa představuje nejdůležitější krok v překonání rozdílů na našem kontinentu. Hledíme kupředu ke spolupráci se sjednoceným Německem jako s přítelem, spojencem a partnerem v nové Evropě.“⁸⁵⁴ Z předloženého návrhu Thatcherová vyškrtla následující větu: „Spojené království dlouho podporovalo německou jednotu a je pyšné, že mohlo hrát roli při jejím vzniku.“⁸⁵⁵

Podobně Kohlovi v den sjednocení zaslala krátkou, jednoodstavcovou gratulaci. Kohl odpověděl dopisem, který čítal pět stránek. Jen proto, že se německé sjednocení stalo skutečností, nehodlala Thatcherová předstírat, že je z toho nadšená.

⁸⁴⁹ ELBE, Frank a Richard E. KIESSLER. *A Round Table with Sharp Corners: The Diplomatic Path to German Unity*, s. 196.

⁸⁵⁰ Tamtéž s. 198.

⁸⁵¹ AN, Pyeongeok. *Obstructive all the way? British policy towards German unification 1989–90*.

⁸⁵² Tamtéž.

⁸⁵³ RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship*, s. 326.

⁸⁵⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files PREM19/3002, German unification: message form Prime Minister to Frankfurter Allgemeine Zeitung, Londýn.

⁸⁵⁵ Tamtéž.

Závěr kapitoly

Chování Margaret Thatcherové během procesu sjednocování Německa bylo silně ovlivněno jejími předsudky. Jednoduše kvůli historické zkušenosti měla k silnému, jednotnému Německu hlubokou nedůvěru. Roli v jejím odporu však hrál i strach o osud Michaila Gorbačova, kterého považovala za největší naději na liberalizaci východního bloku.

Aby zabránila sjednocení, či ho alespoň notně pozdržela, byla ochotna se do jisté míry spojit i se Sovětským svazem. V podstatě se vrátila k britské zahraniční politice 18. a 19., kdy hlavním cílem bylo zabránit, aby jakákoliv mocnost získala na kontinentu převahu.

Britská politika byla však do velké míry neschopná jakkoliv zpomalit německé znovusjednocení. Důvodem byla historická podpora vyjádřená tomuto procesu v době, kdy s tím ale nikdo nepočítal. Dále v thatcheristické politice zavedený princip národního sebeurčení, který ale znamenal, že jen těžce mohla oponovat přání východních Němců spojit se se západními bratry a podpoře sjednocení ze strany Američanů. Nakonec Británie postrádala vliv, díky kterému by mohla proces ovlivnit, a ocitla se tak ve vleku událostí.

Britskou reakci lze rozdělit do dvou fází. V první měla hlavní slovo premiérka a trvala zhruba do konce ledna, pak se politiky ujalo ministerstvo zahraničí. To bylo po celou dobu s premiérkou ve sporu, neboť profesionální diplomaté buď byli německému sjednocení nakloněni, nebo ho považovali za nevyhnutelné a mysleli si, že by se mělo hlavně zabránit chaotickému procesu.

Proces sjednocování byl nakonec iniciován díky formátu 2 + 4 čili dvě Německa a čtyři vítězné mocnosti druhé světové války, které stále měly v Německu jistá práva a povinnosti. V tuto chvíli se britské priority přešly od zabránění sjednocení k zabránění neutralizace Německa. Jeden z nepochybných důvodů byla i snaha mít Německo pod kontrolou v NATO. Toho nakonec bylo dosaženo, ale do velké míry bez přispění Británie. Hlavní důvody, proč s tím Sovětský svaz souhlasil, bylo slíbení peněz z Německa a přetvoření Severoatlantické aliance ve více politickou organizaci.

Thatcherová tento čas využívala především k nejrůznějším prohlášením, která pobuřovala veřejné mínění v Německu.

Epizoda se sjednocováním Německa tak hlavně ukazuje slábnoucí vliv Thatcherové na mezinárodní scéně i doma, kdy již jen těžko prosazovala své názory.

Česká ekonomická transformace a inspirace v thatcherismu

Úvod kapitoly

Politika československého ministra financí a později českého premiéra Václava Klause byla v mnoha ohledech velmi podobná politice, jakou uplatňovala ve Velké Británii ministerská předsedkyně Margaret Thatcherová. Oba byli nezpochybnitelnými lídry pravice ve svých zemích, oba se pustili do radikální hospodářské reformy založené na principech ekonomického liberalismu, včetně rozsáhlé privatizace. Proti oběma stála slabá levice, neschopná představit alternativní ekonomický program. Na jistou dobu ovládli politiku i diskurz ve svých zemích, což jim je umožnilo přeměnit.

Tato kapitola, jež je rozšířením článku „*Napájení ze stejného zdroje*“ *Thatcherismus a Československo po sametové revoluci*, který vyšel v časopise *Dvacáté století* v roce 2017, se snaží odpovědět na následující otázky. Nakolik byly ideologie Thatcherové a Klause podobné a v čem se různily? Měl thatcherismu přímý vliv na směřování pravice v Československu, či se jednalo o případ, že oba byly „napájeny ze stejných zdrojů“? Jak se lišily v provádění praktické politiky? Rovněž se snaží ukázat, jak vypadaly britsko-československé vztahy krátce po listopadu 1989.

Kapitola ukáže, že nezpochybnitelně politika Thatcherové a Klause nesla mnoho společných znaků. Do velké míry to bylo díky tomu, že vycházeli se stejných myslitelů, nicméně nelze upřít, že inspirace a přímý vliv thatcherismu na českou politiku existovaly. Nejvýraznějším společným znakem byla rozsáhlá privatizace, která byla v československém podání mnohem ambicióznější než v britském. Oba státníci neměli pouze podobnou politiku, ale díky svým názorům se z nich stali přátelé. Kromě náklonnosti vrcholných politiků zde byla obecně i velká náklonnost československých občanů k Británii.

V Československu působilo množství britských poradců, i když méně než v ostatních zemích, kteří se ukázali v jistých ohledech jako zásadní při zavádění klausovských reforem.

V některých klíčových věcech se politika Thatcherové a Klause rozcházela, například v regulaci nájmu. Bylo to nejspíše způsobeno okolnostmi československé společnosti a ekonomiky, které vyžadovaly mírnější zacházení, než by si Václav Klaus možná přál.

Thatcherismus jako inspirace

„Její politické a zejména ekonomické reformy slouží pro nás dnes v Československu, ale i v celé střední a východní Evropě nejen jako příklad odvahy a neohroženosti, jak reformu provádět, ale také jako inspirace, jak překonávat krátkodobé důsledky této někdy bolestivé léčby. Naše ekonomická transformace má ve svém základu mnoho společného s britskou, a to ani snad ne tolik v tom smyslu, že bychom ji napodobovali, ale spíše tím, že jsme v podobné situaci došli k podobným závěrům o řešeních čs. ekonomické situace. Dá se říci, že jsme napájeni ze stejného ideového zdroje. Tento zdroj existuje už celá dvě století, ale jeho znovunalezení vyžaduje mimořádný nový čin. A ten Margaret Thatcherová udělala.“⁸⁵⁶

Tak popisuje Václav Klaus, předseda tehdy největší české pravicové strany, Občanské demokratické strany (ODS), ve své sbírce článků *Proč jsem konzervativcem?* svůj obdiv k bývalé britské premiérce a zároveň upozorňuje na některé podobnosti mezi britským thatcherismem a nově vznikající pravicí v Československu, respektive České republice.

Thatcherová a britský konzervatismus měly nepochybně obrovský vliv na mladou českou pravicí. Klaus si pohrával s myšlenkou, že svoji novou partaj pojmenuje Konzervativní strana. Od plánu upustil, teprve když se dozvěděl, že již strana s tímto názvem vznikla.⁸⁵⁷ Mluvílo se o tom, že i samotná organizace strany má být založena na fungování toryů.⁸⁵⁸ Stejně tak se zakladatelé menší české pravicové strany, Občanské demokratické aliance (ODA), Pavel Bratinka a Daniel Kroupa netajili svým obdivem k Británii a k „nové pravicí“⁸⁵⁹. Díky studiím na Oxfordské univerzitě v šedesátých letech se velkým obdivovatelem „staré dobré Anglie“ a konzervativního smýšlení stal i český premiér Petr Pithart, i když se u něj nejednalo o obdiv k thatcherismu. V mnoha názorech byl naopak v opozici vůči Klausově ODS. Lze říci, že Pithart měl mnohem blíže k tradici toryismu jednoho národa [*One Nation Tory*], který lze považovat za ideologii levého křídla Konzervativní strany.⁸⁶⁰

Co vedlo českou pravicí k inspiraci zrovna v thatcherismu a Británii? V tehdejších vyjádřeních politiků a v novinových článcích je Konzervativní strana skloňována zdaleka

⁸⁵⁶ KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*, s. 11.

⁸⁵⁷ POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce*, s. 96.

⁸⁵⁸ Mladá fronta DNES, 16. března 1991.

⁸⁵⁹ HANLEY, Sean. The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of “Czech Thatcherism”.

⁸⁶⁰ Mladá fronta DNES, 1. září 1990.

nejčastěji jako vzor. Občas je zmiňována americká Republikánská strana nebo německá CDU. Ve svém ideologickém dosahu však nesahají britským toryům „ani po paty“. Odrazil se tento vzor i nějak v praktické politice, nebo zůstalo pouze u slov? Byli britští konzervativci nějak přímo aktivní v Československu, potažmo v České republice, či se jednalo pouze o vzdálený vzor, inspiraci? Jaký reálný dopad měla tato politika na československou společnost?

Česká fascinace Margaret Thatcherovou je celkem jednoduše vysvětlitelná. Byla jednou z nejzarputilejších bojovnic studené války, hlasitou kritičkou komunistických režimů. Po politice „détente“ sedmdesátých let, kdy se západní vlády snažily se sovětským blokem spolupracovat, obnovená ostrá kritika Sovětského svazu znovu povzbudila východoevropské disidenty a kritiky režimu. Thatcherové si za její principiální kritiku sovětského systému vážilo i levé křídlo českého disentu, i když mnohdy nesouhlasili s její domácí politikou.⁸⁶¹

Pro rodící se českou pravici byly velmi zajímavé ekonomické reformy Thatcherové. Obzvláště se zajímala o thatcheristickou politiku privatizace. Československo mělo jeden z největších podílů státního vlastnictví, soukromé vlastnictví takřka neexistovalo. Na rozdíl od Maďarska či Polska, kde vlády umožnily existenci malým podnikatelům, pro což se vžilo označení „gulášový socialismus“, rigidní Československý režim nic takového nedovolil.⁸⁶² Po pádu komunistického režimu bylo jasné, že rozsáhlá ekonomická transformace a zavedení tržního hospodářství patří k prioritám porevolučních let, na tom se shodly všechny nově vzniklé strany a, možná důležitěji, frakce uvnitř Občanského fóra.⁸⁶³

Československá ekonomika na přelomu osmdesátých a devadesátých let nebyla v dobrém stavu. Výkonnostně dosahovala 40–60 % úrovně srovnatelně velkých západních ekonomik.⁸⁶⁴ Veškerý průmysl byl rozdělen do velkých silných monopolů, naopak státní plánovací orgán byl relativně slabý. To vedlo k rychlému úpadku průmyslu, neboť k výkonu ředitele velkých podniků nenutil k aktivitě trh, ale ani pochybný koncept centrálního plánování.⁸⁶⁵ V roce 1948 mělo československé strojírenství podíl 2 % na světové produkci. V roce 1980 nedosahovalo ani 1 %.⁸⁶⁶

⁸⁶¹ POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce*, s. 95.

⁸⁶² ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*, s. 13.

⁸⁶³ Lidové noviny, 4. ledna 1991.

⁸⁶⁴ ZIELENEC, Jozef. *Československo na rozcestí*, s. 8.

⁸⁶⁵ WHIPPLE, Tim D. *After the Velvet Revolution*, s. 152.

⁸⁶⁶ ZIELENEC, Jozef. *Československo na rozcestí*, s. 10.

Taktéž domácnosti si v porovnání se západními zeměmi vedly velmi špatně. Ve srovnání se západním Německem průměrný český pracovník musel pracovat 2,5krát déle, aby si mohl dovolit stejné potraviny, 5krát déle, aby mohl koupit potřeby pro domácnost, a 17krát déle, pokud si chtěl pořídit spotřební elektroniku.⁸⁶⁷ Celý systém byl podtržen úplným státním vlastnictvím, které logicky znamenalo, že jakýkoliv pokus o návrat k tržnímu hospodářství nutně bude muset znamenat rozsáhlou privatizaci.

Celou situaci dobře shrnuly *Lidové noviny* na začátku roku 1991: „Společnost, která se sotva probírá z kataleptického stavu reálného socialismu, pochopitelně silně kulhá na levou nohu. Tu se komunisté nejdřív pokusili useknout, a co zbylo, zdřevěnělo a zakrnělo, nemůžeme se na ni postavit. Proto právě ji musíme teď hodně rozcvičovat a posilovat, abychom mohli zase chodit rovně.“⁸⁶⁸

Nicméně ne celé ekonomické dědictví komunistického režimu bylo vysloveně negativní. Československý normalizační režim byl natolik rigidní a obávající se nestability a vnějších vlivů, že předal státní finance v relativním pořádku, zejména pokud je porovnáme se situací v Polsku či Maďarsku. Českoslovenští komunisté se báli zahraničních půjček a deficitního financování. Slovy Tomáše Ježka, českého ministra pro privatizaci v letech 1990–1992, „Socialismus se v Čechách provozoval jako velmi spořádaný úpadek“⁸⁶⁹. Výsledkem bylo, že Československo mohlo začít své transformační reformy bez velkého dluhu a s relativně malou inflací. Na rozdíl od Polska a Maďarska Československo nezasáhla hyperinflace.⁸⁷⁰

Dalším pozitivním faktorem komunistické rigidity bylo, že to vedlo k jejich naprosté diskreditaci. „Česká společnost po roce 1989 paradoxně těžila z toho, že její komunisté byli tak dogmatictí, že se po dobu své vlády nepouštěli do žádných reformních dobrodružství. Neoponechali žádnou skulinku pro iluze, že by to s nimi bylo možné zkusit ještě jednou,“⁸⁷¹ poznamenává k tomu Tomáš Ježek. Z toho profitovala především rodící se pravice, neboť negativní vnímání do jisté míry ulpělo na celé levici, ne pouze na komunistech. Zároveň česká pravice byla jediná, která přinášela něco úplně nového, radikální ekonomickou reformu.

Úvahy o potřebné změně celého ekonomického systému se začaly objevovat ihned po sametové revoluci, a to ze všech stran politického spektra. Například již 3. ledna 1990

⁸⁶⁷ Tamtéž, s. 9.

⁸⁶⁸ *Lidové noviny*, 4. ledna 1991.

⁸⁶⁹ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 21.

⁸⁷⁰ ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*, s. 13.

⁸⁷¹ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 21.

zveřejnil v *Lidových novinách* Miloš Zeman, tehdy zaměstnanec Prognostického ústavu, článek vyzývající k tvrdé ekonomické reformě.⁸⁷² K potřebné ekonomické transformaci se vyjadřovali na stránkách českých deníků všichni čeští ekonomové, politici, novináři a intelektuálové. O reformě píšou články kromě Miloše Zemana i Václav Klaus, Jan Švejnar, Ota Šik, Valtr Komárek, Vladimír Dlouhý, pokud máme vyjmenovat jen ty nejznámější. Diskuse o připravované ekonomické reformě a poté o jejím průběhu se stala stálíci českých deníků. Toto téma stránky novin neopustilo do poloviny devadesátých let.

Na skutečnosti, že transformace musí proběhnout, se shodli všichni. Potřebu nějaké ekonomické změny připouštěli i komunisté.⁸⁷³ Jak má ale ekonomická reforma vypadat ve skutečnosti, jak rychlá má být, co se má privatizovat a co ne, které kroky je potřeba udělat nejdříve, to vše bylo předmětem velkých diskusí a sporů. Tehdy vstupuje na scénu asi nejvýraznější postava české politiky devadesátých let, Václav Klaus, a s ním to, co někteří, například historici Peter Rutland a Sean Hanley, nazývají českým thatcherismem.

Kořeny české pravice

Václav Klaus se narodil 19. června 1941 v Praze. Vystudoval obor zahraniční obchod na Vysoké škole ekonomické (VŠE). To mělo tu výhodu, že to byl jeden z mála oborů, kde studenti přišli do styku i se západní ekonomikou, neboť se předpokládalo, že se Západem budou obchodovat. Po studiích na VŠE byl přijat do Ekonomického ústavu Československé akademie věd (ČSAV). Nastoupil tam v roce 1963. V té době vrcholila uvolněnost komunistického režimu a Ekonomický ústav vedl velmi liberální Ota Šik, který připravoval ekonomickou reformu v rámci komunismu a vítal pluralitu názorů.⁸⁷⁴ Komunističtí předáci taktéž doufali, že jistá uvolněnost poměrů přispěje k tomu, aby socialistická ekonomika byla stejně výkonná jako kapitalistická, aniž by se musela zavádět volná soutěž. „Akademická svoboda, již se dnešní vládní ekonomové těšili, byla plodem jednoho z mnoha paradoxů života české společnosti za socialismu (...) Režim od nich [ekonomů] očekával vynález kouzelné formule, do níž se dosadí a bude vyřešen mučivý problém klesající efektivity, o němž dobře věděl,“⁸⁷⁵ vzpomínal na tu dobu Ježek. Jednalo se asi o jediné období komunistického režimu, kdy bylo možné studovat bez problému i západní k socialismu kritické myslitele.

⁸⁷² Lidové noviny, 3. ledna 1990.

⁸⁷³ Lidové noviny, 4. ledna 1991.

⁸⁷⁴ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 36.

⁸⁷⁵ Tamtéž, s. 22.

Klaus získal přístup ke knihám a myšlenkám západních liberálních ekonomů, jako je například Friedrich von Hayek, Ludwig von Mises nebo Paul Samuelson. Studoval i staré klasiky Adama Smithe a Davida Ricarda. Spolu s ním tam působil jeho dlouholetý kolega Tomáš Ježek. Klaus na ČSAV založil Klub mladých ekonomů, jehož se stal prezidentem. Nejspíše zde lze hledat zárodky týmu, který v devadesátých letech připravil ekonomickou reformu.

Tomáš Ježek k tomu řekl: „Uvědomovali jsme si, že naše vzdělání není dostatečné, a museli jsme si ho doplňovat a brousit na reformních pokusech, které nás postupně vedly k hlubšímu poznání o nereformovatelnosti systému. Přeskočit toto období nebylo možné. Byla to cena za to, že se po revoluci 1989 v České republice okamžitě našel tým ekonomů, kteří přesně věděli, co chtějí.“⁸⁷⁶ „Sami sebe jsme se odchovávali libertariánským přístupem,“⁸⁷⁷ vzpomínal Dušan Tříška, další z okruhu lidí kolem Klause a pozdější klíčová osoba privatizace.

Dalším důsledkem práce na Šikově ekonomické reformě a jejího následného selhání byla nedůvěra ke „třetím cestám“, k teoriím, které hledaly rovnováhu mezi kapitalismem a socialismem. Díky tomu byl Klaus a lidé okolo něj v devadesátých letech rozhodnutí nezkoušet žádné experimenty se smíšeným hospodářstvím, ale co nejrychleji přejít na hospodářství tržní.⁸⁷⁸

Doba volného myšlení skončila v srpnu 1968, kdy Sovětský svaz podnikl invazi do Československa a veškeré liberalizační pokusy zatrl. Ota Šik emigroval do Švýcarska a na ČSAV proběhly čistky. V roce 1970 byl vyhozen i Václav Klaus. „Protože jsem nebyl v KSČ a nemohl jsem být vylučován, tak jsem byl paradoxně vyhozen až jako poslední, až když řekla předsedkyně KSČ Růžena Vintrová, že je skandální, že ti, kteří chtěli socialismus jen reformovat, už jsou dávno pryč, a Klaus, který ho chtěl zničit, tam pořád ještě zůstává,“⁸⁷⁹ napsal k tomu sám Klaus.

Podle Ježka spíše než Klausovy názory mohla hrát roli při jeho vyhazovu jeho komplikovaná osobnost: „To, co já jsem psal, osobně na nikoho neútočilo, kdežto Klaus při těch diskusích v ústavu vždycky dělal z tehdejších čtyřicátníků a padesátníků blby. Oni to

⁸⁷⁶ Tamtéž.

⁸⁷⁷ Interview s Dušanem Tříškou.

⁸⁷⁸ KLAUS, Václav, Václav DANČO a Martin VÁCHA. *Česká cesta*, s. 33.

⁸⁷⁹ <http://media.klaus.cz/files/autobiografie.pdf> [12:48 7.2.2017].

lidsky nemohli spolknout, byl to pro ně mladý a drzý spratek. Samozřejmě že měl pravdu, ale oni ho vyhodili spíše z osobních důvodů než politických.“⁸⁸⁰

Již tehdy stál Klaus na pravici, nejen československé, ale celosvětové. V roce 1969, ještě než plně nastoupila normalizace, stihl vyjet na studijní pobyt do Spojených států, na Cornellovu univerzitu. Tam ke své nelibosti zjistil, že většina studentů je velmi levicová, a vedl s nimi polemiky, kdy zastával i na Ameriku pravicové pozice.⁸⁸¹

Po sovětské okupaci Klaus nastoupil jako řadový úředník do Státní banky československé. V době normalizace byl Klaus typickým představitelem takzvané „šedé zóny“. Jednalo se o lidi, kteří nebyli disidenti a přímo se neangažovali proti komunistickému režimu, ale zároveň s režimem nesouhlasili, a pokud to bylo možné, nespolupracovali s ním. Od disidentského hnutí nebyli však úplně odstřiženi. Klaus občas docházel na semináře organizované disidenty, takže se navzájem znali, pořádal přednášky, kde se snažil v rámci možností předkládat nejnovější poznatky z ekonomie.⁸⁸² Nebyl tedy disidentům, kteří se po událostech 17. listopadu dostali k moci, úplně neznámou osobou.

Krátce po potlačení demonstrace na Národní třídě a začátku sametové revoluce ho přivedla Rita Klímová, disidentka a jedna z mluvčích Charty 77, do Laterny magiky, kde se scházeli členové Občanského fóra. Rychle se etabloval jako ekonomický expert. 10. prosince 1989 byl jmenován ministrem financí ve „vládě národního porozumění“ Mariána Čalfy.

Václav Klaus byl rozhodnut zahájit velkou přestavbu československé ekonomiky. Nejdříve svedl krátký boj o podobu reformy. Ve vládě byl jeho hlavním oponentem ekonom a místopředseda vlády Valtr Komárek, který prosazoval pomalou a obezřetnou ekonomickou transformaci.⁸⁸³ Poté začal prosazovat svoji verzi reformy. Zároveň ovládl Občanské fórum, jehož se stal 13. října 1990 předsedou. Z toho následně vydělil pravicové křídlo, jež přetvořil v ODS. Ekonomická reforma i nová pravicová strana nesly znaky inspirace thatcherismem. Lze však to, co budeme pro zjednodušení nazývat „klausismem“, považovat za „český thatcherismus“? Československo a Velká Británie přece jenom vycházeli z naprosto rozdílných podmínek. Britská reforma se mohla opřít o mnohaletou tradici demokracie a vlády práva. Přestože velké části průmyslu patřily státu, soukromé vlastnictví tam nikdy nebylo zpochybněno. Britská konzervativní strana měla staletou tradici a často byla považována za

⁸⁸⁰ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 51.

⁸⁸¹ <http://media.klaus.cz/files/autobiografie.pdf> [12:48 7.2.2017].

⁸⁸² Tamtéž.

⁸⁸³ Mladá fronta DNES, 9. červen 1991.

„přirozenou stranu vlády“. Samotná britská společnost byla v mnoha věcech konzervativní, měla úctu k tradici a zakódovanou soutěživost.

V Československu pravice neměla silnou tradici. Ani za první republiky neexistovala silná pravicová strana takového kalibru jako konzervativci v Británii. Čtyřicet let komunistického režimu zničilo jakékoliv pozůstatky politického konzervatismu a volného trhu. Když Václav Klaus prohlásil, že se považuje za konzervativce, nejčastější otázka, jakou musel zodpovídat, byla „co tady chcete konzervovat?“⁸⁸⁴. Podobně byla společnost nedůvěřivá ke slovu kapitalismus, který měl silně negativní konotace kvůli komunistickému dědictví. Klause často obviňovali, že chce návrat ke „kapitalismus Adama Smithe a Charlese Dickense“⁸⁸⁵. V prvních měsících po revoluci se proto používalo slovní spojení „svobodný trh bez přívlastků“, ale kapitalismus se celkem rychle stal normálním slovem. Přesto lze najít styčné znaky obou ideologií, zvláště v ekonomické politice. Svoji ekonomickou transformaci Klaus rozdělil do šesti důležitých bodů: úplné odstranění nebo rozsáhlé snížení dotací, vysoký stupeň liberalizace cen, liberalizace zahraničního obchodu, otevření velmi uzavřených ekonomik, zavedení různých stupňů konvertibility, rozsáhlou privatizaci.⁸⁸⁶ Jednalo se spíše o všeobecně liberalizační kroky než přímo o „thatcheristické“ reformy, ale ukazuje to, že Klausova transformace měla jasný cíl – co nejvolnější ekonomiku –, což byl i cíl Thatcherové. Kromě těchto kroků lze v politice obou najít mnohem zřejmější paralely. Stejně jako Thatcherová se i Klaus snažil udržet nízkou inflaci, malé zadlužení, na míru nezaměstnanosti nebral až takový ohled. Zmiňovaná rozsáhlá privatizace překonala svým rozsahem cokoli, o co se pokoušeli v Británii. Kuponová privatizace, kdy se za velmi malý poplatek rozdávaly akcie státních podniků, může být považována za československý pokus, jak vytvořit „lidový kapitalismus“, sociální třídu malých akcionářů.⁸⁸⁷

Thatcherismus a klausismus

Klaus, podobně jako Thatcherová, zavedl nový ekonomický konsensus, který překonal jeho období vlády. Zakládal svoji politiku na stejných myslitelích jako britská premiérka, na Friedrichu von Hayekovi a Miltonu Friedmanovi.⁸⁸⁸ Sám Klaus viděl souvislost mezi thatcherismem a změnami v Československu, jak ilustruje jeho věta „I když bylo domácích

⁸⁸⁴ POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce*, s. 100.

⁸⁸⁵ KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*, s. 40.

⁸⁸⁶ KLAUS, Václav. *Cesta k tržní ekonomice*, s. 76.

⁸⁸⁷ <http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [14:28 7.2.2017].

⁸⁸⁸ <http://media.klaus.cz/files/autobiografie.pdf> [12:48 7.2.2017].

důvodů více než dost, revoluce ve střední a východní Evropě vlastně začala ve Velké Británii vítězstvím konzervativní strany ve volbách v roce 1979 a nástupem Margaret Thatcherové do čela britské vlády“⁸⁸⁹.

Britský historik Sean Hanley identifikuje šest společných bodů mezi thatcherismem a tím, co nazývá „českým thatcherismem“: 1) Oba chtěly radikálně redefinovat vztah mezi trhem, státem a občanskou společností a tím se pokusit obrátit dlouhodobou ekonomickou stagnaci a vnímaný morální úpadek, radikálně se odštíhnout od minulosti, specifitěji od jejích „poválečných ujednání“.

2) V obou případech thatcherističtí „organičtí intelektuálové“ formulovali svoji ideologii v ústraní, nepovšimnutí. V Británii se jednalo o akademiky a výzkumníky v pravicových think tancích. V českém případě se jednalo o intelektuální antielity angažované v neoliberalismu a konzervatismu...

3) Oba byly hlavně identifikovány s jednou politickou stranou, vedenou charismatickým a silným lídrem, který byl podporován centralizovaným státem a médií.

4) Oba se legitimovaly a objasňovaly samy sebe prostřednictvím inovativních populárních (nebo populistických) pravicových ideologií, které kombinovaly neoliberalismus a konzervatismus, ideologií, jež projektovaly svoji politiku jako jediný historický imperativ, ke kterému neexistuje alternativa.

5) Oba využily takové ideologie k definování a mobilizování nových, širokých, heterogenních, lidových voličských bloků (...) Oba čerpaly z aspirací na sociální mobilitu a osobní zlepšení spíše než z konvenčních sociálních nebo třídních rozdílů. V českém případě, kvůli sociální nivelizaci během komunistické éry a nejistému důsledku ekonomických reforem, byly tyto rozdíly z velké části nedefinované a možná ani nedefinovatelné.

6) Oba se těšily éře intelektuální a politické dominance, než utrpěly úpadek, který odhalil nejen selhání politiky, ale také intelektuální vyčerpanost.⁸⁹⁰

S mnoha dílčími tvrzeními je možno nesouhlasit, například je otázka, jestli odchod Thatcherové „odhalil selhání politiky a intelektuální vyčerpanost“. Dnes mnozí historici uznávají, že důvodem pádu Thatcherové byl její úspěch, a ne selhání. Ke konci vlády splnila víceméně vše, co si předsevzala, a tím pádem přestala být pro Konzervativní stranu potřebná.

⁸⁸⁹ KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*, s. 11.

⁸⁹⁰ HANLEY, Sean. *The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism'*.

O jejím intelektuálním a politickém úspěchu svědčí i to, že mnohé poté převzala či zachovala Labouristická strana. Stejně tak v případě Klause. Rebelie v ODS začínají vypukat teprve poté co je již hospodářská reforma víceméně ukončena a není ohrožena. Sociální demokracie poté nejenže nechala Klausův systém nedotčen, ale pokračovala v privatizaci, kterou vlády ODS nestihly. V širokých obrysech však se Seanem Hanleym souhlasit lze, a to především s tím, že intelektuálně byly obě ideologie velmi podobné v tom, jak pracovaly s voliči, jak řídily ekonomiku či samy sebe vnímaly.

Otázkou zůstává, nakolik se jednalo o přímý britský vliv a nakolik spíše Klaus i Thatcherová vycházeli ze stejných základů. Sám Klaus přímý vliv zpochybňuje, naopak vyzvedával skutečnost, že se opírali o stejné myšlenky: „Naše ekonomická transformace má ve svém základu mnoho společného s britskou, a to snad ne ani tolik v tom smyslu, že bychom ji napodobovali, ale spíše tím, že jsme v podobné situaci došli k podobným závěrům o řešeních čs. ekonomické situace. Dá se říci, že jsme napájeni ze stejného ideového zdroje.“⁸⁹¹

Tento pohled má rozhodně něco do sebe. Kontakty mezi britskou vládou a disentem, nemluvě o „šedé zóně“, byly minimální, pokud vůbec nějaké. Klaus ani jeho spolupracovníci ve Velké Británii neměli kontakty. Většinu svých názorů získal ze čtení stejných ekonomů jako Thatcherová nebo její poradci. Ani po sametové revoluci nebylo britské působení v Československu nijak velké. Co se týče přílivu zahraničních investic a nákupu československého majetku cizinci, jednoznačně dominovali Němci, dalšími velkými investory byli Američané, Rakušani, do menší míry i Japonci či Francouzi. Britské působení takřka nestojí za řeč.⁸⁹² Taktéž působení přímých poradců z Británie nebylo navenek nijak velké. Naopak Klaus a jeho spolupracovníci tvrdili, že se snaží působení poradců omezit na minimum, neboť nerozuměli československým záležitostem. Vívali působení zahraničních poradců při řešení konkrétních úkolů, například při shánění kontaktů, ohodnocování zahraničních firem, jež se chtěly zapojit do privatizace, tam byly jejich zkušenosti nedocenitelné, ale při plánování celkové politiky byly prý k ničemu.⁸⁹³ Jak je popsáno níže, Britové by s takovou charakteristikou nesouhlasili.

To vše nasvědčuje tomu, že thatcherismus byl pro klausismus spíše volnou inspirací než přímým vzorem, že obě ideologie dospěly ke stejným závěrům, protože jejich autoři studovali

⁸⁹¹ KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*, s. 11.

⁸⁹² HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 209.

⁸⁹³ Tamtéž, s.199.

stejně myslitele. Při bližším zkoumání však nalezneme mnoho přímých kontaktů, návštěv a inspirací právě z Británie. Britský vliv byl mnohem větší, než se běžně předpokládá.

Faktem je, že rodící se českou pravici britský konzervatismus naprosto fascinoval. Například Petr Pithart čerpal ze svého několikaměsíčního pobytu na Oxfordské univerzitě v šedesátých letech ještě na začátku let devadesátých, v září 1990 informoval *Mladou frontu* o své nové politologické knize: „Já jsem (...) napsal celou knížku, která teď brzy vyjde a jmenuje se *Obrana politiky*. Chcete-li, je to obrana pragmatické, neideologické politiky. Pravda je, že k sepsání té knížky mě bezprostředně neinspirovaly zkušenosti české, ale několikaměsíční pobyt v Anglii.“⁸⁹⁴

Další skupinou vzhlížející k anglicko-americkému konzervatismu byli pravicovní intelektuálové, kteří se shromažďovali kolem dvojice Pavel Bratinka a Daniel Kroupa. U nich je anglicko-americký vliv mnohem zřejmější. Bratinka přiznává, že anglosaští konzervativní autoři jako například G. K. Chesterton, Eric Voeglin a Michael Novak mu byli velkou intelektuální inspirací. Z intelektuální roviny se přesunuli do roviny politické v osmdesátých letech, kdy Prahu začal navštěvovat přední britský konzervativní intelektuál Roger Scruton, který pořádal disidentské semináře. Jeho časopis *Salisbury Review* vycházel v Československu jako samizdat. Bratinka s Kroupou po sametové revoluci založili konzervativní stranu, Občanskou demokratickou alianci, která se účastnila Klausových vlád.⁸⁹⁵

Někteří hleděli k Anglii spíše jako ke vzoru, kterého nebude Československo nikdy schopno dosáhnout. „Britský konzervatismus a britské pojetí tržního hospodářství, byť je budeme co nejvíce vnímat a respektovat, se nám určitě vytvořit nepodaří. Spíše lze říci, že dojde k počestění převzatého konzervativního programu. Dojde k němu však samovolně, a není tedy třeba věnovat se vytváření nějakých speciálně českých programů,“⁸⁹⁶ řekl k tomuto tématu Jan Stráský.

Klaus viděl v Thatcherové někoho, kdo vedl podobný boj jako on a vyhrál ho. „To, že britská reforma byla i přes své počáteční obtíže úspěšná, nás inspiruje,“⁸⁹⁷ napsal. Někdy viděl paralely v konkrétních událostech, i když při zpětném pohledu jsou poněkud úsměvné. Například uvádí slavný otevřený dopis 364 ekonomů zveřejněný v *The Times*, který varoval

⁸⁹⁴ Mladá fronta DNES, 1. září 1990.

⁸⁹⁵ HANLEY, Sean. The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism'.

⁸⁹⁶ ŠTĚPÁNEK, Petr. *Jan Stráský: prezident na půl úvazku*, s. 75.

⁸⁹⁷ KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*, s. 11.

Thatcherovou, že její ekonomické reformy skončí katastrofou. K tomuto připodobňuje nejrůznější dokumenty vydané proti jeho vlastní reformě.⁸⁹⁸ Pravda však je, že nejrůznější protiklausovské petice nikdy nezískaly takovou publicitu jako onen slavný dopis a Klaus na rozdíl od Thatcherové ekonomickou diskusi tehdy naprosto ovládal, takže pro něj nebylo žádné velké nebezpečí, že by se dostal pod neúnosný tlak.

Přímý vliv Británie v Československu

Britská Konzervativní strana však měla i mnohem přímější vliv na osudy ODS. Toryové vyslali do Česka své experty, aby ODS pomohli s přípravou na první volby, kterých se účastnila. Experti přispěli i menším obnosem na výrobu plakátů a podobně. Nešlo úplně o sólo projekt britských konzervativců, celá britská politická scéna se snažila demokratickým silám ve střední a východní Evropě pomáhat.

Hybatelem tohoto projektu byl konzervativní poslanec James Spicer. Poté, co byl nápad zpracován britským ministerstvem zahraničí, bylo rozhodnuto pokračovat na bázi spojení všech stran. První náměstek ministra zahraničí William Waldegrave tak mohl v březnu 1990 oficiálně požádat lídra opozičních labouristů Neila Kinnocka o spolupráci. „Jim Spicer, Russell Johnston [poslanec za liberální demokraty] a George Robertson [poslanec za labouristy] dali dohromady návrh, jehož cílem je poskytnout Británii kapacitu, aby byla nápomocna k vytvoření demokratických stran v zemích, které se právě vynořují z totalitní vlády, zvláště, ale ne jenom ve východní Evropě. Douglas [Hurd, ministr zahraničí] mě požádal, abych to prodiskutoval s vámi a lídry ostatních politických stran ve Westminsteru, jak bychom mohli nejlépe založit program britské politické pomoci.“⁸⁹⁹ Podle tohoto plánu by se každá strana podílela na pomoci svým protějškům v nově osvobozené Evropě.

Jako ve všem, co Britové podnikali, se i v této politice mísil altruismus se sledováním vlastních zájmů. Jak poznamenal další hybatel této politiky, konzervativní vikomt Eccles, když přesvědčoval Robertse, aby se k návrhu přidal, existovaly dva důvody, proč je tato politika žádoucí. Zaprvé, pokud nepomohou, mohly by zavedené strany, tedy ty komunistické, převálcovat nově vzniklá demokratická uskupení. Druhý důvod byl o dost přízemnější. „Pokud britské strany pomohou nyní, mohou v budoucnu mnoho získat. Také labouristé mohou mnoho

⁸⁹⁸ Tamtéž, s. 12.

⁸⁹⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Waldegrave letter to Neil Kinnock 5 March 1990, Londýn

získat, pokud převezmou iniciativu.“⁹⁰⁰ Westminster Foundation for Democracy (Westminsterská nadace pro demokracii), jejímž členy byly všechny britské parlamentní strany, nakonec byla vytvořena s ročním rozpočtem jednoho milionu liber.⁹⁰¹

Politickou pomoc nadhodila i Thatcherová během Havlovy návštěvy v Londýně. Ptala se ho na zásadní volební otázky, které reformy považuje za zásadní a na roli Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí.⁹⁰²

Z tohoto projektu těžilo ještě především Občanské fórum a Veřejnost proti násilí. Konzervativci uspořádali semináře o vedení politické kampaně a uspořádání stranické organizace pro Občanské fórum a strany křesťanské demokracie. Pavel Bratinka, Ján Čarnogurský a Václav Benda byli pozváni na stranickou konferenci konzervativců. Další týmy odjely do Československa před komunálními i parlamentními volbami.⁹⁰³ Před volbami v roce 1992 se však již hlavní pozornost konzervativců upírala k ODS. „Klaus je extrémně impresivní politik a všechno ukazuje na to, že jeho strana po volbách bude tou největší v českých zemích,“⁹⁰⁴ tvrdilo memorandum konzervativců. Do Československa toryové tak vyslali dva týmy poradců, jeden, aby radil v Česku, druhý na Slovensku. Taktéž poslali dvě krabice s nálepkami s logem ODS a 15 „reamů“ plakátů. Ream je jednotka v papírnictví rovna zhruba 500 listům papíru. Taktéž vytiskli volební noviny ODS a možná nejdůležitěji, návštěva Johna Majora v Československu byla naplánována tak, aby Klausovi co nejvíce pomohla.⁹⁰⁵ Což bylo něco, s čím si dělala vrásky britská ambasáda v Praze. Ta se obávala, že přílišná podpora Klausovi či Čechům obecně by mohla rozezlít Slováky. „Jediný problém je otravné vyvažování mezi Čechy a Slováky. Kdyby návštěva trvala 24 hodin, mohli bychom oprávněně pozvat slovenského premiéra na schůzku do Prahy nebo omezit naši pozornost pouze na federální úřady,“⁹⁰⁶ hlásila do Londýna

⁹⁰⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3132, Eccles to Robertson 6 December 1989, Londýn

⁹⁰¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3899, Llewellyn to Wall 21 May 1992, Londýn.

⁹⁰² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell 19 March 1990, Londýn.

⁹⁰³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3132, Conservative research department memorandum from Edward Llewellyn to Debbie de Satge 14 September 1990, Londýn.

⁹⁰⁴ Tamtéž.

⁹⁰⁵ Tamtéž.

⁹⁰⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3899, UKEM Prague to FCO May 1992, Londýn.

Nešlo však jen o pomoc na stranické bázi. Británie zajímala i obyčejnou společnost. Toto je čistě subjektivní pocit, ale v letech 1990–1991 noviny přinesly zdaleka nejvíce zahraničních článků z Británie, a to především pokud odhlédneme od politických zpráv. Český tisk vydal dvě reportáže o britském školství,⁹⁰⁷ reportáž o britském vězeňství,⁹⁰⁸ popis studentky archeologie, jak pracovala na vykopávkách v Anglii.⁹⁰⁹ Londýnská kancelář organizace *Youth Exchange Centre*, zabývající se výjezdy mladých do zahraničí, byla zahlcena žádostmi z Československa.⁹¹⁰ *Mladá fronta* hlásila, že o prázdninách do Británie dorazilo 850 brigádníků ze zahraničí, 85 procent z toho Čechoslováci.⁹¹¹

Fungovalo to i obráceně. V Británii se také dostalo Československu zvýšené pozornosti, než bylo zvykem. Částečně to bylo způsobeno Havlem, který se přátelil se známými britskými dramatiky. Ale například tématem slavného Edinburského mezinárodního festivalu byla i česká kultura, což se projevilo hlavně hraním skladeb Bohuslava Martinů.⁹¹²

Britský velvyslanec v Praze v letech 1988 až 1991 Laurence O'Keefe zase popisoval vlnu anglofilie, která zasáhla porevoluční Československo. „Faktem je, že porevoluční Československo, nově demokratické Československo si prošlo obdobím, kdy Británie byla vnímána jako model, na kterém by vše mělo být založeno. To je částečně tím, že mezi Čechy a Angličany je jakási spřízněnost. Svým podivným způsobem si na prosté lidské úrovni rozumíme. Máme podobný smysl pro humor. Jsme docela pesimističtí, ale oni jsou světoví šampioni v pesimismu. V pesimismu se jim nemůžeme ani přiblížit.“⁹¹³ Jako ale opravdové důvody uvádí dva. Působení anglistů v Československu, díky kterému Češi podle něj nasáli trochu anglických způsobů, a pak osobnost Margaret Thatcherové.

Není tedy divu, že v Československu byli lidé velmi nadšení britskými radami a připravení se jimi řídit. Vrcholnou událostí pro české konzervativce byly dvě státní návštěvy. Nejdříve československá delegace vedená prezidentem Havlem odjela do Británie v březnu 1990. V září 1990 Thatcherová přijela do Československa.

⁹⁰⁷ Lidové noviny, 7. září 1991.

⁹⁰⁸ Tamtéž, 21. září 1991.

⁹⁰⁹ Tamtéž, 12. října 1991.

⁹¹⁰ Mladá fronta DNES, 9. června 1991.

⁹¹¹ Tamtéž, 19. července 1991.

⁹¹² The Times (London, England), Wednesday, May 09.

⁹¹³ Interview with Laurence O'Keefe BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

Státní návštěvy

K první anglicko-české návštěvě došlo v březnu 1990, kdy se prezident Václav Havel s českou delegací vydal na státní návštěvu Británie. Podle vyprávění O'Keefa se však jako první o návštěvu Británie pokusil Marián Čalfa, který po svém jmenování do čela vlády porušil diplomatický protokol a jako první k sobě pozval britského velvyslance a vyzvídal informace ohledně možnosti návštěvy Londýna. Podle O'Keefa tak chtěl posílit svou pozici.⁹¹⁴

Při obou příležitostech se Britové snažili Čechoslovákům vyjít v rámci možností maximálně vstříc. Nejvýznamnější kroky ohlášené během těchto dvou návštěv bylo zrušení víz pro československé občany a zařazení Československa do programu tzv. Know-how fondu, který byl britskou vládou zřízen, aby pomohl bývalým komunistickým státům v jejich transformaci v demokracie. Celkově se mělo jednat o pomoc ve výši 25 milionů liber.⁹¹⁵

Britové považovali Havla za nadaného amatéra. „Již jste obeznámena s některými jeho proslovy, jež ukazují neuvěřitelnou kvalitu myšlenek a jazyka, ale nepříliš praktické pojetí obtížných problémů,“⁹¹⁶ hlásil Powell. V tom se shodoval s pražskou ambasádou. „Jeho vlastní ministři a mezinárodní komunita mají obavy, že nemá jasné pojetí ekonomické reality nebo důsledků pozdržení implementace reformy,“⁹¹⁷ domnívali se diplomaté. Jako nadějný amatéry vlastně vnímali Britové celou českou vládu. „Přes jejich nedostatek praktických zkušeností je nová vláda tvořena muži a ženami vysoké intelektuální a morální integrity s dobrými politickými instinkty.“⁹¹⁸

První setkání Thatcherové s Havlem nezačalo nejlépe. Havel byl neobyčejně napjatý. Poté však důvod vyšel najevo – nebylo to kvůli podrážděnosti plynoucí ze setkání s hostiteli. Zhruba po hodině český prezident již nevydržel a zeptal se, jestli si může zapálit. Když premiérka svolila, podle britského zápisu ze schůzky „vykouřil čtyři cigarety za pět minut a poté se cítil o mnoho lépe“⁹¹⁹.

⁹¹⁴ Interview with Laurence O'Keefe BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

⁹¹⁵ Mladá fronta DNES, 20. listopadu 1990.

⁹¹⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Note to PM from Charles Powell 17 March 1990, Londýn.

⁹¹⁷ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Telegram UK Embassy Prague to London, 16 March 1990, Londýn.

⁹¹⁸ Tamtéž.

⁹¹⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Note Richard Gozney to Charles Powell 21 March 1990, Londýn.

Thatcherová jinak nemeškala a pokusila se Havlovi vnutit své ekonomické vidění světa. Nejdříve mu řekla, že britská vláda věří, že „Československo se rychle vymaní z komunismu, protože již zažilo demokracii a svobodnou ekonomiku. Pomůžeme, jakýmkoliv způsobem to bude možné. Prostřednictvím našeho Know-how fondu, stipendia a joint ventures“⁹²⁰. Havel odvětil, že věří, že demokracie vydrží. „Ekonomické problémy byly však úplně jiná věc. Ekonomická reforma byla rozdracena v roce 1968 a řízená ekonomika se zakopala.“⁹²¹ Dodal, že na reformách se pracuje.

Thatcherová ucítila slabost. Koneckonců Havla nejspíše považovala za socialistu. V září vyšel v týdeníku *The Spectator* Havlův profil. *The Spectator* patřil a patří mezi přední pravavicová média Británie. Do velké míry byl propojen s Konzervativní stranou. Pro nejednoho poslance i ministra bylo působení ve *Spectatoru* prvním krokem v politické kariéře. Fungovalo to i naopak. Pokud politik uměl psát, mohl si přilepšit v důchodu v magazínu. Časopis byl tedy dobře obeznámen s myšlením Thatcherové. Zvláště když Havlův profil psal Dominic Lawson, syn Nigela Lawsons, dlouholetého ministra financí Thatcherové a jednoho z jejích nejbližších spojenců, než se s ní rozešel v otázce evropské integrace a rezignoval. „Naposledy se dva vůdci setkali na večeři uspořádané na Havlovu počest v Downing Street číslo 10. Jeden z dalších hostů mi poté řekl, že nikdy předtím neviděl sedět vedle sebe dva lidi, kteří by toho měli méně společného. Havel se šibalsky šklebil, když jsem mu poznámku převyprávěl.“⁹²² Na dalším místě Lawson píše: „Havel chce družstevní ekonomiku spoluexistující se soukromým vlastnictvím. Thatcherová chce přesný opak.“⁹²³ Celý článek zakončil rétorickou otázkou. „Je prezident Havel, ten bezděčný hrdina západní pravice, ve skutečnosti socialista?“⁹²⁴

Vše nasvědčuje tomu, že Thatcherová toto Lawsonovo zdání sdílela. Powell Thatcherovou v podobném duchu také varoval. „Jeden bod, který musíte mít na paměti, je, že mnoho jeho přátel se v této zemi nachází v levé části politického spektra, například Harold Pinter. Mám informaci z dobrého zdroje, že Havla na tuto návštěvu instruují.“⁹²⁵ Harold Pinter byl významný britský dramatik. V roce 2005 dostal Nobelovu cenu za literaturu. Powell navrhl i pokus řešení. „Jako protijed jsem povzbudil Hughu Thomase, aby prezidentovi napsal a popsal

⁹²⁰ Tamtéž.

⁹²¹ Tamtéž.

⁹²² *The Spectator* 15. September 1990.

⁹²³ Tamtéž.

⁹²⁴ Tamtéž.

⁹²⁵ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Note to PM from Powell Meeting with President Havel of Czechoslovakia: 21 March 17 March 1990, Londýn.

mu vás i vaši politiku.“ Hugh Thomas byl anglický historik a spisovatel, který zároveň jako baron Thomas zasedal za konzervativce ve Sněmovně lordů.

Havlovy levicové tendence mohly znamenat pro Thatcherovou problém. I když neplatilo, že by se se zástupci levice nedokázala bavit, například s francouzským prezidentem Mitterrandem navázala přátelství a v případě Izraele upřednostňovala socialistu Šimona Perese před pravicovým Menachemem Beginem, většinou lépe vycházela se svými ideovými soupeřnými. Takže i když si Havla vážila pro jeho statečnost v boji proti komunistickému režimu – a statečnost byla další vlastnost, kterou Thatcherová vítala –, nikdy se s ním nemohla příliš sblížit. Tato čest byla vyhrazena pro Václava Klause.

I když Thatcherová nebyla příliš úspěšná v obracení Havla na svou ekonomickou ideologii, jistě alespoň částečně přispěla k tomu, že prezident a s ním i zbytek vrcholné české politické reprezentace opustil své značně naivní představy ohledně evropské bezpečnosti. Dne 30. března Powell radil Thatcherové ohledně setkání s Dienstbierem, který přijel do Londýna. Powell napsal, že vzhledem k tomu, že setkání mezi Thatcherovou a Havlem proběhlo nedávno, není třeba ho zbytečně prodlužovat, a jedná se tak spíše o zdvořilostní setkání „Ale můžete využít příležitosti, abyste vyztužila některé jejich znepokojivě naturalistní názory o bezpečnostním uspořádání v Evropě.“⁹²⁶ Dienstbierovy, a tedy i české nápady nazval „komplikovanou třetí cestou bezpečnostního uspořádání, které by nahradilo NATO i Varšavskou smlouvu“⁹²⁷.

Sám Havel Britům řekl, že akceptuje, že NATO a Varšavská smlouva nebyly morálně rovnocenné organizace, ale že Evropa potřebuje bezpečnostní strukturu, která by nenechávala Východoevropany mimo.⁹²⁸ Bylo to možná jasné signalizování Thatcherové, že rozpuštění NATO nepřipadá v úvahu, co obrátilo Havla od úvah o jeho rozpuštění k plánu do něj vstoupit.

Svou roli mohla hrát i otázka znovusjednoceného Německa. Nové demokratické země, které ale měly s Německem historicky špatnou zkušenost, hleděly na zvětšení Německa nelibě. Možná ještě hůře na něj pohlížela Thatcherová, jak je zdokumentováno v předchozí kapitole. Byla přesvědčena, že NATO je potřeba jako organizace svazující Německo a bránící tomu, aby dostalo nebezpečné nápady. V tomto ohledu také argumentovala před Čechy. „Byla by to

⁹²⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638 Briefing for Margaret Thatcher by Charles Powell on Dienstbier visit 30 March 1990, Londýn.

⁹²⁷ Tamtéž.

⁹²⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Briefing form Gozney 30 March 1990, Londýn.

anomálie mít (a pro Němce těžké akceptovat) jedno Německo ve dvou aliancích. Členství v NATO je nejstabilnější a ujišťující možností pro všechny i pro Sovětský svaz, jehož zájmy musíme respektovat.“⁹²⁹

Jenže rovněž je možné, že členství v NATO bylo českým cílem od samého počátku a řeči o „třetí bezpečnostní cestě“ byly buď teoretickou cenou útěchy, pokud by se nepodařilo do Severoatlantické aliance vstoupit, nebo chytrou hrou, jak přesvědčit Brity a ostatní, aby začali o přijetí Čechů uvažovat. Například Dienstbier premiérce řekl, že „jediný problém s NATO je, že v něm nejsme“⁹³⁰. Taktéž během své londýnské návštěvy Havel mluvil v podobných intencích. Premiérce navrhl rozšíření NATO o bývalé komunistické země, ale přiznal, že by to mohlo být problematické pro SSSR.⁹³¹

Thatcherová se také snažila o smazání toho, co vnímala jako velké historické provinění, totiž Mnichova. Během prohlídky Downing Street 10 premiérka Havlovi ukázala místnost, kde se schází kabinet. Tam ho upozornila na premiérské křeslo. „Tam seděl Neville Chamberlain, když odevzdal v roce 1938 zemi, která mu nepatřila.“⁹³² Historicky je to lehce pochybné, vzhledem k tomu, že Chamberlain podepsal mnichovskou dohodu přímo v Mnichově, ale je to myšlenka, která se počítá.

Jak se změnilo vnímání NATO, bylo dobře vidět během návštěvy Johna Majora jen o dva roky později. Major musel Čechům sdělit, že členství v NATO momentálně není na stole.⁹³³ Naopak zdůrazňoval, že bezpečnost bude zajišťovat Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), bilaterální dohody a asociační dohoda s ES.⁹³⁴ Britský dokument přiznával, že vstup Československa do NATO se nejspíše stane nutností, pokud země někdy vstoupí do ES.⁹³⁵ Čili vnímání bezpečnostní politiky se v podstatě obrátilo. Čechoslováci doznali, že NATO je prospěšná organizace, která pro ně symbolizuje Západ, a bylo by tedy záhodno do ní vstoupit. Opustili také jakési balancování mezi Západem a Východem, pokus o vytvoření „třetí cesty“ a plánovali se plně připojit ke „kapitalistickému světu“.

⁹²⁹ Tamtéž.

⁹³⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, UKEM Prague to FCO July 92, Londýn.

⁹³¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell, PM meeting with Havel in London 21 March 1990, Londýn.

⁹³² Interview with Laurence O'Keefe BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

⁹³³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/1, Gass to Wall 21 May 1992, Londýn.

⁹³⁴ Tamtéž.

⁹³⁵ Tamtéž.

Britové (a nejspíše nejen oni) však narazili na problém. Zhroucení SSSR znamenalo, že tu nebyla žádná velká síla, která by na zrušení Severoatlantické aliance tlačila. Teoreticky konec Sovětského svazu měl vyvolat otázky nad smyslem organizace. Výsledkem však bylo, že tu byl jeden jasně vítězný blok, který ani neměl zájem o rozšiřování. S odhozením ideologie „třetí cesty“ také zmizel tlak menších států na konec NATO.

Jistou roli mohla hrát i osobnost premiéra Majora. Ten byl o dost menší politický „jestřáb“ než Thatcherová a NATO pro něj nebylo až tak důležité. To však neznamená, že Thatcherová by uvítala země bývalého východního bloku v Alianci s otevřenou náručí, jejím cílem bylo zadupat pochybnosti o smyslu NATO v zárodku.

Návštěva Thatcherové v Československu byla v mnoha ohledech komplikovanější. I když Thatcherová byla ochotná, možná i dychtivá přijet do Československa a po návštěvách Polska a Maďarska tak dokončit střeoevropské turné, koneckonců doma její popularita upadala, zatímco v nově kapitalistických zemích ji vítaly davy, problém byl s navrhovaným datem. Česká strana vymyslela, že by bylo pěkné, kdyby došlo k jakémusi symbolickému pohřbení mnichovské dohody. Za tímto účelem plánovali dvojitou státní návštěvu britské premiérky a francouzského prezidenta Françoise Mitterranda na výročí uzavření Mnichova. Z plánu sešlo kvůli odporu Thatcherové. Když to Havel oficiálně navrhl během své návštěvy v Londýně, Thatcherová se, podle britského zápisu ze schůzky, „zděsila jen při zmínění jména Mnichov“⁹³⁶. Zatímco Mitterrand neměl se symbolickým pohřbením Mnichova problém, Thatcherová to považovala, správně, za jedno z největších selhání britských dějin, a tudíž ho nechtěla připomínat ani s ním mít cokoli společného. Britská politika považovala mnichovskou dohodu za „dlouho mrtvou“⁹³⁷ a chtěla návštěvu, která „hledí do budoucnosti“⁹³⁸.

Z návštěvy málem sešlo kvůli vypuknutí války v Zálivu. „Musíme zvážit kratší program,“ informoval Powell premiérku a pokračoval dosti arogantně: „Vaši hostitelé budou určitě zklamaní vaším kratším pobytem a znepokojení tím, že musí měnit své propracované

⁹³⁶ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell, PM meeting with Havel in London 21 March 1990, Londýn.

⁹³⁷ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell 19 March 1990, Londýn.

⁹³⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3132 Powell to Wall 26 July 1990, Londýn.

plány. Nejspíše to smaže trochu úspěchu návštěvy. Na druhou stranu mají štěstí, že návštěvu nerušíte úplně.“⁹³⁹

Kromě podpory nové demokracii návštěva Thatcherová neměla příliš konkrétní cíle. „Není toho příliš specifického k zařizování. Hlavním smyslem je vypíchnout návrat k normálním vztahům po čtyřiceti letech jejich hlubokého zmražení a celkově podpořit demokracii a ekonomické reformy,“⁹⁴⁰ informoval premiérku Charles Powell, její poradce pro zahraniční politiku.

Způsobem, který je pro ně typický, se Britové obávali, že je Češi ztrapní přílišnou ukázkou vděčnosti. Powell Thatcherovou varoval: „Budete velmi populární a Havel určitě bude excelovat ve své pohostinnosti (možná to může přehnat: pro Hradní stráž navrhl uniformy jak z komické opery, má tendenci všude rozmisťovat heroldy a trumpetisty a slušně jsme odmítli jeho návrh, aby vás během návštěvy vozilo červeno-bílo-modré BMW!)“⁹⁴¹

Původně měla do Československa jet jen premiérka samotná. V srpnu však byl k výpravě přidán i její manžel Denis Thatcher. Důvodem byla plánovaná návštěva veletrhu v Brně. Češi stáli o to, aby ho Thatcherová navštívila, Britové však usoudili, že by výprava na otočku do Brna, ještě ke všemu po dálnici D1, o které neměli valné mínění, zabrala příliš času. Premiérčin choť byl uznán za dostatečnou náhradu. Thatcherová však vetovala pro Denise plánovanou plavbu po Vltavě s tím, že se má účastnit pouze užitečných akcí.⁹⁴²

Britové si také předem gratulovali k faktu, že se budou chovat slušněji než prezident Mitterrand, jehož návštěvu provázely spory ohledně protokolu. Francouz totiž trval na tom, že bude sídlit na Hradě a lidé budou chodit za ním. Vladimíra Mečiara, tehdy již slovenského premiéra, radši popadla „diplomatická nemoc“, než aby se s Mitterrandem takto setkal. Thatcherová radši československé představitele sama osobně navštívila.⁹⁴³

Přes přiznání, že konkrétní důvod návštěva vlastně nemá, a přes spíše úsměvné peripetie, by se dva cíle našly. První byla podpora rychlé politické a ekonomické transformace. „Češi se momentálně nacházejí ve stavu ‚podivné války‘. Pohybují se směrem k demokracii,

⁹³⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3132, Powell to Prime Minister 6 September 1990, Londýn.

⁹⁴⁰ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Powell to PM 14 September 1990, Londýn.

⁹⁴¹ Tamtéž.

⁹⁴² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3132, Gozney to Powell 9 August 1990, Londýn.

⁹⁴³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Powell to PM 14 September 1990, Londýn.

ale ještě se tam nedostali,“⁹⁴⁴ informoval premiérku Powell. Zvláště podpora ekonomické transformace znamenala postavit se za Klause proti Havlovi. „Jejich působivý ministr financí Václav Klaus je svou celou bytostí pro velký skok do tržního systému, a zdá se, že prezident Havel preferuje pomalejší postup a vůbec se přiklání spíše k lísavému socialismu.“⁹⁴⁵ V Československu podle poradců Thatcherové panovala atmosféra „vyhýbání se a iracionality“ (an atmosphere of waffle and woolliness)⁹⁴⁶.

Druhý úkol, který si Britové předsevzali, bylo přesvědčit Čechoslováky, že jejich představy o evropské bezpečnosti jsou dost naivní, nebo jak to podal Powell: „Je potřeba, abyste pokračovala ve svých snahách vštípit realismus do spíše romantických představ prezidenta Havla o evropské bezpečnosti.“⁹⁴⁷

Samotné setkání Thatcherové s Havlem bylo hlavně pokračováním jejich předchozího setkání v Londýně. Havel premiérku informoval o plánech na malou privatizaci, zavedení směnné měny a pak o připravované velké privatizaci. Poděkoval jí za britskou pomoc v těchto oblastech. Thatcherová na oplátku odpověděla, že „Československo se pokouší o jeden z nejúžasnějších úkolů, který si lze představit“, totiž transformaci komunistických struktur do svobodné společnosti. Možná ale důležitěji slíbila britskou podporu československého členství v Evropském hospodářském společenství čili v budoucí EU, jakmile budou zavedeny struktury politické a ekonomické svobody.⁹⁴⁸

Proběhlo i setkání s československým premiérem Mariánem Čalfou. Diskuse se točila především kolem ekonomických problémů Československa. Čalfa prohlásil, že jeho cílem je dosáhnout „měkkého přistání“ a že musí být realistický, co se týče rychlosti ekonomických změn. Thatcherová mu poradila, že bývá lepší neprotahovat utrpení. Polsko, kde začínala „šoková terapie“, je podle ní dobrý příklad.⁹⁴⁹

Setkání se dotklo i dalšího problému nových československo-britských vztahů. Čalfa si stěžoval na neochotu britských firem investovat a vstupovat do joint ventures v Československu, na rozdíl například od Německa, Itálie nebo Francie.⁹⁵⁰ To se mělo ukázat

⁹⁴⁴ Tamtéž.

⁹⁴⁵ Tamtéž.

⁹⁴⁶ Tamtéž.

⁹⁴⁷ Tamtéž.

⁹⁴⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Prime Ministers meeting with Presidents Havel of Czechoslovakia 17 September 1990, Londýn.

⁹⁴⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Pm Meeting with the Czechoslovak PM 17 September 1990, Londýn.

⁹⁵⁰ Tamtéž.

jako věčný problém. Britské firmy se chovaly mnohem opatrněji než jejich protějšky z kontinentální Evropy. Na rozdíl hlavně od Němců, kteří přece jenom těžili z geografické blízkosti a z toho, že s českým prostředím byli lépe obeznámeni, se zdaleka nezapojily tolik do investic v nově svobodné ekonomice, a Britům tak ujel vlak. Vzhledem k německé ekonomické dominanci regionu to však nejspíše bylo nevyhnutelné.

Během Havlovy návštěvy se českoslovenští představitelé sešli s předními britskými průmyslníky sdruženými do Konfederace britského průmyslu (*Confederation of British Industry*, CBI). Tam ke svému zklamání zjistili, že Britové jsou příliš opatrní na to, aby ihned investovali v postkomunistických zemích. Ve zprávě z návštěvy se píše: Projevovali [podnikatelé] živý zájem o investování do čs. hospodářství a vytváření joint ventures s čs. firmami. S konkrétními kroky však vyčkávají do schválení příslušného čs. zákonodárství.⁹⁵¹

Dalšími zmíněnými záležitostmi byla britská zainteresovanost na získání zpět staré budovy Britské rady (*British Council*), nabídka Britů vzdělávat učitele v angličtině a návrhy na spolupráci v kultuře a v boji proti kriminalitě.⁹⁵² Reálné výsledky obou návštěv tedy nebyly nijak úžasné, avšak ani ne mizivé. Přijetí do Know-how fondu slibovalo reálnou pomoc a předání zkušenosti při ekonomické reformě. Velkým zklamáním byl nezájem britských investorů o Československo.

V rovině vztahů byly návštěvy velký úspěch. Thatcherovou v Praze i Bratislavě vítaly nadšené davy, politici soutěžili, kdo se s ní dříve setká, a celkově se jí dostalo vřelého přivítání. Pro Thatcherovou jistě velmi milá změna, vzhledem k tomu, že v Británii vrcholily nepokoje a protesty proti zavedení takzvané „daně z hlavy“. Thatcherová na návštěvu vzpomínala jen v dobrém. „Československo bylo šťastné, že má prezidenta Havla jako inspiraci, ale neméně šťastné má Václava Klause, dynamického ekonomu a přesvědčeného zastávce volného podnikání, jako ministra financí.“⁹⁵³

K velkému šoku Čechoslováků opustila krátce po návštěvě Prahy a Bratislavy Thatcherová funkci ministerské předsedkyně. Stalo se tak v listopadu 1990. V politických nekrolozích v českém tisku je vidět překvapení, respekt a velká úcta, jaké se Thatcherová v Československu těšila. *Mladá fronta DNES* napsala: „Nechci být prorokem, myslím si ale, že

⁹⁵¹Zpráva o oficiální návštěvě čs. prezidenta V. Havla ve Velké Británii ve dnech 21.–23. 3. 1990, Archiv Kanceláře prezidenta republiky.

⁹⁵²Tamtéž.

⁹⁵³THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 552.

je to na škodu Británii i celé Evropě. *Good luck, Mrs. Thatcher!*⁹⁵⁴ Její londýnský korespondent se zadumal: „U východu z metra jakýsi mladík rozložil plakát železné Maggie a hrál staré beatlesovské *She's leaving home* (Ona opouští dům). Postál jsem v tichém zadumání a vzdal v duchu hold fascinující dámě z domu č. 10 na Downing Street. Což není právě její kariéra včetně důstojného a včasného ukončení tím tolik potřebným příkladem pro naši prenatální demokracii, že se dá dělat tvrdá, ale přitom slušná a demokratická politika?“⁹⁵⁵

Lidové noviny napsaly: „Odchod M. Thatcherové patrně zarmoutí mnoho lidí ve východní a střední Evropě, pro něž byla symbolem tužeb po svobodě a prosperitě, založené na tržním hospodářství. Svým zásadovým postojem vůči totalitním systémům přispěla k vítězství demokracie v této části Evropy; budoucí historikové na to – ani na její další zásluhy a omyly – jistě nezapomenou.“⁹⁵⁶

Pochvalné hodnocení vlády Margaret Thatcherové nepřekvapí u těch deníků, které se tehdy začínaly profilovat jako politicky neutrální či pravicové. Spíše pozitivní politický nekrolog však publikovalo i *Rudé právo*, tehdy sice už bez podtitulu „list Komunistické strany Československa“, ale stále nejlevicovější publikace z velkých deníků. „Premiérčin krok je nesporně státnický; bývá umění odejít, ačkoliv všechny šance nejsou ještě ztraceny.“⁹⁵⁷ Tak začíná *Rudé právo* svůj článek a pokračuje: „Právě Thatcherová přitom citelně posílila mezinárodní postavení Británie, kromě jiného také značně podpořila demokratizaci ve střední a východní Evropě. Thatcherismus nemálo narovnal britskou ekonomiku. Jenže podle všeho se železná lady tak říkajíc politicky přežila: Vytýká se jí autoritativní vládnutí, dogmatismus vůči evropskému kontinentu. A roli rozhodně nemalou hrají sociální problémy doma. Zcela volné tržní hospodářství, prakticky bez státních zásahů, bez sociálních prvků a bez zvláštní starosti o občana, patrně těžko může být donekonečna populární, životní náklady mohou, zjednodušeně řečeno, převážit nad vlastenectvím. Bude nesporně zajímavé sledovat, jak nástupce železné dámy bude nakládat se těmito problémy. Do určité míry se nás to týká rovněž.“⁹⁵⁸

Třebaže jí list vytýká její ekonomické reformy, nemůže se ubránit uznání. To vše nasvědčuje, že britská takzvaná „měkká síla“ byla v Československu, především v české části soustátí, velmi úspěšná.

⁹⁵⁴ Mladá fronta DNES, 23. listopadu 1990.

⁹⁵⁵ Tamtéž, 24. listopadu 1990.

⁹⁵⁶ Lidové noviny, 23. listopadu 1990.

⁹⁵⁷ Rudé právo, 24. listopadu 1991.

⁹⁵⁸ Tamtéž.

Návštěva Thatcherové však nebyla jedinou návštěvou vrcholného britského představitele v divokém období transformace. V květnu 1992 přijel na návštěvu nástupce Thatcherové v úřadě John Major.

Thatcherová si Majora osobně vybrala a pomohla protlačit jeho zvolení za stranického lídra poté, co se strana proti ní vzbouřila. I když temperamentem se od železné lady velmi lišil, v politice vůči Československu zůstal konzistentní.

Majorova návštěva Československa měla čtyři cíle. Zaprvé podpořit demokracii a ekonomickou reformu, zadruhé potvrdit ochotu stále poskytovat Československu pomoc, především skrze KHF, zatřetí podpořit britské obchodní zájmy. Čtvrtý důvod Britové příliš nevytrubovali. Major chtěl vyjádřit podporu sjednocenému Československu, i když to nemohl říct veřejně, aby to nevypadalo, že se vměšuje do záležitostí cizí země.⁹⁵⁹

Britská vláda však hleděla na slovenský separatismus značně nepřátelsky. „Slovákům by nemělo být dovoleno, že ES a ostatní západní organizace otevřou své dveře nezávislému Slovensku stejně rychle jako federálnímu Československu. Vskutku oddělené Slovensko bude nejspíše chudé, ekonomicky se ohlížet zpět a nebezpečně populistické.“⁹⁶⁰

Kromě toho Britové, jimž právě začínalo předsednictví ES, chtěli vypíchnout svou podporu rozšíření Evropského společenství o Polsko, Maďarsko a Československo, co nejdříve to bude možné.⁹⁶¹ Podpora rozšíření ES nebyl jen čirý altruismus ze strany Britů. Jejich cílem, jako nejeuroskeptičtějšího národa v Evropě, vždy bylo ES a později EU co nejvíce oslabit. To se nezměnilo ani za Majora, byť oproti své předchůdkyni byl považován za evropské integraci mnohem více nakloněného. Britové tak vždy podporovali další rozšiřování. Počítali s tím, že více zemí v organizaci znamená, že se bude těžší dohodnout a centralistické tendence Bruselu budou oslabeny. Major tak během své návštěvy sděloval, že ES rozhodně není uzavřený klub. Československo by mělo co nejdříve uzavřít s ES asociační dohodu, slíbil, že Británie pro to udělá během svého předsednictví co nejvíce.⁹⁶² Zároveň však Čechům radil, aby kandidaturu pro vstup do ES neuspěchali, protože podání předčasné přihlášky by mohlo naděje na přijetí

⁹⁵⁹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/1, Glass to Wall 21 May 1992, Londýn.

⁹⁶⁰ Tamtéž.

⁹⁶¹ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3899, Wall to Gozney 1 May 1992, Londýn.

⁹⁶² The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Wall to Prentice at FCO 27 May 1992, Londýn.

zhatit.⁹⁶³ Major vyjádřil naději, že Češi budou připraveni podat přihlášku koncem desetiletí.⁹⁶⁴ Britský premiér také splnil dlouholeté přání Čechů a formálně prohlásil mnichovskou dohodu za neplatnou.⁹⁶⁵

Česká republika se dočkala ještě jedné návštěvy na nejvyšší úrovni. V březnu 1996 do Prahy přijela britská královna. Anglofilství Čechů se projevilo i tím, že ji v ulicích vítalo padesát tisíc lidí.⁹⁶⁶

Know-How Fund

Know-How Fund byl zdaleka největší, nejaktivnější a nejúspěšnější program britské pomoci nejen v Československu, ale v celé nově demokratické Evropě. Jak již bylo řečeno, vznikl původně jako pomoc pro Polsko a záhy byl rozšířen na Maďarsko a Československo. Tyto tři země zůstaly jeho „výkladní skříní“. I když byl později rozšířen i na ostatní země, zdaleka tam nedosáhl takových úspěchů jako jinde. Například Bulharsko a Rumunsko byly považovány za příliš zkorumpované a pomoc tam vážla. Svůj KHF mělo i východní Německo, ale ten po znovusjednocení rychle ukončil činnost. Pro Sovětský svaz byl zřízen samostatný program. I po rozdělení federace to byla především Česká republika, kdo byla považována za symbol úspěchu. Britové totiž nedůvěřovali Mečiarovi.

Právě Know-How Fund se stal hlavním nástrojem britské pomoci Československu, respektive celé středovýchodní Evropě. Původní idea vzniku fondu byla pomoci Polsku při jeho cestě k demokracii. Když komunistický režim padl také v Maďarsku, KHF byl aktivní i tam. Jakmile začalo být jasné, že i změny v Československu jsou trvalé, Britové začali uvažovat o jeho dalším rozšíření. Výhodou bylo, že projekt měl plnou podporu Thatcherové. Věřila totiž, že Británie by měla hrát hlavní roli při podpoře bývalých sovětských satelitů.

K akci ji vyburcovalo oznámení amerického prezidenta George Bushe ze 17. dubna 1989, že USA poskytnou Polsku obří finanční pomoc. Dva dny poté Thatcherová řekla ministru zahraničí Geoffreymu Howeovi, že podle ní Polsko podniklo veškeré „nezbytné kroky“

⁹⁶³ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3899, UKEM Prague to FCO May 92, Londýn.

⁹⁶⁴ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3894/3, Wall to Prentice at FCO 27 May 1992, Londýn.

⁹⁶⁵ The Times (London, England), Thursday, May 28, 1996.

⁹⁶⁶ The Times (London, England), Friday, March 29, 1996.

k ospravedlnění britské pomoci. Thatcherová rovněž dala najevo svou nespokojenost tím, že „ztrácíme svoji vůdcovskou roli, kterou jsme si vytvořili v Polsku“⁹⁶⁷.

Přestože nelze pochybovat o opravdové snaze a touze Thatcherové a Británie východní Evropě pomoci, jedním z cílů návštěvy Thatcherové v Československu bylo „demonstrovat naši morální a praktickou pomoc s vytvořením demokratických struktur a tržní ekonomiky“⁹⁶⁸, KHF nebyl jen altruistickým projektem. Již jeho vytvořením bylo jasné, že jeho cíle jsou především politické. Thatcherová byla naprosto rozhodnutá, aby se britské peníze dostaly do postkomunistických zemí jako jedny z prvních. Británie i sama Thatcherová, zvláště v Polsku, ale i v ostatních zemích měly obří morální kredit. Thatcherová byla rozhodnuta využít ho k politickým cílům a chtěla zabránit, aby ji o tento kredit obraly ostatní západní země svými vlastními balíčky pomoci.⁹⁶⁹ Konzervativní poslanec Alan Clark, který navštívil Polsko v červenci 1989, hlásil, že „německé firmy již začaly využívat příznivější klima pro vnitřní investice“⁹⁷⁰. To je jeden z důvodů, proč britská pomoc pro východní Evropu byla překvapivě rychlá a často ani nečekala na takové formální znaky zavedení demokracie, jako jsou svobodné volby. Britští diplomaté v Praze žádali o rozšíření KHF dávno před prvními svobodnými volbami a jejich žádosti bylo již v březnu učiněno zadost.⁹⁷¹

Vznik KHF se však neobešel zcela bez problémů. Rychle začalo být jasné, že rozpočet fondu nebude zdaleka stačit, pokud má dostát svým ambicím. Britské ministerstvo financí však bylo neochotné přispět dalšími prostředky a žádalo, aby si je ministerstvo zahraničí, pod které KHF spadal, obstaralo z vlastních zdrojů, nejlépe ze Zámořské rozvojové správy (Overseas Development Association, ODA). ODA byla polonezávislé oddělení ministerstva zahraničí, které mělo na starosti rozdělování rozvojové pomoci. Ani ODA se na pomoc východní Evropě příliš netvářila. Tvrdila, že i když je v porovnání se Západem zaostalá, je stále o dost bohatší a rozvinutější než například velká část Afriky či Asie, což byly hlavní cíle pomoci ODA. Nevypadalo by to dobře, kdyby pomoc od nejchudších směřovala sice ne k těm nejbohatším, ale přece jenom bohatším.⁹⁷² Nakonec byl rozpočet KHF poskládán z několika zdrojů. Okolo

⁹⁶⁷ HAMILTON, Keith. *Transformational Diplomacy after the Cold War: Britain's Know How Fund in Post-communist Europe 1989–2003*.

⁹⁶⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell 19 March 1990, Londýn.

⁹⁶⁹ BOSE, Anurada a Peter BURNELL. *Britain's overseas aid since 1979, Between idealism and self-interest*, s. 65.

⁹⁷⁰ HAMILTON, Keith. *Transformational Diplomacy after the Cold War: Britain's Know How Fund in Post-communist Europe 1989–2003*, s. 19.

⁹⁷¹ Tamtéž s. 33.

⁹⁷² Tamtéž s. 32.

90–95 % přispěla ODA, zbytek pocházel z „diplomatického křídla“ ministerstva zahraničí čili z té části rozpočtu, která financovala běžnou agendu úřadu.⁹⁷³

Dalším problémovým ministerstvem bylo průmyslu a obchodu (Department of Trade and Industry, DTI). Zatímco ministerstvo zahraničí mělo KHF za politický projekt, který má pomoci s transformací k demokracii a svobodnému trhu, DTI mělo za to, že by měl pomáhat především s propagací britského průmyslu, hledat mu zakázky a snažit se dostat na nově otevřené trhy.⁹⁷⁴ I když se na projektech KFH podílely především britské firmy, jejich podporu KHF nepovažoval za svoji prioritu.

Priority KHF se daly zařadit do pěti bodů. Podporu měly projekty, které vyhovovaly následujícímu. Zaprvé měly nabudit soukromý sektor, zadruhé se měly soustředit na střední a východní Evropu, zatřetí se měly zabývat výcvikem budoucích expertů, začtvrté měly rozvíjet dlouhodobé, udržitelné vztahy mezi britskými institucemi a jejich protějšky ve střední a východní Evropě a zapáté být dobře viditelné, a tudíž hodící se k propagaci.⁹⁷⁵

Když Thatcherová oznamovala při návštěvě Havla v Londýně rozšíření KHF i pro Československo, projekty, na které peníze půjdou, se začínaly teprve rodit. Britští experti začali ve velkém jezdit do Československa, aby identifikovali oblasti, kde by se mohly peníze z KHF využít. Češi byli s tímto postupem spokojeni. Klaus a další představitelé Britům tvrdili, že „nechtějí [finanční] pomoc, ale že by uvítali know-how“⁹⁷⁶.

Britská pomoc se tak měla zaměřit především na rozvoj lokální samosprávy, depolitizování policie, univerzitních osnov, na drobné podnikání, výuku anglického jazyka, kulturní výměnu, kooperaci při boji s terorismem a pašováním drog.⁹⁷⁷

Nejdůležitějším a zdaleka největším projektem, do kterého se Britové zapojili, byl rozvoj svobodného trhu a s tím spojené privatizace. Podle Britů Češi ze začátku potřebovali postrčit tím správným směrem. „Od té doby, co jste se setkala s prezidentem Havlem v Československu, nenastala žádná velká změna, ekonomická reforma postupuje pouze pomalým tempem. Češi ještě nepřistoupili ke skoku stejným způsobem jako Poláci. Mohla byste vypíchnout polské úspěchy s velkou redukcí inflace díky jejich přístupu ,velkého

⁹⁷³ Tamtéž s. 24.

⁹⁷⁴ Tamtéž s. 39.

⁹⁷⁵ Tamtéž, s. 38.

⁹⁷⁶The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638, Gozney to Powell 19 March 1990, Londýn.

⁹⁷⁷ Tamtéž.

třesku‘;“⁹⁷⁸ sdělovalo Thatcherové memorandum přichystané státní službou před návštěvou českého ministra zahraničí Jiřího Dienstbiera.

Thatcherová byla rozhodnuta Čechy navigovat jejich rozhodovacím procesem, tak aby dospěli k podle ní správnému výsledku, totiž co nejrychlejší a nejhlubší hospodářské reformě. Pomalý postup, jaký navrhoval například Valtr Komárek, byl pro ni nepřipustný, proto byla tak fascinována Klausem.

Rozsah KHF v Československu byl skutečně obrovský. Od podpory barrandovských studií přes modernizaci bank, zakládání burz, zřizování výměnných studentských programů až po pomoc s plánováním privatizace; zásah fondu byl opravdu téměř ve všech oblastech transformace. V seznamu projektů za rok 1990 tak najdeme asistenci při privatizaci, bankovní trénink, asistenci v ČSOB, asistenci v Komerční bance, asistenci v Investiční bance, účetnický výcvik, workshopy o daních a veřejných financích, pomoc při zakládání pojišťovací společnosti, vyslání poradců do federálního ministerstva pro ekonomiku, státní banky, ministerstva práce a úřadu premiéra, školení pro vysoké státní úředníky, poradenství ohledně zaměstnanosti, školení manažerů v telekomunikačním a konstrukčním sektoru, vypracování studie o stavu životního prostředí v severních Čechách a nejrůznější programy na podporu angličtiny a studentstva.⁹⁷⁹ Britové také pořádali semináře a školení pro právníky a novináře z televize i rádia.⁹⁸⁰ Hlavní priority však byly „sektor finančních služeb (poradenství s privatizací, účetnictvím a auditem a bankovní výcvik); kooperace mezi zaměstnávacími službami, výuka managementu, výcvik vládních úředníků, poradenství s malým podnikáním; a také malé množství „politických projektů“, jako je například policejní výcvik, školení novinářů, parlamentní asistence“⁹⁸¹. Již po roce fungování byl ministr zahraničí, pod kterého program spadal, a jenž tedy vykonával i hlavní dohled, s projektem nadmíru spokojen. „Byl za tuto zprávu velmi vděčný a poznamenal, že máme ve svých rukou úspěch, za který všem zúčastněným náleží gratulace,“⁹⁸² děkovala kancelář ministra Joint Assistance

⁹⁷⁸ The National Archives, Prime Ministerial Private Office files, PREM 19/3638 Briefing for Margaret Thatcher by Charles Powell on Dienstbier visit 30 March 1990, Londýn.

⁹⁷⁹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF for Central and Eastern Europe: Assessment of the First Year 3 January 1991.

⁹⁸⁰ Tamtéž.

⁹⁸¹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, The Know How Fund for Central and Eastern Europe: Assessment of the First Year. Secretary of States Meeting on 12 March at 1545..

⁹⁸² The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Prentice to Smith Know How Fund for Central and Eastern Europe: Assessment of the First Year 18 February.

Unit (JAU), jak se nazývala rada, jež vykonávala každodenní dohled nad KHF. Rozpočet na období 1991/1992 byl zdvojnásoben oproti předchozímu roku z 15 milionů liber na 30 milionů.

Jenže z hodnocení prvního roku vyplynuly také první velké problémy, které ukazovaly na slabiny nově odjištěné ekonomiky. Britové si především stěžovali na to, že nemají s kým spolupracovat, neboť se Československu nedostávalo schopných lidí. Odtud pramenila britská posedlost vzděláváním a výcvikem především manažerů. „Záměrem v Československu bylo v roce 1991 poskytnutí okamžité pomoci manažerům s problémy, na které narazili, a také s vybudováním střednědobé až dlouhodobé kapacity uvnitř země pro manažerský vývoj.“⁹⁸³ Tímto složitým způsobem pan Sparkhall, který měl v rámci KHF na starosti Československo, vysvětloval priority. V podstatě se velmi opisným jazykem snažil sdělit, že se chce věnovat tréninku manažerů, což se zpočátku nesetkalo s pochopením. Například člen rady JAU sir Frank Lampl si stěžoval, že v Československu „chybí základní porozumění roli manažerů v ekonomice volného trhu“⁹⁸⁴. Britové se zároveň obávali, aby nebyli napáleni a podvedeni. Znovu sir Frank Lampl varoval, že „v Praze je velký počet soukromých organizací trénujících manažery. Některé byly pochybné.“⁹⁸⁵ Chtěl tím upozornit na to, aby Britové nepodporovali každou firmu a instituci, která jim začala vyprávět pohádky o tom, jaklepší v Československu život, k čemuž, jak vyplývá ze čtení dokumentů KHF, měli Britové občas tendenci. Podobné varování můžeme číst například v hodnocení projektu, který měl pomoci Čechům s managementem zemědělské půdy. „Musím vás požádat, zda byste nemohli najít méně nákladnou alternativu k Dreweatt Neate, která se podílí téměř z 50 % na cenách za poplatky.“⁹⁸⁶ Hodnotícímu úředníkovi rovněž vadilo, že konzultační firmu Dreweatt Neate, která byla součástí konsorcia, jež se o finance na projekt ucházelo, nezná. Podobně obezřetní byli úředníci při hodnocení projektu na výcvik zprostředkovatelů trhu s cennými papíry na Slovensku. K tomu měli poznámku, že „finanční návrh je trochu pochybný“⁹⁸⁷.

⁹⁸³ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund Advisory Board 7th Meeting Thursday 8 November 1990.

⁹⁸⁴ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund Advisory Board 7th Meeting Thursday 8 November 1990.

⁹⁸⁵ Tamtéž.

⁹⁸⁶ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Czechoslovakia: Agricultural Land Management from WJ Jardine to John Stuppel 22 October 1991.

⁹⁸⁷ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF Czechoslovakia: Training for Slovak Securities Market Intermediaries 18 October 1991.

Z toho je vidět, že britský záběr v Československu se dotýkal opravdu všech oblastí řízení státu. Ze samého školení, hledání manažerů a podpory zakládání finančního sektoru musela Čechům přecházet hlava kolem. Také to ale ukazuje oblasti, ve kterých se Britové domnívali, že Češi mají zásadní nedostatky. Nejdříve bylo potřeba vytvořit vrstvu schopných státních úředníků, manažerů firem, bankéřů, právníků a novinářů, kteří by se vyškolili na západní standardy a pak bude možné zemi posunout někam dál.

V podstatě se snažili v zemi v rámci možností replikovat britský systém. To je celkem logické, neboť to bylo to, co nejlépe znali, ale pro Velkou Británii to mělo ještě jednu velkou výhodu. Čím by Československo, respektive Česko, bylo blíže fungování Británie, tím jednodušší by bylo pro britské firmy v zemi investovat a získávat konkurenční výhodu. Například člen rady JAU pan Murphy poznamenal: „Vlastně jsme vyvezli spoustu britských nápadů, především ohledně privatizace. To je velmi dobře pro britský byznys, protože rámec, který nyní existuje ve východní Evropě, je v podstatě anglosaský.“⁹⁸⁸ Jak bylo poznamenáno výše, britské firmy této příležitosti nevyužily, což je něco, čeho si tvůrci KHF byli velmi dobře vědomi. V zápisech z porad řídicích orgánů KHF se často objevují stížnosti na neaktivitu britských firem.⁹⁸⁹

Ale bylo by nespravedlivé považovat KHF pouze za program k prosazování britských obchodních zájmů. Je nepochybné, že jistý thatcheristický idealismus provázel celý program pomoci zemím střední a východní Evropy, byť pod Majorem mohl být oslaben. Dobře to lze vysledovat v návrhu pomoci při privatizaci barrandovských studií. Ve zdůvodnění jsou uvedeny ekonomické důvody, ale jsou zdůrazňovány pouze výhody pro Československo, britské firmy o Barrandov neměly zájem, a motivace kulturně-morální. „Tento projekt má jak politické, tak ekonomické aspekty. Filmový průmysl v Československu čelí stejným problémům jako zbytek ekonomiky: úspěšnému přechodu na svobodný trh. Přežití filmového průmyslu bude důležité ve své podstatě jako součást kulturního dědictví střední a východní Evropy. Filmy hrály důležitou roli, když pomáhaly politické liberalizaci, šíření liberálních idejí a předchozího zavedeného řádu. Nikde jinde to není tak evidentní jako v Československu, kde filmy Miloše Formana, Věry Chytilové a Jiřího Menzela jsou synonymní s pražským jarem.

⁹⁸⁸ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund Advisory Board: Minutes of the 10th Meeting 4 June 1991.

⁹⁸⁹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund Advisory Board: Minutes of the 11th Meeting 25 July 1991.

Filmový průmysl je také potenciálním zdrojem zahraniční výměny. Barrandov představuje československý filmový průmysl.⁹⁹⁰

Podobně byl zdůvodňován projekt školení o počítačovém právu. I když v tomto případě převažovalo praktické vysvětlení a více se zde možná projevovaly britské zájmy. Hlavním cílem totiž bylo poučit Čechoslováky o duševním vlastnictví a přesvědčit je, aby zavedli legislativu bránící „pirátění“ softwaru. „Je nanejvýš ekonomicky důležité, aby klíčová odvětví a vládní oddělení měla k dispozici spravedlivé a vymahatelné legislativy a porozumění, jak vyhovět hlavním světovým standardům. (...) Musí také pracovat v prostředí neohroženém riziky, kterým je možné se vyhnout, jako jsou počítačové viry a „hacknutí““⁹⁹¹

Posledním příkladem je zdůvodnění školení novinářů České tiskové agentury. „Vyvinutí nezávislých pluralitních médií je důležitou součástí přechodu do otevřenější a demokratičtější společnosti v Československu.“⁹⁹²

Konzultace probíhaly i na diplomatické úrovni. Západní velvyslanci zřídili neformální Klub bez kravaty, kde se diskrétně scházeli s náměstkou z ministerstva zahraničí.⁹⁹³

V britské pomoci Československu se tak evidentně mísily altruistické tendence společně s praktickou a pragmatickou politikou.

Otázka však je, jestli KHF byl nejlepším způsobem pomoci. Charles Crawford, který v devadesátých letech působil na ministerstvu zahraničí, tvrdil, že při rekonstrukci ekonomik východní Evropy Britové udělali tu chybu, že se příliš nesnažili zavést vládu práva, nikdy nezavedli program dekomunizace, tak jak byl po druhé světové válce zaveden program denacifikace. „Know-How Fund bylo kolik? Padesát milionů, sto milionů po období osmi let? Drobné. Dali jsme jim hodně peněz skrze odepsání dluhů, což teoreticky byly opravdové peníze, ale z hlediska peněz, které jsme investovali, abychom transformovali tyto společnosti, vzhledem k tomu, co bylo potřeba a z čeho vycházeli, to bylo absurdní.“⁹⁹⁴

⁹⁹⁰ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund Czechoslovakia: Privatisation of Barrandov Film Studios 13 December 1991.

⁹⁹¹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Czechoslovakia: Information Technology Priority Activity Law, Security and Computing Seminars September 1991.

⁹⁹² The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, Know How Fund: Assistance to Czechoslovak Press Agency 2 October 1991.

⁹⁹³ Interview with Sir Michael Burton BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

⁹⁹⁴ Interview with Charles Crawford BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME.

Nejednalo se o jedinou britskou snahu, jak pomoci. Například v květnu 1991 přijel do Prahy britský následník trůnu a s ním zástupci firem sdružených v Podnikatelském fóru prince Charlese. Schůzka se kromě hledání „způsobu, kterým může mezinárodní společenství přispět k přechodu československé ekonomiky na systém tržního hospodářství“⁹⁹⁵, také zaměřila na ekologickou pomoc, kterou Britové mohou poskytnout. Princ Charles, nadšený ochránce přírody, dokonce odjel na sever Čech zkoumat zdevastovanou přírodu.⁹⁹⁶ Pokud můžeme věřit médiím, zájem britského následníka trůnu o Česko jen tak nepolevil. *The Times* tak například v roce 1994 referovaly o pokusu Charlese získat slavné osobnosti pro „záchranu Prahy“ před znečištěním.⁹⁹⁷

V listopadu 1990 byla za účasti Alexandra Dubčeka založena v Londýně Britsko-česká a slovenská asociace. Její československá obdoba vznikla již v červnu v Praze.⁹⁹⁸ V září 1990 se v Praze pořádal britsko-česko-slovenský seminář o privatizaci a komercializaci, který připravilo československé ministerstvo financí společně s britským ministerstvem zahraničí.⁹⁹⁹ Kromě Thatcherové a prince Charlese navštívili Československo v prvních dvou letech po sametové revoluci další vysocí britští představitelé, jako například Michael Howard, ministr pro zaměstnanost, sir Jeffrey Patten, místopředseda Konzervativní strany, Douglas Hurd, ministr zahraničí. Britští poslanci působili jako pozorovatelé při prvních svobodných volbách.¹⁰⁰⁰

Otázkou je, nakolik tito nejrůznější poradci a osobnosti reálně ovlivňovali československou ekonomickou transformaci. Jisté je, že britský vliv při formulování politiky byl velký, ale jestli ji přímo tvořil, je dost diskutabilní.

Kuponová privatizace a Britové

Nejdiskutovanější součástí Klausových ekonomických reforem, se kterou by Britové mohli pomoci, byla privatizace. Británie byla první evropskou zemí, která se rozhodla ve velkém privatizovat státem vlastněné podniky. Britské zkušenosti s privatizací byly tedy velké a nabízeli je při každé návštěvě Československa. Mezi britskou a československou privatizací byl však jeden podstatný rozdíl. Británie měla fungující volný trh a dominantní

⁹⁹⁵ Lidové noviny, 7. května 1991.

⁹⁹⁶ Tamtéž, 11. května 1991.

⁹⁹⁷ *The Times* (London, England), Saturday, June 04, 1994.

⁹⁹⁸ Rudé právo, 26. listopadu 1990.

⁹⁹⁹ Mladá fronta DNES, 4. září 1990.

¹⁰⁰⁰ Mladá fronta DNES, 12. června 1990.

privátní sektor. Účelem privatizace bylo zbavit se neprosperujících firem a zlepšit jejich postavení tím, že se prodají soukromníkům alepší se jejich produktivita.

Oproti tomu v Československu soukromý sektor vůbec neexistoval a svobodný trh se teprve tvořil. Primárním účelem privatizace nebylo zlepšit situaci firem, ale vytvořit soukromý sektor a volnou soutěž. Jak tedy řekl Tomáš Ježek: „Privatizace v Československu se sice opírala o poměrně dobrou znalost privatizačních technik použitých v jiných státech, zejména ve Velké Británii, v Chile a jinde, avšak tato znalost vyústila velmi brzy v konstatování, že tyto techniky a postupy nejsou u nás použitelné nebo použitelné jen velmi okrajově. Prvním velkým rozdílem, který odůvodňoval skepsi vůči aplikovatelnosti známých privatizačních postupů, byl rozdíl v prostředí, v němž se měla privatizace odehrávat. Zatímco například ve Velké Británii stát prodával do soukromých rukou několik málo velkých společností a mohl se při svém rozhodování opírat o veškeré informace, jež produkoval fungující trh, a o stabilizovaný právní řád, u nás měla privatizace obojí teprve vytvořit. Privatizace ve Velké Británii byla jednoduše vedena nadějí vlády, že bývalý státní podnik bude potom rentabilnější. Myslela od počátku jenom a pouze na ni. Naší privatizací však musel vzniknout tržní řád, aby se potom v jeho rámci mohly naděje na vyšší rentabilitu podniku teprve vytvářet. Aby mohl tržní řád vzniknout, bylo nutné naráz ‚překlopit kritickou masu podniků‘. V tomto smyslu byla rentabilita našich privatizovaných podniků až tou druhou starostí vlády.“¹⁰⁰¹

Ježkovy vzpomínky potvrzuje i Dušan Tříška. Ten vzpomínal na rozhovor s Thatcherovou, kdy se premiérka chlubila, že „zprivatizovala 65 podniků během deseti let“, na což jí Tříška odpověděl, „my jich máme 3200“, Thatcherovou to šokovalo, „jak to chcete udělat?“ divila se.¹⁰⁰²

Jedním z kritérií, podle kterých československá privatizace probíhala, byla rychlost. Zatímco britská vláda si mohla dovolit privatizovat pár firem za rok, pečlivě vybírat nového vlastníka nebo připravit firmu na vstup na burzu, v Československu tyto standardní prostředky nebylo možno použít. Buď vůbec neexistovaly, například pražská burza měla vzniknout až společně s privatizací, nebo byly pomalé. Britové privatizovali relativně málo společností, československá vláda jich privatizovala tisíce. Vládní představitelé si stěžovali, že pokud by se postupovalo britskou metodou, privatizace by trvala desítky let.

¹⁰⁰¹ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 193.

¹⁰⁰² Interview s Dušanem Tříškou.

Pak je tu ještě jeden zásadní rozdíl mezi českou a britskou privatizací. Britská ekonomická reforma byla mnohem násilnější. Řada stávek, bitek s policií, nepokoje v ulicích, to vše provázelo thatcheristické reformy, v Československu se to nedělo. Klid vzbuzoval nedůvěru Britů. „Pokud neuvidíme policisty na koních, jak rozhánějí oceláře a horníky, neuvěříme vám, že to myslíte vážně,“¹⁰⁰³ říkali Čechům podle Třísky britští poradci.

Československou privatizaci lze rozdělit do tří částí. První byly restituce, kdy se vracel majetek zabavený státem po únoru 1948 zpět původním majitelům nebo jejich potomkům. Československo mělo nejvelkorysejší program restitucí ze všech zemí bývalého sovětského bloku.¹⁰⁰⁴

Druhým způsobem byla takzvaná „malá privatizace“. Jednalo se o privatizaci malých a středních podniků, hlavně menších obchodů, hospod, restaurací a podobně. Původně se s ní nepočítalo, předpokládalo se, že všechny státní podniky budou privatizovány v rámci toho, co později vešlo ve známost jako „velká privatizace“. Příprava velké privatizace však zabírala čím dál více času. Společnost se začínala dožadovat nějakých jasných výsledků sametové revoluce.¹⁰⁰⁵ Vláda tedy narychlo připravila „malou privatizaci“, kdy se pomocí veřejných aukcí měly dražit malé podniky. Prvních kol aukcí se nesměli účastnit cizinci, neboť společnost se bála, že veškerý majetek přejde do zahraničních rukou. První aukce se konala 26. ledna 1991 v Praze. Malá privatizace probíhala až do roku 1993, i když nejvíc dražeb se uskutečnilo v letech 1991 až 1992.

Celkově lze „malou privatizaci“ považovat za úspěšnou. Lidé si sice stěžovali, že podniky získávají ti, kdo jsou pouze prostředníky pro zahraniční klienty, či že dražby vyhrávají „veksláři“, kteří dokázali nelegálně zbohatnout za socialismu. K takovýmto událostem jistě docházelo, ale celkově dala „malá privatizace“ vzniknout české třídě malých podnikatelů, na české vesnice se vrátily soukromé hospody a obchůdky. Pomáhalo to znovu probudit podnikatelského ducha. Zároveň malé podniky pomohly svou flexibilitou zmírnit nezaměstnanost, která nastala vlivem hospodářské transformace. „Malá privatizace spolu s ‚malou restitucí‘ a zakládáním živností a drobných podniků na zelené louce rychle obnovily třídu podnikatelů a daly základ k dynamickému růstu soukromého sektoru. Ten také spolu s devalvací koruny vysvětluje překvapivě nízkou nezaměstnanost po celé transformační

¹⁰⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁰⁴ <http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [7.2.2017 15:08].

¹⁰⁰⁵ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 131.

období,¹⁰⁰⁶ chválil „malou privatizaci“ Tomáš Ježek. Celkově bylo takto zprivatizováno přes 23 tisíc malých podniků

Hlavním způsobem privatizace byla však „velká privatizace“, kdy se předávaly do soukromých rukou velké státní firmy. Přestože se uplatňovalo několik způsobů, jak převést majetek do soukromých rukou, nejčastějším způsobem se stala „kuponová privatizace“. Jednalo se o takřka originální československou metodu, jak ve velkém privatizovat státní majetek. Předtím byla použita pouze jednou, při privatizaci státního Telekomu v Britské Kolumbii.¹⁰⁰⁷

Jednalo se o nápad Dušana Trísky, Klausova blízkého spolupracovníka na ministerstvu financí.¹⁰⁰⁸ Projekt byl celkem jednoduchý. Československý stát byl postaven před problémem, že společnost celkově neměla finance na to, aby mohla ve velkém nakupovat velké firmy, a jejich prodej do zahraničních rukou nepřipadal v úvahu z politických důvodů.¹⁰⁰⁹ Byl tedy vymyšlen způsob, jak státní majetek v podstatě rozdat obyvatelstvu. Kdokoliv nad osmnáct let si mohl za poplatek tisíc korun koupit kuponovou knížku, jejíž kupony poté mohl měnit za akcie státních podniků, které se následně měly normálně obchodovat na nově vzniklé burze.¹⁰¹⁰

Zmíněný způsob měl dvě výhody. Zaprvé se tím stát mohl rychle a ve velkém zbavit nechtěného majetku. Zadruhé se tím tvořilo konkurenční prostředí a volný trh. Proto byla „velká privatizace“ tak důležitá, jednalo se o akt přetrhání vazeb na komunismus a v podstatě nezvratný krok, kdy vznikala nová společnost.

Zdaleka největším britským projektem financovaným z Know-how fondu byla pomoc s přípravou kuponové privatizace. Na starost to měla trojice britských firem. Jednalo se o firmu *Ernst and Young*, která radila s účetnictvím, firmu *Denton*, jež poskytovala konzultace v oblasti práva, a o firmu *Schroders*, která radila v oblasti bankovníctví. Jak píšou autoři knihy *Thatcherismus v českých zemích*: „Tři pracovníci [těchto tří firem] byli na plný úvazek stále přítomni v blízkosti československých politických a ekonomických elit, připraveni přispět odbornou pomocí. Během období dvou let bylo poskytnuto poradenství v ceně zhruba 3 milionů liber jak federálním orgánům v Praze, tak jejich následným, postfederálním administrativám,

¹⁰⁰⁶ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 139.

¹⁰⁰⁷ HILL, Peter J., Terry L. ANDERSON. *The Privatization Process: A Worldwide Perspective*, s. 10.

¹⁰⁰⁸ HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 110.

¹⁰⁰⁹ Tamtéž, s. 102.

¹⁰¹⁰ KLAUS, Václav. *Česká cesta*, Praha, 1994, s. 138.

aby dohromady převedli na téměř 1500 podniků ze statní správy do soukromého vlastnictví.¹⁰¹¹

Je nepochybné, že britští experti byli nedílnou součástí české privatizace, a tedy jednou z hnacích sil české ekonomické transformace. Otázkou ale je, jak velkou. Pokud máme věřit britským dokumentům, celou kuponovou privatizaci v podstatě řídili, prosazovali hlavní nápady a vůbec by se jim měla přičíst hlavní zásluha za přesun České republiky ke kapitalismu. Jedno memorandum například tvrdilo: „Pokud program kuponové privatizace bude úspěšně implementován, financování tohoto projektu prostřednictvím KHF společně s dřívějším poradenstvím ohledně privatizace bude znamenat, že Británie sehrála rozhodující roli v procesu převodu státních aktiv do rukou československého lidu.“¹⁰¹²

Tento výklad samozřejmě odmítají české zdroje, které považují zahraniční poradce za užitečné rádce, kteří měli kontakty na nejrůznější zahraniční představitele a dokázali otevírat dveře, ale o české realitě neměli příliš tušení a doma se snažili slíznout smetanu, kterou ve skutečnosti těžce vymysleli a dali do pohybu Češi.

Nicméně i tak si britské pomoci vážili. „Role konsorcia společností Ernst and Young, Schroders a Denton Hall Burgin and Warren se vyvíjí uspokojivě od jejich jmenování v září 1990 a počáteční problémy s pochopením procedur uvnitř vlády byly z velké části překonány,¹⁰¹³ psal do KHF Dušan Tříška. Totiž pomoc s implementací a technickými aspekty. „To byli normální řemeslníci, my jsme byly intelektuálové. (...) Komunikace nebyla vždy jednoduchá. Tak třeba řekli: ‚To jsou miliony kusů akcií, to budete muset vytisknout. Máte na to tiskárnu? To se musí nějak distribuovat a musí to být nějak certifikováno,“¹⁰¹⁴ popisoval spolupráci po letech Tříška. Nápadům vlády konsorcium dodávalo punc důvěryhodnosti. „Kdybychom je neměli, neměli bychom tu sebedůvěru. Vždycky když jsem šel do parlamentu, měl jsem je za sebou a oni se ptali, co budeme dělat. A já jsem říkal, že až budu něco říkat, kývejte hlavami, a kdybych měl říkat nějakou pitomost, zarazte mě,¹⁰¹⁵ oceňoval jejich pomoc Tříška. Z toho se zdá, že Češi nevnímali Brity jako tvůrce politiky, ale jako technické poradce. Nasvědčuje tomu i hlášení velvyslanectví do Londýna, kde stojí, že „v polovině září začalo být

¹⁰¹¹ POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepce*, s. 89.

¹⁰¹² The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, PA Holland to LB Smitha and JAL Faint KHF Czechoslovakia: Assistance with Implementation of the Voucher Privatisation Programme 3 October 1991.

¹⁰¹³ Dusan Triska to A Davis February 28, 1991.

¹⁰¹⁴ Interview s Dušanem Tříškou.

¹⁰¹⁵ Tamtéž..

jasné, že Tříška chtěl tým, který s ním bude úzce spolupracovat a kterému bude moct předhazovat nápady spíše než tvořit reporty.¹⁰¹⁶ Tříška také trval na tom, že tým musí přijet do Prahy, při vyjednávání odmítal model, že by poradci jezdili do Československa jednou za pár měsíců, aby se podívali, jak věci fungují, což bylo tehdy běžné.¹⁰¹⁷

Jestli někdo naopak toužil po menším zapojení Britů, byl to velvyslanec v Praze. Ten silně vnímal politické spory okolo privatizace, jak, kdy a v jaké míře se má uskutečnit. „Byl bych velmi nervózní, kdybychom se já osobně nebo toto velvyslanectví měli zapojit do semináře o kuponovém plánu. Přesná cesta, kterou si Čechoslováci k privatizaci vyberou, je jen na nich a toto téma je zde politicky velmi citlivé.“¹⁰¹⁸

Co tedy konsorcium přesně dělalo? V tom, čemu říkali první fáze, čili zhruba od září 1990, kdy do Československa poradci dorazili, až do konce února 1991 prováděli studie „proveditelnosti a realizovatelnosti“ privatizačních plánů československé vlády.¹⁰¹⁹ Ve zprávě pro britskou vládu to konsorcium samo hodnotilo pozitivně. „Britská poradní role při formulaci privatizační politiky obdržela vysokou prioritu od britských ministrů. I když to ne vždy bylo úplně jednoduché, fázi jedna tohoto projektu můžeme považovat za úspěch. Poradci poskytli velké množství praktických, srozumitelných rad a analýz a měli zásadní vliv na základní privatizační právo a na směřování rozvoje masové privatizace. Nedávno se jim také podařilo získat pozornost ministra financí Klause osobně.“¹⁰²⁰

Ve fázi jedna se konsorcium soustředilo především na pomoc s přípravou nutné legislativy, Čechoslováci na něj neudělali příliš velký dojem. Federální ministerstvo financí podle Britů mělo velmi málo specializovaných úředníků, kteří by privatizaci, ať už z právního hlediska, nebo z praktické stránky, připravovali. Republiková ministerstva pro privatizaci zase nemohla nic podniknout, dokud nebylo rozhodnuto na federální úrovni.

Denton Hall tak během roku 1990 poslal 18 sepsaných připomínek k připravovaným zákonům. „Společnosti Ernst and Young a Schroders podaly ústní i písemné připomínky a analýzy k politickým otázkám ovlivňující chystanou legislativu či touto legislativou

¹⁰¹⁶ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF Czechoslovakia: Assistance to privatisation 8 January 1991

¹⁰¹⁷ Interview s Dušanem Tříškou.

¹⁰¹⁸ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, O'Keefe to FCO 26 February 1991.

¹⁰¹⁹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF: Czechoslovakia: Assistance to Privatisation Stage 2 Project Memorandum 1 9 April 1991.

¹⁰²⁰ Tamtéž.

ovlivněné.“¹⁰²¹ Podle konsorcia výsledná podoba přijatých zákonů byla ovlivněna poradci a ministerstvo financí to uznávalo.

Fáze dvě se měla týkat především navrhování praktické stránky kuponové privatizace. Jednalo se především o vymyšlení systému konverze kuponů na akcie, procesu, jak založit a regulovat investiční fondy, poradenství pro nejrůznější komise a pracovní skupiny, které kuponovou privatizaci připravovaly. Zde konsorcium radilo především s vývojem IT programů potřebných pro fungování celého systému.¹⁰²²

Britští poradci byli obzvláště pyšní na dotazník, který vymysleli. Ten měl sloužit ke standardizaci zveřejňování informací o firmách určených k privatizaci. „Dokument je navržen tak, aby promoval byznysplány a ‚miniprospekty‘ společností určených k privatizaci, asistoval u jejich vývoje a zveřejnil informace, které pomohou odpovědným úřadům vyhodnotit životaschopnost firmy.“¹⁰²³

V práci konsorcia se samozřejmě projevila i britská posedlost s výcvikem managementu. To byla jediná oblast, na které se významně podílela česká partnerská společnost Ernst and Young CS Consulting. V rámci cvičení ministerských úředníků britští poradci také pomáhali s výrobou standardizovaných metod hodnocení firem určených k privatizaci. Taktéž asistovali se zavedením světových standardů účetnictví. Denton Hall pomáhal s právní přípravou privatizace, hlavně v otázkách antimonopolního práva a vlastnictví.¹⁰²⁴

K zádrhelům však přece jenom došlo. Zahraniční konsorcium v jedné oblasti mělo přece jenom střet zájmů, a to v otázce zahraniční účasti v kuponové privatizaci. „Československá politika v otázce zahraničních investic do ‚masové privatizace‘ je nedokončená a plná míst, kde hrozí vážné riziko politických chyb a suboptimality. Skupina 5 [skupina poradců, která měla tuto oblast na starost – poznámka autora] proto navrhuje v tomto ohledu velkou míru vstupu poradců.“¹⁰²⁵ Dále na stejné téma autoři zprávy pro KHF píšou: „Zatím byly výsledky omezené na zabránění tomu, aby se některé dveře zavřely, ale je potřeba více práce, aby se dostavily pozitivní výsledky.“¹⁰²⁶

¹⁰²¹ Tamtéž.

¹⁰²² Tamtéž.

¹⁰²³ Tamtéž.

¹⁰²⁴ Tamtéž.

¹⁰²⁵ Tamtéž.

¹⁰²⁶ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF: Czechoslovakia: Assistance to Privatisation Stage 2 Project Memorandum 1 9 April 1991.

Je celkem jasné, že britské konsorcium se snažilo připravit půdu pro možné zahraniční investory, ať už z praktických, nebo idealistických důvodů. Pokud by se zahraniční firmy opravdu rozhodly investovat do české privatizace, členové konsorcia by byli ve skvělé pozici, jak těmto subjektům radit. Nelze také vyloučit možnost, že vzhledem k tomu, že konsorcium bylo v podstatě placené britskou vládou, ocitlo se pod tlakem, aby připravilo půdu pro britské firmy, jejichž případné potřeby nikdy nebyly daleko od uvažování tvůrců britské politiky.

Jenže zjevně tento tlak, aby do kuponové privatizace byly připuštěny i zahraniční firmy, narazil na odpor československé vlády. Ta nechtěla být viněna z rozprodávání majetku do cizích rukou, a tak zahraniční investice v této části privatizace omezovala. Taktéž panoval strach, že bohatí zahraniční investoři by kupony mohli ve velkém vykoupit a na Čechy by již nic nezbylo.

Britští poradci se rovněž potýkali s problémem jazykové bariéry. To vedlo k zaměštnávání českých místních poradců, kteří se snažili britské nápady zprostředkovat. Takže i když zde mluvíme o Britech, ne vždy šlo opravdu o Brity.¹⁰²⁷

Navíc Britové nebyli jediní, kdo na ministerstvech působili. Svůj tým vyslali rovněž Američané, kteří ho platili prostřednictvím agentury USAID. „Hrozí nepochopení a nekonzistentní rady. Naši konzultanti musí udělat vše pro to, aby problémy minimalizovali, ale možná se do toho budou muset vložit i dohlížitelé z KHF,“¹⁰²⁸ stěžovali si britští poradci do Londýna na ty americké.

Další potíží, se kterou se poradci potýkali, bylo, že Češi nebyli zvyklí na britské postupy, ať už proto, že v komunistické státní správě neexistovaly a teprve se tvořily, nebo z toho důvodu, že československý státní aparát fungoval prostě jinak. Konsorcium si opakovaně stěžovalo na federální strukturu země, která mu ztěžovala jeho práci. Šlo ale třeba i o psaní vnitřních politických dokumentů, v Británii vysoce formalizovaný proces, který česká vláda neznala. Přes to všechno se konsorcium nedomnívalo, že šance, že by se vláda neřídila jeho radami, je velká. „Zkušenost z fáze jedna ukazuje, že riziko toho, že klient by ignoroval nebo

¹⁰²⁷ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF Czechoslovakia: Voucher Privatisation – Implementation Advice Project Memorandum.

¹⁰²⁸ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, JAL Faint to PA Holland LHF Czechoslovakia: Voucher Privatisation Programme 10 October 1991.

nepoužil konzultanty, není velká.“¹⁰²⁹ Samozřejmě to bylo součástí žádosti ke KHF o prodloužení financování, takže konsorcium mohlo prezentovat lepší výsledky, než ve skutečnosti byly.

A konsorcium pro to mělo své důvody. KHF dával najevo, že jeho služby jsou notně drahé, a odmítal schválit větší zapojení konsorcia, pokud by to znamenalo větší poplatky. Britové doufali, že Čechoslováci by mohli také přispět. „Potvrdíme písemně ministrům Klausovi a Trískovi, že nemůžeme zvýšit počet dnů financovaných KHF. Musíme v tom být pevní, protože druhá možnost, totiž získání smysluplného příspěvku k ceně projektu od Čechoslováků (a tím zaručení jejich zájmu, že práce, o kterou budou konzultanti požádáni, bude směřována k úkolům nejvyšší priority), nejspíše nebude úspěšná: ministerstvo nemá rychlý přístup k zahraniční měně.“¹⁰³⁰ Podobně se vyjadřovala i Kate Mortimerová, poradkyně JAU, která na ministerstvu zahraničí měla na starosti monitorování československých projektů: „Myslím, že se všichni shodneme na tom, že klienti by měli častěji platit část výdajů, ale někdo by o tom měl přesvědčit Balcerowicze a Klause!“¹⁰³¹

Ve chvíli, kdy kuponová privatizace dospěla z fáze příprav do fáze provádění, se objevily další překážky. Problém byl především v tom, že společnosti určené k privatizaci nevěděly, co se od nich očekává. Problémové bylo především Slovensko. Poradci odhadovali, že „nejmenší připravenost je v Bratislavě, kde nejspíše vzniknou ty problematictější privatizační projekty“¹⁰³². Z toho důvodu navrhovali, aby se čtyři pětiny prostředků další fáze soustředily na Slovensku, v Česku pouze jedna pětina.

Není úkolem této práce hodnotit morální úspěch kuponové privatizace, které se často vyčítá, že proběhla „pod zhasnutý světlem“ a vedla k nelegálnímu obohacení mnoha pochybných lidí. Ve svých cílech byla ale úspěšná. Proběhla ve dvou vlnách, první v roce 1992, druhá v roce 1994. Zúčastnilo se jí kolem 75 % oprávněných občanů. V jejím rámci bylo převedeno zhruba 4300 z asi 6000 velkých podniků. Ke konci roku 1994, díky oběma

¹⁰²⁹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF: Czechoslovakia: Assistance to Privatisation Stage 2 Project Memorandum 19 April 1991.

¹⁰³⁰ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, AD Davis to Mr Kerby Project Memorandum KHF Czechoslovakia: Assistance with Privatisation Policy – Stage II 11 April 1991.

¹⁰³¹ The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, From Kate Mortimer Memo to Adrian Davis 9 January 1991.

¹⁰³² The Foreign and Commonwealth Office, dokumenty poskytnuté autorovi na základě žádosti Freedom of Information Act, KHF Czechoslovakia: Voucher Privatisation – Implementation Advice

privatizacím a restitucím, bylo 80 % majetku v soukromých rukou. Vzhledem k tomu, že na začátku roku 1990 byl tento počet takřka nulový, jednalo se o obrovský úspěch.¹⁰³³

Klaus zcela záměrně spojil privatizaci se svým jménem. Například zajistil, aby každá kuponová knížka nesla jeho podpis.¹⁰³⁴ Privatizace a její spojení převážně s Klausem měla velké výhody jak pro něj, tak pro ODS. Stal se ochráncem malých podnikatelů a akcionářů. Klaus tak v podstatě založil československou obdobu thatcheristického „lidového kapitalismu“. V pojetí Thatcherové to byla snaha vytvořit co nejširší vrstvu lidí, kteří budou osobně zainteresováni na udržování co nejsvobodnějšího podnikatelského prostředí a malého zasahování státu do ekonomiky. Za tímto účelem provázela prodej akcií privatizovaných společností masivní reklamní kampaň, do velké míry úspěšná.¹⁰³⁵ Británie se stala zemí s největším podílem akcionářů v západní Evropě, kolem 25 %.¹⁰³⁶ Karikaturou typického voliče Thatcherové byl dravý, nevybíravý a nesnesitelný podnikatel. Dalším populárním opatřením vlády, které mělo povzbudit vytvoření „lidového kapitalismu“, byl prodej státních bytů a domů jejich dlouholetým nájemníkům za nízké ceny.¹⁰³⁷

Thatcherové Konzervativní strana se stavěla poté do pozice ochránců těchto tříd, což nebylo nijak těžké vzhledem k tomu, že Labouristická strana byla velmi vlevo a otevřeně nepřátelská vůči podnikatelům a slibovala reformy Thatcherové zvrátit. Konzervativci tak získali solidní voličskou základnu, o kterou se ve volbách mohli opřít. Přišli o ni teprve tehdy, když se Labouristická strana, vedená Tonym Blairem, posunula výrazně do středu a akceptovala většinu thatcheristických reforem.

Podobně tak Klaus svou ekonomickou transformací a privatizací vytvořil novou vrstvu soukromníků, podnikatelů a akcionářů. Tato skupina lidí byla zavázána jeho reformám za to, že vůbec vznikla, a jeho ODS představovala nejlepší záruku, že to zůstane zachováno.¹⁰³⁸ Stejně jako v případě Británie mu k ovládnutí politické scény pomáhala slabost levice. Ta byla roztržštěná na několik menších subjektů a teprve sociální demokracie pomalu mezi nimi získávala vůdčí roli. Zároveň byla zdiskreditována dlouhou vládou komunistů, z nichž mnozí přešli do levicových stran. Rovněž nemohla nabídnout žádný nový, nadějný a radikální

¹⁰³³ ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*, s. 21

¹⁰³⁴ <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [7.2.2017 15:08].

¹⁰³⁵ <http://www.telegraph.co.uk/finance/personalfinance/investing/9979201/Baroness-Thatcher-how-she-transformed-a-nations-finances.html> [14.2.2017 12:20].

¹⁰³⁶ Tamtéž.

¹⁰³⁷ SANDBROOK, Dominic. *Who Dares Wins*, s. 232.

¹⁰³⁸ <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [7.2.2017 15:08].

program, který by představoval pro Československo, respektive pro Českou republiku novou budoucnost.

Jak v České republice, tak ve Velké Británii tedy představovaly ekonomické změny také způsob, jak upevnit pozice vládnoucí strany. To samozřejmě bylo možné jen proto, že tyto změny byly opravdu populární. Neměnily jen ekonomiku, ale celou společnost.

Obdiv Klause a celé ODS Thatcherová oplácela. Ve své další knize, *Umění vládnout*, napsala: „Česká republika je jednou z nejúspěšnějších postkomunistických zemí. Vděčí za to především téměř vizionářské politice svého bývalého ministerského předsedy, mého starého přítele a oddaného hayekovce Václava Klause.“¹⁰³⁹

Margaret Thatcherová zůstávala jakýmsi externím symbolem pro ODS dlouho po svém odstoupení z funkce. Téměř každý rok, dokud byl Václav Klaus předsedou, se spekovalo, jestli přijede na kongres ODS. Nikdy nepřijela, nicméně poslala několikrát dopis.

Prahu oficiálně navštívila ještě jednou, a to, když se v roce 1999 účastnila konference o studené válce. Na Pražském hradě promluvila společně s Michailem Gorbačovem, Lechem Wałęsą a Georgem Bushem starším. Při této příležitosti odhalila v Praze sochu Winstona Churchilla. Na událost vzpomínala s dojetím: „Ohlas [na proslov při odhalení Churchillovy sochy v Praze – poznámka autora] byl fantastický. Je potlesk, který si pamatujete celý život, a takový byl ten pražský.“¹⁰⁴⁰ Při samotné konferenci v sobě nezapřela železnou lady a zároveň pocit, že v České republice je stále populární: „Chtěla jsem připomenout přítomným politikům, že studená válka byla bojem za svobodu, pravdu a spravedlnost. A že jsme ji vyhráli my, antikomunisté. Způsob, jakým mě to dopoledne přijali obyčejní Češi, svědčí o tom, že jim to připomínat nemusím.“¹⁰⁴¹

Rozdíly

Přes mnohé společné názory a rámcově podobnou politiku se přece jenom podstatné rozdíly mezi politikami obou státníků vyskytly. Nejvýraznější je nejspíše rozdíl v přístupu k odborům. Pro Thatcherovou byli odboráři jedněmi z největších protivníků a nepřátel uvnitř Británie, hluboce pohrdala „sendvičovými schůzkami“, kdy odborářští předáci probírali hospodářskou politiku s členy vlády v Downing Street číslo 10. Svedla s nimi ne jeden boj a

¹⁰³⁹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Umění vládnout*, s. 25.

¹⁰⁴⁰ Tamtéž, s. 26.

¹⁰⁴¹ Tamtéž, s. 30.

dokázala ustát mnoho politických stávek, mezi nimi i tu nejznámější, největší a nejdůležitější stávkou horníků v letech 1984 až 1985.

Naopak Klaus se od začátku snažil s odbory spolupracovat. Byl zaveden německý systém tripartitních jednání, kde spolu mluvili zástupci vlády, odborů a zaměstnavatelů. V podstatě přesně to, co Thatcherová nenáviděla. Důvody k lepšímu postavení odborů v Československu byly dva. Zaprvé odbory pomohly během sametové revoluce. Sice jejich role nebyla natolik klíčová jako role odborů v Polsku, ale generální stávka byla jednou ze stěžejních událostí revoluce. Zadruhé země procházela velkými změnami a bolestivými reformami. Vláda se bála, že by zvyšování nezaměstnanosti, zpomalení růstu ekonomiky či pokles životní úrovně vyvolaly sociální nepokoje. Proto se snažila pojistit si sociální smír tím, že vycházela odborům vstříc.

Nejedná se zdaleka o jediný příklad, kdy Klaus jednal jinak, než by se u zastávce svobodného trhu očekávalo. Po rozdělení československé federace Klaus hrozil, že slovenským občanům nevydá akcie českých firem nakoupených za kupony v privatizaci. Což bylo pro někoho, kdo se zaklínal konzervatismem, nejen porušení nedotknutelnosti osobního vlastnictví, a tedy velký prohřešek, ale zároveň to znejistilo zahraniční investory, že se mění pravidla za pochodu. Tomáš Ježek to hodnotil velmi negativně: „Nevydání akcií na Slovensko by znamenalo porušení důvěry v respektování soukromého vlastnictví v České republice. A to by byla smrt. To by vedlo ke ztrátě prestiže nového státu, kterému byly teprve dva měsíce. Zahraniční investoři by si řekli, že Češi zahajují privatizaci znárodněním majetku cizinců, zvedli by kotvy a do české kotliny by se snad vrátili až po další světové válce.“¹⁰⁴² Ve skutečnosti to byl Klausův pokus, jak vytvořit tlak na slovenského premiéra Mečiara při vyjednáváních o dělení majetku, a ze svého nápadu během týdne po kritice ustoupil.

Další oblastí, kde se Klaus velmi lišil od Margaret Thatcherové, byla regulace nájmu. Již tato úvodní věta v Klausově článku o odmítnutí deregulovat nájemné je velmi nethatcheristická: „Způsob, jakým si člověk bydlení zajišťuje, je – jak je známo – dvojitý: buď si byt nebo dům koupí a stane se jeho vlastníkem, nebo si jej pronajme a stane se v něm nájemníkem (...) Oba způsoby jsou obvyklé a rozšířené všude ve světě a nelze říci, který z nich je v tom či onom případě lepší. Nemá tudíž smysl jednostranně spoléhat na ten nebo onen způsob jako jediný možný.“¹⁰⁴³

¹⁰⁴² HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách*, s. 237.

¹⁰⁴³ KLAUS, Václav, Václav DANČO a Martin VÁCHA. *Česká cesta*, s. 58.

Pro Thatcherovou byl vlastní dům mnohem lepší možností než bydlení v podnájmu. Její názor by se dal vysvětlit starým anglickým rčením „můj dům, můj hrad“. Věřila, že bydlení ve vlastním buduje vztah k místu, učí ho starosti, člověk získá zodpovědnost a může ho poté předat dalším generacím. To podporuje tradiční rodinu a konzervativní hodnoty.¹⁰⁴⁴ Britská společnost s ní souhlasila. Proto její politika privatizace obecního bydlení byla tak populární.

Ve svém článku poté Klaus obhajuje regulaci nájemného, neboť se podle něj jedná o oblast, kde nepůsobí tak jednoduše tržní síly, tedy je jednoduché pro majitele vyhnat výši nájemného neúnosně vysoko.¹⁰⁴⁵ Thatcherová by s ním patrně nesouhlasila, neboť to byla její vláda, která deregulovala nájemné v Británii.

Rozdíl v otázce nájemného přiznává i Tríska, i když z jiných důvodů: „Byty se v Anglii privatizovaly do rukou nájemníků. A my jsme řekli – tak to uděláme také tak. Zkrátka a dobře nám to politicky neprošlo, protože tady byla hypotéza, že byty jsou obsazeny bývalými komunisty.“¹⁰⁴⁶

Jejích politika se taktéž rozcházela v otázce regulace mezd. Ze strachu z rostoucí inflace Klausova vláda několikrát zastropovala mzdy. Paradoxně to byl hlavní prostředek boje proti inflaci labouristických vlád, který Thatcherová odmítla. Její vlády bojovaly proti inflaci pouze kontrolováním toku peněz čili rozpočtovou politikou a netisknutím peněz nových.

Klaus se k těmto krokům zřejmě uchýlil, aby nevyvolával příliš velké otřesy v již tak zkoušené ekonomice. To jsou důvody, proč je Klaus považován za mnohem většího pragmatika než Thatcherová. Americký politolog Peter Rutland napsal: „Premiér Václav Klaus je široce uznáván jako architekt nejortodoxnější thatcheristické odpovědi na výzvu [hospodářské – poznámka autora] transformace. Klausův neoliberální program přesto dluží české politické kultuře mnohem více, než si jeho kritici i stoupenci většinou uvědomují. Přes opatrně kultivovaný obraz monetaristického zápalu je ve skutečnosti Václav Klaus mnohem více pragmatik než ideolog. Klaus rád používá rétoriku neoliberalismu, zatímco ve skutečnosti provádí mnohem jemnější hospodářskou politiku, která zachovává sociální harmonii.“¹⁰⁴⁷

Thatcherová byla ve své praktické politice nepochybně méně kompromisní než Klaus. I ona však dokázala volit pragmatické kroky, pokud cítila, že by v přímé konfrontaci

¹⁰⁴⁴ MOORE, Charles. *Margaret Thatcher – The Authorized Biography, Volume One: Not for Turning*, s. 469–470.

¹⁰⁴⁵ KLAUS, Václav, Václav DANČO a Martin VÁCHA. *Česká cesta*, s. 58.

¹⁰⁴⁶ Interview s Dušanem Trískou.

¹⁰⁴⁷ <http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [7.2.2017 15:08].

nevyhrála. Například možnost velké hornické stávkové se vyskytla již v jejím prvním volebním období. Britská vláda se však tehdy necítila připravena a radši ustoupila. Do konfrontace šla, až když si byla jistá, že může vyhrát.

Podobně byla ochotna jednat s Michaiilem Gorbačovem, přestože byla zarytým nepřítelem sovětského režimu, neboť jak řekla tisku, „Mám ráda pana Gorbačova. Můžeme spolu jednat“¹⁰⁴⁸.

Například ostře stála za britskými zájmy v době sporu o nový sovětský plynovod budovaný zčásti za účasti britských firem, proti kterému protestovali Američané.¹⁰⁴⁹ Taktéž kritizovala prezidenta Reagana kvůli americké invazi na ostrov Grenada, který byl součástí Commonwealthu a Britové na něm měli své zájmy.¹⁰⁵⁰

Každý politik, pokud chce uspět, musí být částečně pragmatický a umět dělat kompromisy, takže není divu, že jak Klaus, tak Thatcherová uměli ze svých pozic ustoupit. Jistý rozdíl tu ale přece jenom je. Když se Thatcherová uchýlila k pragmatismu, bojovala za britské státní zájmy, nebo pokud šlo o domácí politiku, ustoupila pouze dočasně, aby se pustila do konfrontace ve chvíli, kdy cítila, že je dost silná.

Klausův pragmatismus býval permanentní, pro něj typický po celé jeho volební období. Spíše než Klausovou umírněností to bylo způsobeno nestabilitou polistopadového Československa. Špatná ekonomická situace a velká očekávání obyvatelstva na zlepšení životní úrovně znamenaly, že Klausovy vlády musely postupovat opatrně, a tedy ekonomické reformy nemohly jít ještě hlouběji. I tak byl šok z liberalizace obchodu velký.

Závěr kapitoly

Nelze upřít, že politika Margaret Thatcherové a Václava Klause byla do velké míry podobná. Oba zahájili rozsáhlý proces deregulace, privatizace. Spojoval je antikomunismus, důraz na konzervativní hodnoty. Oba byli tvářemi svých ideologií.

Je otázkou, do jaké míry thatcherismus inspiroval klausismus. Klaus během komunistického režimu studoval liberální ekonomy, jako byl Milton Friedman a Friedrich von Hayek, a taktéž klasické ekonomy jako Adam Smith či David Ricardo. On a jemu blízcí

¹⁰⁴⁸ <http://www.margaretthatcher.org/document/105592> [14.2.2017 12:40].

¹⁰⁴⁹ THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*, s. 178.

¹⁰⁵⁰ Tamtéž, s. 230.

spolupracovníci tedy došli k podobným závěrům nezávisle na Thatcherové a jejím týmu. Přesto je nezpochybnitelné, že jakýsi přímý vliv zde existoval.

Britská Konzervativní strana byla přímou inspirací pro Klausovu Občanskou demokratickou stranu, která se nakonec nejmenovala Konzervativní jen proto, že strana s tímto názvem již byla zaregistrována. Přesto její fungování, politika a ideologie byly českou verzí britských toryů.

Taktéž co se týče privatizace, byly zkušenosti Velké Británie často zmiňovány. Velká Británie vyslala i experty, aby s přípravou privatizace pomohli. Nakonec se československá zkušenost velmi lišila. Cílem československé privatizace nebylo udělat ze ztrátových podniků rentabilní, jako tomu bylo v Británii, ale vytvořit svobodný trh, který do té doby téměř neexistoval. Kvůli tomu nebylo možné postupovat obvyklými cestami a přistoupilo se k nápadu kuponové privatizace, jež umožňovala převedení velkého množství majetku do soukromých rukou v relativně krátké době. V tomto byl československý projekt mnohem ambicióznější než cokoliv, co se odehrávalo v Británii, a zkušenosti byly do určité míry nepřenositelné.

Československá, respektive česká ekonomická reforma však není bez přímé britské stopy. Británie poskytla peníze, experty a poradce na pomoc se zavedením tržního hospodářství. Československo navštívila samotná Thatcherová, princ Charles a další vysocí britští představitelé. Na ministerstvu financí působila trojice firem *Ernst and Young*, *Denton* a *Schroders*. Britové pořádali konference a přednášky pro nové československé podnikatele. Čeští představitelé však shodně tvrdí, že rámec ekonomické transformace byl plánován pouze Čechy, cizinci pomáhali s dílčími úkoly a jejich pomoc nelze přeceňovat.

Zřejmé je, že mezi Klausem a Thatcherovou vzniklo přátelství a úcta, které přetrvaly až do konce jejího života. Thatcherová označovala Klause za svého „nejoblíbenějšího politika z postkomunistických zemí“ a Klaus byl čestným hostem na jejím pohřbu.

Taktéž mezi obyčejnými Čechy byla nejen Thatcherová, ale celá Británie velmi populární. Své osobní popularitě v Československu vděčila Thatcherová své principiální kritice sovětského bloku. V ulicích jí mávaly davy a sama si své návštěvy Prahy vždy pochvalovala. Politické komentáře v českých novinách byly poté, co odstoupila z funkce, veskrze pozitivní. I *Rudé právo* dokázalo ocenit některé aspekty její osobnosti a politiky. Spojené království se těšilo velké pozornosti Čechoslováků. Noviny přinášely často články o životě ve Velké Británii a počty návštěvníků, brigádníků a studentů rozhodnutých navštívit Anglii byly obrovské.

Nepochybně však mezi thatcherismem a klausismem existovaly rozdíly. Klaus se kvůli situaci, v jaké se Československo nacházelo, musel chovat mnohem pragmatictější, než jak by se na thatcherismus „slušelo a patřilo“. Ponechal regulaci nájemného, několikrát se uchýlil k regulaci mezd, zavedl tripartitní jednání za účasti odborů, věc, kterou Thatcherová nenáviděla a v Británii zrušila. Thatcherová taktéž dokázala být pragmatická, pokud to situace vyžadovala, ale v mnohem menší míře než Klaus a často pouze dočasně.

Thatcherismus a klausismus mají dozajista mnoho společných znaků a myšlenek. Je to do velké míry díky tomu, že vycházejí ze stejných základů. Thatcherismus a britský konzervatismus taktéž nepochybně přímo ovlivnily československou pravici a ekonomickou politiku. Přes blízkost ideologií se praktické provádění politiky často lišilo.

Závěr

Margaret Thatcherová nepochybně zanechala hlubokou stopu ve světové historii. Její zahraniční politika je známá především díky jejímu zarytému antikomunismu, „zvláštnímu vztahu“ se Spojenými státy a složitému přístupu k evropské integraci. K tomu se ještě občas přidává jakýsi stesk po britském impériu, čímž je často myšlena rozhodnost, s jakou šla Thatcherová do války o Falklandy.

Analýzy zahraniční politiky Thatcherové se tak často omezují právě na tyto oblasti, studenou válku, ale jen ve vztahu k Sovětskému svazu, jednání s USA, nejrůznější půtky ohledně evropských otázek a na válku s Argentinou. Pokud je věnována pozornost dalším zahraničním krokům Thatcherové, jde často o problémy, které vznikly v rámci rozpadu britského koloniálního impéria. Do toho spadá například otázka předání Hongkongu Číně, problém neuznané nezávislosti Rhodesie, apartheid v Jižní Africe a podobně. Vztah Thatcherové k oblasti střední a východní Evropy zůstává mimo zájem většiny historiků. Do jisté míry se nelze divit. Pro anglosaské historiky vždy byla východní část evropského světadílu, s výjimkou Ruska, které nešlo ignorovat kvůli jeho velikosti, na okraji jejich zájmu a příliš jí nerozuměli. Přitom v případě Thatcherové je její politika uplatňovaná ve střední a východní Evropě opomíjena neprávem. Jak ukázaly předešlé stránky, její vliv v regionu nebyl zanedbatelný. Byla tam vnímána jako zarputilá bojovnice proti komunismu a nejspíše patřila k nejpoblíbenějším západním politikům, možná s výjimkou Ronalda Reagana, o čemž svědčí davy, které ji například v Polsku a Československu (ale také v Maďarsku a Sovětském svazu) vítaly. Tomuto sentimentu vděčila především své pověsti „železné lady“, která se nebojí tepat komunistické režimy. Připomínala tak disidentům i obyčejným lidem ve východním bloku, že Západ na ně úplně nezapomněl.

Jenže jak ukazuje tato práce, se zarytým antikomunismem Thatcherové to bylo složitější. Ne že by k této ideologii chovala sebemenší sympatie, ale jako politička, která musela působit v reálném světě, a především britská premiérka, jež měla britské zájmy vždy na prvním místě, občas musela dělat kompromisy. K tomu je potřeba připočítat, že premiérčina zahraniční politika se ne vždy shodovala s politikou ministerstva zahraničí. Nebylo výjimkou, že do ní také mluvilo mocné ministerstvo financí, kterému často připadla povinnost nejrůznější zahraniční projekty platit. Také méně důležitá ministerstva, jako například průmyslu nebo zemědělství, měla tendenci do zahraniční politiky zasahovat, pokud cítila šanci, jak by to mohlo jejich odvětví pomoci.

První kapitola ukazuje na příkladu Polska, jak se vyvíjela britská politika k sovětským satelitům, kde se pomalu začínal hroutit komunistický režim. Ze začátku sledovaného období považovali Britové Polsko za „slabý článek“ v sovětském bloku. Díky silné pozici katolické církve a představě Poláků jako vlastenců a až poté komunistů by se dalo říct, že Britové i Thatcherová pro ně měli slabost. K tomu je ještě potřeba připočítat pocit viny za jaltskou konferenci, kdy tehdejší britští představitelé souhlasili s tím, že Polsko se dostane do sovětské sféry vlivu.

Když protesty a stávky proti náhlému zdražování vyústily v založení nezávislých odborů Solidarity, Britové to brali jako potvrzení své teorie o „slabém článku“. Britští představitelé vznik Solidarity vítali, zároveň je to stavělo do složité situace. Doufali, že Solidarity povede k notnému oslabení komunistického režimu v Polsku. Zároveň se však báli, že pokud se tomuto cíli Solidarity opravdu přiblíží, nastane protireakce, buď intervence ze strany Sovětského svazu, jak se to stalo v Maďarsku v roce 1956 a v Československu v roce 1968, nebo se k potlačení uchýlí sám polský režim. První variantu považovali za pravděpodobnější.

Británie se proto přidala k západní snaze udržet Polsko ekonomicky nad vodou. Západ se zde pokoušel o celkem složitý manévr – nedopustit, aby se polské hospodářství zhroutilo, což by nejspíše vedlo k dalším nepokojům, potlačení Solidarity a utužení režimu. Na druhou stranu Britové ze zřejmých důvodů nechtěli podporovat to, co stále bylo komunistickým a nepřátelským státem.

Ze začátku Thatcherová měla i složitý vztah k samotné Solidaritě. Částečně to bylo způsobeno tím, že se jednalo o odborářskou organizaci. V britské politice odboráři byli jednou ze skupin, které se nejvíce stavěly proti jejím reformám, a Thatcherová musela přetrpět několik stávek, než se jí podařilo prosadit své změny. Z toho důvodu vždy byla lehce nesvá z toho, že najednou stála na stejné straně jako odborářské hnutí.

To jistě přispělo k tomu, že britská vláda občas opakovala tvrzení komunistického režimu, že se jedná o radikály. Je možné se dočíst řadu prohlášení ohledně toho, že je třeba, aby se uklidnila radikální křídla na obou stranách. Částečně to mohlo být tím, že polská vláda tvrdila, že se snaží o bolestivé reformy, zatímco Solidarity je sabotuje, což bylo něco, co Thatcherová v britském kontextu zažila na vlastní kůži. Zároveň však mohla být pod vlivem britského velvyslance ve Varšavě v letech 1978 až 1981 Kennetha Pridhama, jehož hlášení nepochybně nesla jistý protisolidaritní osten.

Od srpna 1980 do prosince 1981 tedy britská politika vůči Polsku měla několik protikladných cílů: donutit zemi k ekonomické reformě, aby se udržela v chodu a mohla zaplatit své dluhy; posílit Solidaritu a tím oslabit polský režim; zabránit tomu, aby došlo k utužení poměrů, ať zvnějšku, tedy invazí sovětských vojsk, nebo zevnitř.

Dne 13. prosince 1981 došlo k zásadní změně. Vlády nad Polskem se ujala armáda a vyhlásila stanné právo. Vůdci Solidarity byli pozatýkáni a následně samotná organizace zakázána a zahrnuta do podzemí. Zdálo se, že polského experimentu s uvolněním poměrů je konec.

Paradoxně britské vládě to dost zjednodušilo situaci. Začalo být jasně nalinkováno, kdo je utlačovaný a kdo utlačovatel. Británie si již nemusela lámat hlavu tím, jestli náhodou Solidarita nedusí prospěšné reformy. Vláda okamžitě uvalila sankce, tedy především na vyjednávání o nových půjčkách. Zde však nastal jeden zádrhel. Ukončeny byly rovněž negociace o novém splátkovém kalendáři. Cíl sice byl potrestat Polsko za utužení poměrů, ale jak poukazovalo zoufalé ministerstvo financí, výsledek byl, že se jednalo o odklad splácení dluhu na dobu neurčitou, čili to nakonec bylo pro komunistické Polsko výhodné, což nebylo rozhodně něco, o co britská vláda usilovala.

Polská krize také měla za následek zhoršení vztahů mezi západní Evropou a Spojenými státy. Američané byli přesvědčení, že rozkaz k potlačení Solidarity dal Sovětský svaz. Chtěl tedy tvrdé sankce uvalit i na něj. Evropané, včetně Británie, tyto pohnutky nesdíleli. Jednak nebyli stoprocentně přesvědčeni o tom, že pokyn k polským událostem dala Moskva. Zadruhé si nebyli jisti, jaké sankce zavádět, jelikož stále platily ty uvalené po Sovětské invazi do Afghánistánu. To Američané jasnou představu měli a uvalili embargo na dodávky materiálu potřebného na výstavbu transsibiřského plynovodu. Jelikož některý materiál vyráběli v licenci i evropské firmy či měl americké subdodavatele, toto embargo je zasáhlo taky. To vyvolalo vážnou roztržku, jelikož evropské firmy a jejich vlády se nehodlaly vzdát lukrativních kontraktů. Nakonec Američané v rámci zachování dobrých transatlantických vztahů ustoupili.

Každopádně od prosince 1981 zhruba do poloviny roku 1983 byly polsko-britské vztahy nejhorší za celé sledované období. Pak se pomalu začaly lepší. Dopomohlo k tomu zrušení stanného práva, i když, jak upozorňovali britští diplomaté, některé represivní prostředky byly uzákoněny v normálním právu. V březnu 1984 ale vypukla v Británii velká hornická stávková, a aby Británie nahradila výpadky energie, dovážela uhlí i z Polska.

Nastala tak paradoxní situace, že pravicová vláda se snažila potlačit levicové odbory (hornický vůdce Arthur Scargill byl otevřený marxista) i díky obchodování s komunistickou vládou, která zase z vlastních odborů učinila disidentské hnutí. Sympatiemi obyčejných Poláků k Thatcherové to však nijak nezamávalo. Lídr Solidarity Lech Wałęsa dokonce podpořil pracující, tedy antiscargillovské horníky.

Od roku 1984 tak můžeme vidět oteplování vztahů mezi Británií a Polskem, které se také odrazilo v trojici postupně čím dál významnějších návštěv Polska. Nejdříve dorazil Malcolm Rifkind, poslanec a náměstek na ministerstvu zahraničí, zhruba o rok později přijel ministr zahraničí Geoffrey Howe a nakonec v roce 1988 samotná Margaret Thatcherová.

Návštěvy ale rozhodně neznamenaly žádné uznání polské situace a upadnutí Solidarity v zapomnění. Všichni tři se během svého pobytu setkali i s představiteli Solidarity a navštívili buď hrob, nebo kostel, ve kterém působil Jerzy Popiełuszko, kněz zavražděný tajnou policií.

V případě Thatcherové její trvání na tom, že se chce v rámci návštěvy podívat i do Gdaňsku, centra Solidarity, vyvolalo ostrý spor jak s polskou stranou, která vyhrožovala, že zruší pozvánku, pokud premiérka neustoupí, tak s vlastním ministerstvem zahraničí, kterému víc záleželo na procesu než na výsledcích. Domnívalo se tak, že je důležitější, aby Thatcherová vůbec jela, než aby cesta podtrhla nějakou zprávu světu. Premiérčina kancelář však tlak ustála a nakonec si v Polsku v podstatě mohla dělat, co chtěla.

Shodou náhod polská cesta Thatcherové získala ještě větší význam, než premiérka mohla doufat. Kvůli pokračující děsivé ekonomické situaci se polská vláda rozhodla znovu začít se Solidaritou jednat. Tyto negociace se však rozpadly dříve, než pořádně začaly. Jednak proto, že režim chtěl lustrvat, kdo se vyjednávání za Solidaritu bude účastnit, a jednak proto, že vláda oznámila uzavření Leninových loděnic čili podniku, kde Solidarita vznikla, a měl tak pro ni obří symbolický význam.

Komunistický režim tvrdil, že loděnice je potřeba zavřít z ekonomických důvodů, přímo se odkazoval na politiku Thatcherové v Británii, kde se prodělečné firmy nemilosrdně nechávaly zavřít a zbankrotovat. Režim přímo tvrdil, že je to součást hospodářské reformy na thatcheristický způsob.

To je nejspíše důvod, proč polský režim o návštěvu premiérky tolik stál. Doufal, že její přítomnost posvětila jeho ekonomické snahy, či alespoň proti sobě poštvla obyčejné Poláky, čímž oslabí svůj vliv.

Možná kdyby s „thatcheristickou“ reformou polský režim přišel na začátku osmdesátých let, premiérku by získal. Koncem dekády však situace byla zcela jiná.

Thatcherová přišla s vysvětlením, proč protesty Solidarity nejsou to samé jako stávky britských odborářů. Rozdíl byl v tom, že Britové měli k dispozici i jiné způsoby, jak dát najevo svou politickou nespokojenost, mezi nimiž na prvním místě stály svobodné volby. Poláci žádnou takovou možnost neměli, proto byly stávky a protesty legitimní. Komunističtí předáci argumentovali, že nejdříve musí přijít ekonomická reforma a poté můžou začít přemýšlet nad uvolňováním poměrů. Thatcherová tvrdila pravý opak, politická reforma musí mít přednost před ekonomickou, jen tak režim získá legitimitu a důvěru lidí pro těžkosti spojené s hospodářskými změnami.

Nejvýznamnější setkání, která během návštěvy Thatcherové proběhla, byla s Wojciechem Jaruzelským, prvním tajemníkem polské komunistické strany, a s předáky Solidarity. Posloužila jako prostřednice mezi zneprátelenými stranami, díky čemuž později zasedly k vyjednávání u kulatého stolu. Z toho vzniklé dohody vedly ke konci komunistického režimu v Polsku. Stalo se tak, neboť Thatcherová přesvědčila Solidaritu, že je lepší pokusit se o negociace než být ve věčné opozici, a Jaruzelského, že Solidarita chce opravdu konstruktivně jednat, ne pouze činit problémy.

Kapitola tak ukazuje, že antikomunistická politika Thatcherové nebyla přímočará, musela brát ohledy na domácí i mezinárodní situaci i ekonomiku i na vlastní předsudky. Nakonec však významně přispěla k pádu komunismu v Polsku.

Druhá kapitola zkoumá vývoj britského postoje k znovusjednocení Německa. V některých ohledech rozpracovává několik aspektů naznačených v předchozí kapitole. Stejně jako v případě Polska se mohlo občas zdát, že Thatcherová není dostatečně antikomunistická, přála si zachování NDR, i když je pravda, že ne jako komunistického státu. Během vyjednávání o sjednocení to však často znamenalo implicitní podporu východoněmeckého režimu. Do jisté míry byl nejbližším zahraničním spojencem Thatcherové v tomto období Michail Gorbačov. Jednak je spojoval odpor proti německému sjednocení, jednak Thatcherová považovala Gorbačova za nejlepší šanci pro reformu východního bloku a bála se, že znovusjednocení Německa by to mohlo poškodit.

V případě Polska občas docházelo ke sporu mezi kanceláří premiérky a ministerstvem zahraničí, v mnohem větší míře to pak platilo i v případě Německa. Thatcherová byla evidentně silně proti německé jednotě, zatímco profesionální diplomaté jí

buď byli přímo nakloněni, nebo ji považovali za nevyhnutelné, a tedy se domnívali, že hlavní je, aby vše proběhlo spořádaně.

Také tu působily jisté předsudky Thatcherové, i když znovu velmi zesíleně. Thatcherová se obávala, že sjednocené Německo bude příliš silné a bude dominovat Evropě minimálně ekonomicky a politicky. Není třeba jít příliš do hloubky, aby vyšlo najevo, že Thatcherová se bála i možné vojenské dominance Německa.

Zatímco politika vůči Polsku byla svým způsobem čistý thatcherismus, kdy hlavním cílem bylo oslabení komunistického režimu, a vlastně i pochybnosti o komunismu byly založené na ideologii Thatcherové, tedy nedůvěře k odborům, v případě Německa šlo naopak o návrat k tradiční britské politice 18. a 19. století. Tehdy se Británie snažila, aby na kontinentu zůstala zachována rovnováha moci a žádný stát nedominoval. Thatcherová se obávala, že jednotné Německo tuto rovnováhu naruší.

Britskou reakci na pád berlínské zdi a následný proces sjednocování Německa lze rozdělit do dvou fází. První fáze trvala od listopadu 1989, kdy padla zeď, až zhruba do konce ledna 1990, kdy se ve venkovském sídle britských premiérů Chequers na téma Německa sešel seminář vrcholných představitelů. V tomto období určovala politiku ohledně německého sjednocení premiérka. Jejím hlavním cílem bylo protáhnout sjednocování na co nejdelší dobu, ideálně na věčné časy, reálně se uvažovalo o časovém období 10 až 15 let.

Po semináři v Chequers, kde téměř celý zbytek vlády přesvědčoval Thatcherovou o nevyhnutelnosti německého znovusjednocení, se hlavního slova ujímá ministerstvo zahraničí. Cílem se stal spořádaný proces, do kterého ale nebude mluvit příliš jiných států. Proto se jednání o sjednocení Německa odehrávala ve formátu 2 + 4, tedy dva německé státy plus čtyři vítězné mocnosti druhé světové války, které stále měly v Německu, především v Berlíně, jistá práva a povinnosti. V těchto jednáních pak britským prvořadým cílem bylo nedopustit neutralizaci Německa zachovat ho v NATO.

Důvodů, proč Západ tak trval na tom, aby Německo zůstalo v Severoatlantické alianci, je několik. Jednak nechtěl přijít o silného člena a obával se posunutí obranné linie až k Francii. Thatcherová však měla ještě jeden důvod. Domnívala se, že je lepší mít Německo v NATO, a tedy pod kontrolou a plně amerických základen než mimo Alianci a nespoutané.

Premiérka také po celé období soustavně pobuřovala veřejné mínění v Německu svou otevřenou kritikou sjednocení, ať už se jednalo o rozhovor pro *Financial Times*,

nejrůznější prohlášení v proslovech, nebo uniklý zápis dalšího semináře v Chequers, ve kterém se účastníci vyjadřovali o Německu značně nelichotivě.

V praktické politice byli Britové spíše ve vleku událostí. Šance na zastavení procesu sjednocení padla 28. listopadu, kdy německý kancléř Helmut Kohl ohlásil vytvoření „konfederativních struktur“ jako jeden ze svých cílů. Bylo jisté, že Německo směřuje k jednotě, a to velmi rychle.

I když Británie podporovala vyjednávání ve formátu 2 + 4, jedním z hlavních hybatelů byly Spojené státy a je otázkou, jestli by bez amerického tlaku s tímto Němci souhlasili.

Také konečný triumf Západu ve vyjednáváních, totiž že Gorbačov souhlasil s tím, že sjednocené Německo zůstane v NATO, se odehrál bez většího přispění Britů. Klíčovou roli hrály platby, které Kohl Gorbačovovi přislíbil výměnou za souhlas a londýnský summit NATO, kde Aliance byla přetvořena ve více politickou organizaci, která nebyla namířena přímo proti Sovětskému svazu.

Sjednocování Německa tak ukazuje zahraniční politiku Thatcherové v dosti jiném světle, než je tradičně chápána. Své cíle do jisté míry sdílela se Sovětským svazem, rozhodně neměla svou vládu pod totální kontrolou a ani situace, kdy její hlas na mezinárodní scéně neměl silnou váhu, nebyla obvyklá. Sjednocení Německa tak představuje dobrý příklad upadajícího vlivu Thatcherové. Ukazuje nakolik byla spojena se studenou válkou. Její politika byla v něčem zastaralá, připomínala tradiční britské vyvažování z 19. století, než moderní politiku, kdy lídři musí dbát na zájmy obyvatelstva. Navíc vlastně šla proti vlastnímu přesvědčení. Thatcherová byla celoživotně zastávkyní práva na sebeurčení a demokracie. Najednou proti v případě Německa bojovala. Není náhodou, že jen pár týdnů poté byla donucena k rezignaci. Její odpor byl nejspíše od začátku tak odsouzen k neúspěchu. Útěchou jí mohlo být, že jednotné Německo bylo hmatatelným důkazem, že Západ studenou válku vyhrál.

Třetí kapitola se věnuje odkazu Thatcherové ve střední Evropě. Ukazuje to na příkladu Československa, respektive České republiky. Tam se pod vedením ministra financí a pozdějšího premiéra Václava Klause vytvořilo něco, co je občas nazýváno „českým thatcherismem“. Klaus a skupina reformátorů v jeho okolí se rozhodli přetvořit centrálně řízenou ekonomiku co nejrychleji na tržní. Jelikož thatcheristická Británie byla jednou z mála zemí, kde něco podobného proběhlo, stala se pro české reformátory inspirací. Ne že by Británie

byla centrálně řízenou ekonomikou, ale velká část průmyslu a služeb se nacházela ve státních rukou. Vláda Thatcherové to zprivatizovala.

Také nelze pominout, že mezi Klausem a Thatcherovou vládla ideologická blízkost. Sám Klaus to připisoval spíše tomu, že čerpali ze stejných pramenů, jako jsou klasičtí ekonomové Adam Smith a David Ricardo či modernější teoretici jako Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek a Milton Friedman, než tomu, že by thatcherismus přímo kopíroval.

Nicméně fascinace Čechoslováků Británií je zřejmá. Vztahy vyvrcholily v roce 1990, kdy nejdříve na návštěvu Británie odletěl nový prezident Václav Havel a následovala návštěva Thatcherové v Československu.

Návštěvy byly spíše zdvořilostní, ale ukázaly rychlost, jakou byly země rozpadajícího se východního bloku přijímány jako součásti demokratického klubu. Pro Československo se tak jednalo o prestižní událost. Thatcherová si zase při své návštěvě Prahy nepochybně odpočinula, protože ji tam vítaly nadšené davy, zatímco doma čelila politické krizi a nepokojům.

Zdaleka nejvýznamnější česko-britskou událostí bylo ohlášení rozšíření Know-How Fundu na Československo. Původně KHF vznikl jako program britské pomoci nově demokratickému Polsku. S tím, jak komunistické režimy svrhávaly i další země, byl postupně rozšiřován. Cílem bylo pomoci k přechodu na tržní hospodářství a plně k demokracii. Z KHF se tak financovala nejrůznější školení právníků, novinářů, politiků, bankéřů, manažerů a dalších. Hodnotily se různé projekty privatizace, zřízení burzy a podobně.

Zdaleka nejdůležitějším projektem financovaným z KHF v Československu však bylo působení konsorcia firem *Ernst and Young*, *Denton* a *Schroders*, které radily se zaváděním kuponové privatizace.

Kuponová privatizace byla zavedena jako způsob, jak rychle převést státní majetek do soukromých rukou. Lidé za poplatek získali knížku, jejíž kupony mohli následně měnit za podíly v prodávaných státních podnicích.

Intelektuální snažení za tím bylo nepochybně české. Plán nebyl prostě zprivatizovat pár firem, čeští reformátoři, a z velké části se jednalo opravdu pouze o Čechy, a ne o Slováky, zde chtěli vytvořit nové tržní prostředí. Vždy tak zdůrazňovali, že to je rozdíl oproti snažení Thatcherové. V Británii kapitalismus existoval, cílem bylo pouze zlepšení pár služeb a několika podniků. V Československu ho bylo potřeba teprve vytvořit.

Jak ale čeští představitelé uznávali, britští poradci se ukázali jako nepostradatelní v praktických otázkách, třeba že cenné papíry je potřeba někde vytisknout nebo že sestavení počítačové databáze není zdaleka tak jednoduché, jak si představují. Se zahraničními poradci za zády se také vládní představitelé cítili jistější při prosazování svých nápadů na veřejnosti.

Členové konsorcia zase posílali do Londýna hlášení, kde vyzdvihovali svou roli při plánování a prosazování kuponové privatizace. Šlo nejspíše o přehánění, ale jak dosvědčují čeští účastníci, jejich pomoc byla vítaná.

Británie se do pomoci střední a východní Evropě jistě částečně pouštěla z ideologických a altruistických podmínek. Není pochyb, že Thatcherová si přála nějakým způsobem pomoci nově vzniklým demokraciím. Zároveň tím však Britové sledovali své zájmy. Doufali, že britské působení v těchto zemích povede k posílení vlivu Londýna a k přípravě půdy pro investice ze strany britských firem. To je například vidět na sporu mezi KHF a ministerstvem průmyslu, které v KHF vidělo šanci pro propagaci britských firem a chtělo, aby se projektu účastnily pouze britské firmy. To vedení KHF odmítalo. Ale projevuje se to například v pochvalování britských představitelů, že nejrůznější pravidla a zvyklosti se přibližují britským standardům.

Tyto plány však byly zhceny prostou neochotou britských firem v Československu investovat. Dalece je překonaly společnosti z geograficky i kulturně bližšího Německa.

Přes všechnu inspiraci a podobnost mezi politikou Thatcherové a Klause existovalo několik významných rozdílů. Dva největší byly přístup k privatizaci bytů a regulaci nájemného a přístup k odborům. Klaus se zdaleka tak nehrnul do rychlé privatizace bytů a odmítal deregulovat nájemné. To šlo přímo proti tomu, co Thatcherová prosazovala v Británii. Také zatímco Thatcherová šla tvrdě proti odborům, v České republice se ujal německý systém tripartity, spočívající ve vyjednávání mezi vládou, odbory a zaměstnavateli.

Působení a vliv Thatcherové ve střední a východní Evropě nelze podceňovat. Je jisté, že v regionu zanechala stopu, ať už negativní, či pozitivní. Také se dobře ukazuje, že zahraniční politika vlády Thatcherové vůči střední a východní Evropě nevychází pouze z antikomunismu, ale je o dost složitější. Ne vždy byla silným lídrem, který má svou vládu plně pod kontrolou, ale přes všechny pochybnosti zůstává alespoň v České republice a Polsku ctěnou osobností.

Má její působení ve třech sledovaných případech nějaké společné znaky? Za prvé z nich vyplývá, že na Thatcherovou se vyplatí pohlížet jako na postavu studené války, jejíž

ideologie hrála významnou roli. Přes všechno lavírování v případě Solidarity, nakonec převážil její silný antikomunismus, což vedlo k podpoře odborového hnutí. V Československu z ní její myšlenky udělali ikonu, takže česká pravice v podstatě převzala thatcherismus za svůj a pokračovala v něm i odchodu premiérky z úřadu. Vzhledem k tomu, že studená válka v jedné rovině byla i soubojem kapitalismu s komunismem, přijetí kapitalismu ve stylu Thatcherové v Československu, respektive České republice, je vlastně potvrzením jejího vítězství. I případ Německa ukazuje nakolik Thatcherová byla spojena se studenou válkou. Její konec rozhodil ideologickou soudržnost britské vlády. Zatímco Thatcherová se vrátila k velmocenské politice 19. století, její diplomaté pokračovali v logickém důsledku závazků přijatých během studenovělečného období, tedy slibu přijmout sjednocené Německo. Zajímavé je uvažovat na scénářem, kdy by došlo k mírové sjednocení Německa, jež by přitom zůstalo součástí NATO, a zároveň studená válka byla stále v plném proudu. Byla by Thatcherová i tehdy proti zvětšenému Německu? Nebo by ho podporovala jako hráz proti SSSR?

Všechny tři případové studie ukazují Thatcherovou jako úspěšnou exportérku svých ekonomických reforem. I když ty vždy byly myšleny pouze pro Velkou Británii, Thatcherová nikdy nepomýšlela na thatcherismus jako na světovou ideologii, slavila s tím nepochybný úspěch. V Polsku se jak komunisté, tak opozice se chlubili, že praktikují, či chtějí praktikovat v ekonomii thatcherismus. V českém případě inspirace je zřejmá. NDR je jiný případ, jelikož splynula se SRN. Ale například krátkodobé rozšíření Know-How Fund i na NDR ukazuje, že Británie o se o vývoj myšlenek snažila i tam.

Zároveň však nelze podceňovat pragmatismus Thatcherové. Vždy myslela na britské zájmy. Někdy se jí dařilo spojit příjemné s užitečným, jako když rozšířila Know-How Fund do Československa. Upřímně věřila, že to zemi pomůže, ale zároveň šlo o propagování britského vlivu. V případě Německa se její odpor také částečně řídil tím, co považovala za britské zájmy, i když její vlastní ministerstvo nejspíše nesouhlasilo. Případ Polska však ukazuje, že dokázala nadřadit zájmy Británie svému antikomunismu, například když tvrdě bojovala proti americkým sankcím na sibiřský ropovod. Práce tak problematizuje pohled na Thatcherovou jako na zarytou bojovnici proti Sovětskému svazu. V případě Německého sjednocení s Kremlem téměř spolupracovala. V Polsku se britská politika využít zemi jako slabý článek východního bloku mísila se strachem, aby Britové neměli Poláky „na svědomí“ a odporem Thatcherové ke radikální politice, o níž měla v prvních letech polské krize pocit, že praktikuje Solidarita.

Vlastně tak existovali dvě Thatcherové. Jedna jako symbol, ne-li mýtus, ke kterému vzhlíželi obdivovatelé na obou stranách železné opony. Síla tohoto symbolu by se neměla podceňovat. Dodával morální vzpruhu disidentům v sovětském bloku a inspiroval ekonomické reformy tamtéž, po pádu komunismu. Druhá Thatcherová je pragmatický politik, hledící na zájmy své země a reagující na události bez jasného plánu.

Seznam použitých zkratk

BBC British Broadcasting Corporation; Britská vysílací společnost

BMG British Military Government; Britská vojenská vláda

CBI Confederation of British Industry; Konfederace britského průmyslu

CC Cabinet Conclusions; Závěry kabinetu

CDU Christlich Demokratische Union Deutschlands; Křesťanskodemokratická unie Německa

CIA Central Intelligence Agency; Ústřední zpravodajská agentura

CSCE Commission on Security and Cooperation in Europe; Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

CSU Christlich-Soziale Union in Bayern; Křesťansko-sociální unie Bavorska

ČSAV Československá akademie věd

DTI Department of Trade and Industry; Ministerstvo obchodu a průmyslu

EC European Commission, Evropské komise

EETC East European Trade Council, Východoevropská obchodní rada

ER Evropská rada

ES Evropské společenství

EU Evropská unie

FCO Foreign and Commonwealth Office, Úřad pro zahraničí a Commonwealth (Ministerstvo zahraničí)

FDP Freie Demokratische Partei, Svobodná demokratická strana

HDP Hrubý domácí produkt

HMT Her Majesty's Treasury; Pokladnice jejího veličenstva (Ministerstvo financí)

JAU Joint Assistance Unit; Společná jednotka asistence

KBSE Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

KGB Kamit'et gosudarstvenoj bezapásnosti; Výbor státní bezpečnosti

KHF Know-How Fund; Fond know-how

KSČ Komunistická strana Československa

MMF Mezinárodní měnový fond

MSS Manuscripts; Rukopisy

MT Margaret Thatcherová

NAC North Atlantic Council; Severoatlantická rada

NATO North Atlantic Treaty Organisation; Organizace severoatlantické smlouvy

NDR Německá demokratická republika

NUR National Union of Railwaymen; Národní železničářské odbory

NSC National Security Council; Národní bezpečnostní rada

OD Defence and Oversea Policy Committee; Výbor pro obranu a zámořskou politiku

ODA Občanská demokratická strana

ODA Overseas development agency; Agentura pro zámořský rozvoj

ODS Občanská demokratická strana

OSN Organizace spojených národů

PM Prime Minister; Premiér

RAF Royal Air Force; Královské letectvo

SED Sozialistische Einheitspartei Deutschlands; Jednotná socialistická strana Německa

SPD Sozialdemokratische Partei Deutschlands; Sociálnědemokratická strana Německa

SRN Spolková republika Německo

SSSR Svaz sovětských socialistických republik

TNA The National Archive; Národní archiv

TUC Trade Union Congress; Odborářský kongres

UK United Kingdom; Spojené království

UKDEL United Kingdom Delegation; Delegace Spojeného království

UKE United Kingdom Embassy

UKMIS United Kingdom Mission; Mise Spojeného království

UKREP United Kingdom Representation; Reprezentace Spojeného království

USA Unites States of America; Spojené státy Ameircké

USAID United States Agency for International Development; Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj

VŠE Vysoká škola ekonomická

ZOMO Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej; Motorizované rezervy občanské milice

Bibliografie

HILL, Peter J., ANDERSON, Terry L., ed. *The Privatization Process: A Worldwide Perspective*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1996. ISBN 0847681866.

AN, Pyeongeok. Obstructive all the way? British policy towards German unification 1989–90. *German Politics*, [online]. 2006, 2006, **15**(1), 111-121 [cit. 2022-02-04]. ISSN 1743-8993. Dostupné z: doi:10.1080/09644000500534949

BAKER, James A. *The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace, 1989-1992*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1995. ISBN 0-399 -14087-5.

BARTEL, FRITZ. Fugitive Leverage: Commercial Banks, Sovereign Debt, and Cold War Crisis in Poland, 1980–1982. *The Business History Conference*. 2017, **18**(1), 72-107. ISSN 1467-2227. Dostupné z: doi:10.1017/eso.2016.19

BOBIŃSKI, Krzysztof. 1989, A Year of Peaceful Change: The Polish Experience. *European View*. 2018, **8**(2), 195-201. ISSN 1781-6858. Dostupné z: doi:10.1007/s12290-009-0088-4

BOSE, Anurada a Peter BURNELL, ed. *Britain's overseas aid since 1979, Between idealism and self-interest*. Manchester: Manchester University Press, 1991. ISBN 0 7190 3195 8 .

BOZO, Frédéric, Andreas RÖDDER a M. E. SAROTTE, ed. *German reunification: a multinational history*. London: Routledge, 2017. Cold War history series (Routledge). ISBN 9781138495203.

BUSH, George a Brent SCOWCROFT. *A World Transformed*. New York: Alfred A Knopf,

1998. ISBN 0-679-43248-5.

CRADOCK, Percy. *In Pursuit of British Interests : Reflections on Foreign Policy under Margaret Thatcher and John Major*. London: John Murray, 1997. ISBN 0719554640.

DAVIES, Norman. *Heart of Europe: The Past in Poland's Present*. New edition. Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 9780192801265.

ELBE, Frank a Richard E. KIESSLER. *A Round Table with Sharp Corners : The Diplomatic Path to German Unity*. Baden-Baden: Nomos, 1996. ISBN 3789042110.

FERGUSON, Niall. *Always Right: How Margaret Thatcher Saved Britain* [online]. Kindle Edition, 1st Edition. London: Odyssey, 2013 [cit. 2022-02-04]. ISBN B00CEFF88S.

GARTON ASH, Timothy. *The Polish Revolution : Solidarity*. Rev. and updated ed. London: Granta Books, 1991. ISBN 0140140379.

GORTEMAKER, Manfred. *Unifying Germany 1989-1990*. London: Palgrave Macmillan, 1994. ISBN 978-0312085971.

GUDERZO, Max. Through Military Force if Necessary: US Notes on 'Fears' in Eastern Europe in the Carter Years, 1977-80. *De Europa*. 2019, **2019**(Vo.2, 2), 103-125. ISSN 2611-853X. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.13135/2611-853X/3387>

HAMILTON, Keith. *Transformational Diplomacy after the Cold War : Britain's Know How Fund in Post-communist Europe 1989-2003*. London: Routledge, 2013. ISBN 9780415692038.

HANLEY, Seán. The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism'. *Journal of Political Ideologies* [online]. 2007, **4**(2), 163-189 [cit. 2021-02-14]. ISSN 1356-9317. Dostupné z: doi:[10.1080/13569319908420794](https://doi.org/10.1080/13569319908420794)

HEYDEN, Florian. *2 plus 4 equals one - Was diplomacy vital for achieving German reunification?*. Munich: GRIN Verlag, 2007. ISBN 978-3638770743.

HOWE, Geoffrey. *Conflict of Loyalty*. London: Macmillan London, 1994. ISBN 0333592832.

HUDGES, Geraint. *Harold Wilson's Cold War: the Labour government and East-West politics, 1964-1970*. Suffolk: Boydell & Brewer, 2009. ISBN 1-282-98756-9.

HURD, Douglas. *Memoirs*. London: Little, Brown, 2003. ISBN 0316861472.

HUSÁK, Petr Maxmilián a Tomáš JEŽEK. *Budování kapitalismu v Čechách: rozhovory s*

Tomášem Ježkem. Praha: Volvox Globator, 1997. ISBN 80-7207-096-7.

CHIAMPAN, Andrea. 'Those European Chicken Littles': Reagan, NATO, and the Polish Crisis, 1981–2. *The International History Review*. 2015, **37**(4), 682-699. ISSN 0707-5332. Dostupné z: doi:10.1080/07075332.2014.980299

JACKSON, Ben a Robert SAUNDERS, ed. *Making Thatcher's Britain* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2012 [cit. 2022-01-18]. ISBN 9780511998164. Dostupné z: doi:10.1017/CBO9780511998164

JAMES, Harold a Marla STONE, ed. *When the Wall Came Down: Reactions to German Unification*. London: Routledge, 1992. ISBN 9780415905909.

JARAUSCH, Konrad H. *The Rush to German Unity*. Oxford: Oxford University Press, 1994. ISBN 978-0195085778.

KILLHAM, Edward L. The Madrid CSCE Conference. *World Affairs*. 1984, **146**(4), 340–357.

KLAUS, Václav. *Proč jsem konzervativcem?*. Praha: Top Agency, 1992. Top. ISBN 80-900626-7-9.

KLAUS, Václav. *Cesta k tržní ekonomice*. Praha: TOP Agency, 1991. ISBN Není.

KLAUS, Václav, Václav DANČO a Martin VÁCHA. *Česká cesta*. Praha: Profile, 1994. ISBN 80-901609-9-9.

KLEIN, Yvonne. Obstructive or promoting? British views on German unification 1989/90. *German Politics*. 1996, **5**(3), 404-431. Dostupné z: doi:10.1080/09644009608404452

KRAMER, Mark. The Demise of the Soviet Bloc. *The Journal of Modern History* [online]. 2011, **83**(4), 788-854 [cit. 2021-02-12]. ISSN 0022-2801. Dostupné z: doi:10.1086/662547

KUSTERS, Hans Jurgen a Daniel HOFFMAN, ed. *Deutsche Einheit: Sonderedition Aus Den Akten Des Bundeskanzleramtes 1989/90*. München: R. Oldenbourg, 1998. ISBN 978-3486563610.

LAWSON, Nigel. *The View From No. 11: Memoirs of a Tory Radical*. London: Bantam Press, 1992. ISBN 0-593-02218-1.

LEDGER, Robert. From Solidarity to 'Shock Therapy'. British Foreign Policy Towards Poland Under the Thatcher Government, 1980-1990. *Contemporary British history*. Routledge, 2016, **30**(1), 99-118. ISSN 1361-9462. Dostupné z:

doi:10.1080/13619462.2015.1061940

LETWIN, Shirley Robin. *The Anatomy of Thatcherism*. New Brunswick, N.J.: Routledge, 1993. ISBN 978-1560001065.

ŁOPIŃSKI, Maciej, Marcin MOSKIT a Mariusz WILK. *Konspira: Solidarity Underground*. Berkeley a Los Angeles: University of California Press, 1990. ISBN 0-520-06131-4.

LUDWIG, Corinne Frauke. *Consensus Building: The Way to the German Reunification*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2010. ISBN 978-3-639-25813-4.

MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography: Volume Two: Everything She Wants*. London: Penguin Books, 2016. ISBN 978-0-140-2762-7.

MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography Volume One: Not for Turning*. London: Allen Lane, 2013. ISBN 978-0-713-99282-3.

MOORE, Charles. *Margaret Thatcher The Authorized Biography Volume Three: Herself Alone*. London: Allen Lane, 2019. ISBN 978-0-241-32474-5.

POWER, Gerald a Jaroslav WEINFURTER. *Thatcherismus v českých zemích: vývoj a recepcce*. Praha: Libri, 2015. ISBN 978-80-87956-21-2.

RATTI, Luca. *A Not-So-Special Relationship: The US, UK and the German Unification, 1945-1990*. Edinburgh: Edingburgh University Press, 2018. ISBN 978-1-4744-3782-0.

ROBERTS, Andrew. *Churchill: Walking with Destiny*. London: Allen Lane, 2018. ISBN 978-0-241-20563-1.

SANDBROOK, Dominic. *Who Dares Wins: Britain, 1979-1982*. Hardback. London: Allen Lane, 2019. ISBN 978-1-846-14737.

SANDBROOK, Dominic. *Seasons In the Sun: The Battle For Britain, 1974-1979*. Paperpack. London: Penguin Books, 2013. ISBN 978-0-141-03216-0.

SHARP, Paul. *Thatcher's Diplomacy: The Revival of British Foreign Policy*. London: Macmillan Press, 1997. ISBN 0-333-65842-6.

SPOHR, Kristina. Germany, America and the shaping of post-Cold War Europe: a story of German international emancipation through political unification, 1989–90. *Cold War History* [online]. 2015, **15**(2), 221-243 [cit. 2021-02-13]. ISSN 1468-2745. Dostupné z: doi:10.1080/14682745.2015.1018479

ŠMIGOL, Ondřej. „*Bůh ochraňuj královnu*“: *Historie punku v éře Železné lady (1975-1990)*. Praha, 2016. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova. Vedoucí práce Martin Kovář.

ŠTĚPÁNEK, Petr. *Jan Stráský: prezident na půl úvazku*. Praha: Irma, 1993. ISBN 80-901352-1-8.

ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0568-4.

THATCHEROVÁ, Margaret. *Roky na Downing Street*. Praha: Naše vojsko, 1996. ISBN 80-206-0471-5.

THATCHEROVÁ, Margaret. *Umění vládnout: strategie pro svět v pohybu*. Přeložil Eduard GEISLER. Praha: Prostor, 2003. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-089-3.

VINEN, Richard. *Thatcher's Britain: The Politics and Social Upheaval of the Thatcher Era*. Kindle Edition. London: Simon & Schuster UK, 2013. ISBN 1847371752.

WHIPPLE, Tim D. *After the Velvet Revolution: Václav Havel and the new leaders of Czechoslovakia speak out*. Lanham, MD: Distributed by arrangement with National Book Network, 1991. Focus on issues (Freedom House (U.S.)), 14. ISBN 0-932088-61-9.

WOLFGRAMM, Doris G. *The Kohl Government and German Reunification: Crisis and Foreign Policy*. Lewiston: The Edwin Miller Press, 1997. ISBN 978-0773422964.

ZELIKOW, Philip a Condoleezza RICE. *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*. Paperback. Harvard: Harvard University Press, 1997. ISBN 0-674-35325-0.

ZIELENEC, Jozef, ed. *Československo na rozcestí: zpráva o stavu národního hospodářství a možnostech jeho nápravy*. Praha: Lidové noviny, [1990?]. Archy. ISBN 80-7106-002-X.

Noviny a magazíny

Lidové noviny

Mladá fronta DNES

Rudé právo

The Spectator

The Sunday Times

Trybuna Ludu

The Times

The Sunday Times

Archivní prameny

The National Archives, Records of the Prime Minister's Office: Correspondence and Papers, 1979-1997: PREM 19/3638; PREM 19/3132; PREM 19/2994; PREM 19/3894/3,.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Archiwum Narodowe w Krakowie

Churchill Archive Center, The Papers of Baroness Thatcher

Bush Library

Carter Library

Reagan Library

Internetové prameny

<https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1993-807-24-2-Rutland.pdf> [7.2.2017 15:08]

<http://www.telegraph.co.uk/finance/personalfinance/investing/9979201/Baroness-Thatcher-how-she-transformed-a-nations-finances.html> [14.2.2017 12:20]

<https://www.chu.cam.ac.uk/media/uploads/files/Birch.pdf>

<https://awpc.cattcenter.iastate.edu/2017/03/21/the-ladys-not-for-turning-oct-10-1980/> [19:17 12.05.2020]

<http://media.klaus.cz/files/autobiografie.pdf> [12:48 7.2.2017]

<http://www.margaretthatcher.org/document/105592> [14.2.2017 12:40]

Interview

Interview s Dušanem Trískou

Interview with Laurence O'Keefe BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Charles Crawford BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir John Allan Birch BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Colin Budd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Brian Leon Barder, BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Percy Cradock BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Charles Powell BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Michael Alexander BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Anthony Acland BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Colin Munro BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Douglas Hurd BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Christopher Mallaby BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Hilary Synnott BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir John Weston BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY PROGRAMME

Interview with Sir Michael Burton BRITISH DIPLOMATIC ORAL HISTORY
PROGRAMME